

Karrierék, konfliktusok, mindennapok

Egy nagykun família élete (1745–1867)

*„Az ünnep, az ünnep halandó.
Csak a hétköznap maradandó.”
Szilágyi Domokos: Hétköznapok*

*„Most abbahagyjuk, de ne hidd,
hogy perünk eldőlt, ítékezni lehet.
Kár volna elsietni,
úgyis megfellebbezik az unokák.”
Szilágyi István: Kő hull apadó kútba*

*„ha egy nő hal meg,
mintha kevesebb menne el a világból.
Holott a nők szülnek is.
És mégis kevesebbek.
Az uralkodás természete tenné?!”
Darvasi László: Éva Rajnák*

Tartalomjegyzék

I. Bevezetés	3
I. 1. A családtörténet színtere	3
I. 2. Historiográfiai előzmények	5
I. 3. Célkitűzések, módszerek.....	6
II. Családi gyökerek – beilleszkedés	10
III. Első generáció	15
III. 1. Vincze Márton, a nemesből lett redemptus.....	15
III. 2. Kallós Erzsébet, a normaszegő nő.....	21
IV. Második generáció	25
IV. 1. Eltérő utakon – Anna, Erzsébet, Krisztina.....	25
IV. 2. Vincze István, egy nemes testőr a redemptusok fölött.....	26
IV. 3. Vincze Pál, a normák őre és átlépője.....	29
V. A családi zenebona – első felvonás	36
V. 1. A per előestéjén.....	36
V. 2. Nők felülkerekedése.....	38
VI. Harmadik generáció	48
VI. 1. A leányág megerősödése.....	48
VI. 2. A fiág meggyengülése	53
VI. 2. Párhuzamos életrajzok.....	61
VI. 2.1. Vincze Pál, a kereskedő nemes és redemptus.....	61
VI. 2.2. Vincze Lajos, a tékozló nemes (és redemptus?).....	71
VI. 2.3. Marjai József, a redemptusból lett irredemptus.....	79
VII. A családi zenebona – második felvonás	88
VII. 1. Férfiak győzelme	88
VIII. Negyedik generáció	94
VIII. 1. Vincze Ignác, a nemesből lett redemptus	94
VIII. 2. A családregény vége.....	103
IX. Összegzés	105
X. Felhasznált levéltári források	111
XI. Felhasznált irodalom	114
XII. Táblák	123

I. Bevezetés

I. 1. A családtörténet színtere

A kunok a Tiszántúl és a Duna-Tisza köze elnéptelenedett területein, a jászok a Zagyva–Tarna–Ágói patak vidékén telepedtek meg a 13. században Magyarországon. A két népcsoport földesura a mindenkori magyar uralkodó volt, aki jogait a nádor személyén keresztül gyakorolta. A jászok és a kunok a királynak katonai szolgálattal tartoztak, magánföldesúri járadékot viszont – a nádornak járó cenzuson kívül – nem fizettek. A központosítás és a megnövekedett államadósság miatt 1702-ben II. Lipót eladta a Jászkunságot a Német Lovagrendnek, amit az továbbadott 1731-ben a Pesti Invalidusok Házának. Az eladás után az egységes hivatalnokszerkezetet kapó Jászságból, Nagykunságból és Kiskunságból jött létre a Jászkun Kerület.¹ Az új tulajdonosok érintetlenül hagyták a helyi önkormányzatokat, nemcsak a kerületi kapitányok, hanem a települések vezetőinek szabad választását is megengedték. A jászkunoknál az ősi szokásjog és kiváltságok alapján még ekkoriban is jellemző volt a közösségi birtoklás, illetve a földközösségi rendszere. Egyik földesúr sem tudott majorságokat, telki állományt létre hozni. A jászkunok jogilag ugyan jobbágyok voltak, a valóságban azonban árendafizetőként számolt velük, nem egyéenként, hanem közösségenként adóztak.²

A poroszok elleni háború miatt Mária Terézia 1745-ben megengedte a jászkunok önmegváltását, a redemptiót. A Jászkun Kerület lakosai visszafizették az 500 ezer rajnai forintos eredeti eladási ár mellett a 70 ezer forintba rúgó földesúri beruházásokat, a királynőnek pedig kiállítottak és felszereltek 1000 lovas katonát. A későbbiekre vállalták a hadiadó, a nádori cenzus fizetését, a nemesi felkelésben való részvételt, az áthaladó katonaság ellátását, az öngazgatás anyagi alapjainak előteremtését és a közmunkát. A jászkun főkapitány a jászkunok legfőbb bírója, a nádor nevezte ki, az egyes települések, a Jász, a Nagykun és a Kiskun Kerület tisztségviselőit viszont a lakosok szabadon választották. A redemptio után a Jászkun Kerület a vármegyerendszertől független törvényhatósággá vált, lakosai személyileg szabadok lettek. A redemptio nemcsak közjogi, hanem társadalmi értelemben is vízválasztónak minősült, hisz a megváltásban játszott anyagi szerepvállalás határozta meg az elnyert privilégiumokból való részesedés mértékét.³

A redemptio után a jászkun társadalom jogi-vagyoni értelemben három nagyobb részre tagolódott. A legalább húsz forintért tőkeföldet váltók és a katonaállításban résztvevők számítottak redemptusnak, azaz birtokosnak. Telekkel, házzal, földdel, járulékfölddel rendelkeztek, a közös földterületeket díjtalanul használhatták. A nem redemptus lakosokkal szemben elővételi joguk volt föld- és ingatlanvásárlásnál, emellett választójoggal bírtak. Az irredemptusok közé a jelzett összeg alatt váltók, az elszegényedett redemptusok utódai tartoztak, valamint azok a beköltözők, akik elég földet váltottak ugyan, de a katonaállítási költséget nem fizették meg. Házat, telket bírhattak, a közösen használt földeket taksa ellenében használhatták, a zsellérekkel szemben az ingatlanvásárlásnál elővételi jogot élveztek. Nem voltak sem választók, sem választhatók. Sok mesterember és értelmiségi tartozott közéjük. A társadalom legalsó rétegét a zsellérek képezték, akik legfeljebb lábasjóságokkal rendelkeztek. Az úrbéres területekről beköltöző

¹ Bagi, 1995: 16–21.

² Kiss J., 1979: 97–99. Bagi, 1995: 19–20.

³ A redemptiora átfogóan és a településekre lebontva Örsi, 1996a.

zsellérek általában hosszú éveken át tehetős redemptusok házában éltek, dolgoztak, mert a tanács nem adta meg nekik a lakosi jogot, ami a házszerzés előfeltétele volt.⁴

Az országos rendi szerkezethez nem hasonlító jászkun társadalmi struktúrában a nemesek, akik többnyire a redemptusok számát gyarapították, sajátos helyzetben voltak. Döntő hányaduk még a 18. század első felében érkezett a Jászkun Kerületbe. Többségük csak armálissal rendelkezett, kevés család dicsekedhetett kisebb-nagyobb vármegyei birtokkal. A redemptio során megváltott földjük nem minősült nemesinek, ebből fakadóan az országos kiváltságaikkal nem élhettek. Személyük ugyan adómentes volt, vagyonuk azonban nem. Némi könnyítést jelentett számukra, hogy 1803-tól törvényes ítélet nélkül nem voltak bebörtönözhetőek, a katonai beszállásolást és a szállítást, az utak és a hidak javítását pedig pénzen megválthatták.⁵

A nemesség egyes csoportjai azonban ezt kevésnek tartották, s a 18–19. század fordulójától közel fél évszázadon át, gyakran megtagadva a közszolgálatot és az adófizetést, követelték a nemesi privilégiumok elismertetését, sikertelenül. Ezeknek a mozgolódásoknak a képviselői – nemcsak a családtörténetünk szempontjából fontos Túrkevéen, hanem más jászkun településen is – leginkább a szegény nemesek közül kerültek ki. Az elszegényedés mértékét mi sem jelzi jobban, hogy a nemesek döntő többségének a 19. század első felében már komoly anyagi megterhelést jelentett a közszolgálatok megváltása. Emellett létezett egy tehetős, de nem túl népes réteg, amely a kerületi tisztségviselőket adta, s a redemptio után létrejött társadalmi berendezkedés konzerválásában volt érdekelt. A gazdasági problémákon és a társadalmi feszültségeken túl a nemesség arányának csökkenése is említést érdemel. A Jászkun Kerületben a lakosságon belüli arányuk a II. József-kori népszámlálástól a polgári forradalomig eltelt időszakban 4,7%-ról 4%-ra csökkent. Az országos tendenciától eltérő fogyás pontos okait a kutatók még nem tisztázták megnyugtatóan. Az eddigi vizsgálatok arra engednek következtetni, hogy a privilégiumok el nem ismerése idézte elő – főleg 1790 után – a nemesség egy részének a Jászkun Kerületből való kiköltözését, illetve az oda történő beköltözés elmaradását.⁶

Békés, Heves és Külső-Szolnok vármegye, valamint a Jászkunság határán elhelyezkedő Túrkeve és a közelében található Csorba, Kaba, Pohamara, Túrkeddi magyarok által alapított Árpád-kori települések voltak. A jászkun kiváltságok csábító hatása, a nagykun székkapitányság ösztönzése, a folyamatos menekülés, újratelepülés miatt népességük a török időszak végére a Nagykunság szerves részévé vált. Túrkevéen a 16. században már laktak kunok, de csak 1630-ban ismerték el kun jogú településnek.⁷ A török kiűzését követően Túrkeve, Pohamara, Csorba pusztaként szerepelt az 1699-es Pentz-féle összeírásban.⁸ A Rákóczi-szabadságharc után kizárólag Túrkevét ülték meg, amit Bél Mátyás így jellemezett az 1730-as évek derekán: „az út oda igen gyötrelmes és kátyús, mivel Kara János rétyjén vezet keresztül. A Berettyó mentén fekszik módos házaival, református lakosságával, templomával, lelkészével. A kerület börtönei is itt vannak. De a területe kicsi, szántóföldje és erdeje nincs. Több pusztá veszi azonban körül, amelyeket bérel.”⁹

A 18. század végétől a 19. század közepéig a népességszám arányosan emelkedett. 1786-ban majd 4000, 1828-ban már közel 7000, 1851-ben 8500 lakos mondta magát

⁴ Bagi, 1995: 67–74. Bánkiné, 1995b: 163–167.

⁵ Soós, 1935: 5–6. Bánkiné, 1982: 367–370.

⁶ Bánkiné, 1982. Rácz, 1988: 97–98. Bagi, 2005.

⁷ Pálóczi Horváth, 1992: 54–89.

⁸ MOL E 156. X. 23. Conscriptio Jaszgum et Tam Majorum Quam Minorum Cumanorum. Fasc. 71. No. 4. 446, 448.

⁹ Bél, 1975: 27.

túrkeveinek. Az 1809-ben négy országos vásár tartására jogot kapott települést a jelentős utak elkerülték, s a közelben nem keresztezték egymást. A helyiek a 18. század végén a heti piacok mellett szép számmal fordultak meg a szomszédos Mezőtúr, a közeli Karcag és a távolabbi Gyöngyös piacain. A piacközpontok közül a 18. században leginkább Debrecen, kisebb mértékben Nagyváradot, a juh és a hízott marha eladása miatt Pestet keresték fel a túrkeveiek. Említésre méltó még, hogy a Berettyóban kifogott, a saját használaton felüli halat és csíkot Aradra vitték. A következő évszázadban megváltozott a helyzet. Debrecen továbbra is fontos piachely maradt a túrkeveiek számára, ám a cívis város mellé felzárkózott az országos szinten ekkor már vetélytárs nélküli Pest-Buda vonzása.¹⁰

Túrkeve az alföldi (ólas)kertes települések közé tartozott. A központban helyezkedtek el a kerítetlen belső telkek és házak. Ezt vette körül az ólas- vagy szérűskertek öve. A kertekben kaptak helyet az ólakon kívül, a nyomtatáshoz használt szérűk, a gabonavermek, s itt rakták fel a takarmánykazlakat is. E körül helyezkedtek el a belső legelők, ahol az igás és a naponta kijáró állatokat legeltették. A belső legelőket a szántóterület övezte, azon túl pedig a külső legelők terültek el. Túrkeve esetében az egyes övek – a Berettyó, régi nevén a Túr futásának iránya miatt – szabálytalan kör alakot írtak le.¹¹

I. 2. Historiográfiai előzmények

A jászkun historiográfia fogantatása a 19. század legelejére tehető. Ekkor jelent meg latinul a jászok és a kunok eredetéről, történetéről szóló első tudományos munka a jászberényi nótáriusból a Jászkun Kerület alkapitányává emelkedett Horváth Péter tollából. Ugyenezen század utolsó harmadában született meg Gyárfás István több évtizedes kutatómunkájának eredményeként a jászkunok történetének máig legismertebb, oklevéltára miatt a legtöbbet hivatkozott négykötetes összefoglalása. A 19. században kezdődő, majd a múlt században kiteljesedő gazdaság-, társadalom-, had- és jogtörténeti, nyelvészeti, (társadalom)néprajzi, régészeti-antropológiai, (település)földrajzi kutatások nemcsak árnyalták, módosították, cáfolták a szintetikus művek jó néhány megállapítását, hanem jelentős mértékben gyarapították a jász és kun etnikum közé- és (kora)újkorai történetéről meglévő ismeretanyagot. Ennek a több mint egy évszázados, primer forrásokra támaszkodó vizsgálatoknak köszönhetően pontos képünk van – többek között – a jászok és a kunok etnikai-nyelvi hovatartozásáról, középkori szerepéről, a Jászkun Kerület eladásáról, megváltásáról, az autonóm berendezkedés jogi, gazdasági, társadalmi viszonyrendszeréről, a szabadparaszti állapot és a mezővárosi (paraszt)polgárosodás társadalom- és művelődéstörténeti háttéréről. A két évszázad alatt felhalmozódott tudományos eredmények visszatükröződnek a Jászkun Kerület újkorai történetéről az utóbbi évtizedekben írt szintézisekben. Maradtak ugyan vitás kérdések (például a „kun törvények”), amelyek a mai napig megosztják a kutatókat, de a jászkunok története alapvetően feltárt. Túlzás nélkül állítható, hogy ennek az etnikumnak a múltjáról legalább olyan mély és szerteágazó ismeretek állnak rendelkezésünkre, mint más, egykor kiváltsággal bírt magyarországi népcsoport, közösség esetében.¹²

A jászkun történetírás sokszínűségét jelzi, hogy az eltérő tematikájú összegzések mellett könyvtárnyi forrásközlés, tanulmány, konferenciakötet, monográfia tárgyalja a

¹⁰ Bácskai – Nagy, 1984: 84–85, 223–224. Dankó, 1996: 339–355. Szilágyi, 1996: 289–298. Vadász, 1996: 363–374.

¹¹ Barabás, 1961: 103–106. Bellon, 1979: 148–160. Szilágyi, 1967: 3–6. Wellmann 1979.38–39.

¹² Teljes kutatástörténeti áttekintést ad Bánkiné, 2005: 5–14.

legkülönbözőbb részterületek, az egyes személyek, települések, korszakok történetét. A családtörténeti műfajt azonban a jászkunok múltja iránt érdeklődő történészek, etnográfusok meglehetősen mostohán kezelték. A több generáció történetét tudományos alaposággal bemutató, 18–19. századra vonatkozó dolgozatok száma mindössze egy tucat.¹³ A tanulmányok kivétel nélkül az utóbbi négy évtizedben láttak napvilágot. A három jász és egy nagykun család életébe bepillantást engedő dolgozat megírásánál a szerzők nem támaszkodhattak számottevő családi irathagyatékre sem a rendi, sem a polgári korszakra vonatkozóan. Így az utóbbi időszakra eső életutak rekonstrukciójához a közokiratok mellett szükségük volt a családok emlékezetének, tárgyi emlékeinek vizsgálatára is. A nem túl szerencsés adottságok ellenére a kutatók a vizsgált famíliák genealógiájának, demográfiai, vagyoni helyzetének, termelő tevékenységének, munkaszervezetének bemutatása mellett a jászkun jogrendszeréről, a táplálkozási és öltözködési szokásokról is értékes pillanatfelvételeket tártak elénk. A két kiskunfélegyházi család több generációs tablóját megfestő történész egy számadáskönyv, illetve egy napló alapján kezdett vizsgálni. Amíg az első egy redemptus gazdaság, addig a második egy polgári háztartás mindennapjairól árulkodik. A személyes jellegű forrásokból a két család anyagi háttere, életvitele, értékrendje tükröződik, viszont a hivatalos szervek iratanyagából tiszta képet kapunk az egyes generációkra jellemző házassági, vagyon- és hivatalszerzési stratégiákról. A két családtörténet szerves egységet alkot, nemcsak azért mert a gazdasági feljegyzés a rendi, az ételrecepteket tartalmazó napló a polgári korszak terméke, hanem azért is, mert a két család egy frigy révén kapcsolatba került egymással. Mindkét dolgozatban kiemelt szerepet kapott a mezőváros átfogó bemutatása, amiből rálátást kapunk azokra a társadalmi mechanizmusokra, mentális folyamatokra, amelyek révén a szabadparaszti miliőben az alföldi mezővárosi polgárosodás jászkun változata kibontakozott.

1. 3. Célkitűzések, módszerek

A Felsővályi Vincze család irathagyatéka az 1997-ben került levéltári állományba, azt megelőzően – meglepő módon – a család egyik egyenesági leszármazottjának tulajdonában volt. A fondban lévő források háromnegyede a túrkevei Vinczékhez, a maradék a velük a 18. század végén házassági kapcsolatba került bőnyi Győry családhoz köthető. A túrkevei Vinczék iratanyaga meglehetősen vegyes összetételű. A legnagyobb számban előforduló 18–19. századi magán- és adóslevelek, adásvételi szerződések, birtoknyilvántartások mellett kinevezési okiratok, hivatalos értesítések, valamint egy 20. század derekán íródott napló található. Ezek a kifejezetten jó állapotban fennmaradt források segítették ugyan egy-egy generáció történetének bemutatását, de a teljes családtörténeti feldolgozás Túrkeve mezőváros, Győr és Debrecen szabad királyi városok, a Jászkun Kerület, Heves és Külső-Szolnok, Bihar és Győr vármegye, illetve a Debreceni Refortátus Kollégium levéltári anyagának felhasználása nélkül nem sikerült volna. Az írott források mellett az irathagyatéket levéltárba juttató családtag emlékezetére támaszkodtunk. Beszélgetéseink során Karcaginé Vincze Marianna leginkább ősei nemesi származását, a katonai és testőri szolgálat dicsőségét, a család Túrkeve sorsát formáló közéleti tevékenységét és dualizmus kori vagyonvesztésének hatásait hangsúlyozta.

¹³ Szabó L., 1971. Szabó I., 1973., 1974. Bánkiné, 1996., 2000. Horváth, 2000. A tudományos családtörténeti kutatások jelentőségéről. Örsi, 2003a. A helytörténészek között azonban virágzik a családkutatás. A legalaposabb munka Kurucz, 1998. Kurucz, 2002. A műfaj közösségformáló, hagyományörző szerepéről Örsi, 2003b.

Mindezek az információk a legtöbb esetben kiegészítették, árnyalták a primer forrásokban rögzítetteket.

Az irathagyatékra még nem támaszkodhattak az 1990-es évek első felében Túrkeve monográfiái, ennek ellenére a történeti és a gazdasági fejezetekben több helyen említést tettek a Vinczék gazdasági erejéről, a redemptióban, a település és az eklézsia 18. századi irányításában játszott szerepükről. Az előbbieket ismeretében furcsának tűnt, hogy a település 19. századi történetét tárgyaló fejezetben alig tettek említést róluk. Olvasás közben arra gondoltunk, hogy a terebélyes család egyes ágai kihaltak, esetleg máshová költöztek. Az irathagyatékek azonban bizonyítják, hogy egykori feltételezéseink minden alapot nélkülöztek. A család megtartotta birtokait, s továbbra is a Túr partján élte mindennapjait. Akkor miért maradtak ki, miért hagyták ki őket Túrkeve 19. századi historiájából, egyáltalán mi történt velük?

Ezeknek a kérdéseknek a megválaszolásához először részletesen fel kellett tárunk a család 18. századi történetét. A vizsgálódás első fázisában arra voltunk kíváncsiak, hogy a túrkevei Vinczék közvetlen gyökerének tekinthető családfőt mi indíthatta arra, hogy a feltételezett eredeti lakhelyétől jelentős mértékben különböző társadalmi berendezkedésű Jászkun Kerületbe költözzön a 18. század elején. Életútjának vizsgálata során kettős szempontrendszer szerint vizsgáltunk. Egyrészt a közösség irányításához szükséges tulajdonságaira, másrészt a gazdagodását lehetővé tevő felhalmozási formákra próbáltuk ráirányítani a figyelmet. Helyzetünk nem volt túl könnyű, hisz személyéről meglehetősen kevés információ állt rendelkezésünkre. A meglévőkből viszont – beillesztve azokat a monográfia által felvázolt mikrokörnyezetbe – biztonsággal kiolvasható közéleti szerepének, sikerének magyarázata.

A Vincze famílián belüli nemzedékváltás időben megközelítőleg egybesett a Jászkun Kerület redemptiójával. A két folyamat együttes megvilágítása során azokra a társadalmi akciókra, személyes képességekre fókuszálhatunk, amelyek segítségével az első nemzedéket megtestesítő családfő az új társadalmi miliőbe sikerrel átörököltette az előző időszakban az apósa által megszerzett anyagi és nem anyagi örökséget.

A megváltakozást követő évtizedekben – hasonlóan az összes többi jászkun településhez – az alsófokú igazgatási szervként működő helyi tanács jóvoltából Túrkeve archívumában megszorodott a hivatalos iratok mennyisége. A váltást és az adásvételeket rögzítő földkönyvek, számadások, illetve a vagyonlajstromok segítenek megérteni, hogy az első és a második generáció tagjai hogyan differenciálták gazdasági tevékenységüket. A redemptio előtti időszakhoz képest informatívabb tanácsulési jegyzőkönyvek és gazdasági szerződések pedig a családtagok kozkázatminimalizáló technikáinak sikereiről és kudarcairól adnak tanúbizonyságot.

A települési monográfiában a túrkevei vezető réteg egy rendkívül összetartó csoportként jelenik meg, amely a redemptiot követően nemcsak a helyi birtokos közösséget irányította, hanem a legfontosabb gazdasági erőforrásokra is rátette a kezét. A szerzők – a vizsgálat léptékéből fakadóan – nem láthatták az eliten belüli összetartó erőket és választóvonalakat, ezért mi a születési és a házassági anyakönyvek felhasználásával felvázoltuk a Vinczék és a legbefolyásosabb családok közötti kapcsolatok jellegét.

A megváltakozást követő száz esztendőben a kisújszállási Illésy és a karcagi Kálmán famíliák örvendett a legnagyobb megbecsülésnek a Nagykun Kerületben. A két rangos, jelentős birtokállománnyal rendelkező család több tagja nagykun kapitány és jászkun főkapitány lett, ebből fakadóan – sok tehetséges nagykun tisztviselő rovására – ők kerültek a karrier- és igazgatástörténeti dolgozatok középpontjába. Ezekben a tanulmányokban ugyan említést sem tesznek a Vinczékről, ám a Jászkun Kerület viszonylag bőséges forrásbázisában és a családi irathagyatékekben fellelhetők azok a magánlevelek, kérvények, igazolások, amelyek a túrkevei famíliák Nagykun kerületi

közéleti szerepválalásáról, a családtagok változatos hivatali, katonai életpályájáról, valamint a kisújszállási famíliához kötődő viszonyról tájékoztatnak. A dokumentumokból közvetve megtudjuk, hogy a család a 18. században gazdasági erőforrásaiból mennyit szánt a kulturális tőkeként értelmezhető intézményes képzésre, műveltségének emelésére, s arra is fény derül, hogy a társadalmi erőforrást jelentő kapcsolathálót miként használták a családtagok érdekeik érvényesítésére.

A Felsővályi Vinczék második generációjának férfi tagjai – az elődök reményét nagyrészt beteljesítve – Túrkevén és a Nagykun Kerületben jelentős hatalmi pozíciókat szereztek meg, helyi, sőt nagykun viszonylatban is tetemes vagyont halmoztak fel a 18. század végére. A hatalmas munkával elért sikerek ellenére nem volt békés és kiegyensúlyozott a Vinczék élete. A külvilág számára az 1770–80-as években két osztálylevél és egy normaszegő végrendelet jelezte, hogy a családon belül éles véleménykülönbség alakult ki a nők és a férfiak között az ősi fekvő jószág öröklése kapcsán. A családi konfliktus feltárása során nem elégedtünk meg az első generációhoz tartozó özvegyasszony rendhagyó akcióinak megvilágításával, hanem feltártuk a cselekvési terét behálózó, befolyásoló normatív környezet természetét is. A már feldolgozott rendhagyó esetek bemutatása, a normaszövegek és a több évtizedes családi jószágper boncolgatása közben nemcsak arra kerestük a választ, hogy az öröklést és az özvegyasszonyok jogállását tárgyaló törvények külön-külön, illetve együttes alkalmazásuk esetén, mennyire voltak koherensek, stabilak, hanem arra is, hogy a normarendszer ellentétes oldalán helyet foglaló betartók és betartatók miként viszonyultak a struktúra esetleges ellentmondásaihoz. A jószágper első felvonásának vizsgálata után kiderült, hogy a 18. század utolsó évtizedében megszületett első ítélet ugyan jelentős változást idézett elő a famíliában, de az önmagában nem befolyásolta a férfiak karrierjét. Túrkeve monográfiájának a 19. századról szóló fejezetei nem nagyon emlegetik a Vinczéket, aminek az az oka, hogy a családból csak egy férfi viselt tisztséget a század első harmadában. A szerzők, azzal a vizsgálati léptékkal, amit használtak, nem vehették észre, hogy a családtagok negatív értelemben nagyon aktívak voltak. A Vinczék tevékenysége ugyanis – a megelőző évtizedek gyakorlatától eltérően – a helyi tanácsdagokkal és a Nagykun kerületi tisztségviselőkkel folytatott vitákban merült ki. Miért kerültek a Vincze család – főleg harmadik generációjának – tagjai szembe a lokális vezető réteggel, miközben a famíliá vagyont, társadalmi presztízst megalapozó nemzedékek évtizedeken keresztül harmonikusan együttműködtek azzal. A Vinczék és a különböző igazgatási szinten tevékenykedő tisztviselők között lezajlott levelezés világossá teszi, hogy egyes családtagok személyeskedéstől sem mentes támadássorozata alapvetően nem a túrkevei és a Nagykun kerületi elit, hanem a jászok normatív struktúra közteherviselésre vonatkozó pontjai ellen irányult. Az éveken keresztül húzódozó konfliktussor vizsgálata során a normaszegések hátterében a Vincze család tagjainak identitásváltozását véltük felfedezni. A Vinczék közösségi normaszegései – a magánjogi normák megsértésétől eltérően – nem maradtak hatástalanok a túrkevei birtokos közösségben. Mind az elittől való teljes elszakadás, mind a család társadalmi presztízsenek elvesztése, a férfiak helyi és Nagykun kerületi közéletből való szinte teljes kiszorulása az egymást érő súlyos közösségi szabálysértések következménye volt. Végezetül arra kívántunk választ kapni, hogy a negyedik nemzedék képviselői milyen helyzetben találták magukat a tekintély elvesztése után Túrkevén. Tudtak-e, akartak-e változtatni a család negatív emlékezetén, a normakövető vagy a normaszegő viselkedésformát választották-e?

A Felsővályi Vincze család Túrkevére került ágának százhusz, elő- és utóéletével együtt majd kétszáz éves története alapvetően biografikus formában kerül tárgyalásra, az életrajzok folyamatát csak az ötven esztendőn keresztül húzódozó jószágper boncolgatása

szakítja meg. A dolgozatban alkalmazott mikrotörténeti módszer, azaz a vizsgálati lépték lekicsinyítése, a mikroszkopikus elemzés, a forrásanyag intenzív vizsgálata révén elének tárulnak a cselekvők személyközi viszonyai, égyéni stratégiái. Megismerhetjük azokat a problémákat, a tehetelenségtől, bizonytalanságtól sem mentes döntéseket, amelyekkel a Vincze család tagjai életük során naponta szembe találták magukat. Láthatóvá válik, hogy az egyes döntések meghozatalánál milyen lehetőségek álltak rendelkezésükre, illetve ezekkel szemben, melyek voltak azok a kényszerítő körülmények, amelyek korlátozták a cselekvési szabadságukat. A Vinczék életútjainak mikroszintű elemzése a 18–19. századi jászkun társadalmi környezet bemutatásával párosul. A családi életutakat nem érthetjük meg másságukon, különlegességeiken keresztül, az életpályák eltéréseit vissza kell vezetnünk a létrejöttüket lehetővé tevő normákra. A szabályok kijátszására, manipulálására használt technikák, illetve az azokra adott válaszok nemcsak a cselekvők viselkedéséről, hanem a társadalmi viszonyrendszer működési mechanizmusairól is árulkodnak. Munkánk tehát a túrkevei Felsővályi Vinczék életéről és a jászkun normarendszerről szól. Egy-egy családtag esetében arra vagyunk kíváncsiak, hogy a jászkun normarendszerhez való viszonyulás mennyiben befolyásolta a gazdasági, társadalmi, kulturális erőforrások használatát, a következő generációra örökítését.¹⁴ Elképzelhető, hogy egyedi esetek, viselkedésformák rámutatnak általános jelenségekre, de összességében nem kívánjuk azokat feláldozni az általánosítás oltárán. Számunkra nem meghatározó, hogy a Vinczékhez köthető „patologikus” események megtörténtek-e más családokban. Úgy véljük, hogy a „kivételes normális” esetek rámutathatnak a jászkun normarendszer ellentmondásaira, réseire, s megvilágításukkal kiderülhet, hogy a társadalmi szereplők számára – jelen esetben a Vinczéknek – mi az, ami lehetséges volt, s mi az, ami nem.¹⁵

Az alcímben szereplő évszámok magyarázatra szorulnak. Noha az első generációt képviselő házaspár közös élete már a redemptio előtt kezdetét vette, az 1745-ös esztendő egy olyan társadalomtörténeti korszakhatár, amely a lakosok jog- és birtokviszonyát, ebből fakadóan tudatát is gyökeresen megváltoztatta. Az alcím másik évszáma, 1867 nem a kiegyezést, hanem a negyedik generációt megtestestítő családfő halálának időpontját jelöli.¹⁶

¹⁴ Munkánk során végig ezt a három kategóriát használjuk. Vö. Bourdieu, 1997.

¹⁵ A mikrotörténeti megközelítés alkalmazására Lepetit, 1995. Revel, 1996. Levi, 2000a., 2000b. Rosental, é. n., Módszertanilag még Bódy, 1999. Czoch, 1999. Szekeres, 1999. A mikrotörténeti megközelítés nemzetközi és magyar eredményeit összegzi Szijártó, 2003.

¹⁶ A redemptio a jászkunok tudatában viszonyítási ponttá vált. Örsi, 2006: 147–148.

II. Családi gyökerek – beilleszkedés

A Német Lovagrend 1713-ban mérte fel a Jászkun Kerület vagyoni állapotát. Túrkevéen mindössze huszonegy gazdát találtak az összeírók. A 18. század első harmadában föld bőven állt rendelkezésre, a művelés alá vett terület nagysága az iga- és a munkaerőtől függött. Ennek köszönhetően – alig másfél évtized alatt – a lakosság száma megsokszorozódott, 1725-ben már 112 birtokos élt a nagykun településen. A betelepülők, akik közt a (szökött) jobbágyok mellett armalisták is előfordultak, leginkább Szabolcs, kisebb mértékben Békés és Borsod vármegyéből költöztek Túrkevére.¹⁷

Közéjük tartozott a nemes származású Kallós István is, akinek a családi gyökereiről nem tudunk biztosat, a fennmaradt forrásokban felmenőire, rokoni kapcsolataira még utalás sincs. Neve alapján feltételezhető, hogy nem a Nagykun Kerületben, hanem Szabolcs vagy Szatmár vármegyében látta meg a napvilágot 1690 után. Minden bizonnyal – a legtöbb Jászkun Kerületbe költöző nemeshez hasonlóan – csak armálissal rendelkezett, a földesúri fennhatóság ellenére a földbőség ösztönözhetette eredeti lakhelyének elhagyására.¹⁸

Az első vagyonlajstrom tanúsága szerint négy hatökrös, ugyanennyi négyökrös gazda élt a Túr parti településen. Kallós István négy igásökrrel bírt, a bevetett földterület, valamint az állatállomány alapján azonban az ötödik legvagyonosabb gazda volt.¹⁹ A tíz évvel későbbi összeírásban már hat jármos ökröt írtak a neve mellé, s a művelés alá fogott területe is elérte a hatvan magyar holdat. A településen összeírt 67 sőréből 47 darabot az ő neve mellett tüntettek fel.²⁰ 1730-ban a pásztorok feljegyzéseit alapul véve mindössze 16 marhát tartott a gulyán, ami jócskán elmaradt a legtehetősebb gazdák 50 darabot is elérő sőreállományától.²¹ Gazdaságában a juhok száma nem esett ilyen mértékben, sőt volt olyan esztendő, amikor ő rendelkezett a legtöbbel (100 darab).²²

1734-ben mindössze tíz magyar holdnyi vetésterületét írták össze, miközben továbbra is az egyik legnagyobb állatállománnyal bírt. Feltüntették huszonöt rajnai forint kereskedelmi tevékenységből származó hasznát is, ami csak töredéke lehetett valós bevételeinek.²³ 1735-ben ugyanis hatvan lovat vásárolt tőle Túrkeve tanácsa, de a hatszáz forintos vételárból csak százat tudtak neki letenni. Több mint egy év után kapta meg a kamatokkal együtt több mint hétszázötven rajnai forintot kitevő tartozást.²⁴

Kallós minden valószínűség szerint bekapcsolódott az 1730-as években az állatkereskedelembé, amelynek a Békés vármegyei puszták adták a háttérbázisát. A nagyméretű marhakereskedelem mellett a lovakkal való kupeckedés – jórészt a hadsereg igényei következtében – is fellendült. Ez a bevételi forrás olyan jelentős nyereséget hozott, hogy még Terbócs István nagykun kerületi kapitány is kihasználta a lehetőséget.²⁵ Nem

¹⁷ Benedek, 1974: 214–215. Kiss J., 1979: 231–232. Ács, 1981: 73–81.

¹⁸ Csak a végrendeletéből derül ki származása. JNSZML V. A. 501/b. Caps. A. Fasc. 3. szám nélküli irat (szni.) 1746. JNSZML IV. A. 3/a. 1713. A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltárban lévő forrásokban nem bukantam olyan családra, amely biztonsággal kapcsolatba hozható vele.

¹⁹ JNSZML IV. A. 3/a. 1713. 100–101. Az eredeti összeírásban Túrkevénél az igásökrök, a fejőstehenek, s a sertések számát nem jól adták össze, a duplumban azonban már javították a hibát.

²⁰ JNSZML IV. A. 3/a. B Caps. 1. Fasc. 2. No. 4. 1725.

²¹ Örsi 1996a. 13–14.

²² JNSZML V. A. 501/d. 1730–31., 1733–34.

²³ Kiss J., 1992: 209–210. 1 rajnai forint 60 krajcár. Amíg nem jelzem, az összegek rajnai forintban értendők.

²⁴ JNSZML V. A. 501/a. 1735. ápr. 17. 70. 1736. júl. 5. 76. Az ügyeket nem sorszámozták, a dátum utáni szám oldalszámot jelöl.

²⁵ Kiss J., 1992: 98. A lókupeckedést megerősítik az összeírások, melyekben 16–20 ménesen tartott lovat tüntettek fel nála, ilyen magas számokkal másnál nem találkoztam. JNSZML V. A. 501/d. 1730–34.

zárható ki, hogy a tehetős gazdákhhoz képest a túrkevei pusztákon csekély marhával bíró Kallós a békésszentandrásai, békésszentornyai legelőkön is tartott sőréket. Noha az 1725–1734 közötti nagyarányú betelepedés miatt csökkenhetett a művelhető határrész, de bizonyára nem ez, hanem Kallós gazdasági tevékenységének súlypont áthelyeződése állt bevetett földterületének jelentős visszaesése mögött. A saját és a vásárolt állatokkal való kereskedés számára nem kiegészítő jövedelemforrás lehetett, elég itt a településnek eladott lovak árára gondolni, sokkal inkább gazdaságának egyik legnagyobb hasznot hozó ágát jelenthette.

A 18. század első felében a településekre kirótt földesúri árenda és hadiadó arányos elosztása, az egyes gazdákra jutó meghatározása a helyi előljárók feladata, felelőssége volt. Állandóan szemmel kellett tartaniuk a családok terhelhetőségét, illetve a mindennaposnak mondható vagyoneletagadást. Az 1724–26-os parasztmegmozdulások időszakában azonban fény derült a jászkun elit titkos terveire. Az elszigetelt mozgolódások egyik kiváltó oka az volt, hogy a vezetők elhatározták – nem először – a Jászkun Kerület megváltását, s annak anyagi alapjait a parasztságtól kívánták behajtani.²⁶

A feszültségteljes időszak után – a többi jászkun településhez hasonlóan – olyan személyre volt szükség Túrkevén is, aki határozott fellépésével, tekintélyével közbizalmat tud ébreszteni maga iránt mind a lakosság, mind a földesúr megbízottjai körében. 1727-től 1733-ig minden évben Kallós Istvánt választották a község első emberévé. Feltehetően azért bíztak meg benne a helyiek, mert 1720-ban főbíróként már bebizonyította rátermettségét.²⁷ Teljesítménye párját ritkító, hisz a redemptio előtt sem a Kiskun, sem a Nagykun Kerületben nem volt olyan személy, aki ilyen hosszú időn keresztül irányította települése sorsát.²⁸

Kallós István – nemes sorstáiraival együtt, akiket feltételezhetően a földbőség vonzott az Alföldre – elfogadva a Jászkun Kerület jogi-társadalmi környezetét, vagyona után befizette az adót, higgadt, egyensúlyozó személyisége, műveltsége (írni, olvasni tudás) révén azonban a többségében analfabéta lakosság fölé emelkedett.²⁹

Az 1720-as évek végén a földesúri árenda összege, amely alacsonyabb volt a hadiadó tételeinél, folyamatosan emelkedett, ráadásul aránytalanul volt elosztva az egyes kerületek, települések között. Ha nem tudta egy település kifizetni az adóját, akkor kölcsönt kellett felvennie, amihez a korban szokásos hat százalékos kamatot számítottak fel.³⁰ Valószínű, hogy ez állt a háttérben, amikor „a falu szükségére adott ökegyelme [Kallós] azokban az esztendőkbén”. Pontosan nem deríthető ki, hogy mennyi pénzzel segítette Túrkevét, de főbírói hivatalának végén már nem tartozott neki a települési tanács.³¹ Kallós hitelező tevékenysége – ide értve a lovak eladását is – két szempontból figyelemre méltó. A községnek adott pénzzel a legkisebb pénzügyi kockázatot vállalta, miközben jelentős társadalmi tőkét szerzett maga és családja számára. Ezt tovább erősíthette a túrkevei református eklézsiának 1744-ben, saját költségen öntetett kilenc mázsás harang is.³²

²⁶ Kiss J., 1979: 148–168.

²⁷ JNSZML IV. A. 3/a. B Caps. 1. Fasc. 2. No. 1/1720. Kallós hétéves megszakítatlan bírói hivatalviselését cáfolja egy pusztabérleti szerződés. Eszerint nem ő volt a főbíró Túrkevén 1731-ben. Benedek – Hajdú, 2002: 116–118. A pozíció betöltését a tanácsülési jegyzőkönyvre hivatkozva közli Örsi, 1996a: 16.

²⁸ Kiss J., 1992: 191–192.

²⁹ Rácz, 1988: 40, 52–53, 70–71, 75. Örsi, 1998: 210–211.

³⁰ Kiss J., 1979: 157.

³¹ JNSZML V. A. 501/a. 1733. máj 31. 57.

³² Örsi, 1996a: 17.

Hiába volt hatalmas társadalmi presztízse Kallósnak, személyét ez nem mindig védte meg a fizikai bántalmazástól. Egy helybeli személy nemcsak őt, hanem a település tanácsát is mocskolta. „Eb és disznó lelkűeknek” nevezte őket, mire Kallós kikérte az esküdtek véleményét, majd beleegyezésükkel megverette a túrkevei férfit. Aki erre nekiesett Kallósnak, s széttépte az ingét.³³

Tekintélye mellett gazdasági ereje is a helyi elit meghatározó személyiségévé tette Kallóst. Főbírói elfoglaltsága miatt valószínűleg saját gazdaságának irányítására, gyarapítására kevesebb ideje, energiája jutott, de funkciójából fakadó adómentessége némi kárpótlást jelentett számára. Nemcsak főbíró és gazda volt, hanem családfő is, akinek súlyos terhek nyomták a vállát, hisz nem volt életben maradt fiú gyermeke. Matrikulák hiányában nem lehet megállapítani, hogy Kallós Istvánnak és feleségének, Bartos Katalinnak hány gyermeke született, csak annyi biztos, hogy két lányuk megérte a felnőttkort. Katalint a Heves és Külső-Szolnok vármegyében, Kérszigeten birtokos Sárkány Miklós vette nőül, ám gyermekeik megszületése után mindketten meghaltak. Árváikat, Miklóst és Katalint előbb Kallós Istvánnak, majd másik lányának, Kallós Erzsébetnek és férjének, Vincze Mártonnak kellett felnevelni.³⁴ (I. tábla)

A Felsővályi Vincze családnak Gömör-Kishont vármegyében volt az ősi fészke. A família, a Beke családdal együtt, abból a vályi várkatona nemzetségből származott, amely 1268-ban kapott nemességet. A két családnak nemcsak a kúriája, hanem a templomi széke is közös volt a településen. A Vincze család több részre szakadt az évszázadok folyamán, de a főág mindvégig Felsővályon maradt.³⁵ A família tagjait azonban a 17. század végétől már a kurialista nemések közé sorolták Gömörben.³⁶

Nem tudjuk, hogyan és mikor került Vincze Márton apja, Vincze Pál a szomszédos Heves és Külső-Szolnok vármegyébe, a tarnai járásban fekvő Átány községbe. Eger visszafoglalásának időszakában a falu elnéptelenedett, s Haller Sámuel telepített nemeseket és taksás jobbágyokat oda 1692-ben. 1699-ben egyharmad részben birtokos lett itt báró Glöckelsperg Dietrich, akinek özvegye másodszor is megházasodott, s első férje részét Popovics Ferenc morva örgrófnak adta át. A beiktatás 1719-ben történt, amikor már a két nevezett mellett a Fáy és a Vincze család is birtokos volt. A népes református faluban a belső telkeket és a határt a birtokos családok még nem osztották fel maguk között, s taksás jobbágyaik a szántót és rétet évente házaik sorrendjében nyílhúzással osztották ki egymás között. A taksás jobbágyok mentesültek az állami telekadó alól, ami vonzóvá tette a települést más községek parasztsága számára is.³⁷

A birtokosok közötti konfliktusok mindennaposok voltak. 1733-ben Vincze Pál egy zsellér miatt került szembe báró Haller Mihállyal. A zsellér Haller telkén lakott, de Vincze a magáénak tartott, ezért négy taksás jobbágyának segítségével az éjszaka leple alatt elhordatta tőle a kilencedet. Az ügy miatt nemcsak jobbágyokat, hanem taksás nemeseket is meghallgattak, de senki sem vallotta, hogy a kérdéses fundus valaha a Vincze családé lett volna. A tanúvallomások bizonyították, hogy Vincze semmit sem bízott a véletlenre –

³³ JNSZML V. A. 501/b. Caps. C. Fasc. 3. szni. Az irat keltezetlen, de egy olyan kötegben található, amelyben nem volt 1726 előtti irat, így feltételezem, hogy második bírói ciklusára esik az ügy.

³⁴ Uo. Caps. C. Fasc. 10. No. 51/ 1806. Kérsziget Dévaványa mellett terült el. A Sárkányok a 18. század elejétől birtokosok voltak Kérszigeten. Benedek – Hajdú, 2002: 162–165. Dévaványán is laktak Sárkányok, armálistaként írták össze őket a 18. században (Benedek – Hajdú, 2002: 115, 226.), de nem tudjuk, hogy volt-e rokoni kapcsolatuk a kérszigetiekkel.

³⁵ Mihályfalusi Forgon, 1909: 353–354. Borovszky, é. n./a: 48. Nagy I., 1865: 195. A család leszármazottjai még a 20. században is éltek Jénében, Felsővályban és Gortvakisfaludban. Faggyas, 1990: 55. 1991: 39, 49.

³⁶ Ila, 1944: 298–299.

³⁷ Soós, 1975: 87–88.

kilovagolt a telekre, s személyesen irányította a gabona szekérre rakását. Persze azért békésebb módszerekkel is gyarapította gazdaságát. 1730-ban Mátyás Alberttal együtt megvásárolta Fáy Sándor átányi biokrészét. Ami újabb problémák forrásává vált, hisz a megvásárolt területen lakó jobbágyok elhagyták új urukat. Haller Mihály taksásai váltig állították, hogy Borsos János csak ideiglenesen lakott Vincze Pálnál, később visszaköltözött eredeti urához. Ezzel szemben Vincze jobbágyai kitartottak amellet, hogy uruk a Fáy uraságtól átvette az ott élő Borsost is, más jobbágyokkal együtt. Vincze Pál nem az a típusú birtokos volt, aki meghátrált, hisz Borsoson kívül, még két másik személyt is taksásának tekintett, akiktől „a dézsmát hatalmasul meg is vette”.³⁸ Nem tűrte el, ha egy jobbágya más urat választott, s annak visszaszerzésére képes volt szembeszállni a főbirtokosnak számító Hallerekkel is.

A török hódoltság idején Heves és Külső-Szolnok vármegyében is rengeteg település vált lakatlanná, majd pusztává. A tiszai járásban található Igar (Tiszaigar) puszta háromnegyed része 1734-ben került vissza az Újszerzeményi Bizottság döntése alapján a Széky és a Papszász családhoz. 1739-ben ennek negyedét Vincze Pál 16 évre zálogba vette 1819 forintért, öt év múlva már a település negyedrészből is bírt egy negyedet. 1744 elején elsőként vitt átányi birtokáról két embert Igarra, akiket összel követtek – a Széky család nagyfokú biztatása mellett – a vallási meggyőződésük miatt szorongatott, a majorsági gazdálkodás kiterjesztésétől féltő harsányi jobbágyok. A telekért taksával tartoztak, hét évre a robot és terményjáradék fizetése alól mentességet kaptak, csak egy-egy napot kellett kaszálniuk és a hosszú fuvarban részt venniük. Ezt követően néhány birtokos család, köztük a református Vinczék is Igarra települtek, s ott azonnal hozzáfogtak a templom felújításához, a hitélet megszilárdításához. Iskolamestert és prédikátort hoztak, amivel igen csak felbosszantották a vármegye főispánját, Barkóczy Ferenc püspököt. 1745 decemberében a püspök akaratanak megfelelően a vármegyei közgyűlés felhatalmazta a szolgabíró, hogy távolítsa el mindkét személyt, ám ezt Vincze Pál felesége váratlan módon megakadályozta.³⁹

Vincze Pál a hagyományosnak mondható jobbágyi bevételek mellett az állattartásban rejlő lehetőségeket is kihasználta, amikor pusztát vett zálogba. Lehet, hogy saját jószágait tartotta azokon, de az sem kizárt, hogy árendába adta a területet. A majd kétezer forintos zálogösszeg lefizetése azonban sokat sejtet anyagi erejéről. A családfő viselkedéséből, tevékenységéből egy feltörekvő, rátarti, néha kifejezetten erőszakos, de folyamatosan gyarapodó nemesre lehet következtetni.

Felesége Daxner Zsuzsannának hívták, akinek felmenői ugyancsak Gömör-Kishont vármegyében voltak birtokosok. Házasságuk termékenynek mondható, hisz két fia és három lányuk megérte a felnőttkort. Vincze Pál nemcsak a vagyon gyarapítását tartotta

³⁸ HML IV. A. 1/b. No. 14/1733. No. 5/1733.

³⁹ Kardos, 1997: 16–20. 1746 februárjában sikerrel járt a szolgabíró. A 18. század derekán Vincze Pált és fiát, Zsigmondot Átányban nem, kizárólag Tiszaigaron tüntették fel birtokosként. HML IV. A. 1/f. Nemesi investigációk 1754–55.

szem előtt, hanem két fiának kiházasítását is. Idősebb fia, Zsigmond Széky Zsuzsannát vette nőül, nem kizárt, hogy az 1739-es zálogba vételnek családi gyökerei is voltak.⁴⁰

⁴⁰ JNSZML IV. A. 5/b. 19. füz. 11. köt. No. 93/1815. 113–115. Az irodalom Széky Zsuzsannát Vincze Pál feleségének tartja (Orosz, 1906: 276.), amit egyértelműen cáfol a per anyagában lévő igari Vincze család 1771-es osztálylevele. JNSZML IV. A. 5/b. 19. füz. 11. köt. No. 93/1815. „G” 112. A peranyag két részből áll, a „G” jelzésű rész a 18. századi, míg a jelöletlen a 19. századit tartalmazza.

III. Első generáció

III. 1. Vincze Márton, a nemesből lett redemptus

Az 1716 táján született ifjabb fiú, Márton sem panaszkodhatott, hisz egy olyan családba került, ahol nagy hozomány várt feleségére, Kallós Erzsébetre.⁴¹ Vincze Márton a megszokott jobbágy-földesúr viszonytól, telki állománytól, nemesi adómentességtől gyökeresen eltérő társadalmi környezetben találta magát a Nagykun, tágabban a Jászkun Kerületben. Az 1730–1740-es években inkább általános, mint kivételes volt, hogy vármegyei nemesek fiai beházasodtak jelentős vagyonnal, társadalmi kapcsolatokkal rendelkező települési, Nagykun kerületi tisztségviselők famíliájába.⁴²

Vincze Márton Kallós Erzsébettel kötött házassága 1736–37-re tehető. A pár Átányban kezdte közös életét, de nem sokáig lakhattak ott, mert „Vincze Márton [...] szülei a feleségét minden szokatlan munkálatokra kezdték alkalmaztatni, úgy mint mezei munkások étele kihordására, búza kalászkok szedegetésére, s egyéb, eféle közönséges és cselédekhez illő huzavonákra”. Ezt Kallós István megelégette, s hazavitte lányát, a vejének adott lóval együtt, ezért Vincze Márton gyalog ment vissza Túrkevére – vallotta egy tanú ötven évvel később a család legjelentősebb jószágperében. A tanúkihallgatások során többen – ha nem is ilyen részletesen – előadták a történetet, így a visszaköltözés formájához nem férhet kétség.⁴³ Bárhogy is játszódott le az esemény, Kallós Erzsébet esete rendhagyónak tekinthető, hisz a Nagykunságban a nő házasságkötésekor kiszakadt családjából és férje hatalma alá került. A szülők nem vették jó néven, ha lányuk férjével nem jött ki, s ezért visszament hozzájuk. A nőnek előbb-utóbb vissza kellett térnie férjéhez, annak családjához.⁴⁴

A fészekrakás tehát Túrkevéen történt meg, ahol Kallós Erzsébet hét gyermeknek adott életet, közülük öt alapított családot.⁴⁵ (I. tábla) Kallós István 1746-ban végrendeletet írt, melynek legnagyobb része elhunyt Katalin lánya árváinak sorsát tárgyalta. A két kiskorú unokának letett 500–500 forint kezelése, későbbi kiadása mellett, arra kérte „N[e]mzetes Vincze Márton úrt, hogy a nevezett árváknak, mint a maga gyermekeinek, viselje gondjokat”. Mindössze egy mondat szólt vagyonának nagyobb, pontosan nem számszerűsített szeletéről, amit a „leányáról való kedves fiának [vejének], és ő k[e]l[y]elméről álló unokáinak” hagyott.⁴⁶

Az Átányból való visszatérés után nem költözött külön Vincze Márton és neje, hanem Kallóséknál laktak. Először a két férfi együtt vitte a gazdaságot, Kallós István betegségétől kezdve viszont a vő kezébe került az irányítás.⁴⁷ Közös gazdaságuk anyagi ereje, gyarapodásának mértéke ismeretlen, mert sem a települési, sem a Jászkun Kerület összeírásaiban nem tűnik fel Kallós István vagy veje neve.

⁴¹ JNSZML XV. 7. Vadász Pál kézírata. 92/1926.

⁴² Örsi, 1998: 210.

⁴³ JNSZML IV. A. 5/b. 19. füz. 11. köt. No. 93/1815. „G” 71, 73, 77, 80.

⁴⁴ Bellon, 1979: 198.

⁴⁵ MOL A 2452. István (1738. 2. 4.), Pál (1740), ismeretlen nevű fiú (? – 1744. 11. 21.), Márton (1748. 09. 17. – 1748. 12. 28.), Anna (1745. 12. 5.), Erzsébet (1750. 09. 23.), Krisztina (1763. 03. 28.) Túrkevéen 1743 januárjában kezdték vezetni a matrikulákat. Pál születésére halálakor feltüntetett életkorából következtettem. István születési dátumát pedig ő maga jegyezte fel. JNSZML XIII. 4. No. 13/1778.

⁴⁶ JNSZML IV. A. 501/b. Caps. A. Fasc. 2. szni. 1746. Katalinra aranycsipkés mentét és szoknyákat hagyott még a pénzen kívül. A mente rangjelző funkciójára Bánkiné, 1997: 209.

⁴⁷ JNSZML IV. A. 5/b. 19. füz. 11. köt. No. 93/1815. „G” 65, 72, 77.

A több mint félmillió redemptióból Túrkevére 28300 forint esett, saját belső határán kívül négy pusztát (Móric, Kiskaba, Pohamara, Csorba negyed része) váltott meg.⁴⁸ A földváltás alapegysége a 22 forintot érő rovás volt. A településen 223 család vállalkozott a redemptiora, a befizetők több mint fele 125 forintnál kisebb értékű földet váltott, míg 400 forint fölötti összeget kilenc személy fizetett. Közülük is a legtöbbet Kenéz Mihály 662, Hajdú István 566, Hajdú Benedek 541, valamint Vincze Márton 528 és Mihályi János 517 forintot értékben váltott földet.⁴⁹ A családoknak nemcsak a külső határrészt, hanem a belső telkeket és a szőlős kerteket is meg kellett váltaniuk. Vincze Márton a házhelyért és a kertért összesen 48 forint 37 krajcárt, a szőlőföldért harmadfél forintot fizetett.⁵⁰

A Jászkun Kerületben, aki csak tehetett, az állatait próbálta piacra vinni, hogy pénzhez jusson. A nagy kínálat miatt azonban esett a lábasszóságok ára, jelentős készpénzzel viszont csak kevesen rendelkeztek. A lakosok egy része nem tudta határidőre teljesíteni a vállalt befizetést. A legtehetősebbek éltek a lehetőséggel, annyi földet vettek, amennyit csak tudtak. A redemptio az 1760-as évek elejére minden jászkun településen lezajlott, ezért a Jászkun Kerület 1765-ben elrendelte a falvaknak és a mezővárosoknak a földkönyvek, a Liber Fundik elkészítését. Ebben az évben Túrkevére is készült egy lajstrom, amelyben Vincze Márton neve mellett ekkor már nem az 528 forintnak megfelelő 24 rovásos, hanem 748 forintot érő 34 rovásnyi birtok tűnik fel.⁵¹ 10 rovásnyi utólag szerzett földjéből csak 4 rovás sorsát lehetett pontosan látni. Valószínűleg még a redemptio előtt az egyik helybeli férfi, Kun Márton adósa volt Kallós Istvánnak, de tartozását nem tudta megadni, ezért Vincze Mártonnak 2 rovás földjét „által bocsájtotta”. Egy másik túrkevei családfő a redemptiót követően 2 rovásos földjét 200 forintért zálogba adta Vincze Mártonnak, s mivel hosszú ideig nem tudta kiváltani, az a Vincze familiáé lett.⁵²

A redemptiora vonatkozó anyagokban kizárólag Vincze Márton neve tűnik fel, Kallós Istvánra még utalás sincs. A források hiányossága miatt nem meghatározható, hogy após és vő közötti helycsere – közösségi szinten – mikor következett be. A váltás legkésőbb 1745 előtt játszódhatott le. A megváltási summa bizonyítja, hogy Vincze Márton vezetésével a család megőrizte gazdasági pozícióját, sőt a tartalék erőforrásokból még arra is telt, hogy a község redemptios összegébe – egy-két tehető helyi családhoz hasonlóan – 1000 forintot kölcsönözzenek.⁵³ A Jászkun Kerületben saját redemptiojukon felül 1000 forintot településüknek kölcsönzők adómentességet élveztek annak visszakapásáig. Még 1750–51-ben is a teljes összeggel tartozott Túrkeve tanácsa a családnak.⁵⁴

A tanács a jászkun települések gazdasági, közigazgatási, igazságszolgáltatási kérdéseivel foglalkozó, rendszeresen ülésező, általában tizenkét tagú, redemptusokból álló, választott testülete volt. Ennek megfelelően bármilyen tárgyú döntése a redemptus gazdátársadalom érdekeit tükrözte. A tanácstagok (esküdt, szenátor) munkáját az adófizetés és közmunkák alóli felmentéssel ismerték el. A megválasztott esküdtek életük

⁴⁸ JNSZML V. A. 501/d. „Földek, porták [...] osztályaiba befizetett redempcionális summának protocolauma 1745–1755”. Alább Fizetési lajstrom.

⁴⁹ Bagi, 1995: 43. Örsi, 1996a: 23–35. 1 rovás 8 katasztrális holdnak felelt meg.

⁵⁰ JNSZML XIII. 4. No. 14/1751. JNSZML V. A. 501/d. Fizetési lajstrom 1752. Utóbbiban nincs feltüntetve kertjének nagysága. Az ugyanabban a tizedben lakó Kenéz Mihály 3276 négyszögöl nagyságú ház és kert helyet kapott több mint 49 forintért. Vincze körülbelül 3100-3200 négyszögölt kaphatott. Rúddal mérték a szőlőföldet. 1 rúd 360 cm. Örsi, 1996: 33.

⁵¹ JNSZML V. A. 501/d. Esztendőbeli matematikai földosztályról való lajstrom 1765.

⁵² JNSZML V. A. 501/a. 125/1793, 26/1797. JNSZML V. A. 5/f. No. 125/1793, No. 143/1795.

⁵³ JNSZML V. A. 501/d. Fizetési lajstrom betétlapja. Örsi, 1996a: 26.

⁵⁴ Bagi, 1995: 24, 263.

végéig a testület tagjai maradtak.⁵⁵ Vincze Márton a redemptiot követően tagja lett a tanácsnak, s 1768-ban bekövetkezett haláláig az is maradt.

A nagykunsági települések nagykiterjedésű határokkal rendelkeztek, amelyek azonban bérelt legelők nélkül kevésnek bizonyultak az árutermelő állattartáshoz. Túrkevének saját határán belül csak a Berettyó kanyarulatában elhelyezkedő Malogzug, valamint Pohamara nevű pusztája volt. A jószágállomány nagysága és folyamatos gyarapodása miatt már jóval a redemptiot megelőzően rákényszerült a közeli Ecseg és Pásztó pusztá árendálására. Előbbi kétharmada a nagyváradi pálosoké, a fennmaradó rész a tiszaroffi Borbély család tulajdonában volt, míg utóbbit az Orczyak bírták. A pálosok kenderesi tisztartójukon keresztül tárgyaltak, ennek ellenére könnyebben lehetett velük hosszabb távú szerződést kötni, mint az említett famíliákkal.⁵⁶ A bizonyára jó kapcsolatteremtő képességgel megáldott Vincze Mártont gyakran résztvett azokban a delegációkban, amelyek feladata a redemptus közösség számára elengedhetetlen pusztabérletek biztosítása volt.⁵⁷ Vincze technikai érzékére utal, hogy az 1750–60-as évek fordulóján épített, települési vízi malom alkatrészeinek beszerzésében, a működtetés megindításában kiemelkedő szerepet játszott.⁵⁸ A kiküldetések súlyát növelte, idejét meghosszabbította, hogy gyakran a nagykun, a jászkun vezetőikkel, sőt néha a nádorral is konzultálnia kellett a tárgyalások alakulásáról, eredményéről.

A tisztségviselők mandátumának lejárta előtt évente a tanács tagjai maguk közül javasoltak néhány személyt a főbírói hivatalra, s ha azokat az egyes kerületek vezetése is jóváhagyta, akkor a redemptusok megválasztották a főbíróat. A helyi közigazgatás fejének hatalma a település minden lakosára – a nemesekre is – kiterjedt. A törvényekben járatosnak kellett lennie, s szilárd erkölcsi és anyagi háttérrel kellett rendelkeznie. Felmentést kaptak az adófizetés és a közmunkavégzés alól, emellett természetbeni járandóságuk (ital, étel, tűzifa) is volt, amit később felváltott a pénzbeli fizetés.⁵⁹ Vincze Mártont háromszor (1747, 1748, 1751) választották Túrkeve főbírájává.⁶⁰ A gazdasági, társadalmi kapcsolatok építésének, ápolásának színhelye volt a Nagykun és a Jászkun Kerület közgyűlése, ahol főbíróként a nótáriussal együtt hivatalból kellett megjelennie.⁶¹

Vincze Mártonnak – apósághoz hasonlóan – nem sikerült incidens nélkül letenni hivatalát. Főbíróságának első évében katonaság szállt meg Túrkevéen, s az egyik kocsmában a katonák megváltak egy ifjút, akit nem a hadsereg borbélyja, hanem egy kisújszállási sebész látott el. Az akkori nagykun kapitány, Kisvárday Pap Dániel a főbíró vállára tette a terhet, amikor úgy határozott, hogy a sebész munkadíját majd a Vincze által felkutatott tettes fogja megtéríteni. Szorult helyzetében Vincze a tanácsos-redemptus elithez tartozó Túri Mihálynak a fiát és annak barátait gyanúsította meg, de mivel azokon nem tudta az összeget behajtani, Túri két marháját elhajtatta. Az elsőfokú bírói fórumnak számító helyi tanács szerint Vincze „bosszúságból és a maga hatalmának megmutatásával” cselekedett, ezért a marhák árán túl 45 forint bírságot róttak ki rá. Vincze nem hagyta annyiban a dolgot, fellebbezett, s a másodfokú igazságszolgáltatási szintet jelentő nagykun kapitányi törvényszéken először vizsgálatot rendeltek el, majd meglepő ítéletet hoztak.

⁵⁵ Bánkiné, 1995a: 67–91. Az adót az esküdteknek is kiszámolták, de azt nem ők, hanem a lakosok fizették meg. Ez később éles társadalmi viták keretében került. Bagi, 1995: 210–214.

⁵⁶ Bellon, 1992: 271–288.

⁵⁷ JNSZML V. A. 501/a. 1752. jan. 28. 36. 1760. már. 19. 129. 1764. máj. 13. 264.

⁵⁸ Uo. 1759. már. 19. 46. 1759. máj. 6. 107. 1762. szept. 5. 232.

⁵⁹ Bánkiné, 1995a: 91–97.

⁶⁰ Az 1739–48 közötti időszak tanácsülési jegyzőkönyve elveszett, így más források szolgáltak alapul hivatali idejének megállapításához. 1747-re vonatkozóan JNSZML IV. A. 5/b. Caps. 1. Fas. 3. No. 6/1749. 1748-ra JNSZML V. A. 501/d. 1747–48. 1751-re JNSZML V. A. 501/a. 1752. jan 14. 35.

⁶¹ Bánkiné, 1995a: 37, 58.

Vinczét mind a vádak, mind a büntetés alól felmentették, s az 1749-es évben főbírói székben ülőnek kellett a Túrinnak járó összeget előteremtenie.⁶²

Vincze Márton nem először került szembe a Nagykun Kerület elsőszámú vezetőjével. Kisvárday Pap Dániel 1746-ban legyőzte a Túrkeve jelöltjeként induló Vinczét és még két másik személyt a Kisújszálláson megtartott nagykun kapitányválasztáson.⁶³

A többi nagykun településhez hasonlóan Túrkeve gazdálkodása is két pillérre – a szántóföldi gazdálkodásra s a jelentős bevételeket hozó árutermelő állattartásra támaszkodott. A tőkeföldön, amit a tanyák felépülése után tanyaföldnek is hívták, háromnyomásos művelési rendszerben búzát, árpát, zabot termeltek. Ez egyrészt a családok élelmezését, másrészt az istállóra fogott jószágok takarmányát biztosította. A redemptios kulcs arányában osztott ugarföld és apró osztásos föld gazdasági értéke elmaradt a tőkeföldről. Az ugarföldön vetéskényszer érvényesült, mindenkinek azonos növényt – őszi vagy tavaszi kalászos – kellett vetnie, hogy az aratást követően ott legeltetni lehessen. Az apró osztásos földön lent, répát, dinnyét, kölest, kendert, burgonyát termesztettek. A Nagykunságban, ezen belül Túrkevén is a kukorciát a 18. században az apró osztásos földekbe vetették, a növény csak a 19. század közepén került nagyobb vetésterülettel a tanyaföldekre.⁶⁴ A 272 katasztrális hold nagyságú családi birtok mellett Vincze Márton kisebb, néhány rovásos földeket időnként haszonbérbe vett.⁶⁵

A Vincze családnak saját munkaerőforrásán túl további női és férfi alkalmazottakra volt szüksége a gazdaság kiegyensúlyozott működtetéséhez. A szolgáló(k), a pásztorok és a nyári munkákra szerződttetek a környező vármegyéből érkező idegen munkavállalók (commoransok) és a helyi zsellérek közül kerültek ki. A redemptus gazdák és a munkavállalók a Jászkun Kerület meghatározott bérskálája alapján egyezséget kötöttek, amit a tanács előtt írásba is foglaltak.⁶⁶ Az 1760-as évek elején Túrkevén név szerint is összeírták a birtokos lakosokhoz felfogadott személyeket. 1760-ban nyolc, a következő évben öt, míg 1762-ben kilenc szolgát alkalmazott Vincze Márton. A többi redemptusnál általában egy-két szolga volt, kivételt csak Kenéz Mihály jelentett 1762-ben négy szolgálival. Az összeírásokból kiderül, hogy igen gyorsan cserélődhettek a szolgák Vincze Mártonnál, hisz három év leforgása alatt csak egy személy maradt végig nála.⁶⁷ Nem sok vitája lehetett a nála dolgozókkal, ugyanis a forrásokban húsz év alatt mindössze két konfliktusnak maradt nyoma. Az egyik esetben egyszerűen elszökött a kocsisa, akit egy tanácsai engedély nélkül felhúzott házban bűjtattak el, a másikban pedig a ki nem fizetett bér okozott feszültséget. A vizsgálat azonban kiderítette, hogy Vincze azért adott kevesebbet a szerződésben foglalnál, mert a szolga két hónapig egyáltalán nem dolgozott. A tételes elszámolásból az is kiderül, hogy a szerződettek juttatásának nagyobbik része – a korszakban általánosan – nem pénz, hanem termény és ruhanemű volt.⁶⁸

A családok anyagi erejének egyik fokmérője az állatállomány nagysága volt. A 18. századi nagykunsági állattartásban a juhtartás másodlagos szerepet játszott a

⁶² JNSZML IV. A. 5/b. 1. füz. 3. köt. No. 6/1749.

⁶³ JNSZML IV. A. 1/a. 1746. ápr. 16. 45-46.

⁶⁴ Hagymási – Bellon, 1992: 329-336. Bellon, 1996a: 65-69. A kukorica az ország más részein a kertekben jelent meg először. Wellmann, 1979: 153.

⁶⁵ JNSZML V. A. 501/b. 1765. szept. 25. 78.

⁶⁶ Bagi, 1995: 187-192. Bánkiné, 1995b: 165-167.

⁶⁷ Örsi, 1996a: 34-35, 38. JNSZML V. A. 501/d. 1760-62. Dolhai János 24 éven át szolgaként, sörésként, gulyásként tartozott a család kötelékébe. JNSZML IV. A. 5/b. 19. füz. 11. köt. No. 93/1815. „G” 63-65.

⁶⁸ JNSZML V. A. 501/a. 1766. aug. 20. 106. 1764. júl. 23. 35-36.

szarvasmarhatartás mögött. 1760-ban Túrkevéen a redemptusok több mint harmadának volt juhállománya, s közülük is a legnagyobb állatlétszámmal rendelkezők többsége – hasonlóan más településekhez – tagja volt a tanácsnak is. Túrkevéen viszont több gazda bírt 80 fejős juh feletti állománnyal, mint a másik öt nagykun településen. 100 darabnál többet csak egy birtokos, Vincze Márton mondhatott magáénak. A sőretartás tekintetében még egyszerűbb a kép. A 250 redemptusnak mindössze tizenöt százaléka bírt sőrével, a tanácstagok tartották az állatok több mint felét, tíznél több göböllyel a gazdák 4,5%-a rendelkezett. 1760-ban Kenéz Mihálynak 52, Vinczének pedig a legtöbb, 85 sőrje hízott a legelőkön.⁶⁹ A nagykun birtokosok a rideg tartással kövérré hízlalt sőrét, amely az ország legfontosabb kiviteli cikkének számított, a pesti és váci vásárokon tudták a legnagyobb haszonnal értékesíteni.⁷⁰ Az elemzett 1760-as esztendő kivételével nem Vincze Márton, hanem Kenéz Mihály volt Túrkeve legtehetősebb birtokosa a redemptiot követő másfél évtizedben. Vincze az 1750-es években a második, a következő évtizedben – amikor már a befizetett adót is feltüntették az állatszámok mellett – Györffy Miklós(né) mögött a harmadik leggazdagabb birtosnak számított. Rajtuk kívül nyolcnál több hámos ökörrrel csak néhány redemptus rendelkezett.⁷¹

A megváltáskor kollektív nemességet nyert a Jászkun Kerület, ebből következően a kisebb királyi haszonvételek is a redimált tulajdon részét képezték. A beneficiumok – a jognak a tőkeföldhöz kötődése miatt – a redemptusok közös tulajdonává váltak, kezelésüket nem közbirtokosság végezte, hanem a redemptusokat tömörítő tanács. A befolyó bevételek nemcsak a redemptus közösséget, hanem a település teljes lakosságát gazdagították.⁷²

A haszonvételek közül a halászatnak igen kedvező természetföldrajzi adottságai voltak Túrkevéen. A megváltást követő néhány esztendőben még elképzelhető, hogy a redemptusok szabadon, az irredemptusok fizetés ellenében halászhattak a településhez tartozó vizekben. Az 1750-es évektől kezdve viszont árendába adták a vizeket a halásztársaságokba tömörülő redemptusoknak. A vészekkel vagy gyalommal halászó, munkaközösséget is jelentő társaságoknak zsákmányuk harmadát a tanácsnak kellett leadni. A település irányításában szerepet játszó redemptus családok többsége tagja volt valamelyik túrkevei halásztársaságnak a 18. század középső harmadában. A kifogott hal és csík kis része került saját fogyasztásra, nagyobbik hányadát kereskedőknek adták el. Pontosán nem deríthető ki, hogy Vincze Márton mikor volt tagja halászó társaságnak, de 1777-ben egy redemptus özvegyasszony átadta a társasági helyét Vincze Pálnak, amit néhai férje annak apjától, Vincze Mártontól szerzett.⁷³

A halászat a kisebb bevételt hozó beneficium közé tartozott, 1753-ban mindössze 40 forint halhasznot regisztráltak a település kasszájában. Vincze Márton viszont néhány héttel később ennek az összegnek a többszörösét, 228 forintot fizetett be a község kasszájába halharmad címén. Igaz ez nem a települést, hanem a tiszaroffi Borbély családot illette.⁷⁴ A nagyságrendből arra következtetünk, hogy az ecsegi pusztarészhez tartozó

⁶⁹ Szilágyi, 1968: 352–355. JNSZML IV. A. 3/a. Caps. II. Fasc. 6. 1760.

⁷⁰ Bellon, 1996b: 373–374. Wellmann, 1979: 78–79.

⁷¹ JNSZML V. A. 501/d. 1752–68.

⁷² Bánkiné, 1998: 185–189.

⁷³ Szilágyi, 1966: 11–32. A vepsze, a Tiszántúlon vész, állóvizek, árterületek nádból vagy vesszőből font rekesztőhalászati eszköze. Magyar Néprajzi Lexikon 1982: 519–521. A gyalom 5–200 méter hosszú kerítőháló, melynek közepén zsákszerű kiöblösödés van. Magyar Néprajzi Lexikon 1979: 334.

⁷⁴ JNSZML V. A. 501/a. 1753. nov. 13. 92. 1753. dec. 5. 51.

halászó vizeket – a későbbi időszakhoz hasonlóan – hosszú évekig árendálta Vincze Márton, s minden bizonnyal jelentős hasznot mondhatott magáénak.⁷⁵

A legnagyobb bevételt azonban nem a halászat, hanem az 1751-ben egy évre 1200 forintért kibérelt két helybéli kocsmát hozta a családjának. Vincze Márton italárúsítási monopóliuma szinte kizárólagos volt, a bérleti időszak alatt mindössze két napon árulhattak idegenek pálinkát a községben. Ezen túl viszont szigorúan felléptek a vak csapszékek tulajdonosai ellen. Természetesen nem Vincze Márton mérte a szeszt, hanem a kocsmát tőle bérbe vevő csaplárosok álltak a söntés mögött.⁷⁶

A redemptusok váltott földjük arányában – meghatározott öregszám erejéig – árendafizetés nélkül legeltethettek.⁷⁷ A legjelentősebb sőretartók a saját és a bérelt legelőkön kívül is próbáltak pusztát szerezni, néha nem kevés kockázatot vállalva. 1757-ben Vincze Márton arról panaszkodott a helyi tanácsnak, hogy 1748-ban kölcsön adott kétszáz forintot egy időközben meghalt testvérpárnak, s a kezességet vállaló túrkevei férfi nem hajlandó azt neki megadni. Az általa bemutatott, a pénz átadásakor készített szerződésen szerepelt a megvádolt illető aláírása, fölötte pedig a kezességvállalását bizonyító szövegrész. Ez és a szignó viszont nem egy személytől származott. Amíg Vincze tanúi ellentmondásosan nyilatkoztak a helyi férfi szerepéről, addig a vádlott az elhalt férfiak előzetesen tett tanúvallomásával igazolta ártatlanságát. A vizsgálat tisztázta, hogy nem kölcsönzés történt, hanem a pénzt kérők a tőlük elidegenített Martfű pusztát akarták visszaszerezni, s abból legelőterületet ígértek Vinczeének. Vállalták ugyan, hogy ha nem sikerül akciójuk, akkor egy éven belül megadják a pénzt, de azt teljesíteni nem tudták. Haláluk után Vincze bírósági úton próbálta visszaszerezni pénzét, azonban keresetét nemcsak a helyi tanács, hanem a Nagykun Kerület polgári törvényszéke is elutasította.⁷⁸

Ebben az időben tekintélyén is csorba esett. Egy helybeli férfi azt terjesztette róla Dévaványán, hogy egy határbejárás alkalmával berúgott, „hason mászott, mint a disznó”, lányát – feltehetőleg a 15 éves Annát – pedig ölben hordozták, s ölelgették. Amikor ezek a híresztelések Vincze fülébe jutottak, megfenyegette és mocskolta rágalmazóját, így a tanács mindekettőjüket pénzbüntetéssel sújtotta.⁷⁹

A közösségi életben települési szinten tapasztalatokat szerző, majd a redemptiot követően a Nagykun kerületi politika színterére sikertelenül kilépő Vincze Túrkevén megtalálta számítását. Esküdként és főbíróként közel egy emberöltőnyit töltött el a község irányításában. Presztízsének legfőbb bizonyítéka, hogy a redemptio évében főbírói székben ülő öreg Csontos István halála után mindig az ő neve szerepelt az aktuális főbíró után a tanácsulási jegyzőkönyvekben. A község számára a váltáskor nyújtott, alacsony kockázatot jelentő hitelekkel elévülhetetlen érdemeket szerzett, így is növelve a család amúgy sem alacsony tekintélyét. Nem sokkal a Túrkevén való meglepedést követően beteg apósától átvette a gazdaság vezetését, s kiváló érzékkel a vagyont jelentősen gyarapította.

Vincze Márton, aki a redemptio idején nemcsak a település, hanem egyházigazdaként a református gyülekezet életébe is beleszólt, apósától eltérően már

⁷⁵ Egy jóval későbbi panaszos levél bizonyítja, hogy a Borbélyok hosszabb időre adták árendába az ecsegi vízterületet. JNSZML V. A. 501/e. Ecseg árendálási iratai. szni. 1787.

⁷⁶ Szilágyi, 1981: 95–107. JNSZML V. A. 501/e. Contractusok 1751. Borbírói számadások 1752–53.

⁷⁷ Az öregszám vagy marhaszám a legelőre hajtott, különböző fajtájú és életkorú állatok egyenlőségét szolgáló eszemei aránykulcs volt. Az öregszám egy nagykorú szarvasmarha vagy ló volt, borjúból és csikóból kettő, sertésből és juhból tíz adott egy öregszámat. A legelőbér megállapításánál, a terület kijelölésénél ezt az eszmei, de mégis valós értékarányt kifejező számot vették alapul.

⁷⁸ JNSZML IV. A. 5/b. Caps. 2. Fasc. 1. No. 6/1759.

⁷⁹ JNSZML V. A. 501/a. 1761. aug. 13. 17. JNSZML V. 501/b. Caps. C. Fasc. 6. szni. 1761.

kevésbé támogatta az eklézsiát.⁸⁰ Feleségével együtt mindössze egy ma is őrzött úraszalterítővel ajándékozta meg 1752-ben a helyi református gyülekezetet. A bőkezű kegyes adományozás helyett a vő inkább a hitelezést helyezte előtérbe. Az 1754-ben elkészült új templom deszkázására kölcsönzött összeget – kamataival együtt több mint 523 forintot – csak 1758-ban kapta vissza.⁸¹

A családon belüli generációs váltás minden szinten zökkenőmentesen sikerült. Vincze nemcsak elfogadtatta magát – nyilván Kallós segítségével – a helyi társadalomban, hanem apósának vagyonán túl örökölte annak társadalmi presztízsét is. Mind a gazdasági, mind a társadalmi erőforrásokkal ügyesen sáfárkodott, így az utódok szilárd alapokról építhették tovább a család és a maguk karrierjét.

III. 2. Kallós Erzsébet, a normaszegő nő

A nagykun szabadparaszti társadalomban a vizsgált korszakban a nukleáris család volt a legjellemzőbb. A megházasodó fiú rendszerint megpróbált külön költözni szüleitől, s önálló háztartást kialakítani. Ehhez szükség volt egy házra, amit vagy a tanácstól kért telken, vagy a szülei fundusából kiszakított részen építhetett fel. Előfordult, hogy a nősülés után a fiúk nem tudtak önálló háztartást alapítani, ilyenkor a szülőkkel maradtak egy rövid ideig. Túrkevéen gyakran előfordult, hogy az apa földjéből egy részt átengedett használatra fiainak. Később, amikor már betegeskedett, a birtokból már csak néhány holdat tartott meg magának, a többit szétesztotta fiai között. A földet tehát csak használatra kapták a fiúk, annak tulajdonosa élete végéig apjuk maradt. A legifjabb fiú általában otthon maradt, a szülők gondozásáért cserébe övé lett a ház. Kisebb számban előforduló gyakorlat volt, hogy az idősebb fiúknak az apa még életében kiadhatta a részüket, ő pedig a legfiatalabb fiúval együtt gazdálkodott. Ilyenkor az apa végrendeletében az öregebb fiúknak az ingóságokon kívül semmit nem hagyott, földje, háza a legfiatalabb fiúé lett.⁸²

Hajdú István túrkevei férfi, aki feleségével ifjabb fiánál lakott, azzal a kikötéssel hagyta hitvesére szinte minden vagyonát, hogy az annak halála után kizárólag a gondviselő fiúé lehet. Az előrelátó férj azt is elrendelte, hogy a megélhetéshez elegendő vagyont adjon ki nejének fia, ha köztük kenyértörésre kerülne sor.⁸³ Ha nem is ilyen körülményekkel, de a túrkevei férfiak mindig gondoskodtak a hátramaradó feleség egzisztenciájáról. Az özvegyasszonyok férjeik halála után rövid időn belül osztályt tettek, a lányok többnyire pénzt, lábasjóságot kaptak, míg a földet addig csak használó fiúk a testamentumban foglalt földmennyiség tulajdonosává váltak. A megözvegyült nők többsége gondviselő fiával élt együtt, de voltak, akik megházasodtak.

Vincze Márton 1768-ban bekövetkezett halálakor az egyik legnagyobb gazdaságot hagyta hátra. Az 1768–69-es vagyonlajstromban először tűnt fel özvegye, Kallós Erzsébet, aki 107 összeírt sörével, s a több mint 43 forint befizetett adóval a legtehetősebb birtokosok közé tartozott. A következő két esztendőben nem írtak össze nála hízott marhát, ami meglátszott a befizetett adón (1770-ben több mint 21, 1771-ben közel 14 forint) is.⁸⁴ A

⁸⁰ JNSZML IV. A. 3/a. B Caps. 1. Fasc. 3. No. 4/1745. A mezővárosok világi és egyházi kormányzatának összefonódására Benda K., 1986.

⁸¹ JNSZML V. A. 501/a. 1758. júl. 16. 77.

⁸² Több mint 50, 1754–88 között keletkezett, földdel bírós családok végrendeletét és osztálylevelét használtam fel. JNSZML V. A. 501/b. Caps. A. Fasc. 1–2. Az iratok számnélküliek. Emellett Örsi Julianna szóbeli közlésére támaszkodtam.

⁸³ JNSZML V. A. 501/b. Caps. A. Fasc. 1. szni. 1759.

⁸⁴ JNSZML V. A. 501/d. 1777–84.

család elhíresült jószágperének egyik elejtett mondata szerint az 1772-es részleges osztálykor a „Gulyabéli marhát közakarattal pénzzé tették”, de a lajstromokból következtetve valószínűleg az eladás már előbb megtörtént.⁸⁵

Nem tudható, hogy miért csak négy évvel férje halála után szánta rá magát az özvegy a birtokosztályra. Annyi azonban biztos, hogy a fiúk nem először „lármáztak” az örökség miatt – derül ki Boros György jegyzőnek az osztálylevélre írt soraiból. Kallós Erzsébet a mellett tett hitet, hogy az „atyafiságos békességet, és csendességet megtartani és megtartatni, az egymást közt megeshető perlekedést, háborúságot, és minden villongásokat eltávoztatni” kívánja a családban. Ha szavait őszintén is gondolta, nem igen remélhette annak bekövetkeztét. A 1772-es osztálykor ugyanis a 34 rovásos birtokból Istvánnak és Pálnak 7–7, lányainak és magának fejenként 5 rovás földet szánt. A ház és kert ugyanígy ment volna osztályra, viszont az ifjabb fia által építtetett malmot nem akarta kiadni a kezéből. Az özvegy azzal érvelt, hogy „nagyobb részént mindenek, kiváltképpen az ingatlan jószágok, néhai Kallós István édesatyám körül tett hűséges fáradságomért, testamentum által nekem hagyott javakból” álltak.⁸⁶ A kihirdetéskor jelen lévő Pál kifogásolta, hogy anyja a jászkun szokásjog megsértésével a lányoknak is juttatott fekvő jószágot. A távollévő István nevében is kérte akaratának mihamarabbi megváltoztatását.⁸⁷ Vincze Pál minden bizonnyal egyrészt az özvegyasszonyok jussáról rendelkező szokásjogi tételre gondolt, miszerint a hátramaradó nő a vagyonnak nem tulajdonosa, csupán haszonélvezője volt, amitől férje meg is foszthatta. A haszonélvezet csak a közösen szerzett javakra vonatkozott, az özvegyasszony halála után vagy újbóli férjhezmenetele esetén a fekvő javak azonnal a fiúkra szálltak. Ráadásul a közkeresőséget csak akkor ismerték el, ha azt okirat is igazolta. Másrészt az öröklésre vonatkozó szabályozással érvelhetett, ami a gyakorlatban azt jelentette, hogy szerzett vagyonáról ugyan mindenki szabadon rendelkezhetett, az ősi javak viszont kizárólag a vérrokonokat illették. A szülők halála esetén az ingó vagyonból a fiúk és a lányok egyenlő részt kaptak, ugyanez volt a helyzet a fekvő jószág esetében is, viszont a földet nők nem szerezhették meg, fiútestvéreik a nekik járó részt kifizették.⁸⁸

Kallós Erzsébet – talán fiai tiltakozása miatt, talán taktikai megfontolástól vezérelve – elállt eredeti szándékától, s 1774 márciusában újabb osztályra szánta el magát. A jászkun szokásjogot tiszteletben tartva lányai nem kaptak fekvő jószágot. A birtok fele két fiáé lett, a másik fele maradt az ő tulajdonában. Vincze István azonban gyanakvóan megjegyezte, hogy ellene mond az osztálynak, ha az a fiúágot előnytelen helyzetbe hozza.⁸⁹ Minden valószínűség szerint – anyja legerősebb fegyverétől – a 17 rovásnyi jószág testálásától tartott az idősebb fiú. 1772-ben a jól felépített logikai lánc – az ingatlan vagyon leányágról származtatása, ebből fakadóan a lányok földhöz juttatása, valamint a saját rész feletti szabad rendelkezés – ahhoz gyengének bizonyult, hogy az özvegy keresztülvígye akaratát, de a bizalmatlanság, sőt a gyanakvás magvának elvetéséhez tökéletesen elég volt. Kallós Erzsébet nem a nagykun özvegyek szokásos útját, hanem az önálló gazdálkodást választotta.⁹⁰

⁸⁵ JNSZML IV. A. 5/b. 19. füz. 11. köt. No. 93/1815. „G”. 35.

⁸⁶ JNSZML V. A. 501/b. Caps. A. Fasc. 2. szni. 1772. Aláhúzás az eredetiben. Ha nem jelölöm, a szöveg kiemelése az eredetiben.

⁸⁷ JNSZML V. A. 501/a. 1772. nov. 20. 199–200.

⁸⁸ Kele, 1904: 373–378. Örsi, 1994: 147–153. Brandt, 1913: 4–20. Megkülönböztették a közkereső és a nem közkereső özvegyasszonyt. A közkereső, ha gyermekek maradtak, a szerzett ingatlanok (szerzési) árából és az ingókból egy részt kivehetett, a nem közkereső özvegyet a házasság alatt, a férj által szerzett ingókból egy rész mellett a hitbér, s a jegyajándék illette meg.

⁸⁹ JNSZML V. A. 501/a. 1774. márc. 2. 214. 1774. márc. 3. 215.

⁹⁰ A fiúágot a később védő Maár András özvegye is árendába adta birtokát. Bánkiné, 2000: 152–153.

Korszakunkban a nehéz mezőgazdasági munkákban (aratás, gyűjtés, vontatás, nyomtatás) a nagykun nők egyáltalán nem vettek részt, ellenben az előfordult, hogy a kaszás után markot szedtek vagy a széna szárításánál, összeszedésénél segítettek. A háznál lévő aprójószágok ellátása, a ház körüli munkák elvégzése, a hetipiacok látogatása mellett a család, elsősorban a férfiak kiszolgálása volt mindennapi teendőjük.⁹¹

Az önálló gazdálkodás tehát nagy kihívás elé állította Kallós Erzsébetet, hisz egy addig számára ismeretlen szerepben is bizonyítania kellett. Első önálló gazdasági lépése sikertelen volt. Elővásárlási jogára hivatkozva megpróbált megszerezni szomszédjától, ifjabb Kenéz Mihálytól egy darab szőlőföldet, aki azt már eladta egy helybeli redemptusnak.⁹² Kallós Erzsébet a gazdaság irányításában meghatározó férjét, fiait nem tudta pótolni. A tanyáján egyik szolgálója lakott, aki sem a szántóföldi művelésre, sem a lábasjószágokra nem figyelt, felelőtlen viselkedésével az özvegynek sok kárt okozott.⁹³ 1777-től haláláig alkalmazott szolgálókat, 1777–80 között kettőt, 1781–84 között egyet, ezzel szemben szolgálókat – az összeírások alapján – csak az első időszakban fogadott fel. Minden valószínűség szerint – főleg a nyári munkák idején – ezután csak napszámosokat alkalmazott. Az 1770-es évek első feléből nem maradtak fenn vagyonszámlák, 1777-től viszont nyomon követhető vagyoni állapotának alakulása, változása. Juhainak száma évi 90 és 130 között mozgott, sőrétet viszont nem tartott Túrkeve pusztáin. Ezzel szemben az igari Vinczék 1771-es birtokosztályakor a túrkevei Vinczéknek a Szabolcs vármegyei Sima pusztából jutott részeket legeltetett marhákat.⁹⁴

Az 1777 utáni esztendőkből – amikor a legtöbb női és férfi szolgát alkalmazta – adója majdnem elérte a húsz forintot. Ezt követően lecsökkent az adómenyiség, de állandóan 15 forint körül mozgott. Az adómenyiséget nem élvező Kallós Erzsébet ezzel a gazdasági teljesítményével a leggazdagabbak mögött a tehetős redemptusok közé tartozott.⁹⁵ A befizetett adómenyiség azonban csak a gazdaság állapotát tükrözte. A számlákból nem, viszont az özvegy testamentumából kiderül, hogy jelentős készpénzkészlettel is rendelkezett. 1777-ben Ecseg pusztáé árendájába a lakosok a szűk esztendő miatt nem fizettek, így a legeltetés biztosítása érdekében a hiányzó 500 forintot hitelekkel kellett kiegyenlíteni. 200 forintot Tóth Jánostól, a település volt főbírájától, a többit Kallós Erzsébettől kérte és kapta kölcsön a tanács.⁹⁶ Férje halálát követően több mint 1000 forintot adott kölcsön, amiből 550 forintot nem kapott vissza 1784 előtt. Tőle vett fel hitelt többek között sógornője, Széky Zsuzsanna, veje, Dancs Sándor és – Túrkevéhez hasonlóan – a Békés vármegyei Gyoma település is. A hitelező tevékenység ismeretében kijelenthető, hogy Kallós Erzsébet tényleges anyagi állapota kedvezőbb volt, mint ami a vagyonszámlákból kitűnik.⁹⁷

⁹¹ Bellon, 1979: 197–200.

⁹² JNSZML V. A. 501/a. 1774. ápr. 15. 217.

⁹³ JNSZML V. A. 501/b. Caps. B. Fasc. 2. szni. 1777.

⁹⁴ A pusztarész egynolcada Vincze Márton, fele Vincze Zsigmond örököseinek jutott. A pusztáé árendájában volt, 1772-ben tetemes bevételt (437,5 forint) hozott. 1777-ben és '79-ben Kallós Erzsébet bérelte Erzsébet lánya jussát. Ő kezelte Krisztina részét, s elképzelhető, hogy még az Anna részét is árendálta. JNSZML IV. A. 5/b. 19. füz. 11. köt. No. 93/1815. „G” 112–114., 128. Vincze Zsigmond és apja együtt tartott jószágokat a pusztán. SZSZBML IV. A. 1/b. Fasc. 57. 289. csom. No. 400/1756.

⁹⁵ JNSZML V. A. 501/d. 1777–84. Nem tüntették fel külön a fejős és a meddő juhokat. A redemptusokat három kategóriába soroltam a 18. századra vonatkozólag. 1. A leggazdagabb redemptusokhoz a 20 forint fölötti fizetőket soroltam, akiknek a száma nem haladta meg évente a fél tucatot. 2. A tehetős redemptusok közé a 10–20 forint között adózók kerültek, akinek a száma többszöröse volt az előző kategóriában lévőknek. 3. A redemptusok többsége általában 10 forint alatti adómenyiséggel bírt.

⁹⁶ JNSZML V. A. 501/a. 1778. júl. 3. 57.

⁹⁷ JNSZML IV. A. 5/b. 19. füz. 11. köt. No. 93/1815. „G” 55. 140.

1787-ben készült egy inventárium, amelyben nem a Kallós Erzsébet halála utáni állapotot rögzítették. Ez a részleges leltár is alkalmas azonban a tulajdonos vagyoni és társadalmi helyzetének meghatározására. A preindusztriális társadalmi környezetben egyes tárgyak birtoklása vagy hiánya az anyagi kondíciók mellett, a társadalmi státuszra utalnak. A többség számára megvehetetlen tárolóbútoroknak társadalmi rangjelző funkciójuk is volt. Kiskunhalas jászkun mezőváros társadalmi rétegződését a tárolóbútorok (érték)hierarchiája által megvilágító vizsgálat szerint a társadalmi ranglétrán felfelé haladva egyre több bútortípus jelent meg, s ezzel együtt számuk, elterjedtségük is emelkedett. Amíg a szegényebb rétegek egy-két darabból álló, egyszerű tárgyegyüttessel (fazekas-fogas-láda, láda-fogas, szökröny-láda) rendelkeztek, addig a mezővárosi elithez tartozók (nótárius, tehetős redemptus) a sok fogas és láda mellett az értékhierarchia csúcsát jelentő almáriummal –amelynek típusától, kidolgozottságától függően olcsóbb és drágább változatai voltak – díszítették lakásbelsőjüket. Emellett voltak, akik a ládák, az almáriumok specializálódott típusaival (bőrös láda, kocsi láda, könyvtartó almárium, konyhai almárium), s az ugyancsak nagy értéket jelentő pohárszékkel rendezték be otthonukat.⁹⁸ Kallós Erzsébet házában két, ruhák tárolására szolgáló paraszti ládát, két fogast, egy „hitvány” tányérost, valamint egy almáriumot, egy pohárszékot, s egy fali órát írtak össze. A kétszobás vályogházban lévő tárolóbútorok, amelyeknek száma és típusa minden bizonnyal több volt az özvegy halálakor, a redemptus társadalom csúcsát jelentő maroknyi csoport különleges tárgyi világával mutatnak rokonságot.⁹⁹

Kallós Erzsébetet élete utolsó tíz évében nő létére egy jelentős gazdaságot tartott életben. Igaz azt fejleszteni nem, csak szinten tartani tudta. Ez persze óriási teljesítmény egy nőtől, akinek egyik napról a másikra férfi szerepben kellett helyt állnia. Az erős akaratú özvegy utolsó tétével is hű maradt önmagához. Vincze István tíz évvel azelőtti sejtése beigazolódott – anyja szabad rendelkezésével élve halálos ágyán vagyont nem rá és öccsére, hanem három hűgára hagyta. Amíg a település központjában lévő házat és portát Krisztinának, a tanyaföldön épült házat a nyíl szerint esőnek testálta, azzal a feltétellel, hogy a tulajdonos fizesse ki a másik kettőt, addig a malom hasznát fele-fele arányban osztotta meg lányai és fiai között. Rendelésének magyarázatában nemcsak vagyona leányági gyökereit, hanem közkereső mivoltát is rögzítette. Mindezt még azzal is megtoldta, hogy „özvegységében és nyomorúságában” kizárólag lányaira számíthatott.¹⁰⁰ Kallós Erzsébet az egyik legtehetősebb birtokos lányaként látta meg a napvilágot Túrkevéen, majd hozzá adták egy kívülről érkező, a település életét több esztendőn keresztül irányító férfihez. Három és fél évtizedig mögötte állt, ami megfelelt a nőekkel szemben a korszakban támasztott társadalmi elvárásoknak. A társadalmi élet minden szférájában meghatározó szerepet játszó férfiak között úgy tűnt fel, hogy az öröklési normarendszert megszegte.

⁹⁸ Granasztói, 2002: 137–162.

⁹⁹ JNSZML IV. A. 5/b. 19. füz. 11. köt. No. 93/1815. „G” 140–145.

¹⁰⁰ JNSZML V. A. 501/b. Caps. A. Fasc. 2. szni. 1784.

IV. Második generáció

IV. 1. *Eltérő utakon – Anna, Erzsébet, Krisztina*

Kallós Erzsébethez hasonlóan lányai élete is férjeik árnyékában telt, neveikkel kizárólag az anyakönyvekben lehet találkozni. Az 1745-ben született Anna a Gömör vármegyei Dancs Sándorhoz ment feleségül. A Dancs család már a 13. századtól kezdve birtokos volt a Sajó völgyében elhelyezkedő Kövecses, a 15. század elejétől pedig a mellette fekvő Sajókeszi településen.¹⁰¹ A nagykun szokástól eltérően nem a menyasszony lakhelyén tartották az esküvőt, de laktak – ha rövid ideig is – Túrkevéen, mert 1770-ben itt jegyezték be Eszter lányuk születését. Az újszülött keresztapja a pusztabérleti tárgyalásokra Vincze Mártont elkísérő, a főbírói széket is kipróbáló Újvárosi István tekintélyes helyi birtokos lett.¹⁰² Eszteren kívül a forrásokban kizárólag egy nem Túrkevéen született gyermekre, Dánielre találtam utalást.¹⁰³

Az 1750-es születésű Vincze Erzsébetet az 1770-ben a településre érkező Marjai Albert református lelkész a következő év őszén feleségül vette. Házasságuk igen termékeny volt, hét gyermekük közül öt megérte a felnőttkort. Marjait a település kántorához, tanítójához, lelkészéhez és két neves jegyzőjéhez, Boros Györgyhez és Laczka Jánoshoz keresztkomaság fűzte.¹⁰⁴ (IV. tábla) Marjai Albert egy Bihar vármegyei armalista família leszármazottja volt.¹⁰⁵ A derecskei partikula kijárása után 1754-ben subscribált a Debreceni Református Kollégium akadémiai második osztályában. Ugyanitt 1763-ban a középiskola ötödik osztályában oktatott. Mint tógátus Szikszón vállalt rektori állást 1765-ben, s mielőtt Túrkevére érkezett, 1769-ben Bécsben is megfordult a „német szó” miatt.¹⁰⁶

Marjai Albert 1770 és 1806 között volt a település lelkésze. 1786-tól a második lelkészi állás létesítésétől kezdve első (primarius) lelkészként tevékenykedett. Az 1780-as évek közepén Marjai éves fizetése 100 forint volt, e mellé még 25–25 köböl búza és árpa, tűzifa járt, nem is beszélve a használatra átengedett 32 katasztrális hold földről, amit haszonbérben műveltetett.¹⁰⁷ Az öt gyermeket nevelő Marjai családja biztonságát szem előtt tartva házhelyet kért, amit meg is kapott, majd egy rovás földet is vásárolt feleségével együtt.¹⁰⁸ Esetleges halála esetén az özvegy elesett volna az egyházi jövedelmektől, s a lelkészlakot el kellett volna hagynia.

A testvéreihez képest későn született Vincze Krisztina árvaként Kallós Erzsébet gyámsága alatt cseperedett fel, s hiába volt annak halálakor már huszonegy esztendő, a Werbőczy szellemiségét követő jászkun szokásjog értelmében tutort rendeltek ki mellé. Az anyai végrendelet következtében testvérbátyjaival megromlott a viszonya, így a tanács az

¹⁰¹ Nagy I. 1858. 228-229. Mihályfalusi Forgón, 1909: 182–186.

¹⁰² MOL A 2452.

¹⁰³ JNSZML IV. A. 1/b. Fasc. 3. No. 16/1824.

¹⁰⁴ MOL A 2452. Sámuel (1773. 12. 1.), Albert (1775. 12. 12.), Erzsébet (1777. 4. 23.), Zsuzsanna (1779. 8. 10.), József (1782. 3. 19.), Máris (1784. 10. 4. – 1784. 10. 5.), Márton (1787. 11. 26. – 1789. 2. 21.)

¹⁰⁵ JNSZML IV. A. 1/b. Fasc. 1. No. 30/1807.

¹⁰⁶ TtREL II. 28/a. 1701-59. 2. köt. 332–333. Derecske hat osztályos gimnáziumnak számított ekkoriban. Nagy S., 1933: 312.

¹⁰⁷ Tóth D., 1942: I. 260. Szolgálati ideje alatt egyházmegyei tanácsbíró is volt.

¹⁰⁸ JNSZML V. A. 501/a. 1779. júl. 18. 79. 1779. szept. 17. 8. JNSZML V. A. 501/b. Caps. D. Fasc. 2. No. 54/1808.

egykori jegyzőt, Endrédi Pált nevezte ki gyámjává, míg javai fölött az említetten kívül a hivatalban lévő nótárius és két esküdt gyakorolt felügyeletet.¹⁰⁹

Vincze Krisztina azonban már inkább Pálfi Pálnak, a helyi partikula rektorának a védőszárnyai alatt lelt menedékre. 1784 decemberében egy téli hajnalon az éjszakai járőrök, az armások hajtották ki az iskola épületéből a Pálfi-val háló Vincze Krisztinát. A közszájon forgó eset kapóra jött a települési vezetésnek, Pálfit mind erkölcsstelen magatartása, mind munkája elhanyagolása miatt felelősségre vonta a tanács.¹¹⁰ Pálfi kétségbe esett, amikor kihallgatták, ám ez sem segített rajta, mert az esperesi vizsgálat lefolytatásának végéig felfüggesztették állásából.¹¹¹ A fiatalok mindennek ellenére kitartottak egymás mellett, sőt még támogatójuk is akadt a helyi katolikus pap személyében. A család és a tanács nemcsak azt nehezményezte, hogy a pap éjjeli menedéket adott a lánynak, hanem azt is, hogy színe előtt eljegyezte egymást a pár. Talán érezve, hogy a házasságot már megakadályozni nem lehet, felszólították Pálfit, hogy hiteles dokumentumokkal igazolja eddigi életét, legfőképpen azt, hogy nem házas.¹¹² Ilyen előzmények után 1785 januárjában lett a legifjabb Vincze lány felesége Pálfinak. Férje 1754-ben született Kraszna vármegyében, és sógorához, Marjaihoz hasonló társadalmi gyökerekkel rendelkezett. 1778-ban a Debreceni Református Kollégium akadémiai harmadik osztályában aláírt, majd 1783–85 között tevékenykedett rektorként Túrkevén.¹¹³ Ekkoriban a rektor díjlevelében az évi 85 forint mellett, 60 véka búza, 50 véka árpa, 20 font faggyú, tűzifa szerepelt, valamint minden gyerek után egy véka árpát kapott.¹¹⁴

A redemptiot követő négy évtizedben a jászkun, ezen belül a nagykun társadalomban részben az elszegényedés, részben az úrbéres területekről történő – sokszor tiltott – bevándorlás miatt megnőtt az irredemptusok száma. A feszültségek levezetését szolgálta az udvar által is ösztönzött bácskai területekre irányuló kiköltözés, amely főként a nagykunok szervezett kirajzását eredményezte.¹¹⁵ Túrkevéről először 200 család szándékozott kitelepülni, de végül csak kilenc hagyta el a települést. Nem a túrkeveiekkel, hanem a több mint 180 kisújszállási családdal együtt érkezett Pacsérra a helyi tanács és a Vincze család keresztüzébe került Vincze Krisztina és Pálfi Pál, aki a település lelkészeként egy egész telket kapott használatra.¹¹⁶ Még a kivándorlás előtt Túrkevén született meg első gyermekük. Lányuk, Terézia keresztelésekor egy helyi redemptus házaspár viszonzta az ő keresztkomaságukat.¹¹⁷ (V. tábla)

IV. 2. Vincze István, egy nemes testőr a redemptusok fölött

A család szeme fényének tekintett István 1738-ban látta meg a napvilágot a Berettyó parti településen. A betűvetést, a latin nyelv alapjait a Debreceni Református Kollégiumhoz tartozó helyi partikulájában végezte el, amely a 18. század közepén négy

¹⁰⁹ JNSZML V. A. 501/a. 1784. júl. 10. 94. A lányok gyámságáról Werbőczy, 1897: I. 112. 1. §.

¹¹⁰ JNSZML V. A. 501/a. 1784. dec. 1. 113–114.

¹¹¹ Uo. 1784. dec. 5. 114.

¹¹² Uo. 1784. dec. 13. 115–118.

¹¹³ MOL A 2452 TtREL II. 28/a. 1760–1791. 3. köt. 207. A Pacsér történetét tárgyaló összefoglalásokban szerepel, hogy Pálfi Bécsben is volt „német szó kedvéért”, s Kunszentmiklóson szentelték lelkésszé. Takáts, 1942: 17–18. Nagy Kálózi, 1943: 152–153.

¹¹⁴ Tóth D., 1942: II. 262. Örsi, 1991: 23–31.

¹¹⁵ Bagi, 1995: 85.

¹¹⁶ Örsi, 1986: 97. Szabó, 1986: 12–23. 1 egész telek 38 magyar hold szántót, és 22 kaszáló rétet jelentett.

¹¹⁷ Házasságkötésük dátuma 1785. 1. 23. Terézia születése 1785. 11. 5. MOL A 2452.

gimnáziumi osztállyal működött.¹¹⁸ 1761 novemberében vette nőül a nála három évvel fiatalabb Nemes Zsuzsannát. Az ismeretlen származású nő hét gyermeknek adott életet, akik közül négy érte meg a felnőttkort. Vincze István gyerekeinek keresztszülei között megtaláljuk a helyi másodlelkészt, a legtehetősebb redemptus gazdát, Kenéz Mihályt és a tiszaroffi birtokos Borbély család tagjait. Nemes Zsuzsanna 37 éves korában, négy kiskorú árvát hátra hagyva távozott az élők sorából. Vincze nem nősült újra, egyedül és a szolgálok segítségével nevelte fel gyermekeit.¹¹⁹ (II. tábla)

Már vőlegény volt, amikor az uralkodó kezdeményezésére létrehozott magyar nemesi testőrségbe jelentkezett. Az oda kerülők célja az idegen nyelvek (német, latin, francia) megtanulása, magasabb szintre emelése mellett többek között hadmérnöki, jogi, geometriai ismeretek elsajátítása volt. A gárdát elhagyó, vezetésre alkalmas, kiművelt ifjak jó eséllyel kerülhettek (vissza) a hadseregbe, illetve vállalhattak állást vármegyei, vagy akár országos állami hivatalokban.¹²⁰

A gárdaállítás költségeihez gróf Pálffy Miklós kancellár értesítése után a vármegyék mellett a jászkunok is hozzájárultak. 1760 júliusában a Jászkun Kerület közgyűlése 2500 forintot szavazott meg erre a célra, s emellett tárgyalt a három lehetséges testőr – köztük Vincze Márton idősebb fia – Bécsbe küldéséről is.¹²¹ A három jelöltből kettő maradt, akik valószínűleg önköltségen kiutaztak Pozsonyba, hogy alkalmasságukról tanúbizonyosságot tegyenek. Pálffy János, a nemesi testőrség alkapitánya augusztusban már arról tájékoztatta Almásy Pál jászkun főkapitányt, hogy az előtte „elszánt szívvel” megjelenő Vincze István felvételt nyert a gárdába.¹²²

A testőrség felállítását követően még nem volt szolgálati idő megállapítva, egyesek évtizedekig, mások csak néhány évig maradtak a gárda tagjai. Vincze István egyik csoportba sem tartozott, ismeretlen okból csak egy esztendő telt el Bécsben. Alig egy éves szolgálata után már a helyére küldendő személyeket vette számba a közgyűlés.¹²³ Mindennek ellenére a Habsburg Birodalom fővárosában töltött esztendőnek a családi emlékezetben kitörölhetetlen nyomainak maradtak. A valótlan elemeket is szép számmal felvonultató két dicshimnusz nem családtag, hanem egy arra felkért személy vetette papírra a 19. század utolján. A *Királyné és nagykunok* szerint Vincze István Bécsben bemutatta édesanyját az öt ezredeből tábornokká előléptető Mária Teréziának. A *túrkevei templomban* a gárdából éppen hazaérkező tábornok visszafoglalta a katolikusok által birtokba vett református templomot.¹²⁴ A Vinczék szemfüles módon ráéreztek arra, hogy a helyi társadalmi környezetben nem sokat érő, de a gárdához kerülés alapfeltételének tekintett nemességükből tőkét kovácsolhatnak.

A famílián belül – Vincze Márton óta – ott lappangott a Nagykun Kerület politikai életébe való bekapcsolódás gondolata. Ehhez jó ajánlólevél volt, amikor a királyi család egyik tagjának esküvőjére 1000 aranyat vivő, háromtagú küldöttségbe, melynek egyike Herpay Mihály kiskun kapitány volt, beválasztották a protokoll szabályait kiválóan ismerő

¹¹⁸ 1743-tól vezették a matrikulákat, születési dátumát ő maga közli a „Megjegyzésre emlékezetes dolgok” című feljegyzésében. JNSZML XIII. 4. No. 13/1778. A korszakban a nemesek egy része már papírra vetette a család emlékezetét. Hudi, 2006a: 207. A *túrkevei partikulára* Tóth D., 1942: II. 263.

¹¹⁹ MOL A 2452. Zsuzsanna (1762. 10. 21.), Lajos (1764. 4. 10.), I. Antal (1766. 3. 19. – 1767. 10. 10.), II. Antal (1768. 1. 27. – 1773. 4. 10.), László (1771. 10. 3. – 1771. 10. 9.), Zsófia (1774. 9. 27.), III. Antal (1776. 10. 3.) A tiszaroffi Borbélyokra Orosz, 1906: 33-34.

¹²⁰ K. László, é. n.: 30–51. Ballagi, 1872: 370–371.

¹²¹ JNSZML IV. A. 1/a. 1760. júl. 4. 414–415.

¹²² JNSZML IV. A. 1/b. D. Caps. IV. Fasc. 8. No. 42/1760.

¹²³ JNSZML IV. A. 1/b. 1761. aug. 17. 741. A testőrség névkönyvében születési helye, ideje pontatlan.

¹²⁴ Az írásokat tartalmazó füzet Karcaginé Vincze Marianna tulajdona.

Vincze Istvánt.¹²⁵ Röviddel a megtisztelő feladat után, 1766 szeptemberében a Nagykun kerületi tisztviseelő választáson településének jelöltjeként esküdt ülnöknek (sedialis assessor) választották. Kerületenként minden településnek csak egy esküdt ülnöke lehetett, aki peres eljárások tanúkihallgatásainál, ítélethozatalainál, a települési vezetők megválasztásánál működött közre, s mindezt fizetést, adómentességet kapott.¹²⁶ Nem elégedett meg a jelentős tisztséggel Vincze István, hanem apjához hasonlóan a legfőbb Nagykun kerületi pozíció után áhítozott. Ennek érdekében Albrecht hercegnek írott levelében – testőri szolgálatára, jogi ismereteire hivatkozva – kérte a királyi helytartót, hogy a tisztújítás alkalmával jelölje őt nagykun kapitánynak. A kérés különös volt, hisz az egyes kerületek kapitányait a települések jelöltjei közül választották. Kérését ugyan felolvasták, de annak nem lett foganatja.¹²⁷ A nemesi testőrségnél tett szolgálataiért kért eltartási kérelmét viszont támogatták.¹²⁸ A Nagykun Kerületben élethosszig viselt tisztsége miatt bármikor jelen lehetett a türkevei tanácsuléseken, de a jegyzőkönyvek tanúsága szerint nem gyakran tette azt meg. Ha megjelent, akkor – személyének tisztelegve – mindig a főbíró után írták a nevét, gyakran feltüntetve testőri hadnagyi rangját is.

Sosem tüntették fel a vagyonlajstromokban – valószínűleg magas Nagykun kerületi tisztsége miatt. Szerencsés módon azonban fennmaradt a tulajdonáról készült inventárium, ami lehetőséget kínál vagyoni szintjének feltérképezésére. A teljesnek tekinthető vagyonelejtár szerint rendkívül értékes tárgye gyűttes jellemezte lakáskultúráját életpályája csúcán. A négyszobás házban összeírt két almárium – amelyből az egyik egy 74 kötetet tartalmazó könyves volt –, a pohárszék, a hat fogas, hét láda (egy bőrös, egy „élés”, két kocsis láda párnákkal) sokat elárul gazdasági teljesítményéről. Az esküdt összeírók – hasonlóan a dunántúli vármegyékhez – a Jászkun Kerületben sem a könyvek, hanem sokkal inkább a háztartási eszközök, ruhaneműk, lószerszámok, fegyverek leírását tartották elsőrendűnek. Annyi azonban kiderül az inventáriumból, hogy a több mint 80 darabból álló bibliotékájában bibliák, imakönyvek, „historikus könyvek”, szótárak, orvosi kiadványok mellett kora egyik divatos regénye, a Marmontel által írott Belizárius is megtalálható volt. Ezekhez, valamint a pozsonyi újságok olvasásához használhatta két pápaszemét.¹²⁹ A három idegen nyelven tudó Vincze Istvánt, Herpay Mihályhoz hasonlóan, vagyonán túl a Nagykun kerületi tisztségvállalás, a királyi esküvőn való jelenlét, s nem utolsósorban a Bécsben eltöltött egy év a helyi társadalom fölé emelte. Mindezek együttesen befolyásolhatták szellemi horizontjának tágulását, tárgyi világának kiformalódását. A fizikai munkához való viszonyát pontosan elárulja, hogy hová is helyezte ő magát a jászkun szabadparaszti társadalomban. Az aratás idején lejátszódott történet szerint apja a „heverésben megszólította” idősebb fiát, hogy miért nem vesz villát a kezébe. Erre „Vincze István uram össze szólalkozott az édesatyjával, mondván nem dolgozom bizony én, úgy mond, ha *úr akar az ember lenni, úr legyék*. Nem is nyúlt Vincze István a szérőn semmihez, ha a villán keresztül esett volna is” – vallotta tanúként a család egykori cselédje.¹³⁰ [Kiemelés P. Z.]

¹²⁵ JNSZML IV. A. 1/a. 1766. jan. 10. 14–15. Nem kaptak napidíjat, de az útiköltséget megtérítették nekik.

¹²⁶ Uo. 1766. okt. 14. 124–125. A esküdt ülnökökre Bánkiné, 1995a: 66, 244.

¹²⁷ JNSZML IV. A. 1/b. C. Caps. 1. Fasc. 9. No. 7/1766. A kapitányi tisztség betöltésénél a jogi végzettség alapfeltétel volt. Bánkiné, 1995a: 61.

¹²⁸ JNSZML IV. A. 1/a. 1766. dec. 16. 143. Egy későbbi időponttól meginduló járadékfizetést hagytak jóvá.

¹²⁹ JNSZML IV. A. 2/b. Fasc. 18. No. 13/1790. Az inventárium egy részét már közölték. Györffy 1938. 231–238. Vas és Veszprém vármegyében ilyen nagyságú könyvtárral a jómódú köznemesek rendelkeztek, újságokat viszont elvéve olvastak. Tóth I., 1996: 197–228. Hudi, 2002: 367–375.

¹³⁰ JNSZML IV. A. 5/b. 19. füz. 11. köt. No. 93/1815. „G” 69.

IV. 3. Vincze Pál, a normák őre és átlépője

Az 1740-es születésű Vincze Pál a Debreceni Református Kollégium professzorának, Piskárkosi Szilágyi Sámuelnek egyik leányát, Sárát vette feleségül.¹³¹ Házasságuk különösen termékenynek mondható, hisz tíz gyerekükből hat később családot alapított. A gyermekek közül hatnak Kenéz Mihályné, háromnak pedig az apa két üzlettársa, Kun János és Boros György lett a keresztszülője.¹³² (III. tábla) A helyi partikulát kijáró Vincze Pál – atyjához hasonlóan – a helyi közösség irányításában próbálta ki magát először. Az őszi tisztújítást megelőzően, 1775 nyarán beválasztották a tanácsba. Alig több mint egy év tanácsosság után társai főbírónak jelölték, el is indult a választáson, de alulmaradt.¹³³ 1777-ben viszont elérte célját, 37 éves korában Túrkeve első embere lett, s az is maradt – az 1779–80-as esztendő kivételével – egészen 1783-ig.¹³⁴ Ebben az évben már nem jelölték főbírónak, mert a Nagykun kerületi tisztújítás alkalmával fizetés nélküli esküdt ülnökké választották.¹³⁵ A lótenyésztésben, lónemesítésben való jártasságának legfőbb bizonyága, hogy a Jászkun Kerület közös ménésének gondozásában hosszú éveken keresztül számítottak rá.¹³⁶

Főbírósága idején bejelentette vételi szándékát egy magvaszakadt jószágra, ami a jászkun szokásjog értelmében először visszaszállt a közösségre. A pénzszerűben lévő szomszéd több mint negyed éven át fenntartotta elővételi jogát, de a tanács megúnta a várakozást, s a három rovás földet piaci áron Vinczének juttatta – elismervén ezzel „a helység mellett minden szorgalmatossággal és igaz hazafi szívvvel követett érdemes szolgálatait”.¹³⁷

Vincze Pál nem vásárolt több földet, a helyett inkább nagyobb készpénzkészletet igénylő, jelentősebb bevételt ígérő haszonszerzési formákat részesített előnyben. 1776-ban a Vincze testvérpár Kun Jánossal közösen a község három kocsmáját s egy mészárszékét három esztendőre, évenként 3020 forintért kiárendálta. 1782–85 között ugyanezeket a beneficiumokat Vincze István Nánási Jánossal és Tóth Jánossal vette bérbe 2800 forintért. A tanács a szerződésben feltüntette azt is, hogy a bérlők felelősek a bérleti díj negyedéves törlesztésért. Tehát nem lehetett arra hivatkozniuk, hogy a kocsmák söntése mögött álló csaplárosok nem fizetnek pontosan a „terminusra”. Ráadásul a beneficiális kassa védelmére még azt is kikötötték, hogy a bérlők egymásért kezességgel tartoznak. Vincze Mártonhoz hasonlóan szinte kizárólagos italárusítási monopóliumuk volt. A tanács ebben az időben is átvállalta a fenntartási költségek egy részét, annyiban viszont változott a helyzet az 1750-es évekhez képest, hogy már az árendátoroknak kellett beszerezni a bort. A húst is nekik kellett előteremteni, ami nem jelenthetett problémát, már csak azért sem,

¹³¹ TtREL A 2180. Szilágyi Sára születése (1752. 12. 10. Debrecen). A 2181. Esküvő (1769. 10. 4. Debrecen) Szilágyi Sámuel életrajzára Nagy, 1933: 131. Szinnyei, 1909: 910. A Szilágyi családra Nagy I., 1863: 710–712. Szilágyi Sámuel bihari birtokaira Bársony – Papp – Takács, 2003: 312.

¹³² MOL X. A 2452. ismeretlen nevű fiú (1770. ?. – 1778. 6. 20.), Sára (1772. 11. 13.), Julianna (1775. 2. 18.), Pál (1777. 4. 1.), Márton (1779. 7. 9. – 1779. 7. 11.), Mária (1780. 9. 28.), Zsuzsanna (1783. 4. 1.), Eszter (1786. 7. 25.), Sándor (1789. 1. 20. – 1790. 11. 28.), Klára (1792. 8. 25. – 1794. 11. 25.)

¹³³ JNSZML V. A. 501/a. 1775. júl. 10. 239. 1776. okt. 27. 276.

¹³⁴ Uo. A választások időpontjai: 1777. okt. 28. 39. 1778. nov. 1. 61. 1779. nov. 1. 115. 1781. nov. 1. 12. 1782. nov. 1. 51.

¹³⁵ JNSZML IV. A. 1/a. 1783. okt. 13. 480.

¹³⁶ Uo. 1124/1791. A jászkun közös ménésről Bellon, 1996b: 201.

¹³⁷ JNSZML V. A. 501/a. 1782. okt. 19. 50. 1782. aug. 19. 45. Rovásonként 100 forintot fizetett.

mert az eladásra szánt sérült, törött lábú állatokat először a bérlőknek kellett vételre felajánlani.¹³⁸

A település nem volt borból és pálinkából önellátó. A 18. század közepétől az árendátorok, köztük a Vinczék is, ezeket a temékeket legnagyobb részben Nagyvárad, Nagykőrös-Kecskemét környékéről, az Érmellékről, valamint a Tisza-mellékéről (Tizsakürt, Tiszaföldvár, Cibakháza) szerezték be. Előfordult, hogy hoztak a szomszédos Mezőtúrról és Egerből is bort, bár utóbbi minőségével a helyiek elégedetlenek voltak. A távolabbi területeken való vásárlás és szállítás – Túrkevét sajátos földrajzi helyzete miatt a legjelentősebb útvonalak elkerülték – nagy kockázatot jelentett a kocsnmabérlő redemptusoknak.¹³⁹

A Vinczéknek és társaiknak nem a beszerzés jelentett nagy erőfeszítést, hanem a kocsmákat tőlük kiárendáló csaplárosok bérleti díjának behajtása. Nagyon türelmes volt tíz egykori kocsmárosával szemben a két Vincze fiú és Kun János, hiszen jóval az árenda után, csak 1782-ben szólították fel őket elmaradásuk rendezésére. A kocsmárosok sorozatban haladékot kértek, amit mindig meg is kaptak, de a végén elfogyott a türelem és a Vincze Pál vezette tanács – mindenfajta bírósági ítélet nélkül – lefoglaltatta a házaikat.¹⁴⁰ Nem volt szívük az utcára kirakni a sok elszegényedett csaplárost, ezért megengedték nekik, hogy a tulajdonukban maradjanak a bérleti díj és tatarozási kötelezettség ellenében, amit azok szó nélkül el is fogadtak.¹⁴¹ Az árendátorok nem jutottak pénzükhöz, így ők sem fizettek. Ami nem jelenti azt, hogy pénztelenek lettek volna, inkább időhúzásról volt szó. Több mint négy évvel a bérleti szerződés lejáta után kétszer is megintette őket Illésy János (1735–1802) nagykun kapitány.¹⁴²

Vincze István duplán megjárta, hisz az 1782–85 közötti időszak csaplárosai sem tudták kifizetni a bérleti díjukat. Kísértetiesen ismétlődött a csaplárosokkal és Illésyvel folytatott huzavona, annyi különbséggel, hogy az elhúzódo ügy végül a bíróságon kötött ki.¹⁴³ A települési tanács előtt még 1787-ben feljelentette hat csaplárosát Tóth János és Vincze István. Utóbbi 1788-ban bekövetkezett halála után idősebb fia, Lajos követelte a tartozás megadását. Az alperesek összehangolt védekezése szerint Vincze István meggondolatlan döntése juttatta őket a vádlottak padjára. Váltig állították, hogy a néhai gárda hadnagy tiltása miatt nem fogadták el az ivókba betérő, fizetni nem tudó vendégektől a hitelért cserébe felkínált ruhákat. Továbbá azért is nehezteltek Vincze Istvánra, mert az nem adott nekik elég időt adósságuk rendezésére, hanem egyből végrehajtókért kiáltott. Amíg az utóbbi állítás igazságtartalmát a tanácsülési jegyzőkönyvekben feltüntetett felszólítások is cáfolták, addig az elsőét a bérletek természete kérdőjelezte meg. Az árendátorokat nem érdekelte, hogy a nekik járó summát hogyan teremtik elő a subárendátorok. Az 1790-es évek elején a helyi tanács, majd a Nagykun kerületi polgári ítélőszék a csaplárosokat elmarasztalta, s a majd 800 forintra rúgó tartozás megfizetésére vagy annak megfelelő vagyon átadására kötelezte őket.¹⁴⁴

¹³⁸ JNSZML V. A. 501/e. Contractusok szni. 1776, 1782. Vincze István és két társa a licit során 3500 forintot ígért a tanácsnak, míg a végén 2800 forint került a szerződésbe. Papp I., 1996: 121–128.

¹³⁹ Szilágyi, 1996: 290–292. A tanács felszólította Vincze Pált, hogy egy nagyváradai férfinak, akitől pálinkát vásárolt, adja meg a 100 forintos adósságát. JNSZML V. A. 501/a. 1776. jan. 17. 251.

¹⁴⁰ JNSZML V. A. 501/a. 1782. ápr. 8. 28. 1782. ápr. 22. 30. 1782. aug. 5–6. 47.

¹⁴¹ Uo. 1783. febr. 20. 58. Az 1659. évi 31. tc. 1. §-a értelmében az adósság fizetése, s a végrehajtás a könnyen értékesíthető ingóságokból történt.

¹⁴² Uo. 1783. dec. 23. 77. 1784. febr. 10. 79. 1777–1801 között töltötte be a tisztséget. Kurucz, 1998: 13, 15.

¹⁴³ Uo. 1785. dec. 7. 164. 1786. szept. 4. 218. 1787. aug. 24. 268.

¹⁴⁴ JNSZML IV. A. 5/b. Caps. 14. Fasc. 7. No. 12/1792. A harmadik bérlő, Nánási János nem szerepelt a felperesek között.

A Vincze fiúk biztonságosabb, a legnagyobb nyereséget hozó, s a közösség szempontjából is meghatározó üzleti vállalkozása Ecseg pusztá kétharmad részének bérlése volt. Több évtizeden keresztül, egészen 1782-ig a település kötött szerződést – az 1750–60-as években Vincze Márton jóvoltából – a sajlódi pálosokkal, akiket ruhájuk alapján a lakosság egyszerűen csak „Fejér Barátok”-nak nevezett. 1782-ben, Vincze Pál főbírósa idején megváltozott a helyzet. A források csak annyit árulnak el, hogy innentől Vincze István és Pál, valamint az épp hivatalban lévő első jegyző, Boros György árendálta ki az ecsegi pusztarészt – a kocsmáktól eltérően kockázat nélkül. A helység tanácsa – égető szüksége lévén a legelőre – jobb híján vállalta a subárendát.¹⁴⁵ 1783 tavaszán a Vinczékkel kötött újabb egyezségből derülnek ki a subárenda pontos részletei. A hagyományoknak megfelelően a tanács fogadta a pásztorokat, s vállalta az öregsám utáni fűbér beszedését, illetve annak az árendátorok számára történő negyedéves, pontos átadását.¹⁴⁶ Akik az „ecsegi árendába restálnak [tartoznak], marháikat sem Ecsegre hajtani, sem a helység terrénumán legeltetni nem lehet, amíg tartozásuk van” – szöveg a tanács határozata. Az a pásztor, aki a tiltás ellenére az adósok jószágait befogadta a nyájba, súlyos pálcázással lakolt a csalásért. A tanács ezen túl az árendátorokat biztosította a huzamosabb ideig tartozók vagyonának végrehajtásáról is. Túrkeve nagy pénzügyi zavarát élhette át ebben az időben – ami talán magyarázat lehet Vinczék árendátorságára is –, hisz az adóval, a lelkészek és tanítók fizetésével tartozókat tulajdonuk lefoglalása mellett a nyilas osztásos földektől való való eltiltással is megfenyegették.¹⁴⁷ A tulajdonos és az árendátorok közötti 1784-ben megkötött, három évre szóló szerződés értelmében a Vincze testvérpár és Boros évi 2000 forintot fizetett a rendnek. A fertály esztendőre kiszabott summa határidőn túli fizetéséért, netán elmaradásért az árendátorok teljes ingó és ingatlan javaikkal feleltek. A szerződés kimondta, hogy ha esetleg a rend elégtételt akar venni a bérlőkön, akkor azokat a nemesi előjog nem védi meg.

A II. József által 1782-ben kiadott, a nem hasznos tevékenységeket folytató szerzetesrendek feloszlatását kimondó rendelete nem érintette a Vinczék pálosokkal 1784-ben kötött szerződését. Sőt a három éves bérlet lejártá után 1787-től újabb három évre – már Boros György nélkül – a két Vincze fiú újból árendába vette 1300 forintért a pusztarészt, immáron a királyi kamarától.¹⁴⁸ Szinte meg sem száradt a tinta a szerződésen, amikor a kamara 1787 novemberétől – ismeretlen okból – ismét a településnek adta árendába Ecseget. A Vincze fiúk azonban – a település kezeseként – a háttérben maradtak. A kenderesi tiszttartóval Vincze Pál tartotta a kapcsolatot, s őrá bízta a tanács az árenda befizetését is.¹⁴⁹

1791 tavaszán nagy nehézségekkel kellett a tanácsnak szembenéznie. Márciusban Vincze Pál, a jegyző társaságában arról tájékoztatta a jászkun főkapitányt, hogy a megépített kutak értékét a kamara nem akarja kivonni a bérleti összegből. A főkapitány nagyon diplomatikusan azt ajánlotta, hogy először írjanak a kamarának, amit ő majd később támogat. Májusban a tiszttartónál tett viziten azt az információt kapták Vinczék, hogy ha a következő évben is bérelni akarják Ecseget, akkor ne nála, hanem a kamaránál próbáljanak szerencsét. A Vincze vezette küldöttség végül sikerrel járt Pesten.¹⁵⁰

¹⁴⁵ Uo. 1782. júl. 15. 45. Évi 2000 forintot fizetett Ecsegért és Hímesdért Túrkeve az 1777–83 közötti időszakban. Bellon, 1992: 274. Feltehetően a Vincze fiúk is ehhez hasonló összegért bérelték a területet.

¹⁴⁶ JNSZML V. A. 501/b. Caps. A. Fasc. 4. szni. 20 krajcárt kellett fizetni a harmadfű vagy annál öregebb ló és marha, 2 tavalyi marha és ló, 10 juh és 5 sertés után.

¹⁴⁷ JNSZML V. A. 501/a. 1783. márc. 19. 61.

¹⁴⁸ JNSZML V. A. 501/e. Ecseg árendálási iratai. szni. 1784, 1787.

¹⁴⁹ JNSZML V. A. 501/a. 669/1789. A Vincze testvérek halála után új kezes után kellett néznie a településnek. Bellon, 1992: 275.

¹⁵⁰ JNSZML V. A. 501/a. 442/1791. 544/1791. 577/1791.

Vincze Pál – apja érdemeit túlszárnyalva – az ecsegi legelőhasználat elvitathatatlan biztosítékává vált. Nemcsak a delegációkat vezette, hanem ő volt az a magánszemély – 1788-ig bátyjával –, aki a vagyont kockára téve felvállalta a kezesek hálátlan szerepét. Fáradozásaira a Nagykun Kerületben is felfigyeltek, ennek legfőbb bizonyítéka, hogy 1787-ben Illésy kapitány kérte a tanácsot, hogy mentse fel Vincze Pált az ökrei utáni legelőbér fizetéstől. Valószínűleg az anyagi nehézségei miatt a testület kihátrált a javaslat elől, a nagykun kapitánynak küldött válaszában arra hivatkozott, hogy Vincze nemcsak a helységért, hanem a Nagykun Kerületért is dolgozik, így „illendő lészen” az utóbbi viselni a terheket.¹⁵¹ Ugyanennek az évnek a nyarán maga Vincze fordult hadiadójának eltörlése ügyében Boros Sándor jászkun főkapitányhoz. Levelében a nagykun kanca ménessel való három éves, fizetés nélkül végzett munkájára hivatkozott. Burkoltan, de határozottan egyrészt arra utalt, hogy a vármegyékben ezért a munkáért fizetnek, másrészt arra, hogy több helyi tisztségviselő kapott adómentességet, így arra ő is jogosult.¹⁵² A forrásokból közvetve kiderül, hogy nem érte el célját, mindenesetre három évvel később úgy próbált az adózás alól kibújni, hogy jószágainak csak egy részét engedte összeírni. A település vezetéséhez eljuttatott levelében egyenesen úgy fogalmazott, ha valakinek az üggyel kapcsolatban kifogása van, „ahol illik, tessék feladni”. A tanács meghökkent fölényes hangvétellű „cédulácskáján”, s nyomban a Jászkun Kerület vezetéséhez fordult. A szenátorok levelükben elismerték, ha a pásztoroktól pontos információhoz is jutnak Vincze állatállományával kapcsolatban, akkor sem tudják tőle behajtani az adót. Azt sem rejtették véka alá, hogy még az elmúlt évekből is vannak hátralékai, aminek megfizetését kategorikusan megtagadta. Nemcsak a helyi elit, hanem a Jászkun Kerület küldöttje, Bozóky András is elnéző volt vele szemben. Nem engedte el ugyan neki a felhalmozódott tartozást, de a túrkevei kiszállást követően mindössze négy jármos ökörral egészítette ki állatlajstromát. Jelentésében azzal mentegette Vinczét, hogy annak állatai az összeírás előtt részben eladásra kerültek, részben megdöglöttek, illetve „9 kanca lovai [...] csak némelykor fordulnak meg a túrkevei határban”, így felesleges azokat összeírni.¹⁵³

A túrkevei birtokos közösség érdekében kifejtett tevékenységének köszönhetően nemcsak magasrangú kerületi tiszt, hanem tanácsostársai is sok mindent elnéztek neki. 1785 novemberében az új kocsmárendélők arról panaszkodtak, hogy Vincze Pál és egy másik túrkevei birtokos „az regulációk ellen pálinkájokat házanként mérteni bátorkodtak”. A tanácsi vizsgálat során kiderült, hogy Túrkeve egykori első embere nem vétett, testvérbátyja viszont igen, hisz egy szolgálója valóban házról házra „hordozta” – nyilván nem önszántából – a szeszt. Valószínűleg az árenda végén megmaradt készlettől így próbált szabadulni az egykori testőr. Hiába igazolódott be az árendátorok vádja, a pálinkát nem kobozták el tőle, s büntetést sem kapott.¹⁵⁴

A Jászkun Kerületben 1787-től engedélyezték – először egész évre, majd három hónapra, novembertől januárig – a saját házban történő fejenkénti bormérést. A Vincze testvérek üzleti szemléletét ismerve feltételezhető, hogy a jelzett időponttól kezdve mérték a szeszt otthon. Kenéz András helyi szenátor 1791 decemberében jelentette a tanácsnak, hogy az egyik éjjel Vincze Pál és Vincze Lajos udvarán „nagy lárma, veszekedés, verekedés és káromkodás támadt”. Erre a szomszédok is felébredtek, majd gyülekezni kezdtek „nézésére és hallgatására”. A tanács az esetet tüstént felderítette, már a következő

¹⁵¹ Uo. 1787. ápr. 16. 250.

¹⁵² JNSZML IV. A. 2/b. Fasc. 3. No. 19/1787. Az esküdtek adómentességét felfüggesztették háborús időszakokban. Ekkor folyt az orosz-török háború.

¹⁵³ Uo. No. 10/1790. Valóban megdöglött egy lova májusban, ám a vétkes csósz a kárt megtérítette neki. JNSZML V. A. 501/a. 397/1790. Feltűnő, hogy a tanácshoz írt levelében minderről hallgatott, s csak Bozókyknak panaszkodott róla.

¹⁵⁴ JNSZML V. A. 501/a. 1785. nov. 19. 161.

napi ülésen terítékre került a fagyos éjszaka parázs hangulatú krónikája. A „vizsgálódásból ki jött”, hogy főleg Vincze Lajos házánál hágott tetőfokára a hangulat, ahol a poharazásba egyre jobban belemerülők két embert, akik közül az egyik Lajos éves bérese volt, jól elagyabugyáltak. A főkolomposokra súlyos pálcabüntetést róttak, az egykori főbíró és unokaöccse azonban még figyelmeztetésben sem részesült.¹⁵⁵

Az 1780-as évek végén Vincze Pál egy jászkiséri cigány famíliának – esküdtársai jóváhagyásával – megengedte, hogy az a portáján házat emeljen. Vincze nagy hasznát vehette a kovácmesterséget űző családfőnek, akit miatta nem büntettek meg, amikor házának kéményében tűz keletkezett.¹⁵⁶

Korszakunkban az egyik legkényesebb, a birtokosok között talán az egyik legtöbb vitát kiváltó problémának a szántóföldek közötti ideiglenes legeltetés számított. Az állatokat kizárólag tanácsi jóváhagyás után, saját földön, kipányvázva lehetett tartani. Vincze Pál kérte, s meg is kapta az engedélyt heverő marháinak a tanyaföldeken történő legeltetésére, annak ellenére, hogy néhány hónappal azelőtt szomszédjai vetését juhait a földdel egyenlővé tették. Azért a dolog nem maradt annyiban, a juhász pálcabüntetést kapott, Vinczének pedig kárpótolnia kellett redemptus társait.¹⁵⁷

Néhány esetben azonban a túrkevei redemptus társadalom képviselői megpróbálták útját állni normaszegéseinek. A Pesti Invalidus Ház földesúri joghatósága idején Túrkevén két száraz- és egy – a Berettyóra épített – vízimalom állt, aminek haszna jog ugyan szerint a földesurat illette volna, a gyakorlatban azonban a települést gazdagította.¹⁵⁸ Más beneficiumoktól eltérően a malmokat nem adták árendába Túrkevén, hanem a tanács által fogadott molnárok segítségével a lakosok fizetés ellenében szabadon örölhettek azokban. A községi malmok bevételeiből származott a helység alkalmazottainak, az armásoknak, a kocsisoknak a juttatása, a beszállásolt lovas katonák ellátása. Az 1760-as években már hét malomban öröltek a településen, amiből az egyik a Vincze család tulajdonában volt. A malom felépítése a birtokos közösség érdekeinek figyelmen kívül hagyásával történt – derül ki a lefolytatott vizsgálatból. A megkérdezett tanúk kivétel nélkül azt állították, hogy nem kellett más településeken öröltetni, mert a malmok kielégítették a lakosság igényét a Vincze család malomépítését megelőzően is. Azt követően előfordult olyan eset, hogy a Berettyó áradása miatt az egyik községi és a Vincze malmot nem használhatták, de akkor is elegendő volt a másik öt. Amíg a Vinczéknek nem volt saját malmuk, társadalmi rangjuk kifejeződéseként szolgáló sorban állás nélkül, azonnal érkezés után önthették a garatba gabonájukat.¹⁵⁹ A család jószágperében a fiág mellett tanúskodók szájából dicsérőleg hangzott el, hogy a malom emelése Vincze Pál ötlete volt. A későbbi főbíró egyedül szerezte be a hozzávaló fát, s „éjszakának idején jövén a szekerekkel hazafelé, kicsinbe múlt el, hogy a kerék keresztül nem ment rajta, mivel a szekérről leesett.” Ám az is elhangzott, hogy a „helység a benne való öröltetést ellenezte, nehezteltek Vincze Pál úrra az édesatyja, és bátyja ura, azért hogy, miért csináltatta azon malmot a más bosszúságára”.¹⁶⁰ A tanács 12 forintos büntetéssel kívánta súlytani a Vincze-malmot használó helybelieket. A lakosok tiltakozása azonban eljutott a

¹⁵⁵ A bormérésről Bagi, 1995: 182–183. JNSZML V. A. 501/a. 901/1791. 911/1791.

¹⁵⁶ Uo. 1788. jún. 29. 318., 271/1790.

¹⁵⁷ JNSZML V. A. 501/a. 1786. szept. 5. 1786. ápr. 17. A birtokosok gyakran nem csak az engedélyezett állatokat tartották a tanyákon, a tilalomszegők gyakran a tanácsbeliek közül kerültek ki. Bellon, 1996b: 122–123.

¹⁵⁸ JNSZML IV. A. 3/a. B. Caps. 1. Fasc. 3. No. 1/1734. Kiss J., 1979: 87, 130.

¹⁵⁹ JNSZML V. A. 501/e. Száraz és vízi malmokra vonatkozó iratok. szni. 1770. A malmok szabályzatára Györfy, 1933: 65–66.

¹⁶⁰ JNSZML IV. A. 5/b. 19. füz. 11. köt. No. 9/1815. „G” 129–131. Az alapanyagok (fa, malomkő) Tiszahátról és a bihari Erdőhátról kerültek a Nagykunságba. Szilágyi, 1996: 288–290.

nagykun kapitányhoz, Illésy Jánoshoz, aki engedélyezte – a települési vezetés nagy bosszúságára – a malomban való öröltetést. A tanács joggal tartott attól, hogy a Vinczék példája ragadós lesz más haszonvételeknél is.¹⁶¹

1789 nyarán Vincze Pál háza udvarán boltot akart nyitni. A tanács a kérést érdemben nem vizsgálhatta, hanem a birtokosokat tömörítő, a gazdasági horderejű döntésekben eljáró redemptus birtokosok közönsége, a „nagyobb gyűlés” elé utalta azt. A községek tulajdonát képező, korszakunkban görög vállalkozók bérletében lévő boltok árendája a községi pénztárat gyarapította, így nem csoda, hogy a jelzett fórum megtiltotta a boltnyitást.¹⁶²

Nemcsak a redemptus közösség pénzügyi stabilitását veszélyeztető esetekben tanúsított elutasító magatartást a települési vezetés, hanem akkor is, amikor Vincze Pál nemesi önazonosságtudatát felfedve a társadalmi tagozódás szimbolikus kifejeződését akarta megváltoztatni. A huszonnegyedik életévét taposó ifjú 1764-ben azt kérdezte a túrkevei esküdtektől, hogy a „*templomban lehet-e magoknak [a családnak] különös [külön] széket csináltatni, vagy amelyben most jár, elszakasztani, s ajtót reá csináltatni.*” Hangsúlyozta, hogy a módosítás nem öncélú, azt akkor használják majd „*midőn házoknál úri rendek jelennek meg*”. A szenátorok, akik között helyet foglalt a kérelmező apja is, egy hét elteltével adtak választ a nem mindennapi kérésre. „*Keresztény embernek szabadsága vagyon a templomba való menetelre, s ha külső emberséges ember bemegyén, annak helyet is engednek characteréhez [rangjához] képest, de hogy különösen valaki széket csináltasson, az meg nem engedtetik*” – szövege a nem túlzottan diplomatikus elutasítás.¹⁶³ [Kiemelés – P. Z.]

Vincze Pál végig szerepel az összeírásokban, amelyekből kiderül, hogy gazdaságában a juhtartás meghatározó maradt, a Túrkevén lassan háttérbe szoruló söretartással szemben. Feltételezhető, hogy anyjához hasonlóan az apja után örökölt Szabolcs vármegyei Sima pusztán is tartott marhákat. Az 1777–92 közötti időszakban csak négy évben találunk neve mellett hizlalt ökröket, amelyek azonban jócskán megemelték – a juh és a söre közötti értékkülönbségből fakadóan – az adóösszegét. A vagyonlajstromok alapján csak ezekben az években tartozott a legvagyonosabbak, a legalább 20 forintot adózók közé. Alapos azonban a gyanú, hogy Vincze Pál esetében nem fedik a valóságot az összeírások. Nagyon feltűnő ugyanis, hogy Ecseg árendálásának éveiben egyáltalán nem emelkedett meg az adó összege. Vincze Pálnak állatvagyonára mellett jelentős mennyiségű készpénzkészlete volt, ami soha nem jelent meg az összeírásokban. Árulkodó jel, hogy halálakor 11 ezer rajnai forint készpénzt hagyott hátra. A túrkevei lakosság körében – a többi nagykun településhez viszonyítva – viszonylag nagy népszerűségnek örvendő méhtartás, új elemként Vincze Pál gazdaságában is szerepet kapott. A tanyáján tartott 8–15 méhkas már a saját szükségleten túli árutermelésre enged következtetni.¹⁶⁴

Vincze Pál társadalmi rangját, a településen kívüli kapcsolatrendszerét az 1789-es helyi tisztújítást követő nagykun kapitányi üzenet fejezi ki a legjobban. Illésy János nem az adószedőt, de még csak nem is a főbíró, hanem Vincze Pált kérte a beneficiális kassa rendbetételére.¹⁶⁵ Egy év múlva Vincze lemondott tanácsosi tagságáról, de megfogadta,

¹⁶¹ Bánkiné, 2004b: 106–107. A malombevétel a zsellérek gyarapodását is segítette. Bánkiné, 2000: 54.

¹⁶² JNSZML V. A. 501/a. 446/1789. Csak 1813-tól engedélyezték redemptusoknak saját házuk udvarán a boltnyitást. Bagi, 1995: 185.

¹⁶³ JNSZML V. A. 501/a. 1764. febr. 5. 256. ill. febr. 12. 257. A templomi ülésrendre Kósa, 2001: 223–227.

¹⁶⁴ JNSZML V. A. 501/d. 1777–92. A méhészetre Szilágyi, 1996: 243–249. A szerző meg is említi, hogy özvegyétől 2 kaptár méhet elloptak. Özvegye második végrendeletéből derült ki készpénzvagyonára. JNSZML V. A. 501/b. Caps. D. Fasc. 4. No. 61/1809.

¹⁶⁵ JNSZML V. A. 501/a. 752/1789. A kapitány elvárta, hogy erről őt és a jászok főkapitányát is értesítsék.

hogy amikor a szükség úgy kívánja, akkor személyesen megjelenik majd az üléseken.¹⁶⁶ A tanácsülési jegyzőkönyvek szerint ígéretéhez hű maradt. Az Ecseg pusztabérlet körül kialakult bizonytalan helyzetben kizárólag a redemptus közösség érdekeit tartotta szem előtt, amikor tekintélyét latba vetve Kenderesen, Jászberényben, majd Pesten tárgyalta.

Vincze Istvánra és Pálra egyaránt jellemző volt a profitorientáltság, a megváltozott körülményekhez való gyors alkalmazkodás, a kezdeményező készség. Vincze Márton sikerrel örökölte – ahogy Kallós István is annak idején – a család társadalmi presztízsét utódjaira. A fiúk a közéleti karriert illetően túltettek apjukon s nagyapjukon. Eltérő utakat bejárva ugyan, de mindketten kijutottak a Nagykun Kerület politikai színpadára, ahol több területen bizonyították és kamatoztatták rátermettségüket. Noha Vincze Mártonnak és idősebb fiának nem sikerült a legfőbb kerületi tisztséget megkaparintania, próbálkozásaik a jászkun közélet előtt világossá tette, hogy számolni kell velük a jövőben is. A közéleti sikerek és a gazdasági eredmények azonban nem tudták elfedni a Kallós Erzsébet halálával meg nem oldódó, sőt végrendeletével újabb konfliktusokat gerjesztő családi szembenállást.

¹⁶⁶ Uo. 2/1790. 1792 januárjában egy malomkő beszerzésében is segített a településnek. Uo. 38/1792.

V. A családi zenebona – első felvonás

V. 1. A per előestéjén

Négy nappal Kallós Erzsébet halála után az őt gondozó Vincze Krisztina és Erzsébet azzal a kéréssel fordult a tanácshoz, hogy Anna nővérük hazaérkezése előtt a tanács ne hajtsa végre a testamentumban foglaltakat, hanem vegye zár alá a jószágot. Az esküdtek ígéretet tettek a kívánság teljesítésére, amire ki is jelöltek Boros György jegyző mellett két esküdtet.¹⁶⁷ A zárlat azonban – ismeretlen okból – nem történt meg. A fiúk kihasználták az alkalmat, mintha semmi sem történt volna, elfoglalták a szántót, a szőlőből pedig elzavarták helyben élő húgaikat. Ezek után nem csodálkozhatunk, hogy Krisztina tutora védelme alá kívánta bocsátani magát és javait. István és Pál nem tagadták tettüket, de figyelmeztették a tanácsot, hogy ne hajtsa végre anyjuk rendelkezését. A testület nem ijedt meg, sőt kimondta, hogy nincs olyan bizonyíték, amely a testamentumot „ronthatná”, így mindenki annak szellemében fog birtokba kerülni. Erre az atyafiak megfenyegették a lányokat, hogy „marháikat azonnal összevagdadják”, ha azokat meglátják a birtokon.¹⁶⁸

A tanács augusztus elején, Anna megérkezése után, megpróbálta a földet a lányoknak kimérni. A szándékot azonban nem követhették tettek, ugyanis a birtokra kiérkező esküdteket és a három lányt István és Pál fogadta. Felhívták a tanács figyelmét arra, hogy a „kunsági föld leányágot nem illet”, így a tanácsnak nincs joga a testamentumot végrehajtani.¹⁶⁹

Nyilván a lányok érzékelték, hogy helyi szinten nincs, aki megállítsa bátyjaikat, ezért a Jászkun Kerület közgyűléséhez fordultak, amely 1784 szeptemberében kimondta a jószág zár alá vételét.¹⁷⁰ A tanács kicsit lassan reagálva, majd egy hónap múlva jelölte ki a zárolt jószág felügyelőjévé a mindkét ághoz keresztkomaként kötődő Boros Györgyöt, aki talán az egész família bizalmát élvezte. Munkájáért a mindenkori bevétel tíz százalékát megtarthatta magának. Nagy eredménynek tekinthető, hogy a szembenálló felek megállapodtak a lábasjószágok elosztásáról.¹⁷¹ A fekvő jószág viszont a fiúk kezelésben maradt. A betűvetést feltehetően a helyi elemi leányiskolában elsajátító Vincze lányok panaszos hangú levelükben arról tájékoztatták a tanácsot, hogy István bátyjuk semmibe véve a zárlatot, a birtok egyik részét szántatta. Kétségbeesetten kérték, hogy a testvérüket tiltsák el hasonló tettektől, azaz a „sequestrum ne csak névvel, hanem valósággal is sequestrum legyen”.¹⁷²

Amikor azonban bátyjaik a birtokról és a malom hombárjából elvitték az árpát, Anna és Erzsébet a zár ideiglenes feloldására próbálta rávenni az esküdteket, hogy legalább a többi vermes élet, a házi eszközök testamentum szerinti kiadását elérjék. A tanács támogatta kérésüket, továbbá kimondta, hogy az osztály után minden zár alá kerül. A lányok azonban már senkiben és semmiben nem bízva ügyüket bíróság elé kívánták

¹⁶⁷ JNSZML V. A. 501/a. 1784. jún. 30. 93–94. Emellett kérték anyjuk ládáinak lepecsételését is.

¹⁶⁸ Uo. 1784. júl. 10. 94.

¹⁶⁹ JNSZML V. A. 501/b. Caps. A. Fasc. 2. szni. 1784.

¹⁷⁰ JNSZML IV. A. 1/a. 41/1784.

¹⁷¹ JNSZML V. A. 501/a. 1784. okt. 9. 109. Az 1772-es osztálykor Krisztina lábasjószágait anyja vette magához, ezért szerepelt a végrendeletben, hogy először azokat az állatokat vegyék ki, s azután menjenek egyenlő osztályra az özvegy állatai.

¹⁷² JNSZML V. A. 501/b. Caps. A. Fasc. 4. szni. 1784. Túrkevéen már 1733-tól a lányoknak külön tanítója volt. Tóth D., 1942: II. 263. Örsi, 1991: 24.

vinni.¹⁷³ Mindezek ellenére nem a túrkevei földeken, hanem az özvegy portáján jutott tetőpontjára a családi zenebona. Kallós Erzsébet házánál 1784. október elejéig két szolgálómaradt, akik közül az egyik a szomszédos funduson lakó Vincze Pálhoz átszökött. Néhány ruháját azonban a régi helyén hagyta, amit Pál egyik szolgálója próbált az éppen ott tartózkodó Vincze Annától elkérni. Anna utasította az anyja házánál maradt szolgálólányt a kamrában lévő ruhák összekészítésére, viszont a szökés miatt a lány csizmáit csak ellenszolgáltatás fejében volt hajlandó kiadni. Ezt meghallva, a dühbe gurult Vincze Pál, aki épp a malomban tartózkodott, a kamrába futott, ahol a szolgáló testi épségéért aggódó húgát úgy „eltaszította”, hogy az még másnap is fájlalta derekát.¹⁷⁴

Nemcsak a leány- és a fiág között alakult ki konfliktus, hanem a lányok sem tudtak egymással megegyezni. Krisztina a Jászkun Kerület közgyűléséhez 1785 februárjában írt levelében kifogásolta, hogy két nővérel megosztotta a házi eszközökön, de sem azokat, sem ruháit, ágyneműit nem tudja kihozni a zár alatt lévő szülői házból. Azért maradt ott Krisztina jussa – derült ki Erzsébet Illésy nagykun kapitányhoz írt tisztázó leveléből –, mert húguk nem fogadta el a neki szánt részt, így a rangidős Anna is ott hagyta a maga részét. Erzsébet tiltakozott az ellen, hogy Krisztina úgy vigyen el az ágyneműkből, hogy nincs ott a Sajókesziben lakó nővérük. Néhány párna és dunyha tanácsosok előtti átadását azonban vállalta – nyilván ezzel segíteni akarta a januárban férjhez ment Krisztinát. A nagykun kapitány a középső lány érveit fogadta el.¹⁷⁵

Krisztina februári leveléből kiderül, hogy nem az iskolában, hanem egy bérelt házban laktak, ami arra enged következtetni, hogy Pálfi Pált elmozdították rektori állásából 1785 elején. Ez év októberében újabb levelet írt a Jászkun Kerülethez, amelyben anyja házának üresen álló szobájába kért beköltözési engedélyt. (Az 1772-es osztály után csak egy szoba lett Kallós Erzsébeté, egy a fiúké.) Vállalta, hogy a bérleti díj fizetését, valamint a romladozó épület tatarozását. Amikor a fiútestvéreket is értesítették, akkor Pál is tollat ragadott és ellene mondott húga kérésének. Arra hivatkozott, hogy saját részükben bátyja bort tárol, s ő is naponta megfordul ott, ezért inkább ő szeretné kiárendálni a maradék házrészét. Krisztina beadványát támogatta a közgyűlés, valószínűleg rossz anyagi hátterére való tekintettel.¹⁷⁶

A bácskai kiköltözésre készülő Krisztina 1786 nyarán kérte, s megkapta a testvérektől az 1265 forintos atyai örökséget, az Istvánnak eladott juhok árát, valamint a zár alá vett jószágból befolyt 99 forintot.¹⁷⁷

Ezt követően Pál felvetette, hogy árendába kéne adni a családi birtokot. A távol lévő Anna és Krisztina nem vett részt a zárolt jószág licitjén, utóbbi csak annyit közölt a tanáccsal, hogy pacséri távolléte idején teljhatalmú megbízottként Laczka János fogja érdekeit képviselni. A 17 rovas föld éves bérletéért a nem családhoz tartozók közül évi 125 forintnál többet senki sem kínált, Vincze Erzsébet és férje 100, míg az árendát elnyerő Vincze István 130 forintot ajánlott.¹⁷⁸

Vincze István 1788-ban bekövetkezett halálát követően Anna – lánytestvérei nevében is – a zárolt földek mielőbbi árendába adását szorgalmazta. A tanács úgy döntött,

¹⁷³ Uo. (kérés) Caps. A. Fasc. 4. szni. (határozat) JNSZML V. 501/a. 1784. okt. 20. 110–111. A móríci földet István jogtalanul használta 1772 óta, ezt anyja halálos ágyán is sérelmezte. Ezért válaszolta azt István, hogy ő akkor is szántaná a móríci részt, ha anyja élne.

¹⁷⁴ JNSZML V. A. 501/b. Caps. A. Fasc. 3. szni. 1784.

¹⁷⁵ JNSZML IV. A. 1/b. Caps. 6. Fasc. 3. No. 19/1785. Az özvegy rendelése szerint a háztartási eszközök csak a lányokat illették, mert a fiúk nősülésükkor megkapták részüket.

¹⁷⁶ Uo. Caps. 6. Fasc. 12. No. 30/1785.

¹⁷⁷ Uo. Caps. 7. Fasc. 7. No. 7/1786.

¹⁷⁸ (István és az idegenek ajánlata) JNSZML V. A. 501/a. 1786. okt. 22. (Erzsébet ajánlata) JNSZML V. A. 501/b. Caps. A. Fasc. 3. szni. 1786. (Krisztina felhatalmazása) Uo. Caps. A. Fasc. 5. szni. 1786.

hogy először ötöd-, s „ha ezen alku nem tetszik” negyeddezmára adják ki a földet. A birtok felügyelője, Boros György panaszos hangon elmondta, hogy a „malmot erőszakosan elvették, levervén [...] a lakatokat”, a portán lévő fákat pedig „elpusztították”. Ígérte, hogy a ház bérleti díjából helyrehozza a portán lévő épületeket.¹⁷⁹ Bátyja halála után a fiatalabb Vincze fiú művelte a zárolt jószágot, felesége későbbi visszaemlékezése szerint az első évben egy krajcár hasznát sem vette, ami nehezen hihető.¹⁸⁰

Boros nem nevezte meg a házat 1787 nyarától élete végéig használó Vincze Pált, aki a beköltözés előtt felbecsülte a ház értékét. A 18. század végi Túrkevény jellemzőnek tekinthető két szobából és egy kamrából álló, deszkapadlású vályogház mindössze 180 forintra értékelték. Nem is csoda, hisz az egyik oldala dűlőfélben volt, a tetőgerendázatot fenyőfából ácsolták, s az ajtókat is megette már a szú. A portán lévő épületek (ház, cselédház, kocsiszín, istálló, külső kamra) együttes értéke mindössze 261 forintot tett ki.¹⁸¹ A lányok már 1784 őszén felvetették a családi csetepaté bíróság előtti rendezésének lehetőségét, de a tanúkihallgatásokat csak 1786-ban kezdték meg Dévaványán. 1789 őszén azonban felgyorsulni látszottak az események, mindkét ág több tucat embert vett rá a tanúskodásra.¹⁸²

Kallós Erzsébet halálát követően mutatkozott meg a Vincze fiúk igazi hatalma. Hiába volt a lányoknak anyjuk testamentuma a kezükben, esélyük sem volt – utólag nézve – birtokon belülré kerülni. A tanács határozatlanságát, késlekedését látó atyafiak erőszakosan megakadályozták a birtokba iktatást, majd a zárolt jószágot művelni kezdték. A tanács kényszerű helyzetben volt, mert az egyik legfontosabb pusztabérlet biztosítóival szemben kellett volna ellenintézkedéseket meghoznia. Az esküdtek fejében valószínűleg meg sem fordult, hogy a Nagykun Kerületben esküdt ülnöki feladatokat is ellátó társaik semmibe veszik mind a helyi, mind a legfelsőbb döntéshozó szerv határozatait. Hiába kérték a lányok, hogy a zárlat ne csak nevében legyen az, ők sem gondolhatták komolyan, hogy a jószágnál éjjel-nappal ármások fognak strázsálni. Álszent színjátéknak tekinthetjük Boros György tanácsulési megszólalását. Nemcsak ő, hanem mindegyik helyi esküdt tudta, hogy az eltűnt fáért a Vincze atyafiakat terheli a felelősség. A malom lakatjának eltávolítása sem lehetett érdeke a Vincze fiúkon kívül másnak. Boros úgy adta elő az ügyet, mintha 1788 októberében történt volna először behatolás a kerengősátras szárazmalomba.¹⁸³ Vincze Pál anyja halálától kezdve mások számára is öröklöttet molnárával a malomban, ezt a perben el is ismerte, emlékezzünk csak arra, hogy hűgának ellökése előtt is onnét futott ki. A három lány egységes, határozott fellépését a földrajzi távolság is jelentősen rontotta. A Jászkun Kerület közgyűléséhez írott gyöngybetűs leveleivel viszont Krisztina bebizonyította, hogy könnyebben elérheti célját, ha nem a két bátyját is magába foglaló, férjét nemkívánatosnak nyilvánító túrkevei tanácsosoknál próbálkozik.

V. 2. Nők felülkerekedése

A Vincze fiúk már 1772-ben tiltakoztak a lányok földhöz juttatása ellen, mondván az gyökeresen eltér a jászkun szokásjogtól. Ebben igazuk volt, mert már a középkortól

¹⁷⁹ JNSZML V. A. 501/a. 1788. okt.12. 327.

¹⁸⁰ JNSZML V. A. 501/b. Caps. A. Fasc. 6. No. 58/1799.

¹⁸¹ JNSZML V. A. 501/a. Mellékletek. No. 342./1789.

¹⁸² (Pál)Uo. No. 604/1789., 794/1789. (lányok) JNSZML IV. A. 5/b. 19. füz. 11. köt. No. 93/1815. „G” 61–67.

¹⁸³ JNSZML V. A. 501/f. Mellékletek. No. 142/1796. Egy jóval későbbi tanúkihallgatás során, amit Boros kért, két tanú bevallotta, hogy Vincze Pál többször behatolt a lezárt malomba.

kezdve kizárták a lányokat a föld örökléséből a férfiak katonai szolgálatára való hivatkozással. Hiába hagyta 1468-ban egy végrendelező apa ingóságait, ingatlanait fia kizárásával lányaira és nejeire, 1484-ben a rendelést megsemmisítették.¹⁸⁴

Az 1754 és 1788 között keletkezett túrkvei testamentumok, osztálylevelek döntő többsége a jászkun szokásjogot követte. A lányok földdel való megjutalmazása azonban, ha nagyon kevés számban is, de Túrkevéen is előfordult. Vámos János 1786-ban a feleségéről gondoskodó, a házat és a kertet is öröklő fiának négy, lányának egy rovásnyi földet hagyott. Az ugyancsak öt rovás földdel bíró Puskás Nagy János is egy rovásos földet juttatott egyik férjezett leányának. A két nem túl tehetős gazda mellett azonban a települési elit egyik meghatározó tagja is hasonlóan cselekedett 1783-ban. 1750–1771 között a település jegyzői székét elfoglaló Endrédi Pál, 20 rovás földjéből nyolc rovást fiának rendelt, a további tizenkettőt pedig négy férjezett és két hajadon lánya között egyenlően osztotta el. Kifinomult, precíz jogi gondolkodása a végrendeletében is tetten érhető, hisz a földek visszaháramlását tételesen szabályozta. Mihály fiára vagy annak utódjára csak két lányának – a szövegösszefüggés szerint a hajadonokról lehet szó – magtalansága esetén szállna vissza az ősi jószág. A másik négy lány közül akármelyik utód nélkül halna meg, kizárólag a lányok leszármazói lehetnek a földek örökösei – végrendelezett Endrédi.¹⁸⁵ De amíg az említett esetekben férfiak, addig a Vincze famíliában egy nő hagyott földet a lányoknak, ami a vizsgált korszakban egyedinek tekinthető.

Hosszú előkészületek után 1792 áprilisában a túrkvei tanács, mint elsőfokú igazságszolgáltatási fórum előtt meginduló per igazi tétje a Vincze jószág fele, 17 rovás föld volt. A családtagok itt már semmit sem tehettek, annál többet a védők.¹⁸⁶ A felperes leányát Vincze Krisztina meghatalmazottja, Marjai Albert keresztkomájaként a család bizalmasának számító, ebben az időszakban a Jászkun Kerület aljegyzői székét elfoglaló Laczka János képviselte.¹⁸⁷ Felvetésében lépésről lépésre ismertette – bár a tanács tagjai a nélkül is pontosan tudták – a jószág zárolásáig történeteket, s reményét fejezte ki, hogy bizonyos zár alá vett, de a fiúk kezelésében lévő javak – például a malom – bevételeiből a lányok mielőbb megkapják részüket. Arra is felhívta a figyelmet, hogy Istvánnak és Pálnak először birtokba kellett volna engedni a lányokat, s csak azután megtámadni a végrendeletet. A fiág „törvényes szószóló”-ja, Maár András, aki akkoriban a Kiskun Kerület kapitánya volt, válaszában feltűnően került a fiúk szőlőben és a végrendelet végrehajtásának megakadályozására a birtokon tett akcióját, kissé cinikusan úgy érvelt, hogy a fiúk „szemesen vigyáztak” a jószágra.¹⁸⁸

A felvezetést követően a leányág képviselője kifejtette, hogy Kallós Erzsébet (Hármaskönyv I. 5. 1.§-a és I. 57.§-a, a III. 30. 2.§-a, illetve az 1715. évi 26. és a 1723. évi 49. törvénycikkely értelmében) a maga által keresett javakról szabadon rendelkezhetett. Ráadásul az özvegy emellett még közkereső is volt, így annak adta a fele részét, akinek

¹⁸⁴ Gyárfás, 1883: 446–447.

¹⁸⁵ JNSZML V. A. 501/b. Caps. A. Fasc. 1. szni. (Vámos és Endrédi), Caps. A. Fasc. 2. szni. (Puskás). Endrédire Örsi, 1996a: 51.

¹⁸⁶ A hagyatéki perek társadalomtörténeti jelentőségére Bánkiné 1999. 321–335. Családi konfliktust okozó végrendeletekre Horváth, 1991. Papp K., 2002. Mátay, 2003, 2006a.

¹⁸⁷ A felvilágosult értelmiséget reprezentáló Laczka Bessenyei György titkára, életrajzírója volt, az irodalomtörténetbe Voltaire Zaire című tragédiájának fordításával írta be nevét. Örsi, 1999: 123–220. Bessenyeiről írt rövid életrajzi vázlatát közli Ballagi, 1872: 428–437. Laczka jelen volt túrkvei jegyzőként Kallós Erzsébet végrendelezésekor is. Laczka keresztelte Marjai Máriát, míg lányának, Ágnesnek Marjai Albert és Illésy János nagykun kapitány volt a keresztatyja. A jászkun igazságszolgáltatás szintjeiről Bánkiné, 2004a: 20–30.

¹⁸⁸ Maárt 1792. jan. 16-án választották a Kiskun Kerület kapitányává. JNSZML IV. A. 1/a. 65/1792. A Maár családra, valamint Maár András karrierjére Kempelen, 1913: 1. Bánkiné, 1995a: 63. JNSZML IV. A. 5/b. 19. füz. 11. köt. No. 93/1815. „G” 1-6. 47–60.

akarta, már csak azért is, mert Vincze Márton nem tett ellenkező tartalmú végrendeletet. Laczka 19 személy tanúvallomásával próbálta igazolni állításait. A tanúskodást vállalkóknak a pert megelőzően úgy tette fel a kérdéseket – szem előtt tartva védenői érdekét –, hogy a válaszokból kiderüljön a családban régóta meghúzódó feszültségek jelentős része.

A családfő nagykun településre érkezésére nem vonatkozott kérdés, de a tanúk egy része tudta, vagy „másoktól is úgy hallotta”, hogy Vincze Márton „Túrkevébe bemenvén házasodni, csak egy pálccával, egy fehér lovon, valami hánt vetett ruhában ment”. Több tanú szerint azonban még a ló is Kallós Istváné volt. A 77 éves, Kallósék házához egykoron közel lakó, Sallai Mihály ezt még azzal is megtoldotta, hogy a „jegypénzt” is kölcsönökből fedezte Vincze.

Egy hetven év fölötti tanú elmondott egy kerek történetet, amely szerint Vincze Márton a harang szállításakor lekicsinylően odaszólt az öreg Kenéz Mihálynak: „csak 12 f[orinto]t szokott kend a feleségének adni, mikor [az] a vásárra megyen. De én 50 [forintot] is adok”. Amire Kenéz csak annyit válaszolt: „adhatol te Márton, de nem a magadét, hanem ezét az öreg emberét”, s rámutatott Kallósra. „De biz, az enyim már az” – vágott vissza azonnal Vincze. Az addig végig hallgató Kallós is megszólalt, kifejtve, hogy veje mindössze 13 poltúrát vitt házához. Nemcsak a helyiek előtt volt büszke Kallós vagyonára Vincze Márton. Egykori ellenfelének, Kisvárday Dániel nagykun kapitánynak azzal dicsekedett, hogy „Túrkeve egész Redem[p]tio[já]t maga leteszi” – vallotta eskü alatt a 72 éves Tóth Mihály.

A tanúk többsége ellentmondás nélkül megerősítette, hogy a rövid átányi tartózkodás után visszatelepülő pár Kallós házában talált otthonra, s nemsokára a betegeskedő Kallós helyét veje vette át a családban és a gazdaság irányításában. Az egykori cselédek és a két fiú dajkájának elmondásából tudható, hogy az öreg Kallós „sok ideig nagy nyomorúságban élt, s abból haláláig ki sem épült”, akit emiatt lányának még etetnie is kellett. Kallós István 1746-ban íródott végrendeletének tartalmát a tanúskodók egyike sem ismerte, ennek ellenére nem volt kérdéses előttük, hogy Kallós Katalin két árvája Vincze Mártonnal szemben csak töredékét kapta a Kallós vagyonnak.

Nem kímélve Vincze Pál önértetét és bátyja emlékét, a tanúktól rákérdeztek az atyafiak és apjuk közötti viszonyra is. Csak néhány ember tudott vagy akart felelni a két kényes kérdésre, de aki választ adott, az nem rejtette véka alá, hogy István gyakran apja szemére vetette annak vagyontalanságát. Két tanú egyenesen azt bizonygatta, ők személyesen az atyafiaktól hallották, hogy a családi vagyont nem apjuknak, hanem anyai nagyapjuknak köszönhetik. A legfiatalabb, ebből fakadóan talán a legfrissebb emlékekkel rendelkező 37 éves Kecsárdi István szolgálóként dolgozott a családnál Vincze Márton betegsége idején, majd halálát követően. Állítása szerint sokszor panaszkodott neki az özvegy, ha férje „megmaradt volna tovább életben, mivel semmije nem volt, talán Vincze István és Pál urak a házból is kihúzták volna”.

Kallós Istvánnak, majd vejének még arra is futotta, hogy az öreg Vincze Pálnak, akit mindenki csak „igari” jelzővel illetett, kölcsönöket folyósítson. Volt olyan túrkevei lakos, aki még a kölcsönök nagyságrendjét (1000 forint) is tudni vélte. Kallós Erzsébet fáradhatatlan gazdaasszonyi mivoltára a szolgák mellett a családdal szorosabb kapcsolatban nem lévők is jól emlékeztek. Mindamellet néhányan elismerték, hogy Vincze Márton nemcsak a gazdaság vezetésével törődött, hanem, ha szükség volt rá, maga is kaszát ragadott, s testi épségét sem kímélve takaráskor besegített a cselédeknek. Kallós Erzsébet közkeresőségének igazolásánál sokat nyomott a latban az a többség által hangoztatott kijelentés, miszerint Vincze Márton és neje a „földet, portát együtt redimálták [váltották]”.

Vincze Márton betegségére, halálának körülményeire nem vonatkozott kérdés, de két egykori cseléd elbeszéléséből fény derült arra, hogy a redimáló atya nem hirtelen halt meg, hanem ágyban, fekvő betegként, ép elmével töltötte élete utolsó szakaszát. Nem akadályozta tehát semmi végrendeletének megtételében, sőt feleségétől még biztatást is kapott. A Vincze famíliánál négy évet eltöltő dévaványai Földvári István élő szem- és fültanúja volt a beteg családfő fürdetése közben a házaspár között lezajlott szokatlan dialógusnak. Kallós Erzsébet „igazítást” várt férjétől, hogy a gyerekek „idővel ne háborogjanak”. „Hogy tennék én köztük igazítást, hiszen a tiédből áll minden, nem hoztam én ide semmit” – felelt Vincze Márton a cseléd szerint. A fent nevezett Keczárdi – aki saját bevallása szerint a történetet az özvegytől hallotta – lényegileg ugyanígy („hiszen téged illet minden, tegyél te rendelést, annak idejében”) emlékezett az esetre.¹⁸⁹

Laczka két úton indult el, remélve, hogy legalább az egyikben célba ér. Nemcsak Kallós Erzsébet közkeresőségét, hanem a Vincze vagyontól való származását is be akarta bizonyítani. A lényegre törő kérdéseknek, az alapos utánajárással kiválasztott, bőbeszédű tanúknak köszönhetően mindkét célkitűzése sikerült. Mindössze egyetlen hibája volt a bizonyítási eljárásnak – a szóban elhangzottakat nem tudta dokumentumokkal alátámasztani. Laczka még védőbeszéde elején azzal érvelt, hogy Kallós István egyetlen lányára hagyta vagyonát. Maár András azonban nem hagyta magát megtéveszteni, s bemutatta Kallós István rendelkezését, mondván „mindeneket” vejjének, „leányáról való kedves fiának” hagyott, Erzsébet lánya csak a Sárkány árvák elhalálózása esetén örökölt volna. Így nem Kallós Erzsébet hozománya volt a Vincze jószág alapja, s ráadásul csak akkor lehetett volna közkereső (Hármaskönyv I. 102. bevezetés), ha Vincze Márton beíratta volna a redemptios levélbe a nevét. Ha pedig az özvegy nem volt közkereső, akkor végrendelete erőtlennek minősíthető – fogalmazott a jogi képviselő. Külön sérelmezte, sőt visszautasította, hogy a leányág képviselője a paraszti örökösödésre vonatkozó (Hármaskönyv III. 29. 2.§.) jogszabályt vette elő.¹⁹⁰

Persze érezte Maár, hogy Laczka állításait csak úgy tudja tökéletesen cáfolni, ha igazolja Vincze Márton redemptio körüli vagyonságát. Bizonyítékként az igari Vincze család 1771-es osztálylevelét mutatta fel. Laczkához hasonlóan Maár András is bízott a tanúvallomások erősségében.

A fiágnak 11 tanúja volt. Ha alaposabban szemügyre vesszük őket, akkor kiderül, hogy közülük 3 tanú a lányoknak is vallott, 3 személy pedig a redemptus-tanácsos elitből került ki. Utóbbiakat nyilván nem kellett az atyafiaknak sokáig gyözködniük, hogy tanúskodjanak, de egykori alkalmazottaikkal más lehetett a helyzet. Apjukkal ellentétben a Vincze fiúk ugyanis – a tanácsülési jegyzőkönyvek tanúsága szerint – számtalanszor tettek panaszt, kértek büntetést éves szolgálókra, pásztoraikra a lovak „elrontása”, az állatok

¹⁸⁹ Uo. 61-85. A vallomásokban a tanúk – társadalmi állapotuktól függetlenül – nem jelöltek meg naptári időpontokat (év, hónap), a családi történések időpontjánál a mezőgazdasági munkákra (aratás, kaszálás) hivatkoztak. Tóth I., 1994: 120–121.

¹⁹⁰ Uo. 7., 115. A közkereső és a nem közkereső özvegyi öröklést pontosan meghatározta az V. statútum 1. és 2. §-a, de a közkeresőséget nem definiálta. A házastársi együttélés nem jelentett a nő számára közszerzőséget. A magyar királyi kúria jóval későbbi joggyakorlatából azonban ismert, hogy az özvegy közszerzőnek minősült, ha a házaselek a szerzeményi közösséget megállapították, és ha a szerzési okiratba a nő nevét is beírták. Továbbá akkor, ha a szerzés alapja a nő külön vagyona volt. Nem volt elég azonban a nő külön vagyonának bizonyítása, s az sem, hogy a nő külön jövedelmét a férfinak átadta, azt kellett igazolni, hogy a nő vagyona tette lehetővé a szerzést. Brandt, 1939: 50–51. „A statútum csak annyit mond, hogy az özvegyi öröklés a fiaival és a leányaival egyenlő egy portióra terjed ki, s itt kérdéses lehet, hogy azt kell-e érteni, hogy az özvegy a felét kapja és a másik felét a lemenők, vagy pedig, hogy az özvegy és a gyermekek teljesen egyenlő részt kapnak? Ma már túlnyomó részben az utóbbi felfogás fogadtatott el. – magyarázta a szerző. [Kiemelés – P.Z.] Brandt, 1913, 13–14. Ezért rendelkezhetett Kallós Erzsébet a fekvő jószág feléről.

ellopása, s más egyebek miatt. Az atyafiak túlzott vagy éppen jogos határozottsága, keménysége visszautott. A megintetett, megbüntetett személyek nem tettek tanúvallomást, egyik adós csaplárosuk viszont nyilatkozott.

A tanúskodók vallomásaiból már ismert dolgok derültek ki, ám más megvilágításba helyezve. A serény, fizikailag is rengeteget dolgozó Vincze Márton portréját mindenki felvázolta. Többen megemlítették Kallós Erzsébet szorgalmát, s apja hosszan tartó betegségét is visszaidézték az öregebbek. Túlásoktól sem mentesen az a kép rajzolódott ki, hogy ha Vincze Márton nem vitte volna még apósánál is jobban a gazdaságot, akkor nem telt volna Kallós István gyógyíttatására. A tanúk állítása szerint Vincze Márton túrkevei anyagi fundamentumát az Igarról hajtott, később szőlőföldért cserélt juhait jelentették. Meglepő módon a fiág képviselője – a per azonnali lezárását megcsillantva – felajánlotta a birtok váltási áron a lányoknak történő kifizetését.¹⁹¹

Laczka csak részben ismerte el, hogy Kallós István vejének hagyta javait. A leleményes ügyvéd literátori vénáját is elővéve aprólékos szövegelemzésbe fogott. Megmutatta, hogy ő is pontosan ismeri a végrendelet szövegét, amelyben Kallós vagyona nagy részét „leányáról való kedves fiának és róla álló unokáinak” testálta. Laczka arról gyözködte a túrkevei esküdteket, hogy a „testamentumnak valóságos célja” Kallós Erzsébet volt, Vincze Márton csak „úgy jön ide be”, mint a nő férje. Az erőltetett magyarázat után így folytatta: „vajon a magyar az unokán csak a fiút érti-é? Éppen nem, hanem a leányt is”. A végrendelet írásakor a fiúkon kívül már Anna is élt, így örökségéből leány és fiú unokáira egyaránt hagyott – vélekedett Laczka. Ezt követően elvetette a közkereső nemes nőkre vonatkozó paragrafust, mondván a jászkunok jobbágyok (Hármaskönyv III. 25. 1.§.), ebből fakadóan a végrendelet nélkül elhaló paraszt házasság alatt szerzett vagyona feleségére háramlik (Hármaskönyv III. 29. 2.§.).

Nem kellett tehát a redemptio levélbe beírni Kallós Erzsébet nevét, a településen meg amúgy sem volt az szokásban a megváltáskor. Ami nem jelenti azt – érvelt Laczka –, hogy a nők nem voltak közkeresők. Legmeggyőzőbb példája az egyik legtekintélyesebb redemptio főbíró esete volt. Csontos István 1769-ben a tanácsülési jegyzőkönyvbe bejegyeztette, hogy felesége a redemptio idején 60 forintot fizetett a földváltásba, s a katonaiállásban is részt vállalt. Ennek fejében a település egykori főbírája közkereső hitvesének 14 rovásnyi földjéből 4 felett szabad rendelkezést engedett. Laczka érvelése még átütőbb lehetett volna Endrédi Pál 1785-ös, már idézett testamentumának felhasználásával. Bizonyára nem ismerte a dokumentumot.

Laczka sokkal jobb ügyvéd volt annál, hogy ne használja ki Maár hibáját. Joggal találta komikusnak, hogy a fiág 1768-ban elhalálozott apjuk 1745 előtti vagyonát az 1771-ben kelt osztálylevéllel bizonyította. Ráadásul az irat egyik pontja elismerte, hogy öreg Vincze Pálnak és nejének Vincze Márton és Kallós Erzsébet „jóságoknak szerzésében pénzzel tett segítségét”.¹⁹² Ezek után már szükségtelen és főleg hatástalan volt elővennie egy 1757-ben kelt levelet, amely az öreg Vincze Pál fiával szemben fennálló tartozását taglalta. Laczka semmit sem bízott a véletlenre. A második tárgyalási forduló végén csattanóként előhúztta azt a kollektív tanúvallomást, amit a három Vincze lány még 1789-ben kért és kapott az akkor hivatalban lévő települési vezetéstől. Az „előttünk közelebről élt bírakkal, és régi jámborokkal együtt társalkodásunk közben elégszer hallottuk, hogy

¹⁹¹ JNSZML IV. A. 5/b. 19. füz. 11. köt. No. 93/1815. „G” 10. 116-126. A tiszaberceli Olasz Lajos népszerűtlenségének is egyik oka az volt, hogy jobbágyaival szemben túl határozottan, keményen lépett fel (robot igénybe vétele). Fűr, 2000: 180-183.

¹⁹² JNSZML IV. A. 5/b. 19. füz. 11. köt. No. 93/1815. „G” 112-114. Az öreg Vincze Pál és Daxner Zsuzsanna halála utáni (1771) osztálynál az elsőszülött fiú, Vincze Zsigmond örököseit részesítették előnyben. A készpénzben és a contractusokon talált pénzek összege 9929 forint 8,5 krajcárt tett ki, amiből Zsigmond gyerekei előbb kivettek negyed részt (2482 forint 17 krajcár), s a fennmaradót osztották öt felé (1489 forint 22 krajcár).

[...] Vincze Márton [...] gazdaságának és redemptiojának fundamentuma [...] Kallós Erzsébet [...] allatúrája” – állt a szenátorok nyilatkozatában. (Ezen vélemény kiadásakor Vincze Pál nem vett részt a tanácsülésen, ellenben jelen volt Kun János főbíróként, Boros György és Kenéz András, akik semmilyen „ellenvéleményt” nem fogalmaztak meg a Vincze család vagyonának eredetével szemben.)

Laczka lépéselőnybe került Maár Andrással szemben, ezért elutasította, hogy a védeneci „ingatlan jussokból pénzzel fizetessenek ki, mert annak a szokás szerint is csak ott vagyon helye, ahol semmi testamentum közbe nem jő”. Majd keményen elhárította Kallós Erzsébet végrendeletének megkérdőjelezését, mondván „a testamentum nemcsak a szokást, hanem magát a törvényt is változtatja”.¹⁹³

Maár azonban újra a végrendelet erőtlenségét hangoztatta. Rámutatott, hogy a jászkun szokásjog szerint az özvegyasszony csak haszonélvezője, s nem tulajdonosa a vagyonnak, így arról nem rendelkezhet. Ellenfele érvrendszerének megroppantására újabb tanúvallomásokot mutatott fel. Maár megpróbálta bizonyítani, hogy Vincze Márton apja Átány negyedét bírta, amellest Sima, Szárazbő pusztát és Tiszaszentimre falut bérlete. Többen is megerősítették, hogy igari Vincze Pál jelentős söre- és juhállománnyal rendelkezett, az említett településekhez, pusztákhoz való kötődését azonban nem tudták a tanúk kétséget kizáróan megerősíteni. Ha a Vinczék 1771-es osztozkodását és igari Vincze Pál vagyonosságát bizonyító tanúvallomásokot egymás mellé helyezi a bíróság, kitűnik, hogy a Vincze család folyamatosan tehetős volt, ezért a földváltó Vincze Márton nem „szorult egészen” „ipa ura” pénzére – próbálta az elhibázottan felmutatott osztálylevelet és magát mentetegetni a fiág védője.

Igaz csak ketten, de elég határozottan kifejtették, hogy az 1772-es birtokosztályt követően Kallós Erzsébet gazdasága „nagyon elkopott, minthogy a vagyonra nem tudott keresni”, miközben ifjabb fia példátlan módon felfejlesztette a sajátját. A fiág szorított helyzeténél fogva azzal a nyakatekert cáfolattal állt elő, hogy ha Kallós Erzsébet az „özvegyi tartásra kirendelt részit sem tudta megtartani, néhai é[des] atyánknak sem volt köz-, sem fele keresője.” Az 1770–80-as években kocsmákat és pusztát bérlő Vincze Pál és Kallós Erzsébet gazdaságának egybevetése, s az abból levezetett erőtlen eszme-futtatás Maár András jogi eszköztárának szűkösségét, ürességét sejtette.¹⁹⁴

Ezzel szemben Laczka Kallós Erzsébet közkeresőségét hangoztatva bemutatott egy dokumentumot, amely azt bizonyította, hogy 1771-ben egy jászkun közkereső nő földjének felét eladta, felét pedig gyerekeinek megtartotta. Kallós Erzsébet a példával szemben nem idegennek, hanem gyermekeinek juttatta földjét. Nem azt kellett volna bizonyítani, hogy az öreg Vincze Pál mennyi pusztát és falut bírt, hanem azt, hogy fia nem Kallós pénzből váltotta a földeket. Ráadásul a redemptios levélben csak 528 forint értékű jószág szerepel, amihez később a Vincze pár közösen szerzett még kereken 10 rovás (220 forint) tőkeföldet – vágott vissza magabiztosan az ügyvéd. Majd így folytatta. „Rendes dolog – a fiak gazdálkodtak. [...] Hát ezek [lányok] szüntelen heverték? Ki adott a férfi gyermekeknek [István és Pál] és a cselédeknek enni? Ki font, ki mosott, varrott reájuk? Ha [...] többet dolgoztak az alperesek [...], vették is hasznát, midőn már gazdaságba helyeztettek, és sok javakba részesültek, olyanokba, melyekből a leányok semmi részt nem vettek”.¹⁹⁵ Laczka úgy utalt a nők másodlagos rangjára, mintha nem ismerné a két nemnek a jászkun és a korabeli magyar társadalomban elfoglalt helyét, szerepét. A nagykunsági születésű Laczka

¹⁹³ JNSZML IV. A. 5/b. 19. füz. 11. köt. No. 93/1815. „G” 11–18. 88–98. A tanács véleménye JNSZML V. A. 501/a. 779/1798. 196. Laczka jól rátapintott a lényegre, a végrendelet megváltoztathatta a törvényekkel és szokásokkal kialakult öröklési rendet. Tárkány Szücs, 1981: 726.

¹⁹⁴ JNSZML IV. A. 5/b. 19. füz. 11. köt. No. 93/1815. „G” 20–25, 128–135. Simán kívül én csak az Átányhoz tartozó Szárazbő pusztára találtam bizonyítékot. HML IV. A. 1/b. 37. No. 10/1733.

¹⁹⁵ JNSZML IV. A. 5/b. 19. füz. 11. köt. No. 93/1815. „G” 25–30, 83–86, 107–109.

ezzel pontosan tisztában volt, mondatainak inkább kollégája és a fiág bosszantása lehetett a célja.

Az utolsó körben Maár hosszasan ismételte a már ismert tételeit, igazából nem tudott új bizonyítékot, ellenérvet felmutatni. Talán ez is szerepet játszott abban, hogy ingerülten utasította vissza Laczka állítását, miszerint Vincze Márton egy „hasra esett, szegény lett volna”. Laczka fent idézett mondataira nem született erélyes visszavágás, kicsinyesen és igaztalanul azt róta fel a lányoknak, hogy a házban található mobiliákat, amit nekik rendelt anyjuk, mind ők vitték el. Inkább erélytelenül, mint fenyegetőzve ígérte, hogy emiatt a zárolt jószág befolyó jövedelmeiből a fiág majd kevesebbet ad a lányoknak.¹⁹⁶

A legnagyobb értéket jelentő fekvő jószág mellett az ingóságnak számító ház és szőlő, valamint a malom(haszon) is a per tárgyát képezte. Az utóbbi rendezése tűnt a legegyszerűbbnek. Vincze Pál nem tagadta, hogy 1784-től folyamatosan használta a malmot. A leányok akaratát elfogadva megígérte, hogy eskü alatt vall a malomhaszonról. A szőlőföld kérdése már bonyolultabbnak látszott, már csak azért is, mert azt a malommal ellentétben a lányok anyjuk halálát követően használni akarták. A fiág szerette volna a tanúvallomások segítségével bizonyítani, hogy Vincze Márton nem apósa vagyónára támaszkodott a szőlőföld váltásakor. A vallomást tevők többsége elismerte, hogy Vincze Márton Kun Márton szőlőjét az apja birtokáról elhajtott juhok árán – állítólag 25 fejőért és egy kosért – vette meg. Laczka a szóbeli bizonyíték ellen semmit sem tudott és nem is akart tenni, de figyelmeztette az elsőfokú bíróságot, hogy Kun Mártonnak mindössze 4, míg Vincze Mártonnak 19 „marjásos” szőleje volt. Nyilván nem a jogi ismerethiány, hanem retorikai fogás volt Maár részéről a szőlő leányokra háramlását – a tökeföldhöz hasonlóan – jogtalannak minősíteni.

A ház körül a föld kérdéséhez hasonló parázs vita bontakozott ki a lányok és Vincze Pál között. A vargabetűkkel teli történet az 1772-es birtokosztály után az atyai házban vette kezdetét, ahol egyik szobában az özvegy Krisztinával, a másikban Pál és családja húzta meg magát. Az ifjabb fiú családja gyarapodása miatt valamikor az 1770-es évek második felében a későbbi főbíró, S. Nagy István házába költözött, az anyja pedig a szomszéd, Kiss György egész házát és telkét vásárolta meg. Pál azért követelte magának a kérdéses ingóságot, mert saját állítása szerint az atyai ház renoválásánál náddal segítette anyját, valamint S. Nagynak és Kiss György örökösének is ő fizetett. A főbírónak letett 100 forintot egyértelműen igazolta a Pálhoz talán évtizedek óta legszorosabban kötődő Kun János. A mindössze 10 forintra rúgó kifizetés bizonyításakor azonban Kiss három fia megváltoztatta korábbi tanúvallomását Vincze Pál javára. Ez az előzetes szándéktól eltérően inkább a lányok malmára hajtotta a vizet. Ők ugyanis írásbeli dokumentummal támasztották alá, hogy S. Nagy István házát azért a telekért cserélte el Pál, amelyet anyjuk a főkapitány közbenjárásával kért a tanácstól. Az ő tanúik nem inogtak meg, vallomásuk szerint anyjuk adta át a Kiss örökösöknek a pénzt. A lányok vállalták, hogy a tetőfedéshez kölcsönzött nád árát bátyjuknak megfizetik.¹⁹⁷

A várakozásoknak megfelelően a védők zárszói semmi újat nem hoztak. Laczka Kallós Erzsébet közkeresőségét, a lányok jogos jussát, Maár az özvegyekre vonatkozó szokásjog érvényességét, az anyai rendelés megsemmisítését hangoztatta. Az elsőfokú

¹⁹⁶ Uo. 32–34, 136–140.

¹⁹⁷ Nem hivatkozom oldalszámra, mert a peranyagban rengeteg helyen van utalás a tárgyalt részre. A szőlőföldet a házhelyhez hasonlóan, a tökeföldtől eltérően szabadon adhatták, vehették. Lányokra örökítésük megszokott volt. Bánkiné, 2000: 95, 115. A 19 „marjásos” szőlőföldre való utalásból kiderül, hogy Vincze Márton még 9 máriás értékű szőlőt vett a szőlőföld váltása után.

bíróság ítéletében tömören és egyértelműen kimondta, hogy a tanúvallomások szerint az 1774-ben osztályra kerülő jószágnak Kallós Erzsébet „nemcsak tagadhatatlan fundamentuma, hanem minden részben férje, Vincze Márton úrral együtt szaporítója és megtartója is volt.” A peres felek „édesatyja is édesanyjukat tartotta minden gazdasága fundamentumának [...], mely megtetszik abból, hogy halálos ágyba esvén, amidőn anyjuk arra emlékeztette volna, hogy tenne rendeltetést gyermekei közt, azt felelte: tegyél te, hiszen a tiéd minden” – indokolta döntését a tanács a jól ismert mondattal. Az özvegy testamentumának minden pontját törvényesnek minősítette, a lányok keresetét egészében megítélte – a házon és más épületeken végzett renoválási munkák fiágnak történő megfizetése mellett.

Az ítéletet bölcs döntésnek minősítő leányággal szemben a fiág élesen kifakadt. Vincze Márton főszerzőségét hangoztatták, az ítéletet elfogadhatatlannak tartották, mondván a „provocált” tanúk vallomásai „vagy hallomásból, vagy csupa gondolomból, és úgy tartomból állnak”.¹⁹⁸ A vesztés fiág fellebbezett, ám a következő hónapban Kunhegyesen üléselő nagykun kapitányi törvényszék helyben hagyta az elsőfokú ítéletet. A helyi bíróság mulasztását pótolva kötelezték Vincze Pált a 8 év alatt befolyt malomhaszon eskü alatti bevallására. Csak a másodfokú ítélő fórumon került napvilágra, hogy Vincze a zárlat ellenére „elhagyván maga tulajdon házát, az actionalis [anyai] házat via facti [erőszakkal] foglalta el.” A lányok nem indokolták, de nyilván az öt kiskorú gyermekére való tekintettel nem ragaszkodtak bátyjuk azonnali kiköltözéséhez.

1792. június 25-én, egy nap híján pontosan kilenc évvel az anyjuk halálát és végrendeletét követően, első fokon a lányok megkapták jussukat – legalábbis ami a fekvő jószágokat illeti.¹⁹⁹ Vincze Pál nem nyugodott bele az ítéletbe, július 8-án kérte a lányok birtokba helyezésének törlését, földjeik zár alá helyezését, amíg a Jászkun Kerület törvényszéke végleg pontot nem tesz a családi per végére. A Jászkun Kerület közgyűlése – ahol jelen volt Maár és Laczka is – kategorikusan elutasította a kérelmét.²⁰⁰ Nem zárható ki, hogy ez az elutasítás és az elvesztett per közrejátszott Vincze Pál hirtelen ágynak esésében. Július 19-én Szilágyi Sára hírül adta, hogy férjét szélütés érte. Az egykori főbíró kérésére kiérkező esküdtek – az érvágás ellenére – már „semmi érthető szavát nem vehették”, s a borbély kristályozása sem segített. Hiába reménykedett a néhai Vincze Pál a per kedvezőbb elbírálásában, a Jászkun Kerület törvényszéke sem változtatott az ítéleten 1793 februárjában.²⁰¹

A 18. századi családi per kiemelkedő figurája – 1824–1827 között a nagykun kapitányi széket elfoglaló – Laczka János volt, aki mind a jogi felkészültség, mind a retorikai képesség tekintetében felülmúlta kollégáját. Laczka 1793 őszen egy rovás földet kapott a leányágtól munkája elismeréseként. Az országos törvényekbe kapaszkodva feltűnően került a Maár legfőbb fegyverének számító jászkun szokásjogot. Arcpirító

¹⁹⁸ JNSZML IV. A. 5/b. 19. füz. 11. köt. No. 93/1815. „G” 38–42. Maár Werbőczyre támaszkodott. Az ítélőmester különbséget tett a között, hogy a tanú az esetet tudja-e vagy csak hallomásból ismeri, netán az elkövető mondta neki. Werbőczy, 1897. II. 27. Werbőczy nem említette a nemes nők vagyonának (hitbér, leánynegyed, apa szerzett vagyona) öröklését, viszont *a gyakorlat azt mutatta, hogy ez kizárólag leányágon öröklődött*. Fiúk csak akkor kaphatták meg a vagyont, ha lányok nem születtek a házasságból. Fügedi, 1984a: 224–225. Laczka a per során szokásjogról nem tett említést, de érveléséből kihámozható annak ismerete. A bíróság döntése azonban kifejezi, hogy a nemesi öröklést sok pontban követő jászkun szokásjog ismerte a gyakorlatot.

¹⁹⁹ JNSZML IV. A. 5/b. 19. füz. 11. köt. No. 93/1815. „G” 42–45, 98–102. Vincze Pál esküt nem tett, hanem a malomjövendelmeket (terményvám) feltüntető feljegyzéseket mutatott fel, melyek szerint az eltelt évek alatt, a malonár negyedrésszel együtt 142 köből búza, és 60 köből árpa volt a bevétel. Emellett a 44 forint 23 krajcárt kitevő karbantartási költségekről is beszámolt, aminek arányos kifizetését vállalta a leányág.

²⁰⁰ JNSZML IV. A. 1/a. 1571/1792.

²⁰¹ JNSZML V. A. 501/a. 407/1792. Uo. (ítélet) 66/1793.

módon a megváltás utáni jászkunokat közönséges jobbágnak minősítette, annak érdekében, hogy a paraszti öröklés középkorra érvényes tételes jogát érvelésének középpontjába állíthassa. Alap és fő célkitűzése egyaránt sikerrel járt. Noha írásos dokumentummal nem tudta alátámasztani Kallós Erzsébet közkeresőségét, a Vincze jószág anyai eredetét, a tanúvallomások azonban mindkettőt egyértelműen igazolták. Gyakran egy tanúvallomáson belül a váltott föld közkeresményként és anyai ősiségként is megjelent.²⁰²

Maár András körömszakadtáig ragaszkodott a jászkun szokás- és az országos nemesekre vonatkozó írott joghoz. Az előbbire való hivatkozás teljesen elfogadható, míg az utóbbi felemlégetése nem biztos, hogy célravezető volt az egyéni nemesi kiváltságokat el nem ismerő Jászkun Kerületben. Írásbeli dokumentum nem volt a kezében, s a kétszeri tanúmeghallgatások sem szolgáltattak elegendő argumentációt. A kényszerhelyzetben felmutatott 1771-es osztálylevelé végzetes hibának tűnt. Onnantól kezdve Laczkának még a fricskázására is volt ereje.

Mivel egyik ügyvéd sem rendelkezett túl sok írásos bizonyítékkal a tanúkihallgatások jelentősége felértékelődött. A szóbeliségben élő középkori és koraújkori társadalomban az öregek emlékezete jelentette a családi genealógia, a rokonsági kapcsolatok, a vélt vagy valós események hagyományozódásának közegét. A maihoz képest alacsony átlagos életkor miatt nagy tekintélyük volt az idős embereknek, akik közül a hetvenesztendősek vagy annál öregebbek már vénnek számítottak. A 18. században a parasztok és a nemesség legalsó rétegébe tanúk emlékezete három nemzedékre nyúlt vissza. Az anyakönyvezés előtti időszak tanúvallomásainál sokszor öregbítették magukat a vallomást tevők szavuk nagyobb hitele érdekében. A 18. század utolsó harmadától kezdve egyre gyakrabban ellenőrizték a matrikulákban a kihallgatások alkalmával bementett életkorokat. Az alfabetizáció folyamatos terjedésével a század végén már a szóbeli vallomások egy részével kapcsolatban erős kifogások, kételyek merültek fel.²⁰³

A Vinczék jószágperében a tanúvallomások jogi szemszögből perdöntőnek bizonyultak, emellett rámutattak a család vitájának eredőire. A família mindennapi életét egykor testközlelől látó dajkák, szolgál(ló)k, szomszédok vallomásai nem hagytak kétséget a felől, hogy a vezető rétegbe tartozó, a település életében évtizedeken át meghatározó szerepet játszó Vincze Márton családon belüli pozíciói meglehetősen gyengék lehettek. Nyilván kellemetlen lehetett számára, amikor István fia a családi viták hevében hozzávágta, hogy „kend semmit sem hozott”. Nemcsak a család, hanem a befogadó közösség emlékezetébe is élesen bevésődött a szegényes ruhában, fehér pálcával Túrkevére érkező, feleségét Átányba vivő, majd szégyenszemre a településre visszaköltöző Vincze Márton alakja. A személyéről kialakított kép, ha az évtizedek során kopott, változott is, fő kontúrjai megmaradtak a lakosok tudatában.

Kallós Erzsébet jutalmazni akarta lányait, de ezt csak a fiúk érdekeinek megsértésével érhetette el. Ő nyíltan felvállalta a konfliktust az 1772-es birtokosztálykor, de fiai ellenállását érzékelve meghátrált. Ez azonban csak döntése elodázását szolgálta. Fiai megnyugtatóására magának hagyta a földet, jól tudva, hogy egyetlen és utolsó fegyverével, a végrendelettel a lányoknak juttathatja azt. Az anya és a fiúk vitájában a birokosztály volt az első, a végrendelet a második állomás, de nem a végállomás. Kallós Erzsébet lelki világa meglehetősen nyugtalan lehetett utolsó óráiban. Az írástudatlan nő pontosan tudta, hogy az esküdteknek lediktált végrendelet az ő életét lezárja ugyan, ám az a halála után a

²⁰² 1745 után még kérdéses volt (főleg az adásvételeknél), hogy a váltott földet szerzettnek vagy ősinek minősül-e. Bánkiné, 2000: 36–37. A per idején már szerzettnek tekintették. A Laczkának juttatott rész átadása JNSZML V. A. 501/a. 376/1793. Az így megmaradó 16 rovásnyi földből fejenként 5,3 rovás jutott a lányoknak.

²⁰³ Fügedi, 1984b: 107–130. Tóth I., 1996: 177–185.

gyermekai között meginduló konfliktus nyitánya lesz.²⁰⁴ „Csak” két alkalommal követett el normaszegést. Amíg az első repedéseket, addig a második törést okozott az addig szilárdnak hitt családi alapszerkezetben. Fiai, akik települési és Nagykun kerületi tisztségviselőként a családi konfliktusban mindenféle erkölcsi és jogi normát figyelmen kívül hagytak. A birtok zárlata idén a helyi és a Jászkun kerületi tisztviselő elit elnézte törvények feletti magatartásukat, de az ítélethozatal során a hozzájuk kötődő több évtizedes, szoros személyközi kapcsolatukat figyelmen kívül hagyták.

²⁰⁴ Vö. Mátay, 2004: 257–265. Tárkány Szücs, 1981: 743–757.

VI. Harmadik generáció

VI. 1. A leányág megerősödése

A két atyafi halála után véget érő első jószágper pontot tett – legalábbis ideiglenesen – egy hosszú családi torzsalkodásra. A 34 rovásos birtok részekre szakadását követően az volt a kérdés, hogy a harmadik generációhoz tartozó leány- és fiág familiáinak magatartásformáit, kapcsolatait, házassági stratégiáit, s egyáltalán a mindennapjait milyen mértékben befolyásolja a gyökeresen megváltozott családi környezet.

Már a Vincze lányok 1793. áprilisi birtokosztályakor szóba került Boros Györgynek, a zárlat alatt lévő anyai jószág adminisztrátorának felelőssége, hisz az egykori nótárius nem tett számvetést nyolc és fél éves tevékenységéről.²⁰⁵ Több tanácsos, valamint az akkori nótárius a lányok lelkére kötötte, hogy „pihenést addig Boros Györgynek ne engedjenek”, amíg az pontosan be nem számol a bevételekről, kiadásokról. Nagyobb volt a baj, mint elsőre gondolták, hisz a lányok perrel fenyegetőztek. Ennek elkerülésére született egy megállapodás, amely szerint az adminisztrátor még fejenként 200 forintot fizet a Vincze lányoknak.²⁰⁶ Boros megkésve, 1794 őszén eljuttatott 412 forintot és egy 58 forintot érő lovat keresztkomájához, Marjai Alberthez. A település lekésze a négy lábút és 142 forintot Vincze Krisztinának küldte, magánál tartott 200 forintot, a fennmaradó 70 forintot pedig Dancs Sándornak adta át.²⁰⁷

Nem tudható, hogy Vincze Annát a meg nem kapott összeg sarkallta-e arra, hogy pert kezdeményezzen a volt jegyző ellen. A lányok közül egyedül ő ragaszkodott ahhoz, hogy Boros mutassa fel végre számadásait. 1796 áprilisában Boros szorult helyzetében, álszent módon először azzal próbált védekezni, hogy ő lemondott adminisztrátori feladatáról, de mivel azt senki sem vállalta, kénytelen volt tovább vinni a jószág ügyeit.²⁰⁸ Az egy hónappal későbbi tárgyaláson már lépéselőnybe került, a túrkevei bíróság világosan kimondta, hogy Vincze Anna nem követelhet Boroson új elszámolást, mert egykor elfogadta az egyezséget. Dancsné nem hagyta annyiban a dolgot, fellebbezett. A nagykun kapitányi törvényszék – amelyet Túrkevéen tartottak – helyben hagyta az első fokú ítéletet, de Borost felszólította az elmaradt összeg átadására.²⁰⁹

1802-ben Dancs Sándor 34 rajnai forintért eladta szőlőföldjét, s ismeretlen időpontban az anyai porta és a ház harmad részét is. Amikor 1812-ben házhelyet kért, a tanács azzal utasította el kérését, hogy az nem kap, aki eladta azt.²¹⁰ A Dancs familia Gömör-Kishont vármegyében élt, így kézenfekvő lett volna a nem túl nagy jószágot haszonbérbe adni. Nem ez következett, az anyai jószágot túrkevei béresekkkel, szolgálkkal műveltették. Sőt még az is előfordult, hogy a nagykun mezővárosból vittek munkaerőt Sajókeszibe, aki néhány lajbit magához vett, anélkül, hogy kenyéradóit megkérdezte volna.²¹¹ Dancs Sándor 1805 nyarán arról tájékoztatta a tanácsot, hogy Vincze Anna gyengélkedése, valamint a gömöri jószág ügyes-bajos dolgai miatt sem ő, sem Dániel fia

²⁰⁵ JNSZML V. A. 501/f. Mellékletek. No. 168/1793.

²⁰⁶ JNSZML V. A. 501/a. 132/1793. JNSZML IV. A. 5/b. 19. füz. 11. köt. 19/1815. 104.

²⁰⁷ JNSZML V. A. 501/b. Caps. A. Fasc. 6. No. 58/1799.

²⁰⁸ JNSZML V. A. 501/a. 158/1796.

²⁰⁹ Uo. 355/1796.

²¹⁰ JNSZML V. A. 501/a. 322/1802. Uo. 269/1812. Az egyharmad házrészt minden bizonnyal Marjaiék váltották meg, bár erre nincs utalás.

²¹¹ JNSZML V. A. 501/f. Mellékletek. No. 235/1796.

nem tud a nyomtatás idején Túrkevén lenni. Kérte, hogy a település vezetése kísérelje figyelemmel a gabona és a széna termésének betakarítását.²¹²

Noha nem tüntették fel az összeírásban Dancs neve mellett, a család tulajdonában volt a Vincze malom negyed része. Dancs Sándor, amikor 1803 júniusában Túrkevén tartózkodott, elpanaszolta a főbíróknak, hogy molnára nemcsak őt, hanem az ott öröklőket is meglopta. Felháborodott hangú levelében szinte utasította a település első emberét az eltulajdonított termény lefoglalására.²¹³ Nem tudni, hogy milyen viszonyban állt a családjával az a helybeli férfivel, aki több mint 350 forintos tartozása fejében házát, fél rovás földjét, szőlőjét, állatait Dancs Sándornak átadta.²¹⁴

Az összeírások szerint nemes Dancs Sándor a legszegényebb redemptusok számát gyarapította, befizetett adója 0,5 és 5 forint között ingadozott. Ez alól csak az 1796-os esztendő volt kivétel, amikor a gazdaságában lévő 80 fejős juh miatt több mint 6 forint taxát fizetett.²¹⁵ A család nemesi mivoltára hivatkozva olykor elmulasztotta a pénzbeli adón felüli közszolgáltatások (fuvarozás, közmunkák) teljesítését.²¹⁶

1793 májusában, miután a Vincze lányok megosztottak az anyai örökségen, Krisztina a szülői házból, portából, gazdasági épületekből, szőlőből neki járó egy harmad részt 110 forintért eladta fiatalabb nővérének, Erzsébetnek.²¹⁷ A középső Vincze lány férje 1779-ben került kapcsolatba Szűcs Andrással, akitől 1 rovásnyi földet vásárolt. A pénzhiánnyal küszködő Szűcs gyakran zálogba adta néhány rovásnyi földjét a prédikátornak.²¹⁸ 1801-ben lezárult a két család hosszú kapcsolata, a Szűcs örökösök 3 rovásos földjüket eladták Marjainak.²¹⁹

Az 1793–98-as évekre vonatkozó, a pusztákra kihajtott állatokat számba vevő lajtromból kiderül, hogy 1795–98 között összesen 17 rovás földet műveltetett a református lelkész. Marjai állatállománya általában három tucat marhából, tehénből, s néhány lóból állt. Feltűnő azonban, hogy egyetlen fejős juhot sem tartott. Az még inkább szembeötlő, hogy több évben is – talán lelkiismeretes lelkészi munkája elismeréseként – jelentős, mások által nem élvezett kedvezményeket kapott a pusztáárenda fizetésénél.²²⁰ Sőt az 1790-es évek közepén még a hadiadó fizetése alól is felmentést kapott a tanítókkal és a bábákkal együtt.²²¹

Nem tudjuk, hogy Marjai – sógoraihoz, a Vincze atyafiak hasonlóan – megragadta-e a kapa, a kasza nyelét, de az a forrásokból egyértelműen kitűnik, hogy jó gazdaként ügyelt jövedelmének alakulására, érdekeinek érvényesítésére. Ennek legfőbb bizonyítéka egy tanácshoz írott levél, amelyben a túrpásztói pusztából, a nyilas osztással neki juttatott kaszáló minőségét kifogásolta. Taktikusan először 25, majd 50, végül 75 forintos veszteségről számolt be, miközben végig arra ügyelt, hogy mondatai ne sértsék a tanács tekintélyét, s bizalmat ébresszenek személye és kérése iránt.²²² Marjai megnyerő stílusa –

²¹² JNSZML V. A. 501/b. Caps. C. Fasc. 10. No. 33/1805.

²¹³ Uo. Caps. C. Fasc. 3. No. 15/1803.

²¹⁴ Uo. Caps. C. Fasc. 1. No. 7/1802.

²¹⁵ JNSZML V. A. 501/d. 1793–1815. A redemptusokat ismét három kategóriába soroltam. 1. A leggazdagabb redemptusok minimum 20–40 forintnyi adót fizettek. 2. A tehetős redemptusok közé tartozók adójának felső határa 20 forint volt. 3. A szegény birtokosok adója nem volt több 10 forintnál.

²¹⁶ JNSZML V. A. 501/a. 94/1808. 233/1808.

²¹⁷ JNSZML V. A. 501/a. 167/1793.

²¹⁸ Uo. 16/1795.

²¹⁹ Uo. 51/1801.

²²⁰ JNSZML V. A. 501/d. 1793–98. A lajstrom teljesen elkülönül a települési összeírásoktól. A bérleti díjat öregszám után fizették, de a birtokosoknál minden rovás után levontak egy öregszámot. 1796–97-ben Marjainál 28 volt az öregszám, de 17 rovásnyi földje után, nem 17-et, hanem 25-öt vontak le az öregszámból.

²²¹ JNSZML V. A. 501/a. Mellékletek. No. 254/1793.

²²² JNSZML V. A. 501/b. Caps. C. Fasc. 2. No. 31/1802.

amellyel részben ellensúlyozhatta a formátlan, nehezen olvasható betűit – nem hozott eredményt. A tanács azzal az indokkal utasította el panaszát, hogy nemcsak neki jutott rossz minőségű terület.²²³ Élete és szolgálata utolsó előtti évében – váratlan módon – élesen szembekerült a település vezetésével. 1805 júliusában írott levelében nyoma sem volt a tisztelgő hangnemnek. Már beadványának bevezető sora is – „sok lesz már, amit velem cselekszenek kegyelmetek” – egy vérig sértett emberről árulkodott. Nehezményezte az árendakedvezmény megvonását, amiből világosan kitetszik, hogy felmentése nem csak az 1790-es évekre tehető, s a Berettyó gát töltési munkáiban való kötelező részvételét. A 66. életévét taposó Marjai nem a fizikai munka miatt háborodott fel igazán, sokkal inkább a házához küldött katonák kétszeri beszállásolása felett nem tudott napirendre térni. Önmagának – valójában persze az esküdteknek – feltette a kérdést: „hát még ezután mit nem várhatok? Honnan következtek reám mindezek a nyavalyák”. Majd arra kérte a főbíró, hogy „ha lehet, az ilyen terhektől kiméljen meg engemet, [...] hogy ne kénytelenítsem feljebb való helyeken legalább kérdést tenni.” A tanácsosok válasza nem ismert, de minden bizonnyal hathatós lépéseket tettek az idős, megfáradt lelkész kiengesztelésére. A tanácshoz írt második levelének záró gondolataiból úgy tűnik, hogy a sérelmeken felülemelkedő Marjai megerősödött bizalmáról biztosította a település vezetését.²²⁴

A középső Vincze lány nem sokáig élvezhette a nehezen megszerzett anyai örökséget, mert alighogy betöltötte 45. életévét „igen hirtelen kelevényben” 1796-ban meghalt. Halálakor egyik gyermeke még kiskorú volt, akit férje egyedül nevelt fel. Az 1798-tól esperesi tisztséget is betöltő Marjainak kiterjedt egyházi kapcsolatrendszere volt, valószínűleg ennek köszönhető, hogy két lányát lelkészek vették feleségül. A menyegzőkön többször tiszteletét tette Illésy nagykun kapitány is. Albert fia apja hivatását választotta, prédikátor lett, míg a legidősebb fiúról csak annyi tudható, hogy Debrecenbe nősült. A Túrkevéen 36 évet szolgáló, általános közmegebecsülésnek örvendő Marjai Albert 1806-ban hunyt el.²²⁵ (IV. tábla)

Három hónappal halála előtt testamentumot írt, amelyben megkülönböztette az általa keresett, valamint a felesége révén családba került birtokrészeket. A neje révén a Vincze fiágtól megszerzett jószágból – a jászkun törvényeket figyelmen kívül hagyva – két lányának ugyanúgy juttatott, mint az általa összevásárolt jószágrészből.²²⁶ Nem tudni, hogy három fia és két lánya miért húzta a 10,3 rovas föld osztályát, a végleges megállapodásra – végrendeletének szellemében – csak 1808 márciusában került sor. A „Marjai-földből” a fiúknak négy rovaszt adott, amin azok egyenlően osztottak meg, lányai szintén egyenlően egy rovason. A „Vincze-földből” a lányok, fiútestvéreikhez hasonlóan, egy rovaszt kaptak, a fennmaradó egyharmad rovas, a tanyával együtt Józsefé lett. A távol élő testvérek közül Sámuel összesen 2,3 rovas földjének felét Józsefnek és Albertnek, Erzsébet 1,5 rovas földjét Zsuzsannának adta el. Marjai még arra is utasította gyermekeit,

²²³ JNSZML V. A. 501/a. 282/1802.

²²⁴ JNSZML V. A. 501/b. Caps. C. Fasc. 9. No. 28/1805.

²²⁵ MOL A 2453. Vincze Erzsébet és férje halála 1795. 11. 2., 1806. 9. 17. A 2455. Kihirdetések, házasságok időpontjai: 1796. 12. 6. Erzsébet és Földvári József, 1798. 9. 25. Zsuzsanna és Lengyel József, 1802. 7. 24. Sámuel és Király Erzsébet, 1813. 1. 11. József és Koós Erzsébet. Albertre nem tartalmaz bejegyzést az anyakönyv. TtREL II. 28/a. 4. köt. 1760–1791. A monori születésű Földvári 1. classisban 1782-ben subscribált, Debrecenben lelkész lett 1795-ben, végül esperes 1813-ban. Lengyel Abádon született, 1785-ben írt alá az 1. classisban, a Kollégiumban tanított (filozófia) 1798-tól. Tanulmányai során Göttingenben is megfordult. Később bihari településeken szolgált lelkészként. Uo. II. 28/a. 3. köt. 1760–1791. Sámuel 1796-ban a fehérgyarmati partikulában rektor volt, majd nősülése után Debrecenben élt, a névkönyv szóhasználatával polgárként. Albert tanulmányaira nem találtam adatot, lelkészségét alább bizonyítom. Földvári és Lengyel seniorságát említi Nagy, 1933: 28.

²²⁶ HBML IV. A. 1011/k. No. 423/1845.

hogy mindkét ágon az anyai földön a fiúk és a lányok ezután is egyenlően osztozzanak. A férfiagnak hagyott négy rovás földet csak a fiág, a lányok egy rovás földjét pedig csak a leányág örökölhessen. A testvérek kifizetésével az anyai jussból származó lakóház és a hozzá tartozó porta, a szőlőföld fele Józsefé, az idősebb Marjai által váltott ház- és kerthely, a szőlő másik fele pedig Alberté lett.²²⁷

Ifjabb Marjai Albert ebben az időszakban Szeghalmon teljesített szolgálatot. Ritkán fordult meg Túrkevéen, birtokát nem József testvérének, hanem helybélieknek adta árendába.²²⁸ Amikor 1810-ben Zsuzsanna és férje, Lengyel József az árenda helyett a túrkevei jószág eladását fontolgatta, Albert azonnal bejelentette vételi szándékát. A házaspár azonban nem tudott megállapodni Alberttal.²²⁹

Albert 39 éves korában meghalt, de a túrkevei házhelynek és földnek köszönhetően biztosítva volt két fiának és feleségének minimális egzisztenciája. Neje, Hunyadi Erzsébet 1814 őszén költözött gyerekeivel a településre. A fiatal özvegy első dolga az volt, hogy a meglévő portán a már majdnem kész, fedél nélküli házat elcserélje egy azonnal beköltözhetőre.²³⁰

A új életet kezdő magányos nőt a következő esztendőben szörnyű megaláztatás érte. Június elején Kisújszállás felé hajtott egyik fiával, de a település határában lévő csapszéknél egy fűben hasaló férfitől megijedt, s visszafordult. Ezt gyanúsnak találta egy kocsmában italozó férfi, utána ment. Amikor utolérte leráncigálta a szekérről, majd egy másik férfi segítségével megkötözte, s „fél mezetelenen” beszállította Kisújszállásra. Miután igazolta magát a szomszédos mezőváros illetékes tisztviselői előtt, elengedték.²³¹

A legifjabb Marjai fiú, József a birtokosztályt követően saját földje mellett a Zsuzsannáét is művelte, egészen 1811-ig. Ezt követően húga férje, Lengyel József – akkor éppen nagyváradi prédikátor – a tanáccsal két levélben is közölte, hogy semmi hasznát nem látta az árendának, így az elkövetkezőkben nem fogja felesége jussát Marjai Józsefnél hagyni. Arra kérte a mezőváros döntéshozóit, hogy a még egy tagban lévő Marjai birtokból szakítsák ki neje részét.²³² Marjai József elismerte, hogy az osztály után 536 forinttal adósa maradt Zsuzsannának, ami a kamatokkal és a ki nem fizetett árendával együtt 1811-re már 800 forintra rúgott. Figyelmen kívül hagyva a tulajdonos akaratát, úgy érvelt, hogy joga van az árendához, mert sógorának már lerótta tartozását.²³³ Lengyel nem reagált azonnal, ám az idő nem változtatta meg álláspontját. Az egy hét különbséggel, nagy tisztelettel megírt leveleiben, amelyeknek hatását mindig emelték elegánsan hajlított betűi, már nem a sógorával való vitának, hanem a két haszonbérletre jelentkező személy kiválasztásának szentelt nagyobb teret.²³⁴

²²⁷ JNSZML V. A. 501/b. Caps. D. Fasc. 2. No. 54/1808. A visszaháramlást magszakadás esetére engedélyezték.

²²⁸ JNSZML V. A. 501/a. 4/1813.

²²⁹ JNSZML V. A. 501/b. Caps. E. Fasc. 2. No. 20/1810.

²³⁰ Uo. Caps. F. Fasc. 1. No. 55/1814.

²³¹ JNSZML V. A. 501/a. 356/1815.

²³² JNSZML V. A. 501/b. Caps. E. Fasc. 3. No. 30/1811.

²³³ Uo. Caps. E. Fasc. 4. No. 22/1811.

²³⁴ Uo. Caps. E. Fasc. 4. No. 20/1811. A levelekben végig 1,5 rovás földet említettek, pedig Zsuzsanna Erzsébet részének megváltásával 3 rováshoz jutott. Mindezekből az következik, hogy 1,5 rovást a Lengyel házaspár az osztály után eladott, de nem tudni kinek.

A pénzszükében lévő Vincze Krisztina a Marjaiéknak eladott birtokrész mellett, 2 rovás földet árendába, 3 rovást pedig zálogba adott. A Bácskába történő visszautazásuk miatt sürgette a szerződések mielőbbi elkészítését, ami a pénzhez jutás előfeltétele volt.²³⁵ A bácskai Pacséron tiszta lappal induló Pálfi Pál igen mostoha körülmények között kezdte meg lelkipásztori teendőit, hisz a vályogfalú, fatornyos templom 1792-es átadása előtt a lelkészlak közelében lévő színben volt kénytelen prédikálni.²³⁶ A nehéz körülmények ellenére Vincze Krisztina három gyermeknek adott életet.²³⁷ Pálfi Pál tíz év után a prédikátorsága alatti betegeskedése, valamint az eklézsia vezetésével való sorozatos ellentétei miatt távozásra kényszerült.²³⁸ Ha el is hagyta a család a bácskai községet 1796-ban, később többször visszatért oda. 1803-ban Vincze Krisztina Pacserről írott levelében atyafiságos jogon tiltakozott a később Bihar vármegyébe került unokatestvére, Vincze Pál túrkevei jószágának nem családtagnak történő eladása ellen.²³⁹

Pálfi Pál neve 1806-ban tűnik fel először a túrkevei vagyonlajstromban, ami nem azt jelenti, hogy akkor érkeztek vissza a településre. Míg 1806-ban emeritus prédikátorok, addig 1807-ben és 1808-ban szegénynek tüntették fel. Az utóbbi két évben ráadásul Vincze Lajos lakójaként írták össze, ami arra enged következtetni, hogy a saját 5 rovásos földje mellett Vincze István távolba szakadt fiának jószágát, vagy annak egy részét művelte, s házáat lakta. 1809-ben már egy saját másodosztályú házzal, de az előző évekhez képest kevesebb állattal bíró személyként írták össze.

A nagykunsági mezővárosban való otthonra találást, a végleges megtelepedést bizonyítja a Pálfi gyerekek házasságkötése. Ifjabb Pálfi Pál házassága nevezhető anyagi szempontból a legszerencsésebbnek, hisz az 1810-es években, a tanácsban helyet foglaló Tóth Gergely helyi birtokos lányát vette nőül. Apósa nem tartozott a legvagyonosabb szenátorok közé, adója alapján a tehetős redemptusok felső rétegébe tartozott. Julianna és Terézia is tehetős redemptus gazda fiához kötötte életét. Zsuzsanna férjének a családja a szegényebb redemptusok közé tartozott.²⁴⁰ (V. tábla)

I fjabb Pálfi Pál együtt gazdálkodhatott apjával, s nősülése után az addig csak használatba kapott földet szerette volna örökjogon bírni. Ám a lányok, talán a Marjaiak 1808-as osztályát szem előtt tartva, nem a pénzbeli kifizetést, hanem a rájuk eső fekvő jószág kiadását követelték. Hiába érveltek unokatestvéreik példájára azzal, hogy a föld anyai ágról jött, Pál a IV. jászkun statútumra hivatkozva kategorikusan visszautasította kérésüket.²⁴¹

Néhány hónap múlva újabb konfliktus pattant ki a Pálfi famíliában. Az idősebb és a fiatalabb Pálfi számára – ahogy akkoriban mondták – szorossá vált az együttlakás. A fiától elköltöző apa egy rovás föld átadását kérte, hogy új lakhelyén, az egyik lányánál az eltartása biztosított legyen. A megkeseredett férfi fiától várta felesége halála után 200 forint adósság megfizetését is, mivel az 5 rovás földet az végig használta. S ahogy ilyenkor lenni szokott, a fiú sem maradt adós a válasszal. Ő 550 forintos adósságot emlegetett, s szomorúan konstataálta, hogy nősülésekor, 1810-ben apjának csak egy disznaja és két zsák

²³⁵ JNSZML V. A. 501/a. 167/1793. Pálfiék eladtak 0,3 rovás földet az osztály után, mert később már csak 5 rovást írtak a nevük mellé, Dancsékhoz hasonlóan. Uo. Mellékletek. No. 118/1793.

²³⁶ A pacséri megtelepedés egyházi viszonyaira Kiss Z., 1987. Pálfi javadalmazására Nagy Kálózi, 1943: 138–139.

²³⁷ MOL A 2455. Kihirdetések és házasságkötések időpontjai: Terézia és Sárkány Tamás 1806. 1. 13., Zsuzsanna és Földvári Sándor 1807. 11. 30., Pál és Tóth Klára 1810. 1. 10., Julianna és G. Kalmár János 1811. 11. 27. Pacséron magas volt a gyermekhalandóság, így nem zárhatjuk ki, hogy születtek még gyerekeik. Nagy Kálózi, 1943: 152.

²³⁸ A pacsériak történetét tárgyaló kötetekben, önkéntes távozásról van szó, a Kollégium anyaga szerint viszont „elcsapták”. Takáts, 1942: 16–18. Nagy Kálózi, 1943: 153. TtREL II. 28/a. 3. köt. 1760-91. 207.

²³⁹ JNSZML V. A. 501/b. Caps. C. Fasc. 3. No. 76/1803.

²⁴⁰ JNSZML V. A. 501/d. 1806–13.

²⁴¹ JNSZML V. A. 501/b. Caps. E. Fasc. 2. No. 28/1810.

szemetes búzája volt. Állítása szerint apósa, Tóth Gergely búzája, malacai mentették meg őket a koplalástól. Külön is kitért az őt és az apósát „mocskos szókkal” illető leánytestvéreire, akik anyja halála után az ágylepedőket „elharácsolták”. A tanács mindent mérlegre téve megítélte az egykori túrkevei rektornak az 1 rovás földet, azzal a kitételrel, hogy halála után az visszaszáll a fiára.²⁴²

1812-től kezdve az ifjabb Pálfi Pált „ipa urával” írták össze a vagyonlajstromokban. Ezek tanúsága szerint az egy fedél alatt élő, közösen gazdálkodó férfiak – a háztartás tej- és hússzükségletét biztosító, valamint az igavonó jószágokon kívül – egy-két tucat sörét és 80–90 fejős juhot tartottak. A befizetett 25–30 forintnyi adójukkal a tehetős redemptusok felső rétegébe sorolhatták magukat. Az anyagi jólét ellenére a család életét beárnyékolta Pál 28 éves korában, 1817-ben bekövetkezett hirtelen halála.²⁴³

Dancsék esetében, a földrajzi távolság miatt, logikusabbnak tűnt volna megszabadulni a földtől, ahhoz való ragaszkodásuk oka – forrás hiányában – ismeretlen. Vincze Anna jó érzékkel indított, s megnyert pere rávilágított arra az általános közfelfogásra, hogy a zárolt jószágok igazgatásával megbízott személyek igen gyakran – visszaélve a tulajdonosok jóhiszeműségével, távollétével – a haszon nagyobb részét maguknál tartották. Az anyai ágról származó föld a Marjai és a Pálfi ág vagyoni helyzetét, rövid és középtávú családstratégiáját alapvetően befolyásolta, sőt megváltoztatta. Az 1793-ban megítélt föld egyrészt megszilárdította az öt gyermeket felnevelő, kiházásító Marjai házaspár anyagi biztonságát, másrészt jelentősen csökkentette a családfő az eklézsia vezetésétől való nagyfokú függését. A jól alkalmazkodó, a közösség összetartó munkáját kiválóan végző Marjai elfogadtatta magát Túrkevéen, nyilván ebben sokat segített házassága is. Pálfi Pál nem tudott sógorához hasonló közbizalmat teremteni személye iránt. A Bácskában eltöltött évek után a négygyermekes Pálfi család Túrkevére való visszaköltözésének – talán egyetlen – mozgatórugója, újrakezdésének bázisa az anyai jószág volt. Az újbóli beilleszkedés sikeres volt, legalábbis ami a harmadik generációt illeti. Pálfi Pál és Vincze Krisztina negatív emlékezete nem befolyásolta utódaik Túrkevéen történő meggyökeresedését, gyarapodását.

VI. 2. A fiág meggyengülése

Vincze István halálának napján, 1788. június 14-én éppen Túrkevére érkezett Illésy János nagykun kapitány, s tüstént elrendelte a település vezetésének, hogy az egykori gárda hadnagy jószágairól készítsenek inventáriumot, majd az értékesebb tárgyakat vigyék a helyi tanács házába. Az esküdtek nem késlekedtek, a leltár elkészülte után egy bőrös ládát tüstént elszállítottak Vincze István négyszobás házából.²⁴⁴ Két nappal ezután a négy utód közül három különféle ruhákat, tárgyakat kivett az örökségből, majd az 591 tételnyi tárgy, ruhanemű licitre került.²⁴⁵ (II. tábla) Mivel Vincze két felnőtt gyermeke mellett két kiskorú árvát is maga után hagyott, a Jászkun Kerületet akkoriban felügyelő Pest vármegye vezetése Halász Ferencet rendelte ki a jószág és az árvák kurátorává. Halász utólag túlzottnak tartotta Illésy aggodalmát, szerinte nem kellett volna az almáriumokat, ládákat, fogasokat elvinni a házból. Indítványozta a szántó és a kaszáló földek árendába adását,

²⁴² Uo. Caps. E. Fasc. 4. No. 29/1811. Vincze Krisztina és féje halálának időpontja: 1809. 5. 17., 1814. 10. 22. MOL A 2453.

²⁴³ JNSZML V. A. 501/d. 1812–15. Halála: 1817. 07. 19. MOL A 2453.

²⁴⁴ JNSZML V. A. 501/a. 1788. jún. 14. 316. A szerződéseket, családi dokumentumokat tartalmazó láda jelentőségére Für, 2000: 162–163.

²⁴⁵ JNSZML IV. A. 2/b. Fasc. 18. No. 13/1790.

majd mindenre kiterjedő alapossággal az elárverezett holmikkól befolyt összeget (1909 forint), a készpénzt (2892 forint), valamint az értékesített széna árát (120 forint) szétosztotta a négy örökös között.²⁴⁶ Az utódok közül Zsuzsanna alig kapott készpénzt, hisz ő és férje rengeteg portékát kivett apja rendkívül értékes hagyatékából a leltár elkészülte előtt.²⁴⁷

Nem tudni, hogy sikerült-e Halásznak behajtania a kamataival együtt összesen 5519 forintra rúgó kintlévőséget, amit még Vincze István adott kölcsön két személynek 1779 és 1787 között.²⁴⁸

Néhai Vincze István és árendátor társának, Tóth János egykori főbírónak a csaplárosaik ellen indított bírósági pere 1793 tavaszán ért végkifejletéhez. A subárenda összegével nyolc éve tartozók előbb fizetési felszólítást kaptak, majd amikor annak nem tettek eleget, mert nem volt miből, javaik lefoglalására került sor.²⁴⁹

A kurátor kívánságának megfelelően a 9,5 rovas földet először egy Nemes András nevű személy vette árendába, megszakítással 1793 őszéig. Már 1793 tavaszán jelezte Halász, hogy Nemes „elégtelen a javak további bírására”, így új bérlő után kell nézni. A helybeli redemptus elit két jeles tagjával, a földet rovasonként évi 6 forint 20 krajcárért árendába vevő S. Nagy Istvánnal és a szőlőt 15 forint 40 krajcárért használni kívánó, a fentebb említett Tóth Jánossal egyezsége is lépett.²⁵⁰ Halász azonban meggondolta magát, s a nádorhoz írott levelében panaszt tett S. Nagyra, aki hivatalban lévő főbíróként az árendára való licitálást gátolta, csak hogy övé lehessen a földhasználat. Indítványozta, hogy újból hirdessék ki a jószág haszonbérbe adását a lakosságnak.²⁵¹ A Sándor Lipót szignójával ellátott levél felszólította a Jászkun Kerület közgyűlését az eset haladéktalan kivizsgálására. Illésy az ügy súlya és a Vinczékhez fűződő kapcsolata miatt személyesen győződött meg a kurátor állításainak igazságtartalmáról. Jelentésében a kifogásolt haszonbérleti szerződést szabályosnak minősítette, ebből fakadóan elvetette az újbóli procedúrát.²⁵² A bérlők szerződése 1798-ig szólt, az árenda összegén felül őket terhelte a jószág után fizetendő járulékok (hadiadó, szablyapénz, közmunka) teljesítése.

Miután a legfiatalabb örökös, Vincze Antal is nagykorú lett, Vincze Lajos a jászkun öröklési normának megfelelően két testvérétől átváltotta a birtok felét. Nővere, Zsuzsanna egy Veszprém vármegyei nemes, Csapó Gábor, húga, Zsófia pedig az ismeretlen lakhelyű nemes Segesváry Ferenc vett nőül. Vincze Lajos a piaci ártól jóval kevesebbet fizetett a ház, a porta, a szőlő negyedéért és a majd 2,4 rovas földért.²⁵³

Vincze Antal anyja halálakor még második életévét sem töltötte be, s még tizenkettő sem volt, amikor az apját elveszítette. Az árván felnövő ifjú a katonaságnál próbált szerencsét. A főkapitányhoz elküldött, a formai és a tartalmi egységet magas szinten ötvöző levelében napi pontossággal összegezte öt esztendőn keresztül tartó kálváriáját. Leírása szerint 1794 és 1797 között tisztjelöltként szolgált az uralkodó tulajdonában lévő 1. huszárezredben, ahol a Jászkun Kerület javaslatára alhadnaggyá

²⁴⁶ JNSZML V. A. 501/a. 32/1788. 1787–90 között a Jászkun Kerület Pest vármegyéhez tartozott. Bánkiné, 1995: 57.

²⁴⁷ JNSZML XIII. 4. No. 33/1788.

²⁴⁸ Uo. 34/1788.

²⁴⁹ JNSZML V. A. 501/a. 108/1793., 147/1793. 176/1793.

²⁵⁰ Uo. 142/1793.

²⁵¹ JNSZML IV. A. 1/a. 1958/1793.

²⁵² JNSZML IV. A. 1/b. Fasc. 12. No. 1598/1793, No. 2009/1793.

²⁵³ JNSZML XIII. 4. No. 40/1795. Csapó Gábor 1785. máj. 23-án vette feleségül Vincze Zsuzsannát. MOL A 2452. JNSZML XIII. 4. No. 31/1785. A Csapó családra csak annyi utalás van, hogy Balháson laktak. Így csak feltételezhető, hogy Zsuzsanna férje összefüggésbe hozható azzal a Csapó Mihállyal, aki az 1754-55-ös investigatio alkalmával igazolta nemességét Veszprém vármegyében. Kempelen, 1912: 58. Segesváry Ferenc családi gyökerei ismeretlenek.

léptették elő. De alig telt el pár hónap, egy gyalogezredhez helyezték át, ahonnan visszakerült magát előbbi regimentjéhez 1798-ban. Ezt követően az 1798-as alapítású 5. magyar huszárezredhez tették át, ahol a rangemelkedése az oda küldött tisztek miatt „nagyot hátráltatott”. Méltóságteljes hangon kérte a főkapitány őfelsége előtti közbenjárását főhadnaggyá való kinevezése ügyében.²⁵⁴ A júniusban elküldött kérésre a Jászkun Kerület augusztusi közgyűlése csak annyit felelt, hogy „nincs alkalmatosság az instáns kérésére”.²⁵⁵ Vincze Antal azonban hajthatatlan maradt, szeptemberben újból rangemelésért esedezett, mindhiába. „A mostani katona statutio [állítás] alkalmatossággal katonatisztek nem proponáltak [javasoltak] a Kerületek – szolt a közgyűlés augusztusánál bőbeszédűbb válasza októberben.”²⁵⁶

Vincze Antal nem túl jelentős katonai karrierje a harctéren – feltehetően Marengónál – fejeződött be, halálhírét egyik bajtársa írta meg Vincze Lajosnak. Szomorú hangú levelében az elhunytat magasztalta, miközben sajnálkozását fejezte ki a fölött, hogy a címzett testvére már soha sem lehet az 1800-ban felállított Nádor huszárezred katonája.²⁵⁷ A forrásokban nincs arra utalás, hogy Vincze Antal át akarta volna magát kérni a jelezett regimentbe, így feltételezhető, hogy a Jászkun Kerület közgyűlése ajánlotta oda főhadnagynak. Illésy János nagykun kapitány már csak arról tudósította a nádort, hogy az elhunyt helyett mást fognak jelölni.²⁵⁸

Halálának még volt egy meglehetősen kései tulajdonjogi utóöngéje. 1813-ban Vincze Zsuzsanna a miatt kereste meg a Jászkun Kerületet, hogy elhunyt öccse ingó és ingatlan javainak egyharmad részét Vincze Lajos nem akarja neki kiadni. A közgyűlés a kérést – a gyakorlatnak megfelelően – a türkevei tanácshoz utalta.²⁵⁹ A mezőváros vezetésének megkereső levelére Vincze Lajos elismerte a kérés jogosságát, de nyomban hozzáfűzte, hogy sosem akadályozta nővérét abban, hogy magtalanul elhunyt testvérük vagyonából kivegye a részét. A panaszos a 14 évi késlekedést „inkább maga gondatlanságának tulajdoníthatja” – summázta véleményét.²⁶⁰ Források nem bizonyítják, de minden valószínűség szerint Lajos kifizette nővérenek a kérdéses jószágrészt árát.

Vincze Pál halálát követően nagy megpróbáltatások vártak Szilágyi Sárára. A ház körüli teendők ellátására kívánt maga mellé szolgálónak felvenni egy Bácskába kiköltözött, majd onnét visszatérő nőt. A tanács színjátéknak tartotta – a nő hajlott kora miatt – az özvegy kérését, továbbá nem akart a visszafogadással precedenst teremteni a Délvidékre kitelepülők és ott csalódottak előtt. Szilágyi Sára nem vette tudomásul a tanács döntését. A főbírónak küldött „becstelen cédulája” eljutott a nagykun kapitányhoz, aki azonban nem állt ki Túrkeve vezetői mellett. Az özvegynek megengedte a nő alkalmazását, a megsértett főbíró pedig azzal nyugtatta, hogy az „illetlen írás” miatt maga beszél annak szerzőjével.²⁶¹ A szenátorok meghátráltak ugyan Illésy János közbelépését követően, de az autonómiát helyi szinten megtestesítő tanács sosem feledte el neki külső nyomásgyakorlás igénybevételét.

1793 elején több mint húsz adós – a téglaverőtől kezdve a kötélgyártón át a szolgákig bezáróan, akik egy része még Vincze Páltól vett fel kölcsönt – nevét íratatta be

²⁵⁴ JNSZML IV. A. 1/a. Fasc. 2. No. 1269/1799.

²⁵⁵ JNSZML IV. A. 1/a. 1269/1799.

²⁵⁶ Uo. 1655/1799.

²⁵⁷ JNSZML XIII. 4. No. 44/1801. A 7. regimenttel együtt harcolt az 5. magyar huszárezred is Marengónál. Borus, 1985: 434.

²⁵⁸ JNSZML IV. A. 1/b. Fasc. 2. No. 46/1800. A megalakulás után gyorsan regulárisra szervezett huszárezred ezredesi és egyik őrnagyi osztályát a jászkunok adták. Bagi, 1995: 52. Botka, 2000: 124–127.

²⁵⁹ JNSZML IV. A. 1/a. 2374/1813.

²⁶⁰ JNSZML V. A. 501/b. Caps. F. Fasc. 1. No. 109/1814.

²⁶¹ JNSZML V. A. 501/a. 595–596/1792.

Szilágyi Sára a települési jegyzőkönyvbe. Többségük elismerte az özvegygel szemben fennálló összesen közel 500 forintos tartozását. Szilágyi Sára nem bízott semmit a véletlenre, jogi képviselővel Laczka Jánost bízta meg.²⁶² A legnagyobb tétellel, 105 forinttal a Vincze Lajos haszonbérlejeként megismert Nemes András tartozott neki, aki ellen márciusban pert kezdeményezett Szilágyi Sára. Az ítélet kimondta, hogy ha a tartozást nem rendezi Nemes, akkor végrehajtásra kerül sor.²⁶³ Nemes először három lovat adott át, majd később a tanyáján lefoglalt, 21 forintot érő szénával törlesztette a még Vincze Páltól, 1791-ben felvett hitelt.²⁶⁴ Szilágyi Sára 1797 márciusában Illésy Jánoshoz fordult, hogy a „holmi aprólékos, sokaknál kinn lévő” adóssága végre lefoglalásra kerüljön. Kérte a nagykun kapitányt, hogy rendelje el az adósok vagyonának lefoglalását a már régóta késlekedő tanácsstagoknál. Illésy azonnal intézkedett, az özvegytől kapott levél hátoldalára írt néhány mondattal utasította a település vezetését a nő kérésének teljesítésére.²⁶⁵ A tanács május elején tárgyalta az ügyet, udvariasan ugyan, de kellő határozottsággal elhárította a kapitány kérését, mondván az özvegy nem indított pert adóssai ellen, csupán nevük jegyzőkönyvbe íratását kérte.²⁶⁶

Szilágyi Sára tanulva hibájából a sok „apró” adósa közül Szilágyi Ádám szücs ellen pert indított. Hiába bizonyította, hogy még a férjétől felvette Szilágyi a summát, utóbbi azzal védekezett, hogy a családnak 1781 és 1793 között a tőle követelt summától nagyobb értékben készített süveget, mentét, decembert. A szenátorok tüzetes vizsgálatát követően a szücsnek több mint a követelés felét meg kellett térítenie.²⁶⁷

A többi adóssal szemben azonban nem egyenként kezdeményezett pert 1798-ban. A tanácshoz beadott terjedelmes dokumentációból kitűnik, hogy a néhai Vincze Pál sok redemptusnak, irredemptusnak adott hitelt, s amíg élt, próbálta azt záros határidőn belül visszakapni. Halálát követően azonban alig akart valaki fizetni, abban reménykedve, hogy az özvegynek nem lesz energiája az adósságok visszaszerzésére. Számításuk részben bevált, hisz az elhúzódó jogi procedúra miatt közülük többen elköltöztek, meghaltak, vagy éppen katonának álltak. A kihallgatáson megjelenők közül pedig nem egy személy a Szilágyi Sára által tételesen igazolt összegnél jóval kevesebbet vallott be. Akadt olyan is, aki ledolgozott munkára hivatkozott, amit nehéz volt bizonyítani.²⁶⁸

A pert követően azonban még maradt adósa az özvegynek, a források bejegyzése szerint 1801-ben két személy 129 forinttal tartozott neki.²⁶⁹ Emellett a Túr pásztó pusztát akkoriban bérlő, s Túrkevének azt subarendába adó örmény Novák családnál 300 forint kintlévősége volt. Szilágyi Sára joggal kifogásolta, hogy az örmények a település kasszájából felvettek 100 forintot, miközben az összeget neki kellett volna átadni. Erre egyébként Illésy kapitány is utasította a település első emberét.²⁷⁰

A magánszemélyekhez hasonlóan a település sem sietett rendezni az özvegygel szemben fennálló adósságát, ami az egyik forrása lehetett a Szilágyi Sára és a tanács között fokozatosan elhidegülő viszonynak. A település, illetve az eklézsia számára még férje adott

²⁶² Uo. 377/1793., 394–396/1793., 401/1793. A tanácsnak küldött levelében olyan személyek is az adósok listájára kerültek, akik nem szerepeltek a jegyzőkönyvben. Uo. Mellékletek. No. 40/1793. Valószínű, hogy ők gyorsan rendezték adósságukat.

²⁶³ JNSZML V. A. 501/b. Caps. B. Fasc. 7. szni. 1793.

²⁶⁴ JNSZML V. A. 501/a. (lovak átadása) 76/1793. (széna lefoglalása) 85/1796.

²⁶⁵ JNSZML V. A. 501/f. Mellékletek. No. 185/1797.

²⁶⁶ JNSZML V. A. 501/a. 185/1797.

²⁶⁷ JNSZML V. A. 501/b. Caps. B. Fasc. 7. szni. 1793. A december bokáig érő, ujjatlan biunda volt, amit a mentéhez hasonlóan Debrecenben és Kiskunhalalson is a nemesek viseltek. Granasztói, 2002: 158.

²⁶⁸ Uo. Caps. B. Fasc. 7. szni. 1799.

²⁶⁹ JNSZML V. A. 501/a. Mellékletek. No. 248/1797. Uo. 123/1801.

²⁷⁰ JNSZML V. A. 501/b. Caps. A. Fasc. 1. No. 68/1798. Az örmények 1796-tól bérelték Túr pásztót az Orczyaktól, s csak a 19. század első éveiben szerezte meg a település a bérleti jogot. Bellon, 1992: 281–282.

kölcsön téglát, aminek visszaszolgáltatását ugyan két évvel Vincze Pál halála után az akkori főbíró, S. Nagy István indítványozta, de az ügy még 1803-ban sem rendeződött.²⁷¹

A Vincze Pál által hátrahagyott készpénzt 11 ezer forintra rúgott, ebből az özvegy 1800 forintot adósságokra azonnal kifizetett, a többi lányai kiházásítására tette félre.²⁷² Lányai közül egyik sem helybeli nemeshez, nemtelen redemptushoz, hanem a Szabolcs vármegyei Sényőbe került Sára kivételével a szomszédos Bihar vármegyei birtokos nemesekhez mentek feleségül. Érdekességként említhetjük, hogy Mária és Julianna ikerházasságot kötött a Sámsonban és Andaházán birtokos Budaházy fivérékkel.²⁷³ Emellett szót érdemel még a Darvasra került Eszter is, aki férjével, Olasz Józseffel a református eklézsiának adományozott egy ezüstkelyhet és egy tányért 1809-ben.²⁷⁴ (IV. tábla)

Túrkevén azonban nem az említettek, hanem Mária keltette a legnagyobb feltűnést, 1795-ben az egyik istentiszteleten a „törvényes szokások ellenére” kalapban jelent meg. Az eset nagy felháborodást váltott ki a szenátorokból, akik Marjait felkérték a leány „szép móddal” való megintésére.²⁷⁵ Marjai levélben figyelmeztette sógornőjét, hogy ne engedje többé „Mariskát” hasonlóan megjelenni az isten házában, mert még Hollandiában sem szabad a „főasszonyoknak” fejfedővel a templomokban tartózkodni. Szilágyi Sára tüstént tollat ragadott, s éles hangú levelében visszautasította sógora intelmét. Az „öltözet isten előtt semmit sem teszen, hanem az igaz és tiszta szív, amely őfelsége előtt kedves”. A nagyobb városokban és vármegyékben a főrendek soraiban a nők is kalapot viselnek, s azt még a templomban sem teszik le – vélekedett Szilágyi Sára. Azt is megjegyezte, hogy Mária „soha kunsági asszony nem lesz, és néki soha sem prédikátorok, annyira inkább közönséges tanács nem fog parancsolni”. Marjai értesítette az esküdteket az indulatos levélről, de kérte, ne szankcionálják sógornőjét.²⁷⁶

Szilágyi Sára valószínűleg panaszkodhatott a bécsi testőrségben szolgáló Pál fiának, aki a Jászkun Kerület közgyűlésétől kérte, hogy anyját mentesítsék a hadiadó befizetésétől, s más terhektől.²⁷⁷ A közgyűlés nagy jelentőséget tulajdonítva a levélben foglaltaknak nem a tanácstól kért állásfoglalást, hanem a Nagykun Kerület egyik táblabíráját, Bozóky Andrászt küldte ki Túrkevére. Bozóky személyesen közölte az özvegyvel, hogy senkinek sem engedik el a vagyon után fizetendő hadiadót. A magas kerületi tisztségviselő a helyszíni tájékozódás után jelentette, hogy Szilágyi Sárának csak hadiadót kell fizetnie, mert néhai férje Nagykun kerületi tisztsége miatt felmentést kapott az összes települési közteher viselése alól.²⁷⁸

Az adózás azonban ezt követően sem került nyugvópontra. 1802-ben megüzente a tanácsnak az özvegy, hogy fia az uralkodótól felmentést kapott a hadiadó fizetése alól, így

²⁷¹ JNSZML V. A. 501/a. A főbíró indítványa 1794. júl. 5-én történt. A bejegyzést nem jelölték számmal, az a jegyzőkönyv 80. oldalán található. Ifjabb Vincze Pál felszólítása Uo. 406/1803.

²⁷² JNSZML V. A. 501/b. Caps. D. Fasc. 4. No. 61/1809. Vinczéné hitelezett is a pénzüsszezből, de szigorúan csak vejeinek.

²⁷³ MOL A 2452., A 2455. Klára (1792. 8. 25. – 1794. 11. 25.) Házasságok időpontjai: Sára és a Bajó Mihály (első férj) 1787. 6. 23., Sára és Fazekas László (második férj) 1792. 10. 26., Julianna és Budaházy László 1793. 5. 11., Mária és Budaházy Lajos 1796. 8. 16., Zsuzsanna és Lévai Mihály 1798. 5. 12., Eszter és Olasz József 1803. 11. 20. A férjek családi birtokaira Bársony – Papp – Takács, 2001: 347, 354. Bársony – Papp – Takács, 2003: 312.

²⁷⁴ Borovszky, é.n./b: 66.

²⁷⁵ JNSZML V. A. 501/a. 157/1795.

²⁷⁶ JNSZML V. A. 501/f. Mellékletek. No. 158/1795.

²⁷⁷ JNSZML IV. A. 1/a. 2185/1797.

²⁷⁸ JNSZML IV. A. 1/b. Fasc. 3. No. 55/1798.

azt ne követeljék tőle. Természetesen nem ültek fel füllentésének, de értesítették az ugyanolyan nevű apját a kapitányi székben váltó Illésy Jánost (1763–1828).²⁷⁹

1805-ben a helyi nótárius utasította vagyonlajstromának kiegészítésére, mert kevesebb lábasjóságot, szolgát tüntetett fel, mint amennyit valójában bírt. Az özvegynek több se kellett, az évek alatt a tanáccsal szemben felgyülemlett nemtetszését papírra vetette. Tiltakozott a korrekció miatt, miközben irigységgel vádolta a települési vezetést. „Disznó élet a kunsági élet” – vallotta, majd így folytatta: „nem hiába nagy emlékezetű atyám nem akart adni az itt való *paraszt életre*. A legnagyobb embertelenség, előre való nem látás, becsülettel való nem gondolás, hogy egy ilyen asszonyt, meg nem tudnak különböztetni a *paraszt renden* lévőktől”.²⁸⁰ [Kiemelés – P. Z.]

Szilágyi Sára és a tanács közötti feloldhatatlan feszültség sokkal jelentéktelenebb ügyek esetében is megmutatkozott. Az özvegy Bécsben lévő fiát 1798-ban arról tájékoztatta, hogy egy személy két lovat ellopott tőle. Ezt követően Pál szemrehányást tett a főbírónak, mert véleménye szerint a tanács semmit sem tett anyja kárának enyhítéséért. A település első embere a tanácsülésen elmondta, hogy az esetről nem tett jelentést az özvegy, így azzal nem foglalkozhattak érdemben.²⁸¹

Férje halálát követően az özvegy nyakába szakadt a birtok ügyeinek intézése, amiben egyetlen fián kívül másra nem nagyon számíthatott. Gazdálkodásának első önálló évében szemmel láthatóan visszaesett a családi gazdaság teljesítménye. Míg férje halálának évében, 1793-ban 47,55 forint adót, 198 fejős juhot, 36 sőrét írtak a neve mellé, addig 1794-ben 32,31 forint adót fizetett, 170 fejős juhot, s 10 sőrét tartott. A folyamat nem állt meg, 1795-től kezdve évről évre apadt Szilágyi Sára gazdasága, 1803-tól kezdve 8–15 forint adómennyisége alapján még a tehetős redemptusok közé sem tartozott. 1807-ig rendelkezett a férje által emelt malom háromnegyed részével, azt követően már csak négyhatodával. A Nagykun Kerület nevében az összeírásokat láttamozó Laczka János 1795-ben nem értette, „micsoda a [...] $\frac{3}{4}$ malom, mert olyan darab malmon nem lehet ör[ö]lni”. A malomból jelentős bevétele származhatott, amire közvetlen bizonyíték az 1793-ban utána fizetett 3,42 forintnyi adó is, bár ez az összeg még az egész malomra vonatkozott. 1803–04 több szempontból is határpontnak minősíthető gazdasága életében. 1803-tól kezdve 1809-ben bekövetkezett haláláig egyetlen fejős juhot és sőrét sem tartott, viszont amíg a fent jelzett időpontig nem egészen 8 rovás földet (36 hold szántó, 24 hold kaszáló) használt, azt követően már az általa birtokolt 12,5 rovásnyi jóságot – egy állandó szolgájával – műveltette.²⁸² Gazdasága súlypont áthelyeződésének pontos oka ismeretlen, de valószínű, hogy a megromlott fizikai állapota miatt kényszerült a váltásra. 1800-ban könyörögve kérte Illésy nagykun kapitányt, hogy járjon közbe fia Bécsből történő rendkívüli szabadságra engedése ügyében a gárda parancsnokánál. Arra hivatkozott, hogy „egészségére nézve gyakran változásokat szenved, [...] más férfi gyermeke nincsen, akire vagy gazdaságának folytatását bízhatná, vagy házának elrendelését által adhatná”.²⁸³

1803. március elején a bécsi testőrségből 1801-ben leszerelt Vincze Pál a Túrkevény lévő birtokot (telek és ház, 12,5 rovásos föld a rajta lévő épületekkel, szőlő, malombeli juss) összesen 8500 forintért eladta a kocsmákat és boltokat árendáló egy helybeli görögnek. Az előzetes megállapodás értelmében Kondorosi Miklós a vételárból előlegként

²⁷⁹ JNSZML V. A. 501/a. 432/1802. 1801–1822 között töltötte be a tisztséget. Kurucz, 1998: 18–19. Az 1801 előtti események tárgyalásánál az alábbiakban az apjáról van szó, ezt a szövegben külön nem jelezzük.

²⁸⁰ JNSZML V. A. 501/b. Caps. C. Fasc. 9. No. 60/1805. Szolgájának a lajtromból való kihagyását annak nemesi származásával indokolta.

²⁸¹ JNSZML V. A. 501/a. 407/1798.

²⁸² JNSZML V. A. 501/d. 1793–1809.

²⁸³ JNSZML IV. A. 1/b. Fasc. 2. No. 861/1800.

1000 forintot le is tett.²⁸⁴ A bejegyzés csak Vincze Pál nevét említi, de minden bizonnyal anyja is bejegyezt az eladásba, ami a településről való elköltözését is előre vetítette. Az atyafiság kizárása a tanácsnak egyből feltűnt, ezért gyorsan értesítették Vincze Lajost, Dancs Sándort, valamint az akkor éppen Pacséron tartózkodó Pálfiékat.²⁸⁵ A Bönyön élő Lajos kihasználta a lehetőséget, kifizette Kondorosinak az előleget, azt követően viszont – állítása szerint – Szilágyi Sára szándékosan „elpusztította” az esztrengát. Májusban kérte a tanácstól – ahogy ő írta – ánygyójának megfélemezését, ellenkező esetre kilátásba helyezte a károkozás összegének a vételárból való levonását. 1803 nyarán az özvegy meggondolta magát, elállt az eladástól, Vincze Lajos azonban hajthatatlan maradt.²⁸⁶

1803 őszén a birtok körüli huzavonát az özvegy Szabolcs vármegyében élő lánya, Sára próbálta végérvényesen lezárni. A tanácshoz írott leveléből világosan kiténik, hogy a Kondorosinak történt eladás a leánytestvérek beleegyezése, egyáltalán megkérdezése nélkül történt. Sára a legközelebbi atyafiság mellőzésén túl még azt is megemlítette, hogy apja jószágá anyai eredetű, így a türkevei Vincze birtok a leányágot is megilleti. Érvelése szerint tehát csak Pál részét, a birtok hatodát lehetett volna vásárlásra felkínálni. Ehhez képest már szinte semmiségnek tűnt azon állítása, miszerint Vincze Lajos „erőszakoltatva” íratta alá a szerződést nemcsak vele és testvéreivel, hanem anyjával is. Mindezt feledve, s az ügynek új irányt adva a tanácsnál letétbe helyezett ezer forintot, hogy rávegye Lajost vásárlási szándékának feladására.²⁸⁷

Mindhiába. Négy évvel a sikertelen tervet követően jogvégzett férje, Fazekas László próbálta Vincze Lajost jobb belátásra bírni. Köntörfalazás nélkül megkérdőjelezte az eladás érvényességét, mondván anyósa „csak úgy van benne [a jószágban], mint özvegy, és egy talpalatnyit is belőle el nem adhat”, majd nevéhez hasonlóan Kallós Erzsébet normaszegő végakarataira hivatkozva ő is egyértelművé tette, hogy a türkevei jószág sorsába a lányok is beleszólhatnak. A keményebb jogi érvelést követően a Győr vármegyébe szakadt atyafi nemesi öntudatára próbált hatni. Fazekas pontosan tisztában volt anyósa és a levélben csak „kedves sógor uram”-nak nevezett Vincze Lajos közötti kölcsönös ellenszenvvel, mindezek ellenére a kettejük közötti együttműködés lehetőségét villantotta fel. Reményét fejezte ki, hogy ha a települési vezetéssel az adózás miatt gyakran összeütközésbe kerülő Vincze Lajos Türkevére költözne, akkor erősebbek lennének a közteherviselési küzdelemben a „Vincze successorok [örökösök]” pozíciói.²⁸⁸

A meggyőzés sikertelen maradt. Vincze Lajos csak 1809. szeptember 7-én a Vincze Pál és neje által kifizetett ezer forint felvétele után adta át az összeírások tanúsága szerint ténylegesen nem, csak jogilag tulajdonában lévő birtokrészt.²⁸⁹

Még ezt megelőzően, 1809. július 18-án a már hosszú ideje betegségkedő Szilágyi Sára végrendeletet írt, amelyben kinyilvánította, hogy az egész türkevei jószágot fia és öt férjénél lévő lánya egyenlően örökölje. A birtokot Sára lánya férjének, aki teljes jogú megbízottja is volt, tisztos ellátás, valamint a házban maradás fejében átadta.²⁹⁰

²⁸⁴ JNSZML V. A. 501/a. 58/1803, 156/1803. A tanács kinyilvánította, hogy az eladott javak közül a malomrészt szívesen megvásárolná, ha az atyafiak nem tartanak rá igényt.

²⁸⁵ JNSZML V. A. 501/b. Caps. C. Fasc. 4. No. 35/1803.

²⁸⁶ Uo. Caps. C. Fasc. 3. No. 77–78/1803. Az esztrenga szónak több jelentése van. Esetünkben fejőakolt jelent, de használják a fejős juhok több gazda által összeadott pásztorlási egységének jelölésére is.

²⁸⁷ Uo. Caps. C. Fasc. 3. No. 80/1803. A jószág eladása nemcsak azért volt jogilag aggályos, mert a közvetlen atyafiak megkérdezése nélkül történt (Werböczy, 1897. I. 60.), hanem azért is, mert a legfiatalabb lány, Eszter még nem volt férjénél, s gyámságot az anyja gyakorolt fölötte.

²⁸⁸ JNSZML XIII. 4. No. 48/1807. A levélben szó esett Vincze István és Pál által kölcsönadott összegről is, amit végül a hitelezők fiai, Lajos és Pál kaptak meg. Fazekas kifogásolta, hogy Pál Szilágyi Sárának nem adott a pénzből. Nem tudni, hogy az özvegy haláláig kapott-e fiától a keresett összegből valamit, de végrendeleteiben nem ejtett szót arról.

²⁸⁹ JNSZML V. A. 501/b. Caps. D. Fasc. 3. No. 32/1809.

²⁹⁰ Uo. No. 29/1809.

Októberben, bő másfél hónappal halála előtt újabb testamentumot vetett papírra. „Boldogult férjemnek is [a birtok] édesanyjáról, nem atyjáról maradt öröksége volt, és a lányokra is csak úgy szállott, mint a férfiakra” – magyarázta döntésének hátterét. Attól tartott, hogy halálát követően fia a leánytestvérei eszén túljárva átjátssza a birtokot – őt idézve – a „csalárd szívű” Vincze Lajosnak. Az „igazságtalan atyafi” iránti ellenszenvé miatt fiának még azt is megtiltotta, hogy birtokrészét neki adja el. Vincze Lajos mellett kijutott a bírálathoz Pálnak is. Szilágyi Sára állítása szerint fia, miután hazatért a testőrségből, 7000 forintot kapott tőle. A mohó fiú azonban nem elégedett meg a summával, hanem még a Bihar vármegyében fekvő ősi birtokára is rátette a kezét, továbbá az ő tudta nélkül eladta húsz marháját és s az egyik erdejét.²⁹¹

Szilágyi Sára nem írta, de valószínűsítjük, hogy ezért nem költözött el az 1803-as jószágeladási kálvária után Túrkevéről az érmelléki Jankafalvára. A tíz gyermeket világra hozó, hajdan szebb napokat látott, élete végére megkeseredett Szilágyi Sára 1809 novemberében, 57 éves korában dagadozásban meghalt. Az örökösök már másnap megállapodtak az eladásra szánt portékák licitálásáról, ami a terveknek megfelelően le is zajlott. Az árverés során a helybeli lakosok között a lábasjószágok, a bútorok, legkülönbözőbb konyhai-háztartási, gazdálkodási eszközök összesen 1438 rajnai forint 25 krajcárért találtak gazdára. A három kirendelt tanácsbeli a belső funduson található egyéb javakat 2135 forintra becsülte. Ebből a 850 forintot érő, nem tudni hány szobás ház, valamint a 700 forintra értékelt malom tette ki a döntő részt.²⁹²

Inventárium hiányában, kizárólag a becslés alapján nem rajzolható meg Szilágyi Sára és férje otthonának tárgyi kultúrája. A licitre került almárium és a második legrágább bútorként elkelt üveges pohárszék meglelte sejtette az egykori főbíró tehetőségét. A helyi társadalom leggazdagabb rétegéhez való tartozás egyértelmű bizonyítékát azonban a négy piros bőrszék, illetve az akkori főbíró tulajdonába került, legrágábbnak minősített kihúzható asztal jelentette. Az utóbb említett ritkán előforduló, a nemesi lakáshasználatra jellemző bútorok csak a legvagyonosabb mezővárosi lakosok tulajdonában voltak fellelhetők az 1760–1850 közötti időszakban a Jászkun Kerületben.²⁹³

Bár bizonyítani nem lehet, feltételezhető, hogy a házaspár társadalmi rangját is jelző bútorok száma több volt, mint ami licitálásra került. Valószínűleg azok az ágy- és ruhaneműkkel együtt a lányok kiházásakor kikerültek a háztartásból. Szilágyi Sára távol élő gyerekei – Vincze Pál kivételével – Sárkány Lászlót megbízták a még megmaradt „aprólékoságok” értékesítésével. Nem tudni kinek a vállára nehezedett az özvegy által, főleg 1800 után kölcsönzött, de haláláig vissza nem adott 369 forint behajtása.²⁹⁴ Szilágyi Sára testamentumában foglaltak a gyakorlatban nem valósulhattak meg, mert fia – leánytestvérei, sógorai távollétét, jóhiszeműségét kihasználva – elfoglalta a 12,5 rovásos atyai birtokot, ami egy újabb jószágper kiindulópontja lett.

A per elvesztése anyagi szempontból eltérően érintette Vincze István és Pál örökösöit. Pál özvegye több földdel és nagyobb készpénzkészlettel rendelkezett, mint István gyermekei, de amíg utóbbi ivadékaik gyakorlatilag nagykorúak és házasok voltak, addig Szilágyi Sárának több kiskorú gyerekről kellett gondoskodnia, s mint fentebb jeleztem, a készpénz nagy részét a lányai kiházásítására tartogatta.

²⁹¹ Uo. Caps. D. Fasc. 4. No. 61/1809. Az özvegy – saját bevallása szerint – összesen 15500 forintot adott gyerekeinek. A végrendeletben nem jelölte, hogy a kölcsönbe adott összegeket mikor adta át és kapta vissza. Szilágyi Sára szüleiéről Hegyközkovácsiban és Jankafalván volt birtokos (Nagy, 1863: 687, 711. Borovszky, é.n./b: 89.), feltehetőleg ezekre a jószágokra gondolt.

²⁹² JNSZML V. A. 501/b. Caps. D. Fasc. 4. No. 63/1809. A malom négyhatoda volt az ág tulajdona.

²⁹³ Granasztói, 2001: 477–491.

²⁹⁴ JNSZML V. A. 501/b. Caps. D. Fasc. 4. No. 62/1809.

VI. 2. Párhuzamos életrajzok

VI. 2.1. Vincze Pál, a kereskedő nemes és redemptus

Az apja halálakor tizenhatodik életévét taposó ifjabb Vincze Pál feltehetően nem csak a család összetartásában, hanem a birtok irányításában is meghatározó szerepet játszott a három kiskorú leánytestvérét nevelő anyja, Szilágyi Sára mellett.

A családi viszonyok konszolidálódása után, bizonyára a helyi partikulát kijáró Pál sorsa irányítását a saját kezébe vette. 1796 októberében, latin nyelvű levelében a nemesi testőrségbe való bejuttatását kérte a jászkun főkapitánytól, amit az meg is tett a kandidáló családi presztízisére tekintettel.²⁹⁵ A gárdát akkor alkapitányként irányító báró Splényi Mihály december végén kelt levelében leszögezte, hogy 1798-ig nem lesz üresedés a testőrségnél. Alig telt el egy fertály esztendő az elutasítás után, Vincze Pál a testőrségbe való bekerülés siettetését kérte a közgyűléstől. A tisztviselők nyugalomra intették a türelmetlen ifjút, s megígérték neki, hogy ügyét kiemelt figyelemmel kezelik.²⁹⁶ Bár források nem bizonyítják, nem kizárt, hogy a Jászkun Kerület vezetése lépett az ügyben, mindenesetre 1797 júliusában Splényi a nádori alkapitányt értesítette ifjabb Vincze Pál felvételéről.²⁹⁷

Fentebb részletesen bemutattuk a Szilágyi Sára és a települési elit között kialakult, s az évek előrehaladtával egyre inkább konzerválódó konfliktussor eredőit, következményeit, amelyekkel a Bécsbe kikerülő Vincze Pál is tisztában volt. Ebből fakadóan nem érhatték váratlanul a tanáccsal folyton szembekerülő anyja segítségkérő levelei. Az idézett esetek mellett anyja két lovának az ügye izzította fel igazán a hangulatot. A birodalmi fővárosban szolgáló Vincze Pál fölényesen kérte számon a főbíró, hogy az miért nem foglalkozott a csikós által „elveszített” lovak kárpótlásával. *„Nem azt érdemlik ám a megboldogult atyámnak, azon N[eme]js Communitásnak dolgaiban tett sok fáradozásai, hogy azoknak emlékezete vele együtt porba temettessen”* – fakadt ki az öntudatos ifjú. [Kiemelés – P. Z.] Arra figyelmeztette a főbíró, hogy fejezzék be a vele való „tréfálás”-t, ellenkező esetben, hazatérése után kemény fellépéssel fenyegette meg Kun Jánost („az emberrel nagyon katonásan szoktam bánni”), apja egykori kocsmabérlő társát, keresztkomáját.²⁹⁸

A tanácstagok válaszelevelük első körmondatában megmagyarázták Pálnak, hogy panaszos megkeresés hiányában nem vizsgálhatták a csikós felelősségét, majd didaktikusan ráirányították a figyelmét tiszteletlen magatartására.²⁹⁹ A szenátorok levelét kézhez véve belátta súlyos hibáját, majd sűrű bocsánatkérések közepette esedezett az öt gyermekora óta jól ismerő főbíró jóindulatának visszaszerzéséért.³⁰⁰

Nagybátyjával, Vincze Istvánnal ellentétben ő nem egy, hanem öt évet húzott le a testőrségben. Szolgálatának csúcspontja és egyben záróakkordja az 1802-es diétán tett szolgálata lehetett.³⁰¹ A testőrségben való szolgálata azonban hosszabbra nyúlt, mint ahogy azt előzetesen tervezte. Leszerelése előtt ugyanis egy esztendővel a jászkun főkapitánytól kérte, hogy az 1800-ban felállított, majd gyorsan reguláris alakulattá szervezett 12. számú

²⁹⁵ JNSZML IV. A. 1/b. Fasc. 2. No. 1841/1796.

²⁹⁶ JNSZML IV. A. 1/a. 794/1797.

²⁹⁷ JNSZML IV. A. 1/b. Fasc. 2. No. 70/1797. No. 1168/1797.

²⁹⁸ JNSZML V. A. 501/b. Caps. A. Fasc. 5. No. 54/1798.

²⁹⁹ Uo. Caps. A. Fasc. 4. No. 54/1798. A tisztségviselőket sértegető személyekre súlyos testi fenyítést és pénzbüntetést szabtak ki. Articuli, 1844: 96. Statuta, 1844: 32–34.

³⁰⁰ JNSZML V. A. 501/b. Caps. A. Fasc. 5. No. 54/1798.

³⁰¹ Hellebronth, é.n.: 393.

huszárezredben szolgálhasson tovább főhadnagyi rangban. A Hármas Kerület közgyűlése a kérést a nádorhoz továbbította, de az óhaj – ismeretlen okból – nem valósult meg.³⁰²

Bécsből való hazatérését követően két fronton is akcióba lépett. Amíg a hadiadó elengedésére vonatkozó kérése a jószág terheinek enyhítését, addig az esküdt ülnöki tisztség elnyerése saját karrierjének elindítását célozta. A nádor az elsőt elutasította, a másodikat támogatta.³⁰³

Minden jel arra utalt, hogy Túrkevéen, illetve a Jászkun Kerületben gondolja el jövőjét. Erre azonban rácsfolt 1803 decemberében, amikor Bihar vármegye nemesi közönsége előtt igazolta származását.³⁰⁴ A még nőtlen ifjabb Vincze Pál a szőlőkultúrájáról elhíresült Érmellékre költözött át.³⁰⁵ A lakhelyváltásnak nincs lenyomata a levéltári forrásokban, ezért inkább csak feltételezzük, hogy a Biharban való letelepedés összefüggésbe hozható a Szilágysomlyói Halmágyi Eszterrel kötött házassággal. A Halmágyiak ősi fészke Krasznában volt, de Eszter nagyapja és apja már Közép-Szolnokban lett alispán.³⁰⁶

Az ifjú pár Jankafalván kezdte meg közös életét. Az Érmelléki járás legnagyobb mezővárosától, Diószegtől délre fekvő településen a többségében református lakosság száma alig haladta meg a másfélszázat az 1830-as években. A kedvező közlekedéscsoporthoz adottságokkal rendelkező puszták a szőlőhegyek mellett kőér kaszálóval, termékeny szántófölddel és erdővel bírt.³⁰⁷ Házasságuk legnagyobb részét Jankafalván töltötték, az 1820-as évek közepéig mindig ide tért haza hivatali és üzleti elfoglaltságai után a családfő, s itt látta meg a napvilágot 1814-ben Miklós, majd 1826 körül Viktor.³⁰⁸

Lakhelyének megváltoztatásával nagy kockázatot vállalt, hisz elnyert pozíciója, családjának a Nagykun Kerületben több generáción át felhalmozott társadalmi presztízse Biharban nem sokat ért. A vármegyei hivatalviselés számléltárját a legelső foktól kezdve kellett megmászni. 1805-ben peres eljárások tanúkihallgatását, végrehajtások foganatosítását végző esküdt lett, s három évig az is maradt.³⁰⁹

Hirtelen fordulat következett be életében 1808 júniusában, amikor is a nagyváradi akadémiára távozó addigi számvevőt ideiglenesen helyettesítette. Az ajánlás szerint pozícióját két tényezőnek köszönhette. Elsőként az esküdti teendőik kiváló ellátását, másodikként hadnagyi múltját említették. A testőrség magas szintű, univerzálisnak nevezhető képzése a Jászkun Kerület után az ország legnagyobb vármegyéjében is meghozta a gyümölcsét neki. A sikertörténet azonban decemberben folytatódott. A számvevői hivatalra pályázó négy jelölt közül ő kapta a legtöbb voksot.³¹⁰

Három esztendővel később mind a számvevői tisztségre, mind az érmelléki járás főszolgabírói posztjára pályázott. A Váradolasziban tartott tisztújítás alakalmával a rendek főszolgabíróinak nem, exactornak viszont megválasztották.³¹¹ A kudarc nem szegte kedvét, fél évtizeddel később újfent kandidált szűkebb pátriájának főszolgabírói tisztségére, de

³⁰² JNSZML IV. A. 1/b. Fasc. 1. No. 1076/1801.

³⁰³ JNSZML IV. A. 1/a. 2204/1802., 360/1803.

³⁰⁴ HBML IV. A. 1/b. Fasc. 8. No. 15/1803.

³⁰⁵ Az Érmellék szőlőműveléséről Varga, 1975. Bél, 1978: 94. Feyér, 1981: 323.

³⁰⁶ Nagy I., 1859: 39–40.

³⁰⁷ A településnek nincs urbárium. Fényes, 1839: 98. Jankafalván az 1830-as évek végén a nemesek/nemesi javak száma 21 volt. Petró, 2005: 66–67.

³⁰⁸ HBML IV. B. 1109/p. Az 1856. évi népösszeírásban feltüntették a lakosok születési dátumát. Miklós a 374. sz. alatt. Viktort 1870-ben 44 éves lakosként írták össze. Népösszeírási ívek. Bejelentési lapok. 1870. A forrásokban több gyermekre nem találtam utalást.

³⁰⁹ HBML IV. A. 1/a. 1509/1805. Vincze az érmelléki járás „honor” esküdtje lett. A vármegyei nemesek karrierlehetőségeire Dominkovits, 1991b. Ódor, 1995. Völgyesi, 2003.

³¹⁰ HBML IV. A. 1/a. 759/1808., 2070/1808.

³¹¹ Uo. 1268/1811.

emellett a szakhivatalnak számító, a számvevői hivatalnál magasabb fizetéssel járó, nagyobb társadalmi presztízsű főjegyzői posztért is harcba szállt. (Testőrségi iskolázottsága újfent kamatozott, hisz a Bécsben megszerzett jogi ismeretek kiváló ajánlólevelet jelenthettek a főjegyzői hivatal megkaparintásához.) Mindezek után nem nehéz kitalálni, hogy az öt évvel azelőtti főszolgabírói jelöltsége mögött már egy komoly karrierváltási szándék állt. A főszolgabírók embert próbáló munkája nem volt irigylésre méltó, ám a hivatal előnyének számított a csak egy járásra kiterjedő illetékesség. Hiába telt el öt esztendő, a vármegye nemesi közönségének ifjabb Vincze Pálról alkotott véleménye jottányit sem változott. Voksaikkal egyik pozícióba sem ültették, viszont megerősítették – hivatásának magas szintű ellátásáért – eredeti tisztségében. A főispán azonban ráérezett arra, hogy Vincze szívügyének tekinti járása előljárói pozícióját, ezért élve hivatali jogkörével kinevezte tiszteletbeli főszolgabírónak.³¹²

Már-már úgy tűnt, hogy örökre számvevő marad, de egy véletlennek és a vármegyei irányítás szándékának köszönhetően magasabb hivatali grádicsra lépett. Gróf Rhédey Lajos főispáni adminisztrátor 1821 novemberében kinevezte a Mojszin Miklós halálával megüresedett hadi főadószedői pozícióba. A főispáni jogkört gyakorló gróf a particularis gyűlésnek írott, december 5-én felolvasott levelében a megbízást Vincze Pál erkölcsi feddhetetlenségével, tizenhárom éve tartó serénységével indokolta. Még két hét sem telt el a Vincze hivatali pályáivét jelentősen megváltoztató döntés után, amikor a közgyűlésen szóvá tették kinevezésének körülményeit. Nemcsak azt kifogásolták, hogy a főispáni adminisztrátor a rendek megkérdezése nélkül döntött, hanem azt is, hogy Vincze kizárólag a kis gyűlés előtt tette le az esküt.³¹³ Rhédey hivatalosan nem vett tudomást az ellenvetésekről, sőt Vinczét még táblabírává is kinevezte 1822 tavaszán.³¹⁴ Az adminisztrátor emberének számító adószedő azonban nem sokáig élvezhette a pozícióját, mert 1825-ben csúfos vereséget szenvedett a tisztújításon.³¹⁵ Noha a rendek 1821-ben nem személyét, felkészültségét, hanem hivatalba kerülésének módját kritizálták, amikor lehetőséget kaptak, megvonták tőle a bizalmat. Pontosabban fogalmazva, ő lett – kiszolgáltatott helyzeténél fogva – a rendek és a főispáni adminisztrátor csatározásának az áldozata. Hivatali pályája ezzel az aktussal befejeződött, a későbbiekben egyszer sem tűnt fel a neve a tisztújításokon. Egyébként a családban az a hír járta, hogy Vincze Pál megromlott egészségi állapota miatt távozott tisztségéből.³¹⁶ Bármennyire is balul ütött ki Vincze utolsó közéleti szereplése, húszéves karrierjének végére – indulási körülményeihez képest – magasra jutott.

A nagykunsági település csapszékeit a 19. század első felében – az azt megelőző fél évszázadtól eltérően – nem adta bérbe tehető redemptusoknak a tanács, hanem maga üzemeltette.³¹⁷

A levéltári forrásokból nem derül ki, hogyan került szoros üzleti kapcsolatba Túrkeve vezetőivel ifjabb Vincze Pál. A túrkevei jegyzőkönyv 1811-ben említi először a

³¹² Uo. 382/1816. A kinevezés még a tisztújítás napján, 1816. július 1-én megtörtént, ám a jegyzőkönyvben csak 1817. január 9-én rögzítették. Uo. 23/1817.

³¹³ HBML IV. A. 1/a. 2480/1821. A kinevezés után elfogyott a rendek türelme, állításuk szerint Rhédey sokadik alkalommal viselkedett önkényesen, ezért kívántak a diétához fordulni. Ez azonban még fenyegetésnek is kevés volt, hisz az uralkodó rendeleti kormányzással, az országgyűlés kikapcsolásával, a vármegyék gyengítésével kívánta elérni pénz- és hadügyi céljait. Vörös, 1980: 624–631.

³¹⁴ HBML IV. A. 1/b. Fasc. 5. No. 94/1822. A tablabírók kinevezésére, tevékenységére Hudi, 2006b: 39–62.

³¹⁵ HBML IV. A. 1/a. 1982/1825. A megválasztott hadi főadószedő, Ferdényi József 1977, a harmadik helyen befutó Vincze 226 szavazatot kapott.

³¹⁶ JNSZML XIII. 4. No. 73/1825. Vincze Lajos egyik fia így fogalmazott apjának írt levelében: „sajnálom, hogy Pál Bátyánk az betegsége miatt resignált [lemondott]”.

³¹⁷ JNSZML V. A. 501/e. Contactusok 1800–51. Jelzett időszak alatt csak egy rövid ideig, 1836–39 között bérelte magánszemély, görög Kondorosi Mihály a kocsmákat.

tőle származó jankafalvai bor túkevei kocsmákban való mérését. A bort nem ő szállította, hanem a település fogadott fel – először sikertelenül – helyi, fuvarozással is foglalkozó személyeket annak Túrkevére juttatására.³¹⁸ A tengelyen való szállítás – az utak, a szekerek, s más egyéb technikai eszközök állapota, a fuvarosok ébersége miatt – igen nagy kockázattal járt. 1818 augusztusában éppen – a jegyzőkönyvet idézve – „Jankáról” hozták a nedűt, amikor is a hordók „kifúródtak”. A szűkszavú megjegyzésből nem derül, vajon emberi mulasztás vagy külső tényező miatt folyt-e el a remélt haszon?³¹⁹

Ha a kocsmai készletek kimerülőben voltak, a borbíró informális csatornákon keresztül vagy hivatalos levélben kért árajánlatot a termelőktől. 1814 végén a város 200 öreg cseber bort akart venni Vinczétől, aki „kedvesen vette” a megkeresést, s közölte a tanáccsal a kért mennyiség – jegyzőkönyvben fel nem tüntetett – árát.³²⁰ 1819 tavaszán az előzetes egyeztetések feltehetően sikeresek lehettek, mert egy népes delegáció utazott április végén Jankafalvára a bor minőségének megvizsgálása céljából. A kóstolással egybekötött vizit meggyőzte a borbíró, hisz alig egy hónap múlva már meg is érkezett a nem túl nagy tételnek minősülő (417 kis cseber) borszállítmány Túrkevére. Ebből azonban csak 167 kis cseberért fizetett a tanács, a fennmaradó mennyiséget hitelbe hozták el.³²¹

Ifjabb Vincze Pál azonban nemcsak a mezőváros fizetéképtelensége idején kényszerült engedményeket tenni. Valószínűleg a borbíró elszámította magát, s 1812 telére túl sok óbor maradt meg. A település vezetése megkérte Vinczét, hogy a bor árát „lágýítsa” meg vagy vegye vissza a nyakukon maradt készletet.³²² A bihari számvevő nem kapkodta el a választ, több mint egy hónap múlva küldte el levelét a tanácsnak. A rendkívül tiszteletteljes megszólítást követően először a mezővárossal ötödik éve folyamatosan fenntartott üzleti kapcsolatáról értekezett, majd – nagyon finoman szőtt logikával – eszébe juttatta a tanácsnak, hogy a tőle 1811-ben elszállított 1200 öreg cseber bort a településnek egyharmaddal kevesebért adta, mint más vásárlóinak. Keserű hangon panaszkodott az újonnan készített hordók költségéről, lótás-futásáról, fáradságáról, sok „orcápirulásról”, majd csattanóként a mások borának megvételére fordított, kamatra felvett summa visszafizetéséről ejtett szót. Végül a bor árának csökkentését elfogadta, s reményét fejezte ki, hogy legalább a saját termését a mezőváros felvásárolja a jövőben.³²³ A levél kézhez vétele után, január végén a szenátorok elhatározták, hogy az utoljára elhozott borért kis cseberenként az eredetileg kialakottnál két forinttal kevesebbet adnak neki. Ezen döntésüket március utolján tartott gyűlésükön – ahol ő is jelen volt – megerősítették.³²⁴ Talán még Jankafalvára sem ért, amikor a túrkevei borbíró rájött „hibás számadására”. Az árcsökkenés alá eső bormennyiség ugyanis – állította Debreczeni Péter – nem 590, hanem 1053 kis cseber volt.³²⁵ A hamarjában értesített Vincze késői reakciója mögött talán a gazdasági számítások pontos elkészítése húzódott meg. A Túrkevére 1812-ben elvitt szállítmányokat egy számvevőtől elvárható precizitással vetette papírra. A bortranszportokat hordó és cseberszámra lebontó, táblázatos kimutatást alapul véve udvariasan ugyan, de kategorikusan elutasította a tanács kifogásait, észrevételeit. Kérte a

³¹⁸ JNSZML V. A. 501/a. 89/1811.

³¹⁹ Uo. 383/1818.

³²⁰ Uo. 596/1814. A tanács novemberben 2600, decemberben már csak 518 forinttal tartozott. Vincze mindkét alkalommal sürgette a summa kiegyenlítését, de a kért mennyiség elszállítását nem tette függővé a törlesztéstől. A bihari (debreceni) kis cseber 50 iccés (42,42 liter), a nagy (öreg) cseber 100 iccés volt. Bogdán, 1990: 255–256.

³²¹ JNSZML V. A. 501/a. 255/1819. 310/1819.

³²² Uo. 350/1812.

³²³ JNSZML V. A. 501/b. Caps. E. Fasc. 7. No. 101/1813.

³²⁴ JNSZML V. A. 501/a. 23/1813. 65/1813. Eredetileg egy öreg cseberért 20 forintot fizetett volna a tanács.

³²⁵ Uo. 69/1813. ill. JNSZML V. A. 501/e. Borbírói számadások. 1812–13. Az 1812-es esztendő számadását először nem fogadták el, nem tudni, hogy ebben szerepet játszott-e a Vinczével való nézeteltérés.

települési vezetést a „szekeres emberek” mellett az előző évi borbíró kihallgatására is, mondván csak ők tudják hitelt érdemlően bizonyítani a Nagyváradról elszállított, eredetileg Mojszin Miklós hadi főadószedő tulajdonát képező bor mennyiségét.³²⁶ Az ügy folytatásáról nincs információ a jegyzőkönyvben, ám az 1813-as év borbírói számadásából kiderül, hogy a tanács igazat adott Vinczének, s kifizette neki a jogos követelését.³²⁷

Vele és más termelőkkel, illetve a görög és zsidó kereskedőkkel is az imént bemutatott több lépcsős, gyakran hosszúra nyúlt tárgyalási folyamat után kötött üzletet a szállításon kívül semmilyen kockázatot nem vállaló tanács. Ifjabb Vincze Pál, aki bortermelő és borkereskedő volt egy személyben, nem hazafiúi szeretetből ment bele az elhúzódó kifizetésbe, az esetleges visszavásárlásba, hanem azért, mert a – Debrecent kivéve – lanyha borkereskedelemmel bíró Bihar vármegyében feltehetően nehezebben tudta volna értékesíteni a sok száz, esetenként ezer hektóra rúgó „veres” és „fejér” borát.³²⁸ A borbírói számadások tanúsága szerint korszakunkban a tanács minden évben nyereséggel üzemeltette a kocsmákat, s valószínűleg az évente több ezer váltóforintot zsebre tevő Vinczének sem panaszkodott. Az 1810-es években – mind a mennyiség, mind az érték tekintetében – ő volt a település legjelentősebb borbeszállítója, kisebb megszakításokkal negyedszázadon keresztül itták a borait a túrkevei kocsmákban.³²⁹

A sikeres borkereskedelmi tevékenységet folytató Vincze az 1810-es évek elején a só árusítását is tervbe vette. Eredetileg a só – a többi jászkun településhez hasonlóan – a görögök árulták a tanácstól árendált boltjaikban, de az üzlet nem érthette meg nekik, így azzal már egyre kevésbé foglalkoztak a századforduló környékén. A tanács – tapasztalva a görögök passzív hozzáállását – megfogadta a Jászkun Kerület ajánlását, s 1800-tól maga vállalta a lakosok sóval való ellátását.³³⁰

Amikor 1812-ben Vincze azt kérte a települési vezetéstől, hogy sóházat üzemeltethessen, akkor a szenátorok – hivatkozva persze a település jogosítványára – zöld utat engedtek a szándéknak.³³¹ A tanács – ezzel is csökkentve nem csekély kötelezettségét – privilégiumot adott a bihari számvevőnek, aki viszont nem élt a lehetőséggel. A település vezetése persze gyorsan felmérte a helyzetet, s engedélyt adott a szolnoki és a helyi görög kereskedőknek az emberi fogyasztás mellett a marhatartáshoz is elengedhetetlen só árusítására. Néha meggyűlt ugyan a baja a limitált árnál drágábban értékesítő idegen kupecsekkel, de a kiegyensúlyozott ellátottság miatt nem kényszerült arra, hogy átvegye tőlük az értékesítést.³³²

1818 januárjában, Illésy János körlevelének hatására levélben keresték meg a bihari számvevőt, hátha kedve támad élni az évek óta kihasználatlan privilégiumával.³³³ Vincze hálálkodva mondott köszönetet a tanács bizalmáért, majd külső körülményekkel – sóháznak való helyiség hiánya, hivatali elfoglaltsága, nagy távolság áthidalhatatlansága – magyarázta a szállítás és az árusítás elmaradását.³³⁴ A háttérben azonban anyagi okok

³²⁶ JNSZML V. A. 501/b. Caps. E. Fasc. 7. No. 85/1813. Eredetileg 11348 forinttal tartoztak Vinczének, aki 10138 forintot követelt a tanácson, míg az csak 9212 forintot kívánt neki adni. A vita tárgya az eltérő számításból fakadó 926 forintos (463 kis cseber ára) különbözet volt.

³²⁷ JNSZML V. A. 501/e. Borbírói számadások 1813–14.

³²⁸ Vö. Feyér, 1981: 332. Az 1811-ben 2400 kis cseber (több mint 1018 hektó), 1812-ben 1308 kis cseber (majd 555 hektó) szeszt szállítottak Vinczétől Túrkevére. JNSZML V. A. 501/e. 1811–12.

³²⁹ JNSZML V. A. 501/e. Borbírói számadások 1809–35. 1822-ben, 1833-ban nem hoztak tőle bort. 1824 és 1829 közötti időszakról viszont nincs borbírói kimutatás.

³³⁰ JNSZML IV. A. 1/a. 360/1800. JNSZML V. A. 501/a. 150/1800.

³³¹ JNSZML V. A. 501/a. 267/1812.

³³² Uo. 771/1816

³³³ Uo. 35–36/1818.

³³⁴ JNSZML V. A. 501/b. Caps. G. Fasc. 2. No. 150/1818.

állhattak. Bizonyosan felmérte, hogy nem tud olyan hasznot realizálni, mint a borból, így bele sem vágott az üzletbe.³³⁵

Vincze Pált, üzleti ügyei mellett, a megoldatlan családi problémák is Túrkevéhez kötötték. Anyja halálát követően leánytestvéreivel megosztozott az ingóságokon, ezt követően nővérei és húgai elhagyták a nagykunsági mezővárost. Ő azonban maradt és birtokba vette a túrkevei jószágot. Miután eljutott testvéreihez a hír, egységes fellépésre szánták el magukat. Az öt lány képviselőjét Mária férje, Budaházy Lajos vállalta fel, aki a Jászkun főkapitánynak címzett beadványában terjedelmesen kifejtette a leánytestvérek földhöz való igényének „jogi alapvetését”.

Két úton indult el a fekvő jószág öthatodának megszerzése érdekében. Legfőképp a lányok fekvő jószágból való egyenlő öröklését helyezte a középpontba, anyósa közkeresőségének igazolását csak mellékszálként hozta szóba. Mindkét esetben elsősorban a Hármaskönyvre támaszkodott, de nem riadt vissza a sajátos törvénytárgyozatoktól sem. Nem zavarta, hogy a Tripartitum I. 40. 2.§-a a lányokat meg sem említi, továbbá az sem, hogy a másik két utalás (I. 17. 4.§. és I. 19.) csak a szerzett jószágra mondja ki a lányok részelését, ráadásul az utóbbi az egyenlő osztályról szót sem ejt. Ezt követően Budaházy történetileg abszurd, jogilag kissé komolytalan fejtegetésbe fogott. Azt állította, hogy a Jászkun Kerületben a fiúk kizárólagos földhöz jutása csak abban az esetben következhetne be, ha egy-egy família igazolná az 1285-ös betelepedésben való részvételt, s a területen való folyamatos jelenlétet. Az okfejtést félbe hagyva a néhai Vincze Pál üzlettársának, Kun Jánosnak az esetét hozta fel. A főbíró vérszerinti örökös hiányában mostoha lányára hagyta fekvő jószágát, amit mind a rokonság, mind a tanács elfogadott. A közkeresőség boncolgatásakor Budaházy egy alaposan kifundált konstrukciót mutatott be. Bevallotta ugyan, ám nem tudta dokumentumokkal bizonyítani a Hármaskönyv I. 102. bevezetése értelmében, hogy az anyósa csak 4 rovásnyi földet szerzett férjével együtt, de a néhai Vincze Pál által hozott 8,5 rovásos földet – Kallós Erzsébet testamentumára utalva – nem atyai, hanem anyai eredetűnek minősítette. Magyarázata szerint anyósa a közkeresményből szabadon rendelkezhetett, idősebb Vincze Pál anyai eredetű jószága pedig a lányokat is megilleti az 1792–1793-as bírósági döntések értelmében. Utóbbi állításán nem csodálkozhatunk, hisz azt a leányág már Szilágyi Sára életében hangoztatta. Különösebben nem forszírozta, inkább csak felvetette, hogy a leányok belemennének jussuk piaci áron történő kifizetésébe is. Nem rejtette véka alá sógoróval szembeni bizalmatlanságát, ezért indítványozta az önkényesen elfoglalt jószág zár alá helyezését.

A fentiek nem a védelem jogi ismerethiányáról, hanem a kevés bizonyítékot kézben tartó ügyvéd jelentős jogi csúsztatásokkal ötvözött, a legtekintélyesebb jászkun vezetőt is félrevezető taktikájáról adnak tanúbizonyságot. Eszközkészletének bőségére utal az elsőfokú bírói fórumot, azaz a helyi tanács megkerülő taktikája is. Nem időhúzásra játszott, hanem – mint alább kiderül – a borkereskedelem miatt ifjabb Vincze Pállal szoros személyközi viszonyba került szenátorok elfoglaltságától tartott. Terve sikeresnek bizonyult – legalábbis egy ideig. A főkapitány nem a mezőváros tanácsához utalta az ügyet, hanem Illésy Jánost kérte fel annak mielőbbi rendezésére. A nagykun kapitány 1810. május végére személyes egyeztetésre hívta az érintetteket, ám Vincze Pál – hivatali elfoglaltságára hivatkozva – lemondta a részvételt. Levelében egyértelműen kinyilvánította, hogy a túrkevei fekvő birtok kizárólagosan az ő tulajdona, de előre vetítette, hogy a IV. jászkun statútum alapján – szerzési áron – megváltja azt leánytestvéreitől. A meghíúsult találkozó után követően a leányág – nehogy Vincze Pál Vincze Lajosnak átjátssza a juss – újfent zárlatot kért a birtokra. Illésy azonban két okból sem volt hajlandó a kérés végrehajtására. Elsőként a tanács által kiállított dokumentumra

³³⁵ JNSZML V. A. 501/a. 343/1813.

hivatkozott, amely elismerte Vincze Pált egyedüli tulajdonosnak, majd az 1799-ben szentesített jászkun statútumok betűi mögé bújva azzal érvelt, hogy jelen esetre nem alkalmazható a zárlat.³³⁶

A leányág tudomásul vette a döntést, de eredeti szándékából jöttányit sem engedett. Az új akciót azonban már nem Budaházy Lajos, hanem Vincze Sára férje, Fazekas László irányította. A holtpontra jutott családi konfliktus feloldása érdekében 1811 februárjában a nádorhoz, majd márciusban a főkapitányhoz fordult. A nádor érdemben nem foglalkozott az üggyel, hanem leküldte azt a Jászkun Kerület közgyűlésének. A döntéshozó fórum áprilisi ülésén kijelöltek két tisztviselőt, akinek sikerült a két ág képviselőit májusban egy asztalhoz ültetni. A tárgyalás azonban eredménytelenül zárult, mert a lányok a Vincze Pál által ajánlott összegnek a dupláját kérték. A föld áráról való alkudozást – a személyi ellentéteken túl – még a csúcsra szökő infláció és a pénz 1811 eleji leértékelése is nehezíthette. A leányág minden bizonnyal mélységesen csalódott a két tisztben, hisz azok javasolták a konfliktus bíróság előtti rendezését. Ráadásul Vincze Pál jogait nyíltan elismerték. Jelentésükbe belefoglalták, hogy a „leánytestvérek a földek birtokában nem voltak, egyedül hogy a legöregebb közülük, még édesanyjuk életében [...] a gazdaság adminisztrációjába bocsátkozott”.³³⁷

Először úgy tűnt, hogy a leányág helyi tanácsot elkerülő taktikája eredményre vezet, a kompromisszum hiánya azonban Vincze Pál malmára hajtotta a vizet. Ezek után már nyeregben érezhette magát a bihari számvevő, ugyanis sógora nem tudott érvényt szerezni Szilágyi Sára testamentumainak, amelyek az alapjai lettek volna a zárlat elrendelésének.

A források tanúsága szerint a leányág – ismeretlen okból – négy évig halogatta a per megindítását. 1815 májusában a helyi tanácshoz benyújtott indítványukban ugyanaz a jogi argumentáció bukkant fel, mint 1810-ben. Hiába jelent meg minden érdekelt a június közepi bírósági tárgyaláson, a személyeskedés miatt az eljárás egy tapodtat sem haladt előre.³³⁸

A megromlott családi légkör ellenére az ügy mégis lezárult, a részletekről azonban semmilyen információ nem áll rendelkezésre. Az egymással szembekerülő testvérek nyilván belátták, hogy a megegyezés hiánya senkinek sem jó. A lányoknak ugyanis nem volt reményük arra, hogy birtokon belülre kerüljenek, a ifjabb Vincze Pál viszont csak az ő kifizetésük után tekinthette magát teljes jogú tulajdonosnak.³³⁹

A források tanúsága szerint Vincze Pál – vármegyei teendőitől függően – gyakran megjelent Túrkevén. Még javában tartott a leánytestvéreivel való birtokvita, amikor a Győr vármegyei Bönyben élő unokatestvérével, Vincze Lajossal szövetkezve pert indított. A fiág 1793-ban elveszítette a 272 holdat kitevő jószág felét, az 1810-es évek derekán kezdődött eljárás annak visszaszerzését szolgálta. Az első évek bírósági fordulói nem sok sikert hoztak, de 1822-ben a nádori főtörvényszék megítélte a felperes fiágnak a leányág kezén már felaprózódott birtokot. Ezt követően a bihari főadószedő nem tizenkét és fél, hanem huszonegy rovás, azaz 167,5 katasztrális hold kiterjedésű fekvő birtokkal rendelkezett Túrkevén.³⁴⁰

³³⁶ JNSZML IV. A. 1/b. Fasc. 1. No. 1194/1810. A szerzett jószágból szerzési áron kellett a lányokat kielégíteni. A testamentum vagy szolgálat útján szerzett jószágra vonatkozott a piaci áron való megváltás. A zárlat az V. statútum 1. §-a szerint csak akkor volt elrendelhető, ha az özvegy prédálni kezdte a gyermekei javait. Articuli, 1844: 37, 39.

³³⁷ JNSZML IV. A. 1/b. Fasc. 1. No. 829/1811.

³³⁸ JNSZML XIII. 4. No. 60. 61. 62/1815.

³³⁹ Sem a JNSZML, sem a HBML nem rejt olyan dokumentumot, amely az ügyet tárgyalná.

³⁴⁰ JNSZML XIII. 4. No. 69/1822. Ez 93,25 kh szántót, 73,25 kh kaszálót jelentett.

Az akkoriban legnagyobbnak számító jószágot ifjabb Vincze Pál kisebb parcellánként (3–5 rovás) árendába adta helybelieknek, akik néha csak a települési vezetés erőteljes nyomására voltak hajlandók megbízottjának átadni a terményben fizetett bérleti díjat.³⁴¹ Ha több napig maradt a településen, feltehetően a szülői házban tért nyugovóra, amiben másfél évtizeden át egy mesterséget űző házatlan zsellér lakott.³⁴²

A haszonbérlok felügyeletét, a gazdasági épületek karbantartását a településen élő másik unokatestvére apósára, Tóth Gergelyre bízta, aki az 1810-es években tanácsosként és városgazdaként tevékenykedett a nagykun mezővárosban. A borbíró Jankafalvára többször elkísérő Tóthnak nem kis szerepe lehetett abban, hogy a túrkevei tanács az érmelléki boron túl lovaira, helyben termett búzájára is vevő volt.³⁴³

A források tanúsága szerint az 1820-as években gyakran tartózkodott Debrecenben.

Gyakran ezeket az alkalmakat használták ki a túrkevei tanácsosok, a borbíró, vagy az általuk megbízott személyek a bor árának kiegyenlítésére, az újabb szállítmányok megrendelésére. Az 1820-as évek első felében már feltehetően a Csapó utca külvárosi („Hostat”) részén fekvő, vályogból készült, náddal fedett bérelt házban fogadta a nagykunági mezőváros képviselőit.³⁴⁴

1826 tavaszától azonban már saját házában üdvözölhette üzletfeleit. Feleségével 1826-ban 6600 pengőforintért megvásárolta Poroszlay Fridrik főjegyző és neje az akkori Nagy Új utcában található házát.³⁴⁵ Az átlagosnál jóval nagyobb, kerítéssel körülvett 363 négyszögöl nagyságú, kétosztatú belső telek a lakó- és gazdasági épületeknek helyt adó részre, valamint a zöldség- és gyümölcsfélék termelését szolgáló veteményes kertre tagolódott.³⁴⁶ Nem lehetett oka panaszra, hisz az ebesi határban lévő több mint 9 kh ház utáni földje is tekintélyes volt.³⁴⁷ Amíg az utcára néző, jelentős értékű, ritkaságszámba menő emeletes, alápincézett, téglából épült ház felső szintjén kamra, konyha és több szoba helyezkedhetett el, addig az egész földszinti rész boltként funkcionált.³⁴⁸ Nem tudni, hogy a család, vagy maga ifjú Vincze Pál lakott-e huzamosabban a ház emeleti részén vagy esetleg bérlők használták azt. Az azonban biztos, hogy az alsó szinten az 1830-as évek elején a házvásárlásnál is jelen lévő Vinerli Ferenc fűszerkereskedő, az évtized közepén pedig Kaszonyi László neves ötvös rendezte be üzletét.³⁴⁹ Két évvel az ingatlanszerzést követően a házaspár a Postakertben vásárolt 244 forintért nem túl jelentős, hat kapás kerti szőlőt.³⁵⁰ Vincze Pál a Nagy Új utcai ingatlan megvásárlása révén polgárjogot szerzett, cívis lett, ami lehetővé tette számára a beneficiumokból (fa- és borkompetencia stb.) való részeselést.³⁵¹

³⁴¹ JNSZML V. A. 501/a. 480/1815., 144/1816., 650/1816.

³⁴² JNSZML V. A. 501/d. 1817–29. A lajstrom nem jelöl szakmát.

³⁴³ JNSZML V. A. 501/a. 607/1817, 602/1815, 624/1815. A városgazda munkájára Bánkiné, 1995: 98.

³⁴⁴ HBML IV. A. 1011/t. Népszámlálási töredékek. 1825.

³⁴⁵ HBML IV. A. 1011/y. 243/1826. A mai Bajcsy-Zsilinszky út 58. sz. alatt állt a ház, amit később lebombáztak, majd lebontottak, ma a telek üres, emiatt a házsor foghíjas. A házhely meghatározása Papp József leleményes munkája, amit ezúton is köszönök. Az alábbiakban az összegek pengőforintban értendők.

³⁴⁶ Vincze szerint a belső telek csak 310 négyszögölt tett ki, ezért kevesebb adót akart fizetni. Az ügyből peres eljárás lett, de a bíróság nem adott igazat Vinczének. HBML IV. A. 1018/c. No. 14/1828.

³⁴⁷ HBML IV. A. 1011/k. No. 467/1828.

³⁴⁸ Nem maradt hátra inventárium, házleírás, így a ház szerkezetét az irodalom alapján Vincze testamentumának ingatlanra utaló megjegyzéseiből rekonstruáltam. Rácz, 1989: 186–207, 381–388. Zoltai, 1938: 19–31.

³⁴⁹ HBML IV. A. 1011/v. 1831–34.

³⁵⁰ HBML IV. A. 1011/y. 119/1828. Kerti szőlőnél 1 kapás 225 négyszögölt tett ki 1825 után. Rácz, 1989: 269, 399.

³⁵¹ A Matricula civium nem tartalmazza Vincze Pál nevét, pedig cívis volt. Az 1774-es Forgách-kommisszió rendelkezése értelmében csak az kaphatott ház utáni földet, aki polgárjoggal bírt. Módy, 1960. 33–35. Rácz, 1982: 4–6.

Vincze Pál 1834. március közepén készített végrendeletében nem tett említést egészségi állapotáról, de annak megromlására utal testamentuma végén – a korábbi gondosan formált betűktől elütő – göcsörtös aláírása. Az egykori főadószedő a Jankafalván és Jákóhodoson lévő birtokrészeit Miklósnak, a túrkevei javakat, s a debreceni házat Viktornak rendelte. A nyolc éves Viktor nagykorúságának eléréséig felesége, Halmágyi Eszter húzta a vagyონrészek hasznát, emellett őt jelölte ki a magánszemélyeknek adott hitelek visszakövetelésére is. A húsz éves Miklósnak megtiltotta a bihari jószágok feletti rendelkezést. Az idősebb fiú csak huszonhárom éves kora, s nősülése után tekinthette magát önálló birtokosnak, az egymástól el nem választható feltételek teljesüléséig – noha erről a végrendeletben nem esett szó – Halmágyi Eszter gyakorolta a tulajdonosi jogokat.³⁵²

Jószérivel még meg sem száradt a tinta a testamentumon, a házaspár már nyár közepén eldöntötte, hogy megszabadul a Nagy-kunságban birtoktól. A teljesen legyengült Vincze Pál helyett neje látta el kézjegyével az adásvételi szerződést, az ismeretlen okból értékesített jószág 21000 forintért került a túrkevei Hajdú család és Mihályi István tulajdonába.³⁵³ Az ügyletet követően a túrkevei jószág árából 11250 forintot azonnal hitelbe adtak Nagyszalonta városi tanácsának, ezen túl még 9408 forinttal tartoztak nekik az üzleti és rokoni körükbe tartozó magánszemélyek. Az 1835-ben készült pénzügyi mérleg szerint a család nem tiszta évi jövedelme lefelé kerekítve 3200 forint volt, ebből a bor ára 1180 forintra, a hitelek kamatai 1124 forintra rúgtak, a jákóhodosi és jankafalvai jószág árendája 682 forintot, a debreceni ház bérlete 204 forintot tett ki.³⁵⁴ Noha a családfő halála előtti évekből, évtizedekből nem maradt fenn hasonló gazdasági forrás, a tévedés nagyobb kockázata nélkül megállapíthatjuk, hogy Vincze vagyónak alapját a kereskedelmi tőke adta, ami kihelyezve, ingatlanba fektetve további felhalmozást eredményezett.³⁵⁵

Ifjabb Vincze Pált valószínűleg Jankafalván érte a halál 1834-ben, testamentuma értelmében felesége kezelte a családi vagyont, Viktor iskolai előmenetelét pedig egyik közeli barátja, Fényes Lajos egyengette. A túrkevei tanács 1836-ban még vásárolt kis tételben bort Halmágyi Esztertől, később azonban nem tűnt fel az özvegy neve a borbírói számadásokban.³⁵⁶ Ezt követően a család és a mezőváros kapcsolata névlegessé vált, a leégett malom portája és a háztelek 1839-es értékesítése után pedig meg is szűnt.³⁵⁷

Az 1840-es évektől kezdve Fényes Lajos hathatós közreműködésével Viktor pénzvagyónából főleg a közeli rokonok, a családhoz üzletileg kötődő egyének 8200 forintot kölcsönöztek, de abból csak 2000 forintot törlesztettek 1847-ig.³⁵⁸

³⁵² HBML IV. A. 1011/z. No. 1870/1834. A végrendelet szerint a feleség bőnyi örökségéből négyezer forintot használtak fel a házvásárláskor. Halmágyi Eszter anyja a debreceni Domokos családból származott. Nagy I., 1858: 356–357. Uő., 1859: 39–40. A Domokosoknak Bőnyben is volt birtokrésze, 1825-ben felesége révén Vinczét is megemlítik közbirtokosként. GYML Pusztai járás. 1787, 1800, 1809, 1818, 1825.

³⁵³ HBML IV. A. 1011/m. No. 266/1834. Az eladás után derült ki, hogy a bérlők több éven keresztül nem fizettek adót, amit az özvegynek kellett kiegyenlítenie. JNSZML V. A. 501/b. L. füz. 2. köt. No. 128/1838. Uo. L. füz. 3. köt. No. 39/1839.

³⁵⁴ HBML IV. A. 1011/z. No. 1870/1834. A kiadási oldal tisztázatlan, kizárólag Miklós 1746 forintos kiadását (utazás, vásárok, ruházat, munkabér) tüntették fel. A nagyarányú hitelkihelyezésre hoz példát Debrecenből Rácz, 1984: 42–43. A folyókölcsonök természetére, kamataira Tóth T., 1979: 31–39.

³⁵⁵ Nem tudni, hogy mivel függ össze Vincze és neje hitelfelvétele az 1820-as éveke elején. Összesen 1528 pengőforintot vettek fel, amit később kitábláztattak. HBML IV. A. 1/f. 1820–21, 1829.

³⁵⁶ A túrkevei és a debreceni halálozási matrikulák nem tartalmaznak bejegyzést Vincze Pálra vonatkozóan. Az elhalálozás dátumára Nagy I. 1865. 195. Az özvegy 234 pengőforintot kapott a borért. JNSZML V. A. 501/e. Borbírói számadások. 1835–36.

³⁵⁷ A háztelek felmérése 1834-ben történt. JNSZML V. A. 501/b. Cap. I. Fasc. 3. No. 109/1834. HBML IV. A. 1011/k. No. 706/1839. 300 forintot kaptak az ingatlanokért.

³⁵⁸ HBML IV. A. 1/a. 4137/1843., 4672/1846., 3721-3726/1847. Az ügyleteknek a vármegyei ki- és betáblázási jegyzőkönyvekben nincs nyoma.

A klasszikus tőkekihelyezés mellett a kölcsönzés sajátos formáját testesítette meg a Nagy Új utcai ház értékesítése. Halmágyi Eszter eladta az ingatlant sógornőjének, Halmágyi Lajosnének, de a 8000 forintos vételárból csak 1600 forintot vett fel 1839-ben, a fennmaradó részt a szokásos hatszázalékos kamattal tíz esztendő alatt törlesztették a vevők.³⁵⁹ A fent jelzett összegek kamatai, valamint a ház árának kitolt visszafizetése lehetőséget adtak az özvegynek a kényelmes járadékos életmód folytatására.³⁶⁰

Amíg Halmágyi Eszter és Viktor neve a kölcsönadók, addig Vincze Miklósé a hitelt felvevők között tűnt fel 1848 előtt. Az idősebb fiú bihari birtokainak gazdasági stabilitása az 1830-as évek végére megroppant. A többnyire kezesek biztosításával, kisebb tételekben, jelöletlen felhasználási céllal kölcsönzött, összességében 5200 forintra rúgó bejegyzett tartozását az újabb hitelfelvevételekkel sem tudta törleszteni.³⁶¹ Az 1840-es évek derekától már nem akadt olyan személy, aki kezeskedett volna érte. Az adósságtenger mélységét jelzi, hogy a jankafalvai jószágnál némileg kisebb jákóhodosi birtokrész eladása sem segített rajta.³⁶² Ezt követően a legközelebbi rokonaihoz fordult segítségért – öccsétől 2000, második felesége, Ilkey Jozefa családjától 20 ezer forintot vett fel, amelyből 11 ezer forintot hozomány lekötésként tüntettek fel. A tekintélyes summa fejében nejének zálogba adta a 310 magyar holdas jankafalvai birtokát, 96 holdas erdőterületét, valamint 100 kapás majorsági szőlejt – kúriájával, lábasjószágával, a birtok gazdasági épületeivel, a felesége pénzéből vásárolt üveges hintójával együtt.³⁶³ Visszafordíthatatlan eladósodása nem volt egyedül Biharban, a hasonló birtoknagysággal bírótársainak több mint négyötöde hasonló problémákkal küszködött a polgári forradalom előestéjén.³⁶⁴

A fennmaradt források nem világítanak rá a zálog sorsának alakulására, mindössze annyit tudunk, hogy Vincze Miklós, akit egy 1850-es évekből származó összeírásban jankafalvai birtokosként tüntettek fel, és tizennégy esztendővel fiatalabb neje szert tett egy debreceni házra. A genealógiai irodalom szerint Miklós nemsokára elhagyta az érmelléki települést, s az 1860-as években már Pesten töltötte mindennapjait.³⁶⁵

Bátyjával szemben Viktor teljesen elszakadt Jankafalvától, a vidéki nemesi életformától. A fent nevezett tutor erkölcsi és anyagi háttértámogatását élvezve jogot tanult, s húszéves korában kitűnő minősítéssel ügyvédi vizsgát tett.³⁶⁶ A szabadságharc leverése után már Debrecenben lakott, először a Hatvan utcában három évre bérbe vett egy egész házat, a következő évtizedben már saját, kétszobás lakásában élt a Péterfia utcában.

³⁵⁹ HBML IV. A. 1/b. Fasc. 20. No. 2289/1843. HBML IV. 1011/y. 239/1846–47. Az adásvételi szerződés nélkül úgy tűnik, mintha Halmágyi Eszter hitelezett volna sógornőjének és testvérének. HBML IV. A. 1/b. 4134–4135/1843. Még az 1830-as évek végén egy debreceni esküdt, Nagy Sándor 500 aranyforintot betábláztatott Halmágyi Eszter és kisebb fia nevére. Az adósságtörlesztés majd egy évtizedig húzódott. HBML IV. A. 1011/bb. No. 199/1838–39. No. 239/1847. Elképzelhető, hogy a tartozás egy adásvétellel állt összefüggésben, Vincze ugyanis végrendeletében utasította nejét, hogy Nagy Sándortól vegyen szőlőföldet.

³⁶⁰ Az özvegyasszonyok járadékaira Tóth T., 1979: 32. Varga, 1958: 38. Rácz, 1988: 168. Emellett eltörpül az özvegy által kölcsönadott 1300 forint, amiből 800 forintot visszakapott 1847-ben. HBML IV. 1/a. 4135/1843., 4138–4139/1843., 2997/1847.

³⁶¹ HBML IV. A. 1/f. 1939., 1843., HBML IV. A. 1/a. 4517/1844.

³⁶² HBML IV. A. 1/b. No. 559/1845. A jákóhodosi jószág nagysága ismeretlen, de a Nemzeti Színház építésére ajánlott nemesi hozzájárulás alkalmával készített összeírásból kiderül, hogy a személye után fizetett összeggel együtt jankafalvai birtokára 4 forint 7,2 krajcárt (1,03 dica), a jákóhodosira 3 forintot (0,53 dica) vetettek ki. HBML IV. A. 4/c. 1841. 16. cs. Érmelléki és Váradai járás.

³⁶³ HBML IV. A. 1/f. 2794–2795/1847. 1 kapás hegyi szőlő 150 négyszögölt tett ki. Rácz, 1989: 399. A belső telekkel együtt 311 hold, 474 négyszögölt volt a földbirtoka. HBML IV. B.101/b. No. 1261 ½/1849. A zálogkölcsönök sajátosságaira Tóth T., 1979: 26–31.

³⁶⁴ Vö. Varga, 1958: 46–47.

³⁶⁵ HBML IV. B. 1109/p. 1856. évi népszéírás. 374. szám alatt. Nagy I., 1865: 195.

³⁶⁶ HBML IV. A. 1/a. 317/1847. Nem tudni, hol tanult, az ügyvédi oklevelet Pesten adták ki 1846-ban.

Házasságának időpontja ismeretlen, két fiának anyjától az 1860-as évek végén vált el.³⁶⁷ Jogi ismereteit nem ügyvédként, hanem magántisztviselőként kamatoztatta. Az 1860-as években a debreceni István Gözmalom Rt. jegyzői posztját töltötte be, emellett 1861-ben a Polgári Kaszinó tagjaként jelentős szerepet játszott Farkas Ferenc vaskereskedővel, Sesztina Lajossal, Simonffy Sámuellel együtt a városi zenede megalapításában. Ő lett a zeneiskola első jegyzője, a források tanúsága szerint haláláig, 1890-ig kötődött az intézményhez.³⁶⁸

VI. 2.2. Vincze Lajos, a tékozló nemes (és redemptus?)

Vincze Lajos 1764-ben Túrkevén látta meg a napvilágot Nemes Zsuzsanna és Vincze István második gyermekeként. A helyi partilkula kijárását követően apja Debrecenben szobát bérelt neki a Hatvan utcában és magántanárokat fogadott mellé. A kamaszkorú Lajost a cívis városban érte anyja halálhíre 1778-ban. Apjával folyamatosan tartotta a kapcsolatot, ez Vincze István három fennmaradt leveléből derül ki. Az egykori testőr hadnagy nemcsak elsőszülött fia szorgalmára, tanulmányi eredményeire, főként német nyelvtudására, hanem szállás- és kosztadóival, magántanáraival való kapcsolatára is kíváncsi volt. Vincze István kiemelten ügyelt arra, hogy a család szeme fényének tekintett Lajos az anyagi javakban (öltözet, költőpénz, könyvek) ne szenvedjen hiányt, cserébe „szorgalmatos tanulást”, s jó magaviseletet várt el fiától. A település kocsisai leveleit, az általa küldött sajtót, békési görögdinnyét, hanem a nagymama, Kallós Erzsébet pogácsáit, a Marjai házaspár üdvözlét is átadták Lajosnak.³⁶⁹

Vincze Lajos a magántanulmányok után 1781-ben a Debreceni Református Kollégium akadémiai második osztályát végezte el.³⁷⁰ Minden biztonnyal apja biztatására, tanácsára kívánt Vincze Lajos a testőrségbe kerülni. 1783-ban a Jászkun Kerület szeptemberi közgyűlésén négy lehetséges személy alkalmasságát vizsgálták a tisztviselők, s első helyen Vincze Lajost javasolták Bécsbe küldeni.³⁷¹ A biztató kezdet ellenére azonban az ügy tapodtat sem haladt előre, ezért a döntéshozó fórum tisztikara a következő esztendő elején a testőrség akkori parancsnokának. Természetesen nem mulasztották el nyomtatékkal hangsúlyozni, hogy a jelölt atya is hűségesen szolgálta testőrként a királynőt.³⁷² A gárda vezetője három héttel később, a jászkun főkapitányhoz küldött válaszában ígéretet tett az ifjú gárdába kerülésére.³⁷³ A hosszúra nyúlt levelezés azonban nem hozott eredményt, Vincze Lajos ugyanis – ismeretlen okból – sem 1784-ben, sem később nem ölthette magára a testőri egyenruhát.

Az elkövetkező éveket feltehetően Túrkevén töltötte, csak az 1780-as évek második felében kerülhetett a Pálffy Jánosról elnevezett gyalogezredbe, ahol zászlótartóként szolgált. Apja élete utolsó hónapjaiban is élénken érdeklődött karrieresélyeiről. 1788 áprilisában írt leveléből egyértelműen kiderül, hogy elégedetlen volt Lajos teljesítményével: „*ezt a zászlótartóságot teljességgel nem szenvedheted, valami módon előbb kell menned*” – fogalmazott félreérthetetlenül.³⁷⁴ [Kiemelés – P. Z.]

³⁶⁷ HBML IV. B. 1109/t. 103/1853. HBML IV. B. 1109/p. Népösszeírási ívek. Bejelentési lapok. 1870. Nagy I., 1865: 195.

³⁶⁸ Szűcs, 1871: 1074, 1079. Drumár 1913. 25–26. HBML X. 2. Részvényesek névsora. 1869–71. HBML A Debreceni Városi Zeneiskola igazgatósági iratai. Az alapítók nyilvántartási könyve 1883–1909.

³⁶⁹ JNSZML XIII. 4. No. 23/1778. No. 25-26/1780. A debreceni diáktartásra Rác, 1989: 358–361.

³⁹⁴ TtREL II. 28/a. III. köt. 1760–1791. 242.

³⁷¹ JNSZML IV. A. 1/a. 1783. 9. 2. 415–416.

³⁷² Uo. 1784. 1. 7. 54–55.

³⁷³ JNSZML IV. A. 1/b. D. Caps. 17. Fasc. 2. No. 15/1784.

³⁷⁴ JNSZML XIII. 4. No. 32/1788.

Az apa által is annyira óhajtott felemelkedés, rangemelkedés azonban elmaradt. Talán ez, talán a házasságkötés, esetleg a kettő együtt állt az ezredből való leszerelés háttérében. Vincze Lajos a Győr vármegyei Győry Zsófiát vette nőül. A Győry família legnevesebb tagjának Zsófia nagyapja, Győry Péter generális számított, aki előbb Mária Terézia, majd I. Frigyes porosz király szolgálatában állt.³⁷⁵

Nemes Győry Zsófia feltehetően 1769-ben látta meg a napvilágot Bőnyben, apja, Győry Ferenc két évvel születését követően meghalt, ezután anyja, Magyary-Kossa Zsófia egyedül nevelte fel.³⁷⁶ Közvetett bizonyítékok alapján biztosra vehető, hogy Győry Zsófiával való frigyében jelentős szerepe lehetett az apjával szoros baráti, keresztkomasági viszonyban álló Tiszaroffon is birtokos Borbély családnak. Győry Zsófia anyjának egyik nagybátyja, Magyary-Kossa István Borbély Zsuzsannát vette nőül, akinek testvére, Borbély Márton Vincze Lajost is keresztvíz alá tartotta.³⁷⁷ „Nagy nyughatatlanságok között vagyok kisasszonykám, békességben lett hazaérkezése felől semmit sem tudhatni. Bocsájtottam ugyan sok sűrű s szíves sóhajtásaim között az egeknek oltalmok alá legféltőbb kincsemet, nedves szemekkel nézván árnyéka után, míg a levegő és sűrűsége [el nem] takarta látomásomtól” – írta a fülig szerelmes Vincze Lajos menyasszonyának 1789 nyarán Székesfehérvárról.³⁷⁸

Házasságkötésükre Bőnyben került sor 1789 szeptemberében.³⁷⁹ A pár azonban nem Győr vármegyében, hanem a Nagykunságban telepedett le, ezt követően Győry Zsófia két gyermeknek adott életet Túrkevén. Amíg az elsőszülött, tíz napos korában elhunyt Miklóst a legjelentősebb redemptus család képviselője, özvegy Kenéz Mihályné, valamint Borbély Julianna és férje, Bárczi György kapitány keresztelte, addig a másodszülött fiút, Lajost az említett házaspár tartotta keresztvíz alá. Győry Zsófiát és férjét rövid túrkevei tartózkodásuk alatt egy kovácmester és három redemptus família hívta keresztszülőnek, közülük a 19. században főbírókat adó Debreczeni család emelhető ki.³⁸⁰ (VI. tábla)

Még az első fiú megszületése előtt, 1790 februárjában történt, hogy az ifjú férjet apasággal vádolta meg egy helybeli szegény nő. Hajós Kata azt állította, hogy 1789 áprilisában Vincze Lajossal „összeölelkezett, magot kapott és teherbe esett”. A kislány megszületése után egy túrkevei asszony kíséretében elment a feltételezett apához, aki azonnal pénzt nyomott a kezébe, ezen felül vállalta a gyerekről való gondoskodást. Vincze Lajos írásban utasította vissza az ellene felhozott vádakat, ezt követően a tanács Hajós Kata megintése mellett döntött, mondván a nő állításait nem tudta bizonyítani.³⁸¹ Az ügy azonban ezzel nem zárult le. 1790 szeptemberében Vincze Lajos panaszt tett a helyi esküdteknél a fegyelmező határozatot semmibe vevő Hajós Kata ellen. Elmondta, hogy a nő jó néhányszor házához vitte a csecsemőt. Hajós Kata ezt cáfolta, azt viszont újfent megerősítette, hogy nem elégszik meg a pénzzel, amit gyermeke apjától addig kapott.³⁸² Nem sokkal később az esküdtek felkérték Illésy János nagykun kapitányt a nő

³⁷⁵ Csapó, 1904: 855–867. Zachar, 1984: 276–280. Cseh, 2001: 281–287.

³⁷⁶ Bőnyben 1774-ben kezdték vezetni a matrikulákat, Zsófia születési éve megadható a halálozásakor feltüntetett életkorából. MOL A 1506. Anyja első férje Hajós Sámuel volt, akitől két gyermeke született. Magyary-Kossa 1925. 57–58. Zsófia anyja 1790. 6. 23-án Bőnyben hunyt el. MOL A 1505.

³⁷⁷ JNSZML XIII. 4. No. 13/1788. Magyary-Kossa, 1925: 30–31, 104–113.

³⁷⁸ JNSZML XIII. 4. No. 35/1789.

³⁷⁹ Házasságuk kihirdetése Túrkevén 1789. 8. 25. MOL A 2452. Esküvő Bőnyben 1789. 9. 8. MOL A 1505.

³⁸⁰ MOL A 2452, A 2453. Miklós (1790. 7. 27. – 8. 1.), Lajos (1791. 10. 26.) A 19. század első feléből a főbírók archontológiáját közli Fazekas, 1996: 132.

³⁸¹ JNSZML V. A. 501/a. 47/1790.

³⁸² Uo. 688/1790.

megfeddésére, amit később Laczka János tett meg helyette.³⁸³ Ezután nincs arra utalás, hogy Hajós előhozakodott volna anyagi igényeivel vagy Vincze apaságával. Feltehetően azért, mert 1790 késő őszen himlőben meghalt a kis (Vincze ?) Zsuzsi.³⁸⁴

1792 nyarán vagy őszen költözhetett el Vincze Lajos családjával a Jászkun Kerületből a Győr vármegye Pusztai járásában, Komárom vármegye tőszomszédságában lévő Bönybe. A homokos, nagy kiterjedésű határral, sok legelővel, szőlőterülettel rendelkező, a reformkor derekán majd 1300 fős településen a juhtenyésztés jelentős jövedelmet hozott a lakosoknak.³⁸⁵ A családfő huszonnyolc éves korában a jászkun szabadparaszti társadalmi miliótól gyökeresen eltérő, a nemesek jogosítványait elismerő környezetbe került.³⁸⁶ A kis területű Győr vármegyében a lakosság 10,48%, Bönyben 10,08%-a valotta magát nemes származásúnak.³⁸⁷ Vincze a bőnyi közbirtokosság irányításában nem kapott szerepet, túl jelentős vármegyei karriert sem futott be, mindössze táblabíróvá történt kinevezésére lehetett büszke.³⁸⁸ A katonaság mellett az új mikrokörnyezet is hozzájárulhatott redemptus önazonosságtudatának gyökeresen megváltozásához.

Bönyben három gyermeke született, Ferenc néhány hónapos korában meghalt, Ignác és Johanna megérte a felnőttkort. Mindhárom gyermek keresztszülei jórészt a bőnyi nemesi közbirtokosság legrégebbi családjaiból (Kenessey, Roboz) kerültek ki. Noha ezekkel a famíliákkal nem alakult ki kölcsönös keresztkomaság, a Vincze házaspár a közbirtokosság nagytekintélyű, irányításában meghatározó jelentőségű családok (Nagy, Panda, Hangyásy, Laky, Kerkápolyi) gyermekeit tartotta keresztvíz alá.³⁸⁹

Túrkevei tartózkodásuk alatt mindig együtt jelent meg a Vincze házaspár a keresztelőkön, ez a bevett szokás Bönyben is folytatódott, egészen 1807 nyaráig. Ekkortól kezdve kizárólag Győry Zsófia neve tűnik fel keresztszülőként, aminek hátterében kapcsolatuk végleges megromlása, Vincze Lajos Túrkevére való visszaköltözése állt.

Nem tudni, hogy 1789-ben a Hajós Kata-féle eset nyilvánosságra kerülésekor Győry Zsófiában gyanakodott-e férjére, majd két évtized múlva azonban már személyesen győződhetett meg hűtlenségéről. A (nem először) megcsalt nő a Jászkun Kerület közgyűléséhez írott terjedelmes levelében részletesen feltárta szobalánya, Rebi Kata és férje szökését. Győry Zsófia szerint a pár nem távozott üres kézzel, a szobalány ékszereket, Vincze Lajos családi iratokat vitt magával. Férje októberben visszament Bönybe, s néhány dokumentumot visszaküldött neki, de magánál hagyta Csepy Zsigmond, a Komáromi Szabadalmas Hajóbiztosító Társaság 1807-es megalapításában kulcsszerepet játszó ügyvéd adóslevelét. A Komárom vármegyében élő Csepynek kölcsönadott húszezer jelöletlen forinthez Vincze Lajosnak semmi köze sem volt, annak ellenére beleírattatta nevét a pénz felvételére jogosultak közé. Ha férje hozzájut a nagy összegű summához, a két kiskorú gyermek taníttatása, továbbá egy ötvenezer forintos zálog kiváltása kerül veszélybe – panasolta keserűen. A szégyenérzetét leplezni alig tudó nő nem rejtette véka alá azt sem, hogy az őt megmérgezni akaró szobalánya, aki állítása szerint Bönyben egyszer már megesett, férjével „gonosz életet fojtatott”, s tőle is teherbe esett. Győry Zsófia egyrészt Rebi Kata kihallgatását, a szülés tényének kiderítése végett testének megvizsgálását,

³⁸³ Uo. 714/1790.

³⁸⁴ MOL A 2452–2453. A gyerek születése 1789. 12. 29. Elhalálozása 1790. 11. 10.

³⁸⁵ Fényes, 1836: 428.

³⁸⁶ Nemességét csak 1795-ben igazolta. GYML IV. A. 1/a. 1393/1795.

³⁸⁷ Dominkovits, 1991a: 163–164.

³⁸⁸ GYML IV. A. 6/j. Pusztai járás. 1809-ben készült összeírásban már táblabíróként tüntették fel, a Győr vármegyei jegyzőkönyvben nem találtam meg kinevezésének időpontját. A bőnyi nemesek közül többen lettek táblabírók a korszakban. Dominkovits, 1988: 114. 77. jegyzet.

³⁸⁹ MOL A 1505. Ignác (1793. 2. 21.), Ferenc (1794. 7. 13. – 1799. 10. 7.), Johanna (1796. 11. 3.) A bőnyi közbirtokosság családjaira Dominkovits, 1988: 92, 107–109.

kiadatását, másrészt az adóslevél visszaszolgáltatását kérte a Jászkun Kerület tisztjeitől. A közgyűlés, talán nem véletlenül, egy olyan bizottságot küldött Túrkevére, amelynek tagja volt Illésy nagykun kapitány. A kéttagú delegáció mindent megtett Vincze Lajos erkölcsi vétkének kisebbítése érdekében. Jelentésükben hangsúlyozták, hogy a nő nem szült gyereket Túrkevéren, s a vizsgálat idején már nem is tartózkodott a nagykun mezővárosban. A kihallgatás során Vincze Lajos elismerte az adóslevél ellopását, s bár kifogásolta annak visszaadását, feltehetően teljesítette felesége kérését.³⁹⁰

Amint a Hajós Kata-féle eset vizsgálatánál is látszott, a Vinczékkel szoros kapcsolatban lévő nagykun kapitány mellett a túrkevei vezetők is határozott eszközökkel léptek fel Vincze Lajos, s tágabb értelemben a család társadalmi tekintélyének megőrzéséért. Majd egy évtized múlva azonban a helyi esküdtek a Bönybe költözött Vincze Lajossal szembeni nagyfokú szimpátiája, bizalma érzékelhetően megcsappant.

A konfliktussort a túrkevei jószág haszonbérbe adása váltotta ki. 1797-ben Vincze Lajos éles hangú levelében kifogásolta árendása, nemes Hankovits Simon nyilas osztásból való kihagyását, emellett szóvá tette, hogy megtiltották neki a marhák és a juhok kihajtását a település legelőjére.³⁹¹ A tanács higgadtan kezelte a panaszt, válaszában megmagyarázta, hogy a bérlőt a váltott föld után járó osztályból azért zárták ki, mert a helység „semmi szolgálatját nem hordozta, s hordozza”. A legelőkről való kirekesztés mögött pedig az állt, hogy az árendátor az öregség feletti jószágok után nem fizette meg a bérleti díjat – érveltek tárgyyszerűen az esküdtek.³⁹²

Alig telt el néhány esztendő, újból feszültséget okozott a nyilas osztás kérdése. Vincze Lajos 1800. július 20-án Túrkevéren kelt levele szerint a tanács fittyet hány apja, Antal öccse és az ő katonai érdemeire, testvérével együtt a „*Nemes Tanács személyes gyűlölségének céljai.*” [Kiemelés – P. Z.] „Mi lehet [...] oka nem tudhatom, hogy [...] az túrkevei territoriumban ki osztatni szokott nyilasoktól [...] meg fosztatunk?” – kérdezte nyíltan Vincze Lajos. Ugyanazon a napon egy másik levelében arra várt választ, hogy miért adtak házhelyet az ő fundusából 1799 őszén a település nótáriusának, Boros Mihálynak.³⁹³ A nyár közepén született írásokkal csak szeptember elején foglalkozott a tanács. Pontosabban az első levél tartalmát szinte szó szerint beírták a jegyzőkönyvbe, anélkül, hogy bármit is reagáltak arra.³⁹⁴ A másodiknak azonban nyoma sincs a tanácsulési jegyzőkönyvben, csak az írás hátlapján lévő bejegyzésről tudható, hogy szót váltottak arról.

A házhely ügye néhány évig nyugvóponton volt, majd 1804-ban ismét felszínre került. Vincze Lajos Bönyből küldött levelében kifogásolta, hogy a tanács újfent kiharított egy darabot az atyai telekből egy meg nem nevezett, a helység szolgálatában álló mézárósnak. Felszólította a jutalmazott személyt, hogy a kérdéses helyre ne merészljen épületet emelni. A sorok között azonban érződik, hogy a valódi címzett a települési vezetés és a főbíró volt.³⁹⁵ A tanácstagok foglalkoztak a vádakkal, állásfoglalásuk azonban ekkor sem került rögzítésre. Vincze Lajos válaszleveléből a fundus körüli perpatvar eredői nem fejthetők meg, az viszont igen, hogy határozottan figyelmeztették a tanácsosoknak kijáró tisztelet megadására, illetve adózási kötelezettségére. Vincze nem hagyta annyiban a dolgot, éles hangú, rengeteg latin nyelvű szófordulatot tartalmazó levelében felelt a „vad punctumokra”. [Kiemelés az eredetiben] Figyelmeztette a tanácsot, hogy a „felfuvalkodottságnál nincs veszedelmesebb mótely”, majd tompítva csípős megjegyzését

³⁹⁰ JNSZML IV. A. 1/b. Fasc. 1. No. 819/1809. A szolgálók és munkaadók szexuális kapcsolataira, a házasságtörésre, a viszonyok kollektív ellenőrzésére Tóth I., 1989: 45–47. Melegh, 2000.

³⁹¹ JNSZML V. A. 501/f. Mellékletek. No. 69/1797.

³⁹² JNSZML V. A. 501/a. 112/1797.

³⁹³ JNSZML V. A. 501/b. Caps. A. Fasc. 3. No. 57–58/1800.

³⁹⁴ JNSZML V. A. 501/a. 360/1800.

³⁹⁵ JNSZML V. A. 501/b. Caps. C. Fasc. 5. No. 30/1804.

nyomban hozzáfűzte, „hogyan nem kevesen vannak a N[emes] Tanácsban [...] jószívű tagok”. Vincze a sorok között elismerte, hogy nem mindig fordult kellő tisztelettel a tanácsosok felé, ezt azonban sajátosan magyarázta. *„Privilegizált megyébe bírnak, ahol egyik se jobbágya a másiknak”*. [Kiemelés – P. Z.] Általános megállapítását helyi viszonyokra terelte, s provokatív kérdést intézett az esküdtekhez. „Többnyire pedig szeretném tudni, melyiknek vagyok nagy jó uramék közül subordinátussa [alárendeltje]”. Levele utolsó bekezdésében kategorikusan kijelentette, hogy a birtoka után járó szolgálatokat nem teljesíti, ugyan is ő nem jobbágy, akitől szemtelenül robotolást lehetne követelni. „Ne képzelje az N[emes] Tanács, hogy [...] tulajdonomtól megszököm. Nem sül az el még mostanába, hogy sorsot vessenek a Vincze jószágra, mint a Krisztus ruhájára a zsidók” – zárta fölényesen maliciózus írását.³⁹⁶

1805 januárjában egy rövid, ám nem kevésbé ideges hangú levél érkezett Bőnyből a tanácsosokhoz. Vincze Lajos keresetlen stílusban kifogásolta, hogy a település által bérelt Pásztó pusztából nem osztották ki árendátorának a megfelelő részt. „Hogy erre vetemedhessen a N[emes] Tanács, az előttem csupa képtelenségnek látszik” – fakadt ki dühösen. Szándékosságot sejtett az eset mögött, emellett azt sem rejtette véka alá, hogy tart a további jogtalanságoztól.³⁹⁷ A tanácsülési jegyzőkönyvbe nem került be az esküdtek véleménye, de feltehetően nem mentek el szó nélkül az eset mellett.

1807 őszen a feleségétől elköltözött Vincze Lajos nem levelével, hanem jelenlétével okozott zavart Túrkevén. Az egyik istentiszteleten unokatestvérével, Marjai Józseffel elfoglalta a tanácsosok helyét a templomban. A szenátorok rendreutasító közleményükben úgy érveltek, hogy a templomi helyük a földesúri hatalom jelképe. Ennek felemlegetése az unokatestvérek szemében csak olaj volt a tűzre. Nem ismerték el hibájukat, s bőszen tiltakoztak a jobbágyi minősítés ellen.³⁹⁸

Alig telt el néhány hónap, 1808 tavaszán Vincze Lajos és Marjai József, valamint Dancs Sándor újból fejtörést okozott a tanácsosoknak. Nevezettek ugyanis sem a forspontot nem teljesítették, sem annak megváltását nem fizették meg.³⁹⁹ Augusztusban azt tüntették fel a jegyzőkönyvben, hogy Vincze Lajos és még néhány helyi nemes semmivel sem szolgálja a települést. A szenátorok képtelenek voltak kezelni a helyzetet, ennek legfőbb bizonyítéka, hogy nem büntették meg a vétkeket.⁴⁰⁰

Vincze Lajos többször előre vetítette, hogy ha túrkevei tanácsosok a közteherviselés tekintetében számára nem kedvező döntést hoznak, akkor kénytelen lesz „feljebb folyamodni”. A levéltári források tanúsága szerint ígéretét 1809 decemberében váltotta be. Maga és elhunyt öccse hadi szolgálatára hivatkozva kérte a közterhek viselése alóli felmentését. A Jászkun Kerület kéttagú küldöttséget menesztett Túrkevére, melynek jelentésére támaszkodva a legfőbb döntéshozó fórum megtagadta kívánságát.⁴⁰¹

Vincze Lajos gyorsan felmérte, hogy indítványa nem talált meghallgatásra, ezért 1813 januárjában a nádorhoz fordult, aki a Jászkun Kerület közgyűléséhez utalta az ügyet.⁴⁰² Az előbb bemutatott folyamat kezdődött előlről, ám a végeredmény ugyanaz lett. Vincze ahelyett, hogy tudomásul vette volna a döntést, csatlakozott az adófizetést megtagadó helybeli nemesek kis csoportjához. Az újabb nemesi akcióról tömondatokban beszámoló magas rangú tisztviselők nem felejtették el megjegyezni Vincze Lajos illetlen viselkedését. Az esetről hamarjában értesült a Jászkun Kerület közgyűlése, amely

³⁹⁶ Uo. Caps. C. Fasc. 5. No. 31/1804. Nemesi sérelemleveleket közöl Bagi, 2006: 203–213.

³⁹⁷ JNSZML V. A. 501/b. Uo. Caps. C. Fasc. 9. No. 50/1805.

³⁹⁸ Uo. Caps. C. Fasc. 14. No. 64/1807.

³⁹⁹ JNSZML V. A. 501/a. 93–94/1808.

⁴⁰⁰ Uo. 233/1808.

⁴⁰¹ JNSZML IV. A. 1/a. 1554/1809, 493/1810.

⁴⁰² JNSZML IV. A. 1/b. Fasc. 1. No. 20/1813. JNSZML IV. A. 1/a. 440/1813.

elmulasztotta ugyan a tiszteletlen magatartás szankcionálását, az adóhátralék haladéktalan beszedetésére azonban utasította Illésy Jánost.⁴⁰³

Az 1810-es évek közepe után a forrásokban nincs nyoma annak, hogy Vincze Lajos akár egyedül, akár helybeli nemesek társaságában a települési vezetéssel, a Jászkun Kerület képviselőivel az adózási kötelezettség miatt konfrontálódott volna. Nem tudni, hogy miért fújt visszavonulót, az események aktív résztvevőjeként talán belátta, hogy a századforduló időszakától tartó nemesi kezdeményezések a Jászkun Kerület egyik szegletében sem vezettek eredményre.⁴⁰⁴ Visszatelepedése után majd két és fél évtizedet élt Túrkevén, de a sorozatos ütközései, a tisztviselőkre tett formálisan vissza nem vont kijelentései miatt kizárta magát a helyi és a Nagykun kerületi közéletből.

Bőnyi tartózkodása alatt nagyváradi bérlőjétől földje és szőlője után évente 160 rajnai forintot kapott, ezen felül Hankovits Simon vállalata az épületek tatarozását, amit a haszonbérleti szerződés lejártakor köteles volt neki megtéríteni.⁴⁰⁵

A kényszerű hazatelepedést követő esztendőben Vincze Lajos befizetett adója alapján a legtehetősebb túrkevei birtokosok közé sorolhatta magát. A 36 forintos adó összegét nem a fél tucat hámos ló és fejős tehen, s alapvetően nem is a 9,5 rovás föld (majd 75 katasztrális hold szántó és kaszáló), hanem a 27 hízott marha növelte meg. A bizakodásra okot adó lendületes kezdésnek azonban, ismeretlen okból, gyorsan vége szakadt. 1809-től sörét, fejős juhot nem tartott, egy-két fejős vagy meddő tehenet, két hámos lovat is csak 1814-ig tüntettek fel a neve mellett.⁴⁰⁶ A vagyonlajstromokból kitűnik, hogy ezt követően 1830-ig a legelőkre nem hajtották ki lábasjóságait, egy tüzeset kapcsán azonban kiderült, hogy a tanyáján tartott néhány hámos lovat, fejőstehenet, sertést.⁴⁰⁷

Először az 1810-es években jelentkeztek anyagi problémái, melyekkel a borkereskedelem miatt Túrkevén rendszeresen feltűnő unokatestvérét kereste meg. Ifjabb Vincze Pál hitelező tevékenységében üzleti szempontok érvényesültek, nyoma sem volt az atyafiságos jóindulatnak. 1811-ben azzal a feltétellel kapott ötszáz jelöletlen forintot a bihari számvevőtől, hogy ha a nem tudja a pénzt határidőre visszafizetni, akkor egy rovás földje annak tulajdonába kerül.⁴⁰⁸

A nádori törvényszék fiágot jutalmazó döntése után a leányágtól visszacapott 8,5 rovással összesen 18 rovásra (81 hold szántó, 63 hold kaszáló) növekedett földbirtoka. Az 1810-es évek közepéig fekvő jószágának pontosan meg nem határozott részét árendába adta. Ezt egy szénalopási eset bizonyítja, amelynek gyanúsítottja a kihallgatás során az ő bérlőjének vallotta magát.⁴⁰⁹ Az 1820-as években anyagi gondjai miatt a majd másfélszáz katasztrális holdas birtok egy része bérlők kezében volt, huszonnégy holdat pedig a több évben főbírává választott Mihályi István tartotta zálogban.⁴¹⁰ A földdarab soha sem került vissza tulajdonába, mert a jelentős túrkevei birtokos 1829 végén megvette tőle azt 5800 váltóforintért.⁴¹¹ Túrkevére költözésétől 1830-ig – az 1808-as esztendő kivételével – lerótt adómennyisége tekintetében nem tartozott a tehetős redemptusok sorába.⁴¹²

1807 után Győry Zsófia és Vincze Lajos életútja végleg kettévált, reformátusok lévén felbonthatták volna megromlott házasságukat, ők azonban nem éltek a lehetőséggel.

⁴⁰³ JNSZML IV. A. 1/a. 1990/1813, 23/1814

⁴⁰⁴ Bagi, 2005: 148–157.

⁴⁰⁵ JNSZML V. A. 501/a. Mellékletek. No. 300/1796.

⁴⁰⁶ JNSZML V. A. 501/d. 1808–14.

⁴⁰⁷ JNSZML V. A. 501/a. 356/1823. JNSZML XIII. 4. No. 71/1824.

⁴⁰⁸ JNSZML XIII. 4. No. 54/1811.

⁴⁰⁹ JNSZML V. A. 501/b. Caps. F. Fasc. 1. No. 110/1814.

⁴¹⁰ JNSZML V. A. 501/a. 497/1830.

⁴¹¹ JNSZML V. A. 501/a. Örökítési jegyzőkönyvek. 3/1830, 141/1830.

⁴¹² JNSZML V. A. 501/d. 1808–31.

A családi irathagyaték felemás viszonyukat is érintő magánleveleiből kiderül, hogy a tetemes távolság ellenére sem szakadt meg köztük a kapcsolat. Többnyire gyermekeiken keresztül érintkeztek, de olykor személyesen is találkoztak. Utóbbit bizonyítja Győry Zsófia kisebbfajta zenebonát okozó vizitje Túrkevén 1811 májusában. A nő tiszteletét tette a Borbély családnál Tiszaroffon, s útban hazafelé megállt férje házában, ahol azonnal összekülönbözött a szolgálóval. A helybeli hajadont, aki „mindenes” volt Vincze Lajosnál, azzal vádolta, hogy tönkretette a konyhai edényeket, amit az élesen visszautasított. Szó szót követett, majd a közönséges hangnembe átcsapott veszekedés végén kölcsönösen ledér életű nőnek nevezték egymást.⁴¹³

Egymástól való érzelmi elhidegülésük közös barátjuk, Csepy Zsigmond Vincze Lajosnak küldött, őszinte, bár kissé közönséges hangvételű leveléből látszik a legvilágosabban. „Az feleséged [...] nálam mulatott, jó kedvünk volt, emlegettünk eleget és azt vettem észre az feleségedben, hogy nemsokára a szél megint, [...] de mikor, nem tudom. Pedig kár volna még egymástól megválnotok, az isten öregségekre még jót tehetne belőletek. O tempora, o mores. Én [...] még mostan is özvegy vagyok, comendálj [ajánlj] egy jó szelíd, vagyonos 40 esztendőss asszonyt, gyermektelent. [...] Már én neked, ha az feleséged meghal, készen tartok egyet”⁴¹⁴

Ifjú Vincze Lajos fogadta el leginkább apja személyét, talán azért, mert ő is hasonló karakterrel rendelkezett. A Nádor huszárezredben főhadnagyi rangban szolgáló ifjú leginkább akkor ragadott tollat, ha elfogyott a pénze. 1810-ben kelt leveléből kiderül, hogy anyja, aki egy lovat, s két egyenruhát vásárolt neki, megvonta az anyagi támogatást tőle, s a költségvállalást addig ügyesen elkerülő apjához irányította. Az ifjú katona bőszen bizonygatta, hogy noha félre teszi zsoldjának harmadát, az nem elég az ezrednél bevezetésre kerülő egyenruha megvásárlására. Apja megnyerésére a huszárezred parancsnokának, Illésy Sándornak a támogató nyilatkozatát is mellékelte. Az idősebb Vincze Lajost jól ismerő ezredes baráti hangon kérte az atyai támogatást, azt azonban nem rejtette véka alá, hogy a fiú gyakran hazudik, „rossz gazda”, ezért legcélszerűbb az új uniformis árát a regiment kasszájába utalni.⁴¹⁵ Nem tudjuk, hogy küldött-e pénzt idősebb Vincze Lajos, az azonban bizonyos, hogy a későbbiekben a megtakarításra képtelen fiatal tiszt – apja kezességvállalásával – Csepy Zsigmondtól kapta apanázsát. A fedezet biztosítása nem egyszer nehézségekbe ütközött, ilyen alkalmakkor idősebb Vincze Lajos sem fia sürgető, sem Csepy biztosítást követelő leveiről nem vett tudomást.⁴¹⁶

A fiatalabb Vincze fiú, az anyjával élő és gazdálkodó Ignác – bátyjával ellentétben – soha sem kért apjától anyagi támogatást, leveleiben a Bőnyben történekről számolt be neki. Túrkevén élő apja a közbirtokosság ügyes-bajos dolgai, a meghatározó famíliákban bekövetkezett elhalálozások mellett a családi gazdaság terméshozamairól, veszteségeiről is pontos képet kapott. Mindezeket túl részletekbe menő alaposággal tájékoztatta Győry Zsófia egészségi állapotáról, bátyjával való kibéküléséről, húga balul sikerült házasságáról.⁴¹⁷

Idősebb Vincze Lajos az 1820-as évektől kezdve alig-alig hagyta el a Berettyó parti mezővárost. Vincze Ignác és idősebb fia folyton arra próbálta rávenni, hogy látogassa meg őket Bőnyben, utóbbi – vállalva a költségeket – egy „téli alföldi komisz bundát” és egy „debreceni formájú kerek paraszt kalapot” is kért tőle.⁴¹⁸

⁴¹³ JNSZML V. A. 501/b. Cap. C. Fasc. 7. No. 54/1813.

⁴¹⁴ JNSZML XIII. 4. No. 63/1817.

⁴¹⁵ Uo. No. 53/1810. Illésy Sándorról Kurucz, 1998: 26–29.

⁴¹⁶ Uo. No. 59/1817. No. 63/1818.

⁴¹⁷ JNSZML XIII. 4. No. 70/1823. No. 71/1824.

⁴¹⁸ Uo. No. 73/1825.

Pest jóval közelebb volt Túrkevéhez, mint Bőny, de még oda sem jutott el. A Duna parti város antikváriumaiból megrendelt könyveit – feltehetően a vásárokon megforduló – helybeliek vitték el neki Túrkevére.⁴¹⁹ Ha néha napján ki is mozdult a nagykun mezővárosból, akkor sem jutott messzebbre Tiszaroffnál, a Borbélyok kastélyánál.⁴²⁰ Noha a Vincze fiú- és leányág a tárgyalótermekben a 18. században kígyót-békát kiáltott egymásra, úgy tűnik, hogy a vérségi kötelékek mindennek ellenére sem szakadtak el. Erre a legfőbb bizonyíték násznagyként való megjelenése unokatestvérei, ifjabb Pálfi Pál és Marjai József esküvőjén az 1810-es évek elején.⁴²¹ Az ünnepi alkalmak mellett a hétköznapokon is összejártak. Ezt a gyakorlatot nem zavarta meg a családi per 1814-es megújítása sem. 1817 nyarán Vincze Lajos „atyafiságos rokoni látogatásra” érkezett Marjai Józsefékhez, a társalgást azonban az oda részegen betérő helybeli orvos megszakította, s a vendéget becstelen szavakkal illette.⁴²²

Vincze Lajos a helybeli rokonokon kívül a házánál alkalmazott szolgálóknak mondhatta el bűjút-baját. Általában egy, de volt olyan esztendő is a Túrkevére való költözést követően, amikor két nő látta el a háztartási teendőket házában.⁴²³ Az 1820-as évek legvégén egészségi állapota véglegesen megromlott, állandó ápolásra, felügyeletre szorult. Szerencséjére az a túrkevei lány, aki 1825-től kezdve folyamatosan szolgálatában állt, lebetegedése után is odaadóan viselte gondját. Nem volt hálátlan, a szolgálólányra hagyott javak több, hasonló társadalmi helyzetű hajadon hozományát kitették volna. Mielőtt 1830 októberében fia segítségével Bőnybe távozott, a hűséges szolgálólánynak – idősebb fia hozzájárulásával – megengedte a házban maradást, s megbízta az ingatlanhoz tartozó javak felügyeletével.⁴²⁴ A testvérei képviselőjében is intézkedő, a családfő szerepkörét egyre inkább átvevő ifjabb Vincze Lajos felszólította az apja földjét árendáló két helyi birtokost, hogy a bérleti díj összegét kizárólag a település jegyzőjének adhatják át.⁴²⁵

A megbízható személyek kiválasztása, s a meghozott intézkedések nemcsak azt sejtették, hogy az időközben megözvegyült Vincze Lajos végleg elhagyja szülőhelyét, hanem azt is, hogy belátható időn belül egyik fia sem költözik a nagykun mezővárosba. Két és fél esztendővel élte túl nejét, 68 éves korában, 1832 januárjában halt meg szélütésben Bőnyben, ott helyezték örök nyugalomra a református temetőben.⁴²⁶

Vincze Lajos élete utolsó, s egyik legjelentősebb döntésével – felesége Ignác érdemeit kiemelten elismerő testamentumára adott csattanós válaszként – idősebb fiát, Lajost jutalmazta. Teljes túrkevei birtoka a jászkun törvények értelmében ősínek számított, ő azonban végrendeletében megkülönböztette a jószág egyes részeit. Nyolc rovást ősínek, hetet a leányágtól visszaszerzett tulajdonnak minősített. Az önhatalmú, törvénytelen címkezésre azért volt szüksége, hogy a IV. jászkun státútum értelmében szabadon rendelkezessen a szerzettnek nevezett birtokrészeiről. Míg az ősíből mindkét fiának egyenlően juttatott, addig az általa szerzettnek tekintett kizárólag Lajosra hagyta. Döntését egyrészt azzal indokolta, hogy idősebb fia viselte gondját élete utolsó

⁴¹⁹ Uo. No. 55/1811. A megbízottól ellopták a könyvvásárlásra átadott pénzt.

⁴²⁰ JNSZML XIII. 4. No. 56/1811.

⁴²¹ MOL A 2455.

⁴²² JNSZML V. A. 501/b. Cap. C. Fasc. 5. No. 86/1817.

⁴²³ JNSZML V. A. 501/d. 1807–30. Néhány évben (1812, 1815, 1816, 1819) nem tüntettek fel háztartásában szolgálókat.

⁴²⁴ JNSZML V. A. 501/b. Cap. H. Fasc. 6. No. 73/1830. Bútorokat, ágyneműt, konyhai-háztartási eszközöket, árpát, búzát, s hatvan váltóforintot kapott.

⁴²⁵ JNSZML V. A. 501/a. 497/1830.

⁴²⁶ MOL A 1506.

időszakában, másrészt azzal, hogy a magtalan Ignáccal szemben Lajos fia már utódokat nemzett.⁴²⁷

VI. 2.3. Marjai József, a redemptusból lett irredemptus

Az anyja halálakor 13 éves József a helyi hat osztályos, azaz teljes értékű partikula elvégzése után a településen maradt, s a 10,3 rovásos családi gazdaságot irányította. Az osztályt követően 3,75 rovásnyi földet tudhatott magáénak – a 10 öles szőlőföldön és anyai jussból származó házon és portán kívül. A települési conscriptiókban 1807 és 1813 között többnyire 1-2 hámos lovával, fejős és meddő tehenével, 5 rovás körüli művelés alá vett földjével, s az ezek után fizetett 5–15 forint adóval nem tartozott a tehetős redemptusok rétegébe. 31 évesen, 1813-ban szánta el magát a nősülésre. A helyi redemptus-tanácsos elitből senki sem adta hozzá a lányát, választottja Koós Erzsébet lett, akinek fél rovás földdel, s néhány lábasjósággal rendelkező apja a mezőváros szegény rétegébe tartozott.⁴²⁸

Marjai jelentősnek nem nevezhető vagyona nem hogy növekedett volna, hanem 1812-ben még apadt is. Öt fiatal férfi, akik kilétét nem tudták megállapítani, egy zimankós februári vasárnapon szánnal érkezett Marjai tanyájához. A váratlan vendégek a „katonafogdosás” elől kértek menedéket, de hamar kiderült, hogy jövetelüknek más célja van. Miután megkötözték az öreg, megromlott látású tanyást, válogatás nélkül rakták a szánra a szemes terményt, a lábasjóságot, s az élelmet. Olyannyira szegények vagy mohók voltak, hogy még egy borotvakészletet és egy tükröt is magukkal vittek.⁴²⁹

Amíg Marjai Albert prédikátorként – egy alkalmat leszámítva – nem konfrontálódott a helyi tanácsosokkal, addig fia többször is szembe került azokkal. Apja halála után egy esztendővel, 1807 késő őszen unokatestvérével, Vincze Lajossal együtt a templomban elfoglalta a szenátorok és a bíró helyét. A hasonló eset elkerülése végett a renitenseknek a katedra melletti első széket jelölték ki. Marjai azonban nem vette tudomásul a megintést, 1808 februárjában a Jászkun Kerület akkori főfiskálisát, Laczka Jánost a templomi padban beljebb nyomta, majd saját süvegét eléje tette. A megbotránkoztató eset súlyát mi sem jelzi jobban, hogy a tanácsosok – a II. jászkun statútum értelmében – a Nagykun Kerület kapitányát is tájékoztatták az ügyről.⁴³⁰ Az esküdtek tekintélyének megkérdőjelezése Vincze Lajos nevéhez fűződött először a századforduló idején. A fentiek azt bizonyítják, hogy Marjai nemcsak hozzácsapódott a főkolomposhoz, hanem jelentős szerepet is játszott a tanácstagok lejáratásában.

Marjai azonban a templomi viselkedésén túl a közteherviselés elmulasztásával is felhívta magára a figyelmet. Több helyi nemeshez és Vincze Lajoshoz hasonlóan nemesi származására hivatkozva szándékosan megtagadta a szállítási, beszállásolási kötelezettségét.⁴³¹

Nem tudni, hogy milyen módon távolodott el a nemesi compániától, 1808 után azonban már nem találjuk meg a nemesi jogokat fennen hangoztatók csoportjában. Marjai – önmagától vagy külső hatásra – rájött arra, hogy nincs értelme az árral szemben úszni, több babér terem számára, ha felhagy ellenzéki magatartásával. Noha források nem bizonyítják, Marjai bizonyosan bocsánatot kért a települési elittől, Laczka Jánostól, ennek

⁴²⁷ GYML IV. B. 473. No. 45/1831.

⁴²⁸ JNSZML V. A. 501/d. 1806–13.

⁴²⁹ JNSZML V. A. 501/b. Caps. E. Fasc. 6. No. 17/1812.

⁴³⁰ JNSZML V. A. 501/a. 340/1807, 63/1808.

⁴³¹ Uo. 93–94/1808, 233/1808. Bánkiné, 1982: 370–371. Bagi, 2005: 156–157.

köszönhette, hogy az 1813-ban megtartott őszi települési tisztújítás alkalmával bekerült a tanács ellenőrzésére hivatott külsőtanácsba, hovatovább ő lett a mezőváros igazgatási felügyelője, politikai inspektora is. Nem a teherbírás próbájaként, hanem pénzszüke miatt még az erdőfelügyelő munkáját is ő látta el.⁴³²

A politikai inspektort legtöbbször a települési tanács tagjai közül a szenátorok és az illetékes kerület elöljárói választották. Jászberényben és Jászfényszarun is előfordult olyan eset, amikor az igazgatási felügyelő a külsőtanácsból került ki. Noha Marjai nem a tanácstól, hanem a Túrkeve felügyeletével megbízott Nagykun kerületi esküdtől függött, mindennapi munkájának elvégzéséhez elengedhetetlen volt a települési vezetéssel való kiegyensúlyozott együttműködés. Igazgatási felügyelőként egészségügyi, építési, tűzvédelmi és közbiztonsági feladatokat látott el. A nagy áttekintőképességet igénylő, sokrétű munkáért fizetést kapott, s nem vett részt az állami és a helyi közmunkában.⁴³³

Pontosan fél évvel a legtekintélyesebb belterületi, rendészeti hivatal megkaparintása után, 1814 áprilisában a halálozások miatt a tanács egyik megüresedett helyét is elfoglalta.⁴³⁴ Az esküdtek nem csalódtak benne, bizalmuk jeleként újabb megbízásokat adtak neki. 1815 májusában Ecseg puszta árendájának számvevőjévé „tétetett”, júliusban pedig a csaplárosok elszámolásainak vizsgálatára a nótárius és a borbíró mellé rendelték.⁴³⁵ A legnagyobb elismerést azonban a település főbírájának helyettesítése jelenthette számára. Először ez 1816 nyarán fordult elő, majd később több alkalommal is megisméltódott.⁴³⁶

Gyakorlatilag három év alatt a település közönséges redemptusából az egyik legtöbbet dolgozó tanácsosává vált. Ő azonban tovább akart kúszni a helyi politikai ranglétrán. Nagyobb presztízzsel és több fizetéssel járó pozíciók után vágyott. Biztosra akart menni, ezért két vasat tartott a tűzben. A gazdasági vonalat előtérbe helyezve 1816-ban városgazdának, 1818-ban számvevőnek szerette volna magát megválasztatni.⁴³⁷ Noha mindkét tisztségbe más került, nem nagyon búslakodhatott, hisz a felemelkedés másik, rögzöbbs útján célba ért. 1817-től kezdve – 1820-at kivéve – minden évben a település főbírájának jelölték, s végül 1822-ben a település első emberévé választották.⁴³⁸ Ez megisméltódott 1823-ban is, de az 1824-es esztendő őszi tisztújításán – saját kívánságára – már nem jelölték bírónak.⁴³⁹ Feltehetően ennek már a személyével szemben időközben felmerült nagyfokú bizalmatlanság állhatott a háttérben. Főbírói hivatalának második évében, 1824. július utolsó napján közölték vele a tanácsban, hogy számoljon el azzal a hiánnyal, amit Ecseg puszta perceptoraként felhalmozott.⁴⁴⁰

A meghökkentő felszólítás egy régóta húzódozó folyamat köztes állomásának tekinthető. Marjai még a puszta számvevője volt, amikor a tanács először 1820-ban felkérte az előző évek számadásainak mielőbbi elkészítésére. A kérésnek eleget nem tett eleget 1821-ben, ezt követően még két alkalommal híták fel a figyelmét a hiányosság pótlására. A mulasztás – ismeretlen okból – 1824 januárjában újból felszínre került, de ekkor már nem volt menekvés számára, mert a számadásokat nem szenátortársai, hanem egy Nagykun kerületi tiszt és Illésy nagykun kapitány követelte tőle.⁴⁴¹

⁴³² JNSZML V. A. 501/a. 338/1813.

⁴³³ Bánkiné, 1995a: 107–110.

⁴³⁴ JNSZML V. A. 501/a. 170/1814.

⁴³⁵ Uo. 187/1815, 459/1815.

⁴³⁶ Uo. 374/1816, 797/1817, 941/1817, 243/1820.

⁴³⁷ Uo. 719/1816. ill. 776/1818. 1792-ben a számvevő, a városgazda évi 80, az igazgatási felügyelő 1802-ben évi 40 forintot keresett. Bánkiné, 1995a: 98, 107.

⁴³⁸ Uo. Jelölések: 940/1817, 775/1818, 612/1819, 929/1821. Megválasztás: 565/1822.

⁴³⁹ Uo. 431/1824, 449/1824.

⁴⁴⁰ Uo. 345/1824.

⁴⁴¹ Uo. 140/1820, 632/1821, 23/1824.

A pénzügyi beszámoló és települési költségvetés összevetése után gyorsan kiderült, hogy hivatalát hatalmas, 7962 váltóforintos hiánnyal zárta.⁴⁴² A pénz előteremtésére az esztendő végéig kapott haladékokat, amit furfangosan két alkalommal is meghosszabbított. December közepén a Vincze fiág ellen folytatott perére, majd februárban az eladásra kínált lábasjóságok alacsony piaci árára hivatkozott.⁴⁴³ Az időhúzást követően sem tudott fizetni, így felsőbb utasításra 1825 áprilisában az öt tagból álló helyi küldöttség felbecsülte ingó és ingatlan javait. Ezután Marjai – engedély nélkül – eladott „egy napi juhot” a 6233 forintra értékelt vagyonából, ezért a települési vezetés úgy döntött, hogy nem érdemes halogatni a lefoglalást. A hónap végén a túrkevei esküdtek előtt kalapács alá került élete munkája. Amíg földje, háza, szérús kertje, szőleje a kikiáltási ár felett, addig lábasjóságai az alatt találtak gazdára. Hiába folyt be az árverésen 6479 forint a település kasszájába, eredeti tartozásából még majd 1500 forint megmaradt. Ha az árverést nem is tudta megakadályozni Marjai, azt azért elérte Laczka János nagykun kapitány hathatós támogatásával, hogy néhány felértékelt, de el nem adott lovát az aratás és az őszi munkák végéig használhassa.⁴⁴⁴ Marjainak anyagi értelemben gyakorlatilag nem maradt semmije, társadalmi tekintetben irredemptussá vált.

Egy héttel a nem mindennapi árverés után tollat ragadott, s a főkapitánynak s a Jászkun Kerület közgyűlésének írt levelében hivatali elődje, Vad Mihály felelősségét firtatta. Elérte célját, ugyanis a legfelsőbb döntéshozó szerv elrendelte a Jászkun Kerület főfiskálisának és főnótáriusának, illetve Laczka Jánosnak az ügy újbóli kivizsgálását. A főtisztek először kikérték a két hajdani perceptor véleményét az 1815-ös év számadásáról, majd miután kiderült, hogy az átadás-átvétel két gyökeresen eltérő változata került az asztalukra, a település archívumában részletekbe menően áttekintették a mezőváros gazdasági iratait.⁴⁴⁵ Jelentésük egyértelműen kimondta, hogy Vad Mihály semmiféle pénzügyi visszaélést nem követett el.⁴⁴⁶

1826 júniusában a Jászkun Kerület közgyűlése újfent Marjai József nevétől lehetett hangos. A volt főbíró ugyanis éles hangú levélben tiltakozott a helyi tanácsból való eltávolítása ellen. Ennek meg is lett az eredménye, ugyanis az ülésen döntés született egy újabb vizsgálatról. A kirendelt tisztek aggályosnak tartották ugyan, hogy a túrkevei esküdtek nem kérték ki a Nagykun, illetve a Jászkun Kerület vezetőinek véleményét, tartalmi kifogást viszont nem emeltek a kizáró határozat ellen. Terjedelmes beszámolójukban megerősítették Túrkeve tanácsának határozatát, melynek indoklása szerint Marjai „*irredemptus létére redemptusoknak előljárója nem lehet, s azoknak törvényt nem szolgáltatathat*”. [Kiemelés – P. Z.] Ezen túl indítványozták a volt főbíróval szemben egy „fiscalis actió” elrendelését.⁴⁴⁷

Az 1827 januárjában kezdődő perben a Jászkun Kerület vicefiskálisának arra kérdésére, hogy hová tűnt a túrkevei gazdatársadalom sok ezer forintja, Marjai nem adott választ, a felelősséget alperceptoraira hárította. A hosszú magyarázkodás végén kérte a késve elkészített számadásai perhez csatolását. Ezt a vádhatóság képviselője elutasította,

⁴⁴² JNSZML V. A. 501/e. Ecseg számadásai 1815–20.

⁴⁴³ JNSZML V. A. 501/a. 562/1824.

⁴⁴⁴ JNSZML V. A. 501/a. Mellékletek. No. 319/1825. A lovakat csak 1826 nyarán vette el tőle. JNSZML V. A. 501/b. Caps. H. Fasc. 2. No. 99/1826, 124/1826.

⁴⁴⁵ JNSZML IV. A. 5/b. 49. füz. 2. köt. No. 49/1827. A „d”, „e”, „f”, „h” mellékletek.

⁴⁴⁶ JNSZML IV. A. 1/b. Fasc. 8. No. 1783/1825.

⁴⁴⁷ Uo. 1319/1826. JNSZML IV. A. 5/b. 49. füz. 2. köt. No. 49/1827. Az „a”, „b”, „c” mellékletek. A tanács kétszer is ugyanezt a határozatot hozta. Hiába próbálta a Jászkun Kerület közgyűlése a tanácsstagok választásába az irredemptusokat is bevonni, 1826-ra kiderült, hogy a szenátori érdekek ennek útját állják. Bagi 1995. 210.

ám Marjai József megismételte kérését, majd a tárgyalási forduló végén – felbátorodva az időhúzást rosszul kezelő ügyész erélytelenségén – megkérdőjelezte a vád alapjait.

A következő fordulóban már érezhető volt az előzőeknél valamelyes határozottabb ügyészi magatartás. A felperes kategorikusan kijelentette, hogy a hiány újvizsgálására nincs szükség, a „Polgári Fenyítő” perben az a kérdés, hogy „a hiányosság mi módon történt, szerencsétlenségből-e vagy az alperesnek olyan hibája által, mely [...] büntetést húz maga után”. Marjai azonnal megérezte a hangnembváltást, s alapvetően a település akkori nótáriusára, Kenéz Mihályra terelte a gyanút. Kertelés nélkül kimondta, hogy „őtet egyedül [...] a nótárius buktatta meg, kezében lévén neki az ártásra való mód, midőn [Marjai] számadáshoz tartozó jegyzései, írásai [...] közül [...] csak azok láttak világot a számadásban, amelyek neki [nótárius] tetszettek”. Neki nem irredemptussága miatt kellett távoznia a tanácsból, hanem azért, hogy a számadásait meghamisító ellenlábasa „a maga sógorát, aki [...] hasonlóan, mint az alperes is irredemptus, a tanácsbeliségbe betehesse” – összegezte gondolatait. Hosszú monológja végén újfent az általa papírra vetett 4-5 ívnyi számadás elővételét sürgette. A bíróság képviselői nyilván belátták, hogy Marjai felülkerekedett az ügyészségen, ezért megszakították a pert.⁴⁴⁸

Az 1833 tavaszán kezdődő tárgyalási sorozatban Marjait az ügyészség egyes húzással felkérte, hogy röviden ismertesse a per „talpkövé” – így az nem nyúlhatott bevált módszeréhez. Állítása szerint a jegyző önkényesen hazavitte az aktákat s a jegyzőkönyveket, ezen túl tanácsi felhatalmazás nélkül indított, s vezetett eljárásokat személyek, családok ellen. Ám nemcsak a nótárius, hanem a helyi szenátorok egy része is kemény kritikát kapott. Fennhangon sérelmezte Marjai, hogy az ő fekvő javait és lábasjóságait áron alul adták el. Maratoninak tűnő beszéde végén tanácsos társai kollektív felelősségét hangoztatta. Marjai elvárta volna szenátortársaitól, hogy figyelmeztessék az előre nem látható problémákra, az esetleges csapdahelyzetekre. Utolsó mondataiban – „szerencsétlen, és búsladozó feleségére, úgy ártatlan gyermekére” utalva – kertje és egy rovásnyi föld visszaadásáért esedezett. Mindezeket túl arra kérte a jelenlévő tiszteket, hogy a „még hátralévő napjait a publicum szolgálatára” használhassa fel.

Ha a kezdetektől nem bízott az egykori számvevő Kenéz Mihályban, akkor miért adta kezébe elszámolásait? Megtehetette volna, hogy a második vagy a harmadik nótáriussal vizsgálattja át azokat – szegezte az ügyész a kérdést Marjainak.⁴⁴⁹ A volt főbíró a szokásos vádaskodás után – okosan ráérezve a felperes hibájára – felhívta a törvényszék tagjainak a figyelmét, hogy ő csak Kenéznek adhatta át számadásait, hisz a másik két nótáriusnak nem tartozott a munkaköri leírásába a puszták árendájának ellenőrzése. Kinyilvánította, hogy „vesztegető, és tékozló ember soha sem volt”, sőt „perceptorsága ideje alatt gazdasága még kevesedett” is. A fiskálisnak végleg elfogyott a türelme, s a jogi érvelés helyett „lelki hadművelettel” akarta sarokba szorítani Marjait „Minden romlásának egyedül való oka, a nagymértékben gyakorlott barátság, és saját jövedelméhez nem alkalmaztatott kiadás és költekezés volt!” – felelt saját kérdésére az ügyész, anélkül, hogy állítását írásbeli bizonyítékokkal, vagy tanúvallomásokkal alátámasztotta volna. A bíróság ahelyett, hogy pontot tett volna a per végére a számadások újbóli, a procedúra során immáron harmadik vizsgálatát rendelte el 1834 júniusában. A több mint egy esztendőn keresztül húzódó ellenőrzés után a Jászkun Kerület polgári törvényszéke Marjait bűnösnek mondta ki a számadás elkészítésének hiánya, a lakosság nagyarányú megkárosítása miatt, s büntetésként helybenhagyta a települési vezetésből kizáró tanácsi döntést, Kenéz

⁴⁴⁸ Uo. 1–11. A peranyagban az egyes tárgyalási fordulók dátumait nem, csupán az első ítélet időpontját tüntették fel. Nagykun kapitánnyá válásáig, 1828-ig a vádat – a reformkorban Kossuthal szoros kapcsolatba került – Illésy János képviselte (Vö. Bagi, 1993: 338. Kurucz, 1998: 30–32.), de az iratanyagból nem derül ki, hogy utána ki(k) ült(ek) az ügyészi székekben.

⁴⁴⁹ Uo. 12-23.

rágalmazásáért pedig 50 forintos pénzbírsággal sújtotta. Emellett a mezővárossal szemben fennálló, majd 1500 forintos tartozása mielőbbi behajtását írta elő. Marjai nem fogadta el az ítéletet, hiába fellebbezett azonban a harmadfokú jogszolgáltatási fórumnak számító nádori főtörvényszékhez, az ítéleten 1836 novemberében ott sem változtattak.⁴⁵⁰

A túrkevei szenátorokat a per első fiskálisa, a nagykun kapitányi székben ülő Illésy János értesítette 1837. január végén a megfellebbezhetetlen ítéletről.⁴⁵¹ A meglévő „vagyon lefoglalása” miatt kiszálló túrkevei tanácsstagok az adósleveleken kívül azonban semmit sem találtak Marjaiéknál. A település egykori első embere tágabban vett családtagjainak, valamint helyieknek összesen 3645 forinttal tartozott, ebből a summából 800 forintot a „maga és háza népének élelmére és ruházatára” vett fel. Még a kiszállás előtt levélben kereste meg a tanácsot Kenéz Mihály, aki látva Marjainak „szerencsétlen sorsát és helyzetét s hajdani fényéről [...] lesüllyedését” elállt a félszáz forintos bírság behajtásától.⁴⁵² [Kiemelés P. Z.] A magánszemélyek nem követelték kintlévőségüket, viszont a település vezetése nem volt, jogilag nem is lehetett ennyire nagyvonalú.⁴⁵³

A bírósági tárgyalás előtt a vád képviselői – az előzetes környezettanulmányokra építve – pontosan tudták, hogy Marjai nem dorbézolta el a hiányzó pusztaárendát, a fiskális részéről többször hangoztatott, effajta kijelentések a volt főbíró lelki megtörését, időhúzó, takarózó taktikájának megakadályozását szolgálták. Ha a sikkasztásnak akár a gyanúja is felmerült volna a Nagykun kerületi tisztek vizsgálódásakor, akkor bizonyosan más büntetést kapott volna. Az előbbiekből következően tényleges bukása nem vagyonának teljes lefoglalásakor, hanem néhány hónappal később, a tanácsból való kizárásakor következett be. Senki sem tudta volna nálánál pontosabban bemutatni a törvényszék előtt, hogy vagyona elvesztése, azaz irredemptussá válása ehhez csak ürügy volt, hisz a helyére kerülő személy is irredemptus volt. Marjai hosszú időt töltött el a helyi politikában, tökéletesen átlátta az erőviszonyokat, ebből fakadóan nem lehetett kétsége afelől, hogy a hatalmi mikrofizika ellentétes pólusán lévők – kihasználva helyrehozhatatlan hibáját – megpróbálják őt semlegesíteni. Riválisai is tudták, hogy a társadalmi presztízsből karriert építő szenátortársuknak a politikából való kizárása a bukást jelenti. Értelmetlen lett volna tömlöcbe zárni, hisz a közéleti tevékenységektől való eltiltás virtuális börtönként örökre fogva tartotta őt.

Az igazság kiderítésének szemszögéből vizsgálva a per kudarccal zárult, hisz nem derült ki a közel másfél évtizedes huzavona után sem, hogy hová tűnt a pénz. Marjai nem egy buta közszereplő volt, már a per kezdete előtt pontosan belátta, hogy a kezében lévő bizonyítékok gyengék és elégtelenek önmaga tisztázására. Viszont kitűnő érzékkel rátapintott arra, hogy egyetlen taktikai fegyver maradt számára, a felelősség minél szélesebb körű megosztása. A nótáriusra és családjára, valamint a hozzájuk kötődő redemptus csoportra szórt vádak („Kenéz világ van”) igazságtartalmát nehéz felderíteni, hisz ezekről a tanácsülési jegyzőkönyvek nem tesznek említést, ám lehetetlen nem észrevenni az azokból sugárzó, mélyen elfojtott személyes ellenszenvet. Az egykori főbíró ugyanis olyan személynek titulálta magát, mint aki mindig a közösség érdekeit tartotta szem előtt, s vele szemben létezett egy szűk kör, amely a kezében lévő erős hatalmi lehetőségekkel sorozatosan visszaélt, s kizárólag a rokoni körének meggazdagodását, a legfontosabb pozíciók megszerzését tekintette életcéljának. Az eljárás kezdetétől azt

⁴⁵⁰ Uo. 23–44. A Marjai által követelt, állítólag Kenéznek átadott számadások nem voltak megtalálhatók a túrkevei archívumban. Erről a per „I” melléklete tudósít. 1834-től polgári perekben másodfokon a kapitányi székek helyett a főkapitányi szék, míg harmadfokon a nádori főtörvényszék ítélkezett. Bánkiné, 2004: 25.

⁴⁵¹ JNSZML V. A. 501/a. 126/1837.

⁴⁵² JNSZML V. A. 501/b. L. füz. 1. köt. No. 61/1837.

⁴⁵³ JNSZML IV. A. 5/b. Fasc. 9. No. 22/1838.

próbálta a bírósággal elhitetni, hogy ő egy idegen elem volt a legjelesebb családok számára fenntartott helyi politikai páholyban.

Amíg legtöbb állítását nem tudjuk ellenőrizni, addig a redemptus elithez való kötődését, vertikális és horizontális kapcsolatrendszerét viszonylag egyszerűen megrajzolhatjuk a születési matrikulák segítségével. A keresztkomasági meghívásokból ugyanis pontosan kirajzolódik, hogy a szenátorok a hivatali asztalközösségből mennyit mentettek át a magánélet szférájába. Marjai József és neje több mint negyven újszülöttet tartott keresztvíz alá, de ebből mindössze csak háromnak az atyja töltött be valamilyen fontos tisztséget a nagykun mezővárosban. Ráadásul ezt még tovább homályosítja az, hogy a három keresztkomasági meghívás kivétel nélkül Marjai karrierjének csúcspontjára, főbírói hivatalának idejére esik. Ezzel ellentétben az a két tucat család, amely őt kérte fel gyermeke keresztapjának a társadalom alsó rétegébe tartozó személy (zsellér, szolga) vagy valamilyen mesterember (molnár, csizmadia, kötélverő) volt. Kimondható tehát, hogy a bukott főbíró egy viselkedésszociológiai értelemben vett vonal választotta el a lokális elitől.⁴⁵⁴ Ezt azért is fájlalhatta különösen, mert lelkész apja esetében, gondoljunk csak a Marjai gyerekek keresztelőire és két esküvőjükre, ez a társadalmi vízváltó még nem létezett.

Ahhoz, hogy a társadalmi helyét pontosabban meghatározzuk, vissza kell térnünk a perfolyam alatt tett nyilatkozataihoz. A vád képviselőivel folytatott szócsatáiban egyszer sem gazdálkodó redemptusként, hanem egy olyan tisztségviselőként definiálta önmagát, aki széleskörű munkájának elismeréseként, a túrkevei közösség jóvoltából jutott fel a helyi hatalmi ranglétra legfelső fokára. A tárgyalóteremben több alkalommal világossá tette, hogy a közel másfél évtizedes, a „publikum” érdekében tett szolgálata nem volt más, mint apja lelkészi, egyház- és közösség szervező tevékenységének egyenes folytatása. A művelt értelmiségi, de szolid anyagi milióból induló Marjait tehát nem a vagyongyarapítás, hanem a társadalom bizalmi tőkájének megszerzése vezérelte, amiben hatalmas segítséget jelentett apja pozitív emlékezete. Csak kiegészítésként jegyezzük meg, hogy Laczka Jánost az anyagi javak megszerzése is motiválta a tisztviselői karrier mellett.⁴⁵⁵

Noha Marjai többször megemlítette a jogi procedúra folyamán alaposágát, számvevői kiválóságát, ám ő maga is tudta, hogy szavai nem feleltek meg a valóságnak. *„Senki sem volt oktatóm vagy vezetőm, aki arra intett volna, hogy minden kiadásokat feljegyezzek, mert soha csak egy sor írást sem tettem, tapasztalatlan és próbálatlan lévén, mint fiatal”* – valotta be a jászkun főkapitánynak küldött levelében még a végrehajtás előtt, 1825 februárjában.⁴⁵⁶ [Kiemelés – P. Z.]

Az 1820-as évek közepétől kezdve azonban nemcsak saját perére, hanem a családban folyó eseményekre is figyelnie kellett. Ráadásul a dolgát még az is megnehezítette, hogy a rokonsággal kapcsolatos problémák két szálon futottak.

Idősebb bátyja, a Szeghalmon prédikátorként tevékenykedő Albert korai halálával két kiskorú árvát hagyott hátra. Mint fentebb említettük özvegye, Hunyadi Erzsébet – nem utolsósorban az 1793-ban a Vincze jószágából a Marjai családnak jutó földrészre alapozva – Túrkevéen kezdett új életet.⁴⁵⁷ Fiai közül Albert az iskolapadot választva jogi végzettséget szerzett, Ferenc pedig katonának állt. Hunyadi Erzsébet gondoskodásának köszönhetően

⁴⁵⁴ MOL A 2453. A viselkedésszociológiai rendiségre Kövér, 1995., Kövér, 2001: 99–110. A keresztkomaságra Morvay, 1984. Benda Gy., 2002. Örsi, 1999: 194–201. Sokatmondó, hogy az 1830-as években már alig hívták meg keresztzülőnek.

⁴⁵⁵ Örsi 1999. 163–182.

⁴⁵⁶ JNSZML IV. A. 5/b. 26. füz. 2. köt. No. 29/1827. Az „e” melléklet.

⁴⁵⁷ Hunyadi Erzsébet újra férjhez ment egy Nyíri Bálint nevezetű férfihez, akitől két gyermeke (Lajos 1821. 7. 2, Bálint 1824. 1. 3.) született. Nem tudjuk, hogy a feleségnek vagy Nyírinek szólt az Illésy család megtisztelő jelenléte a keresztelőkön. MOL A 2452.

úgy léptek felnőttkorba, hogy közösen két házzal és két rovás földdel rendelkeztek Túrkevén.⁴⁵⁸

A Nagykunságtól távol élő fiúk a házakat árendába adták, a szőlőt és a földet Majai József vette használatba, bizonyíthatóan 1830-tól. Albert 1831-ben bekövetkezett hirtelen halála után Ferenc rendelkezett az összes vagyonnal, s jó tulajdonos módjára nem hagyta magát becsapni, kisemmizni. A közigazgatás különböző szintjein dolgozóknak küldött terjedelmes leveleiben katonás határozottsággal hívta fel a figyelmet nagybátyja szerződészegő magatartására. A küldemények nem voltak eredménytelenek, mert a megindított vizsgálatok eredményeként az ágon belül megszűnt a konfliktus.⁴⁵⁹

A Kallós Erzsébet normaszegő végrendeletéből kibontakozó, több évtizeden keresztül tartó családi jószágper 1792–1793-as első felvonása után, az 1810-es évek közepén a vesztes fiág bíróság elé citálta a nagy port felkavart ügyet. Kitartó próbálkozásuk eredményre vezetett, 1821 őszén a Jászkun Kerület polgári törvényszéke nekik ítélte a majd harminc évig a leányág birtokában lévő 17 rovásnyi földet.⁴⁶⁰ Nyilván a leányág képviselői közül mindenkit letaglózott a döntés, de talán közülük Marjai József tudott a legnehezebben napirendre térni a fölött. Az 1830-as évek végén, amikor már világossá vált, hogy mind erkölcsileg, mind anyagilag leírták Túrkevén, kizárólag a Vincze Lajos és Pál utódainál lévő fekvő jószág visszaszerzésében reménykedett. Ennek érdekében a jószágper folyamán mindig előtérben lévő Marjai a leányág elsőszámú képviselőjévé vált. Fáradhatatlanul kezdeményezte az újabb és újabb tárgyalásokat, amelyek egyike sem hozta meg a számára kívánatos eredményt.⁴⁶¹

Marjai felelőtlen hivatali mulasztásáért súlyos árat fizetett, bukása nemcsak az ő, hanem felesége és egyetlen fia életét is tönkre tette. Az árverés után nem költöztek ki a házukból, hanem bérlőként továbbra is ott húzták meg magukat.⁴⁶² Az egykor szebb napokat megélt Marjaira utolsó éveiben többször is a szégyen árnyéka vetült. Hol felesége nem bizonyított lüdpósi esetétől, hol László fia kocsmái verekedésétől volt hangos a nagykun mezőváros.⁴⁶³

1841-ben bekövetkezett halálakor feltehetően sokan emlékeztek elhíresült perére, de talán senki nem gondolta, hogy néhány éven belül az egész család kihal majd. Marjai Józsefnek és nejének csak egy gyermeke született, László, aki katonának állt, az 1840-es évek elején Lengyelországban teljesített szolgálatot.⁴⁶⁴ Az ifjú megszegve az egyházi rendelkezést, elsőfokú unokatestvérét vette nőül 1846 októberében. Talán a közeli vérrokonság is felelőssé tehető gyermekeik haláláért. A nő 1851 novemberében egy házasságon kívül fogant gyermeket is világra hozott. Furcsa módon a matrikulába a lelkész feljegyezte, hogy az újszülött törvnytelen, mert a férj a szabadságharc befejezése óta nem volt Túrkevén. A nő két, a csecsemő három héttel a szülés után meghalt.⁴⁶⁵ Marjai László később nem tűnik fel a levéltári forrásokban, feltehetően a szabadságharcban vesztette életét. A volt főbíró özvegye 78 éves korában, 1868-ban távozott az élők sorából. 1846-tól haláláig egykori házuk tulajdonosaként tüntették fel.⁴⁶⁶

⁴⁵⁸ JNSZML V. A. 501/b. Caps. H. Fasc. 2. No. 120/1826.

⁴⁵⁹ JNSZML IV. A. 1/b. Fasc. 4. No. 1036/1835., No. 2265/1836. Nyíri feltűnése után Marjai semmilyen szerepet nem játszott unokaöccsei vagyónának kezelésében.

⁴⁶⁰ JNSZML IV. A. 5/b. 19. füz. 11. köt. No. 93/1815. 46.

⁴⁶¹ JNSZML IV. A. 1/a. 1037/1834, 668/1839.

⁴⁶² JNSZML V. A. 501/d. 1826–41.

⁴⁶³ JNSZML V. A. 501/a. 886/1838. ill. 226/1839, 234/1839.

⁴⁶⁴ Marjai halála: 1841. 2. 20. MOL A 2452. HBML IV. A. 1018/c. No. 47/1845.

⁴⁶⁵ László anyja, Koós Erzsébet és anyósa, Koós Zsófia édestestvérek voltak. József 1848. 6. 14. – 1848. 10. 5., László 1849. 10. 8. – 1849. 10. 16., Lajos 1851. 11. 17. – 12. 6. MOL A 2453, 2455.

⁴⁶⁶ Halála: 1868. 4. 2. JNSZML XXXIII. 1. Túrkeve ref. hal. anyak. JNSZML V. A. 501/d. 1841–55.

Az azonos családból induló, a jelentős korkülönbség ellenére ugyanahhoz a generációhoz tartozó három unokatestvér közül Vincze Pál karrieríve emelkedett a legmagasabbra. Ezt alapvetően két tényezőnek köszönhető. Egyrészt ő kamatoztatta a legjobban a rendelkezésére álló öröklött és megszerzett erőforrásokat, másrészt ő volt az, aki társadalmi akciói során a leginkább alkalmazkodott az életterül szolgáló normarendszerek nyújtotta feltételekhez. Pályája kezdetén társadalmi mobilizációja érdekében famíliája társadalmi tekintélyét és a kulturális tőkeként értelmezett testőri szolgálatát kamatoztatta a Jászkun Kerületben. A Bécsben töltött öt esztendő volt az alapja hivatali emelkedésének választott pátriájában is, ahol ugyan rendelkezésére álltak anyja birtokai, de családi presztízs híján személyes képességeivel, elvégzett munkájával hívhatta fel magára a figyelmet. Gazdasági erőforrásait gondosan szőtt társadalmi kapcsolathálója révén aknáztta ki. Látható személyközi viszonyrendszerének meghatározó csomópontjaiban – borkereskedelmi szempontból – a túrkevei városgazda és a Bihar vármegyei gazdasági vezetés állt. Amíg az előbbi az állandó felvevőpiac garanciája volt, addig az utóbbi felesleges, nehezen értékesíthető borának eladásáért cserébe hivatali emelkedést biztosított a tisztújítások során feljebb lépésre képtelen számvevőnek. A borszállításhoz és a meg nem valósult sóárusításhoz a városgazda pártoló tevékenysége mellett elengedhetetlen volt a túrkevei városvezetés róla kialakult negatív emlékezetének megváltoztatása is. Felmérte, hogy hosszú távú gazdasági érdekei miatt sokkal kifizetődőbb számára, ha feladja nemesi önazonosság tudatát, s a jászkun normatív struktúrában nem vármegyei nemesként, hanem redemptusként definiálja önmagát.⁴⁶⁷ Ennek eléréséhez alázatra, büszkesége letörésére volt szüksége – ahogy tette azt a testőrségből írt bocsánatkérő levelében. Személyiségét azonban nemcsak a meghátrálás, hanem a rendkívül határozott és céltudatos magatartás is jellemezte. A gárdába kerüléskor elszántsága tükröződött, anyjához és leánytestvéreihez fűződő kapcsolatában erőszakos viselkedése domborodott ki.

Vincze Lajos ugyanolyan vagyoni és társadalmi miliőből indult, mint Vincze Pál. Unokatestvérével szemben azonban az ő karrierjét a folyamatos kudarcok, s leginkább a meggondolatlan, felelőtlen lépések széttördelték. A fennmaradt levéltári dokumentumokból úgy tűnik, nem rajta múlt, hogy a Debreceni Református Kollégium elhagyása után nem tudta a kulturális erőforrásait gyarapítani. A testőri szolgálat meghiúsulása, s méginkább a katonai sikerek elmaradása mély nyomokat hagytak lelki világában, ami Csepy Zsigmond hozzá írt leveléből is kiderül: „kérlek atyai szeretetedre, ne ereszd ki [ifjabb Vincze Lajost] a katonaságból, mert az éppen *oly boldogtalan ember lesz, valamint magad vagy*”. [Kiemelés – P. Z.] Vincze Lajos Túrkevény szocializálódott, ennek ellenére választott lakóhelyén, Bönyben önazonosságtudata jelentősen megváltozott. A nemesek jogosítványait nagyon korlátozottan toleráló jászkun szabadparaszti normarendszerben ugyanazokat a kiváltságokat akarta gyakorlani, amit a vármegyei társadalmi miliőben megszokott. Ezt még elnézték volna neki a túrkevei esküdtek, azonban a Túrkevény és Bönyben írt levelek hangnemét, valamint a meakulpázás elmulasztását sohasem bocsátották meg neki. A kioktató, az előljárók tekintélyét megkérdőjelező stílust különösen sértőnek érezték a település vezetői, hisz attól a személytől érkeztek a támadások, akinek családja hosszú évtizedeken keresztül a szorosan záródó elit meghatározó, emblematis tagjának számított. Vincze Lajos Győr vármegyében élő nemesként nem érezte renitens magatartásának következményeit, Túrkevény való visszaköltözése után szembesült igazán elkövetett hibáinak súlyával,

⁴⁶⁷ Az összefonódásokra Hudi 1987. 106. Az alispánná emelkedett Novák Antal rokoni kapcsolatainak és képességeinek köszönhető politikai karrierjét. Völgyesi, 2003: 132–134. A boreladás személyes kapcsolatokhoz kötődött, ennek legfőbb bizonyítéka Túrkevény kívül Kisújszállás példája. A másik nagykun mezőváros is vásárolt bort az Érmellékről, ezen belül Jankafalváról is, de nem Vincze Páltól. JNSZML V. A. 201/f. Borbírói számadások. 1819–36.

tehetségének eltékozlásával. Műveltsége, latin nyelvtudása, katonai szolgálata, családja tekintélye települési szinten, apja presztízse, az Illéssyekhez fűződő baráti kapcsolata a Nagykun, sőt a Jászkun Kerületben segíthette volna karrierjének emelkedését. Ezt azonban a nemesi identitástudat durva artikulációja mellett a magánéleti viharok miatt bekövetkezett erkölcsi hitelvesztés gátolta meg véglegesen. Vincze Lajos negyvenes éveitől kezdve egy otthonülő, a külvilágtól egyre inkább elzárkózó, állandó pénzügyi problémákkal küszködő – Csepy Zsigmond találó kifejezésével élve – „*pipás nemes ember*” lett.⁴⁶⁸ [Kiemelés – P. Z.] Az apjától örökölt gazdasági erőforrásokat nem tudta gyarapítani, hiába kapott vissza nyolc és fél rovas földet a leányágtól, a megnövekedett fekvő jószágából származó bevételek nem teremtették meg anyagi biztonságát, csupán az életút végén elkerülhetetlenné vált birtokeladás időpontját tolták ki.

Marjai József karrierje két unokatestvérétől eltérő társadalmi környezetből indult. Apja nem tartozott a túrkevei vezető rétegbe, s nem rendelkezett jelentős – a Vinczékhez vagy a többi meghatározó birtokos családhoz hasonló – anyagi háttérrel. Közéleti szerepvállalását tovább hátráltatták a botránys templomi jelenetek, a nemesi származás hangoztatása, s ebből fakadóan a közteherviselés elutasítása. Ezek a társadalmi akciók teljesen elzárták a politikai karriertől, ám miután levedlette nemesi önazonosság tudatát, s bocsánatot kért – Vincze Pálhoz hasonlóan, Vincze Lajostól eltérően – a helyi normarendszer üzemeltetőitől, lehetőséget kapott a település anyagi erőforrásainak felügyeletére, a közösség együttélését szabályozó rendszer működtetésére. Közéleti karrierje folyamán egyrészt a túrkevei közösség által nagyrabecsült apja pozitív emlékezetére, másrészt a különböző választások, alkuk, manipulációk során használt alkalmazkodó és helyzetfelismerő képességére, az egyes tisztségek viselése közben megszerzett ismereteire támaszkodott. Számvevői gondatlanságában, hanyagságában az is szerepet játszott, hogy első generációs tanácsosként az adott szakterületen nem rendelkezett otthonról hozott tapasztalati tőkével. Ráadásul a jászkun társadalmi környezetben szokatlan karrierstratégiát választott – az anyagi felhalmozással nem, kizárólag az áthagyományozott társadalmi presztízsz gyarapításával törődött. Házassága, a keresztkomasági meghívásokból árnyaltan kirajzolódó társadalmi erőtere megerősíti saját perében tett kinyilatkoztatását, miszerint a vezető réteg sosem fogadta soraiba, tekintélyt csak a kevésbé tehetős birtokosok, mesteremberek között vívott ki magának. A települési elit döntését szentesítő bírósági ítéletet követően a tanácsból kizárt irredemptusként örökre búcsút kellett intenie a politikai szereplésnek, emellett szilárd anyagi háttér hiányában maga és családja megélhetése is veszélybe került. Tekintély- és vagyonvesztéssel járó végzetes bukása nemcsak az ő karrierjét tette tönkre, hanem családja sorsára is mélyen rányomta bélyegét.

⁴⁶⁸ JNSZML XIII. 4. No. 59/1817. A nemesek gúnyos (pipás, járomszeghugyozó) elnevezéseire Kósa, 2001: 23.

VII. A családi zenebona – második felvonás

VII. 1. Férfiak győzelme

Miután 1793-ban a Jászkun Kerület polgári törvényszéke is megítélte Kallós Erzsébet 1784-es végrendelete értelmében a lányainak hagyott javakat, a peranyag a türkevei archívumba került, s azt a fiúág képviselőinek kérésére csak 1814 őszén vette elő a helyi tanács. Az akkor már véglegesen Türkevén élő Vincze Lajos, valamint a Biharban lakó ifjú Vincze Pál úgy határozott, hogy visszaszerzik a 17 rovásnyi (136 kh) fekvő jószágot. Vincze Lajos ismerte az ügy részleteit, hisz apja 1788-as halála miatt, a fiúgat ő képviselte unokatestvére apjával, az utolsó bírósági döntés előtt elhunyt idősebb Vincze Pállal együtt. Kallós Erzsébet három lánya közül a Gömör-Kishont vármegyébe került, a majd hetven esztendősen Vincze Anna volt már csak az élők sorában. Személyétől eltekintve az új perben tehát a vizsályt kiobbantó Kallós Erzsébet unokái ültek a bírósági tárgyalóterem két oldalán. A fiúág képviselői feltehetően eredménytelennek találták Maár András a „fundamentális”, azaz a 18. század végi per folyamán mutatott teljesítményét, ezért a megújított perben már Ujj Péter látta el a prókatori teendőket. A leányágot továbbra is Laczka János védte.⁴⁶⁹

A fiúág azzal indokolta a per megindítását, hogy az előző eljárás idején bizonytalan volt a törvényi szabályozás, de az 1790-es évek végén, a nádori statútumok kihirdetésével az ő javukra változott a jogi miliő. Laczka úgy tett, mintha nem is hallotta volna riválisát, első megszólalásakor a malomjuss kérdését vette elő. Ezzel sikerült kizökkenteni az ügyet a fiúág által megtervezett vonalvezetésből, hisz nem a föld, hanem a malomhaszon került a középpontba. A meddőnek tűnő vitában sem a települési, sem a Nagykun kerületi törvényszék nem hozott ítéletet 1815-ben, az utóbbi visszautalta az ügyet a türkevei tanácsnak. A nagykun mezőváros szenátorai a következő esztendőben lezárták az ügyet, ítéletükben arra hivatkoztak, hogy idősebb Vincze Pál özvegye, Szilágyi Sára egyezsége lépett a malombevételek kérdésében Kallós Erzsébet lányaival, így a leányág akadékoskodása értelmetlen, jogszerűtlen. Döntésüket nem a vagyonlajstromokkal, hanem a megegyezést előkészítő irattal támasztották alá, pedig előbbiekben már a malom tulajdonrészek arányát is pontosan feltüntették.⁴⁷⁰

Furcsa helyzet állt elő, ugyanis 1816-ig Vincze Lajos háttérből figyelte az eseményeket, hisz ő nem volt részese a megállapodásnak, ezután viszont Vincze Pál hátrált ki a perből a leánytestvéreivel folytatott birtokvita miatt.

Mindennek ellenére Vincze Lajos kinyilvánította, hogy unokatestvére nélkül is megkísérli visszaszerezni a jószágot. Laczka – mielőtt még kollégája felfedte volna stratégiáját – egyes taktikával ismét megakasztotta a pert. Azzal érvelt, hogy Vincze Lajos egyedül csak a kereset alá eső birtok felére tarthat igényt. A helyi tanács 1817 tavaszán elfogadta állásfoglalását, a tárgyalás azonban nem szakadt meg, mert Vincze Pál jelezte a perben való részvételét. A váratlan helyzet nem lepte meg Laczkát, újfent előhozta a malom ügyét. Az időhúzással néhány hónapot ugyan nyert a leányág, 1818 decemberében azonban a Jászkun Kerület törvényszéke végérvényesen megtiltotta Laczkanak az elterelő mesterkedést.⁴⁷¹

⁴⁶⁹ Ujj Péternek a *Kun történetek a régi időkől* című műve 1828-ban jelent meg Pesten. Szinnyei, 1914: 643.

⁴⁷⁰ JNSZML IV. A. 5/b. 19. füz. 11. köt. No. 93/1815. 1-5. A 2. sz. melléklet bizonyítja az egyezséget. A malomfundus szemléjén feljegyezték, hogy a malom 1822-ben leégett. JNSZML V. A. 501/a. 546/1824.

⁴⁷¹ JNSZML IV. A. 5/b. 19. füz. 11. köt. No. 93/1815. 6-21.

A következő esztendőben elinduló procedúra kezdetén Laczka azt kérte a felperes oldalt védő kollégájától, hogy mutasson fel új bizonyítékokat, ugyanis a „fundamentális” perben előhozottak használata nem vezet majd eredményre. A már-már bírói pózban tetszelgő védő kettős érvrendszerét, vagyis a Vincze vagyon leányági gyökereit, Kallós Erzsébet közkeresőségét hangsúlyozta, és hozzászólása végén túlzott magabiztossággal kiemelte, hogy Kallós Erzsébetet férje, Vincze Márton hatalmazta fel a testálásra. A felperesek képviselője nem követte Laczka stílusát, higgadt replikájában megkérdőjelezte a javak anyai eredetét, Vincze Márton végrendekezésre utasító mondatait pedig érvénytelennek minősítette. Ujj Péter mondandója végén ismét megemlítette, hogy az első per idején még nem volt hatályban az özvegyek jogállását tárgyaló V. jászkun statútum, ami jelentősen befolyásolta volna az ítéletet. Erre a valóságnak megfelelően Laczka azt felelte, hogy az 1799-es nádori statútumok tartalma megegyezik a hajdani szokásjoggal, így nem szerencsés törvényi hiányosságra hivatkozni. A leányág prókátora az 1790-es évek érvrendszeréből merítve hangsúlyozta, hogy Vincze Mártonnak Kallós István adta a redemptiohoz szükséges pénzt, a föld eredetileg az apósa vagyonát képezte annak haláláig.⁴⁷²

Ujj Péter válaszában kifejtette a „fundamentális” per során már ismertetett, az igazságnak nem megfelelő argumentációt, miszerint Vincze Márton apja több falu és puszta birtokosa volt a redemptio idején, ebből fakadóan Vincze Márton nem szorult apósa anyagi támogatására a váltáskor. Ha „*oly nyomorult szegény legény lett volna, mégis az a pár nélküli való nagygazda kun leány rá vágyott*” – hangoztatta a kissé csípősen. [Kiemelés – P. Z.] Végül provokatívan azt kérdezte riválisától, hogy miért nem Kallós nevét írták a Liber Fundiba, ha a földet valóban ő váltotta. Laczka nem tért ki a válasz elől, frappánsan csak annyit jegyzett meg, hogy az első földkönyv Kallós halála után, 1757-ben készült, ezért került abba a vő neve. Laczka pontosan érzékelte, hogy riválisának – az előző védő, Maar András taktikáját követve – egyetlen célja a Vincze vagyon leányági gyökerének tagadása. Ő ennek az ellenkezőjét – hasonlóan a 18. századhoz – írásbeli dokumentumokkal nem, kizárólag tanúvallomásokkal tudta bizonyítani. A legértékesebb vallomást egy 87 esztendős férfi tette, aki úgy fogalmazott, hogy „*jól járt Vincze Márton, mivel szegény, de szép legény volt, hogy Kallós Erzsébetet elvette, mivel annak sok pénze maradt, abból válthatott elég földet.*” [Kiemelés – P. Z.] Laczka már az első per során is megmutatta sajátos szóelemző tehetségét – gondoljunk csak az unoka szó értelmezésére –, s most is felhasználta ezt a képességét. Amikor Kallós István arról rendelkezett, hogy minden vagyonát vejének juttatja, akkor a váltott földjéről is szót ejtett, ugyanis a „minden”-be nemcsak a lábasjóság, a gazdasági eszközök, hanem a föld is beleértendő. A nyakatekert magyarázat után elismerte, hogy az V. statútum értelmében az özvegyasszony férje jószágában csak haszonélvező lehet, de úgy vélte, jelen esetben értelmetlen a törvény alkalmazása a vagyon leányági eredete miatt.

A pereskedés végére először 1820 augusztusában tett pontot a túrkevei tanács. Az elsőfokú fórum elutasította a felperes fiág keresetét, mondván nem tudtak új bizonyítékot felmutatni a megújított perben. A döntést megfellebbezte a két Vincze fiú, ám a Nagykun Kerület törvényszéke helybenhagyta az ítéletet 1821 februárjában. A felperesek kérésének megfelelően a jószágper a Jászkun Kerület polgári bírósága elé került, ahol nem várt fordulat következett be. Az ítélet indoklása szerint a földkönyvben Vincze Márton neve szerepelt, mert ő váltotta a fekvő jószágot. Az V. statútum értelmében Kallós Erzsébet jogtalanul rendelkezett férje vagyonáról, testamentuma tehát érvénytelen, a 17 rovásnyi fekvő jószág a fiágot illeti. A lányok a döntést nem fogadták el. Utolsó jogi lehetőségüket kihasználva a nádori főtörvényszékhez fordultak, amely azonban nem változtatott az

⁴⁷² Uo. 21–32.

ítéleten 1822 júliusában. Három hónappal később Vincze Lajos és Pál, miután megváltási áron kifizették az alperes leányágot, birtokon belülré kerültek.⁴⁷³ A leányági örökösök, akiknek 16 rovas föld értéke járt, felvették a pénzt. Laczka viszont az 1793-as per megnyerése után tulajdonává vált egy rovas földért kapott summát – a per ítélete elleni tiltakozásként – nem volt hajlandó egy ideig felvenni.⁴⁷⁴

Alig telt el fél esztendő a földterület átadását követően, a leányág a nádorhoz fordult a perújrafelvétel engedélyezéséért. A Jászkun Kerület bírójának, két magas rangú Nagykun kerületi tiszt javaslatát figyelembe véve, jóváhagyta a kérést.

Az 1823 tavaszán elinduló perfolyamban a leányágot ismét Laczka védte, aki nem lepte meg az elsőfokú bíróságot, hisz újfent a Vincze vagyon anyai eredetét hangsúlyozta. Ebből kitűnik, hogy Laczka eszközkészlete kimerült, ráadásul saját földjének visszaszerzését állította stratégiájának középpontjába.⁴⁷⁵ Amennyire erőtlenné tűnt Laczka, olyannyira lendületesen lépett fel Ujj Péter. A magabiztosság mellé új nézőpont is társult. A fiág képviselője arra hívta fel a bíróság figyelmét, hogy Kallós Istvánnak volt egy Katalin nevű lánya is, akinek az árváira Kallós nem hagyott földet elhíresült 1746-os végrendeletében. Azért nem, mert soha sem volt földje – állította valótlanul. Ha lett volna, Katalin árvái követelték volna azt, de nem tehették, mert csak Vincze Mártonnak volt földje – folytatta ugyanazzal a hévvel. Megszólalása végén kiemelte, hogy Kallós Erzsébet 1774-ben erőszakkal tette rá a kezét a jószág felére, amit aztán jogtalanul lányaira hagyott. A túrkevei tanács nem hozott ítéletet, ám mindkét felet felszólította az érdemi bizonyítékok felmutatására.

A per azonban – Laczka és Vincze Lajos halála, Vincze Pál egyre romló egészségi állapota miatt – egy tapodtat sem haladt előre.⁴⁷⁶ A felperes leányág új védője családi körből került ki. Marjai Albert Sándor, aki ekkoriban a királyi ítélőtábla jegyzőjeként kereste kenyerét, az egykori túrkevei prédikátor, Marjai Albert unokája, Kallós Erzsébet dédunokája volt. Egy aranyóra eltűntetése miatt makulátlannak nem igazán nevezhető ifjú váratlan halála, és a helyébe lépő prókátor keresése teljesen megakasztotta a pereskedést.⁴⁷⁷ Ráadásul a leányág új jogi képviselője, a túrkevei születésű Hajdú Imre még egy súlyos hibát is elkövetett. 1833 februárjában bejelentette ugyan egy újabb tárgyalássor megindítását, viszont több mint egy évig nem tett írásos anyagot a bíróság asztalára. Az Ujj Pétert váltó Szigethy József a törvényi szabályozásra hivatkozva indítványozta a bírói eljárás megszüntetését, kérelmüket a túrkevei tanács jogosnak ítélte, s a pert 1834 tavaszán lezárta.⁴⁷⁸

A leányág, pontosabban a háttérből irányító Marjai József azonban nem nyugodott bele az ügybe. Minden követ megmozgatott a perújrafelvétel érdekében, próbálkozásait végül siker koronázta, 1837 őszén a nádor ismét engedélyezte az új eljárást.⁴⁷⁹ Az 1838-ban újra induló bírósági procedúra ott kezdődött, ahol abbamaradt az 1820-as évek közepén. A tárgyalási forduló kezdetén a leányág új jogi képviselője, Lengyel József

⁴⁷³ Uo. 33–49. A Laczka által hangoztatott malom kérdése ezt követően nem képezte a per tárgyát. A lányoknak kifizetett pontos összeg nem szerepel a peranyagban. Ezen felül megtérítették a lányoknak a tanyaépülteken végzett tatarozást is.

⁴⁷⁴ JNSZML V. A. 501/a. 420/1823. A pénzt a városgazdánál helyezték letétbe.

⁴⁷⁵ JNSZML V. A. 501/b. L. füz. 5. köt. No. 32/1841. 1–8. Az „I” melléklet szerint a Laczka örökösök kihalása esetén a föld visszazár a leányágra.

⁴⁷⁶ JNSZML V. A. 501/b. L. füz. 5. köt. No. 32/1841. 8–15. „K” melléklet. JNSZML V. A. 501/a. 304/1826.

⁴⁷⁷ Marjai életrajzára Szinnyei, 1902: 599. Tisztségére JNSZML V. A. 501/b. Cap. H. Fasc. 6. No. 45/1830. Egy nemes nő azzal vádolta, hogy az aranyóráját elveszítette, ezért 350 jelöletlen forintot követelt tőle. JNSZML V. A. 501/a. 84/1829. Marjai 1831-ben halt meg Pesten. Uo. 481/1831.

⁴⁷⁸ JNSZML V. A. 501/b. L. füz. 5. köt. No. 32/1841. 15–21. A 3. nádori statútum 1. §-ára hivatkozott a fiág képviselője. Statuta 1844. 35.

⁴⁷⁹ JNSZML IV. A. 1/b. Fasc. 2. No. 2206/1837.

Kallós István földtelenségét próbálta cáfolni az 1730-as évek első felében készült vagyonszeírások segítségével. A prókátor azt állította, hogy Kallósnak a jelzett időszakban jelentős mennyiségű földje volt, amit a lókereskedelem, s más lábasjóságok tartása során felhalmozódott pénzből szerzett. Ezt a földbirtokot hagyta Vincze Mártonra. Kallós Katalin leszármazottait felesleges emlegetni, mert nekik nem juttatott földet Kallós István. Nem szorultak rá, hisz kaptak ők annyit Heves és Külső-Szolnok vármegyében az atyai ágtól, hogy „úri módon is élhettek” – vélekedett a prókátor. Beszédének derekán – Laczka stratégiáját alapul véve – megkérdőjelezte Vincze Márton apjának vagyonságát, majd azt kérdezte a fiúágtól, hogy a Gömör-Kishont vármegyei családi fészket, Felsővályt elhagyó, az Alföldön pusztákat árendáló tiszai Vincze Pál miért adta a fiát egy egyszerű nagykunági gazda lányához, ha annyira gazdag nemes úr volt. Az elhangzottak azonban nem igazolták, hogy Vincze Márton redemptiokor felhasznált pénze apósától származott. Feltehetően a védő is érezte ezt, ezért kényszerűségeből azzal állt elő, hogy a szélütése miatt magatehetetlen Kallós István vejét bízta meg a földváltással. A kissé mesésnek tekinthető kapcsolatteremtés után az 1799 előtti jogi helyzetet kezdte boncolgatni. Valószínűleg azzal érvelt, hogy az özvegyasszonyok jogállását tárgyaló statútum, nem tér ki a közkereső nők helyzetére, miközben a szokásjog, aminek alapján az 1790-es években megítélték a leányágnak a juszt, magába foglalja azt. Befejezésül csak annyit jegyzett meg, hogy „szokatlan dolog, az újabb törvényeket az előbbeni esetekre visszaalkalmaztatni”.

A fiúágot képviselő Szigethy József nem válaszolt felvetésére, az eljárás megakadályozása céljából indítványozta a per megszüntetését, s kérte védeneci 100 pengőforintra rúgó útiköltségének megtérítését. Ezt követően parttalan vita kezdődött a szembenálló felek között. Amíg a leányág az alperesek perben való részvételét, addig azok a jelzett összeg kiegyenlítését követelték.⁴⁸⁰

Már-már úgy tűnt 1839 januárjában, hogy ismét érdemi vita kezdődik az elsőfokú bíróságon, amikor hirtelen megszakadt a per. Az ügy háttérében Marjai József állt, aki a Jászkun Kerület közgyűléséhez írt levelében indítványozta, hogy a pert helyezték át Kunhegyesre, mert a fiág – a nevezett mezővároson kívül – minden nagykun településen szoros összeköttetésben áll a települési elittel. A kérés meghallgatásra talált, az új helyszín azonban nem hozott szerencsét Marjaiéknak. A fiág védője elismerte ugyan, hogy Kallós, aki „vásárról vásárra paripáztatott”, tehetős ember volt, de nem ő váltotta a földet, így lánya törvénytelenül végrendelkezett nem létező fekvő jószágáról. [Kiemelés – P. Z.] A szándékos csúsztatás helyett inkább arról kellett volna szólnia, hogy a redemptio után senki sem foglalkozott az 1745 előtt birtokolt földterületek nagyságával. Lengyel József nem tudott kollégájának meggyőzően válaszolni, kizárólag a már jól ismert tételeket – Kallós Erzsébet közkeresősége, a Vincze vagyon anyai eredete – ismételte.

Az ítélethirdetés előtt, a fiúág képviselői szakították meg a pert. 1840 elején kérelmezték a tárgyalás egy kiskun városba történő áthelyezését, a leányág indítványához hasonlóan a Jászkun Kerület közgyűlése helyt adott a kérésnek. A kiskunfélegyházi városi tanács 1841 márciusában megszületett döntése nem változtatott az 1821-ben fiúágot jutalmazó ítéleten. A bírói határozatot a következő hónapban Túrkevény is kihirdették, a több száz oldalt kitevő peranyag, amely három pertestből és a mellékletekből áll, bekerült a mezőváros archívumába.⁴⁸¹

A jószágper 1792-től – kisebb-nagyobb megszakításokkal – öt évtizeden keresztül tartotta izgalomban a Vincze családot. A fiú- és a leányág azonban már Kallós Erzsébet

⁴⁸⁰ Marjai bejelentése az új védő felfogadásáról. JNSZML V. A. 501/a. 115/1838. A tárgyalás részleteire JNSZML V. A. 501/b. L. füz. 5. köt. No. 32/1841. 21–29.

⁴⁸¹ JNSZML V. A. 501/b. L. füz. 5. köt. No. 32/1841. 30–39. Az „O” jelű és a 6. sz. melléklet.

1784-es végrendekezése, sőt a fiaival történt 1772-es osztozkodási kísérlete, 1774-es birtokosztálya után szembekerült egymással. A „fundamentális” jelzővel illetett 1792–93-as per leányágot jutalmazó, a jászkun jogszokásoknak ellentmondó ítélete előre vetítette, hogy a vesztes fiúág nem nyugszik bele a döntésbe. A 19. századi pereskedés egyrészt a prókátorok taktikázása, másrészt Marjai József háttértevékenysége miatt húzódtott el. A jogi képviselők egyből időhúzásba, elterelő akciókba fogtak, ha az általuk képviselt oldal állt nyeresre.

A peranyag mellékleteiből kitűnik, hogy az 1830-as évek derekától kezdve a leányág beadványait, permegújító kérvényeit az egzisztenciálisan és társadalmi értelemben egyaránt megbukott Marjai József írta. Az irredemptussá vált egykori főbíró előtt világossá vált, hogy viszonylagos anyagi biztonságát önerejéből, kétkezi fizikai munkával nem, csak az 1821-ben fiágnak ítélt jószág visszaszerzésével állíthatja helyre. Az utolsó pillanatig bízott a leányágot súlytó döntés megváltoztatásában, ezért is tiltakozott bőszen 1834-ben Biharban élő unokatestvére, Vincze Pál birtokeladása ellen.⁴⁸² 1841 februárjában bekövetkezett halála után felesége, Koós Erzsébet a leányág nevében elfogadta a Kiskunfélegyházán meghozott elsőfokú ítéletet, s a több évtizedes családi békétlenség ünnepélyes lezárásaként a rivális fiúág Túrkevén élő képviselője, Vincze Ignác Ida nevű lányát keresztvíz alá tartotta.⁴⁸³

A per során három generáció váltotta egymást, a hosszúra nyúlt procedúra végén – Marjai Józsefen kívül – nem volt olyan családtag, aki ismerte volna Kallós Erzsébetet. Az egymással szemben álló dédunokák – akik közül jó néhány a Nagyikunsaágon kívül látta meg a napvilágot – személyesen nem vagy alig, inkább hírből ismerték egymást, a vizsályt kiobbantó dédnagymamájukról pedig csak szüleik elbeszéléseiből alkothattak képet.

A hosszúra nyúlt pereskedés nemcsak a családtagokat, hanem a leány- és fiúág által felfogadott hét ügyvédet is próbára tette. Munkájukat alapvetően magas szinten látták el, azok a tévedések, amelyeket elkövettek, olykor befolyásolták az egyes tárgyalási fordulók, a per végső kimenetelét azonban nem döntötték el. Gyakran csúsztatásokra, tudatlanságnak álcázott, az adott jogi helyzetnek nem megfelelő törvénytárgyalásokra kényszerültek. Mindezek háttérében a jószágper szempontjából meghatározó, Kallós Erzsébet és Vincze Márton vagyoni háttérét, illetve az előbbi közkeresőségét egyértelműen igazoló dokumentumok hiánya állt.⁴⁸⁴

A 18. század végén minden jászkun ítélő fórum elfogadta Kallós Erzsébet vagyonosságának, közkereső mivoltának bizonyítékaként a túrkevei tanács kollektív emlékezetét, a következő évszázadban azonban már a tulajdonos személyét rögzítő földkönyv minősült perdöntő bizonyítéknak. Amíg a szenátorok nyilatkozata jogtörténeti, addig a famíliával alárendelt munkakapcsolatba került cselédek, szolgák, pásztorok tanúvallomásai társadalomtörténeti jelentőséggel bírnak.⁴⁸⁵ Az ügyvédek kérdéseire adott válaszaikból ugyanis nemcsak az anyagi javak eredetéről, a családtagok felhalmozó tevékenységének sikereiről, kudarcairól, mindennapjaik életritmusáról, hanem Vincze Márton és Kallós Erzsébet házasságáról, gyermekeik hozzájuk fűződő érzelmeiről, érdekeiről, s nem utolsó sorban a család közösségen belül elfoglalt helyzetéről is értékes, más forrásokban meg nem jelenő információk kerültek nyilvánosságra.

Bizonyára már csak a családtagok emlékeztek Kallós Erzsébetre, amikor 1898-ban a Túrkeve című hetilap betűhív formában leközlte végrendeletét. A helyi lap szerkesztői,

⁴⁸² JNSZML V. A. 501/a. 424/1834.

⁴⁸³ A lány 1841. július 7-én született. MOL A 2453.

⁴⁸⁴ Ha a nő földet vitt a házasságba, szerző vagy közkereső volt, és ha azt dokumentummal tudta bizonyítani, vagy férje elismerte, akkor szabadon örökíthette tulajdonrészét. Bánkiné, 2005: 105–106.

⁴⁸⁵ A családi konfliktusokról a hozzátartozókon kívül a családdal közvetlenül érintkezők (szolgák, segédek, barátok, céhtársak) rendelkeztek a legpontosabb információval Debrecenben is. Mátay, 2006b: 170.

akik a família akkori fejével, Vincze Pál útbiztossal is felvették a kapcsolatot, meg sem említették, hogy a testamentum egykor konfliktust okozott, az érdeklődők csak a Vinczék egykori gazdagságára csodálkozhattak rá.

VIII. Negyedik generáció

VIII. 1. Vincze Ignác, a nemesből lett redemptus

Vincze Ignác, Lajos bátyjával ellentétben már nem Túrkevén, hanem édesanyja szülőhelyén, Bönyben látta meg a napvilágot 1793 februárjában. Feltehetően a Pápai Református Kollégium partikularendszerébe tartozó bönyi iskolában tanult, majd az említett nagyhírű alma mater akadémiai első osztályában gyarapította szellemi munícióját.⁴⁸⁶ Innét – a későbbi vármegyei tisztikar egy részéhez hasonlóan – a győri jogakadémiára került, ahol egy évet töltött el 1809 és 1810 között.⁴⁸⁷ Nem túl magasra ívelő vármegyei karrierje az 1820-as évek elején kezdődött. 1821-ben tiszteletbeli aljegyzővé nevezték ki, az 1828 augusztusában lezajlott tisztújításon szűkebb pátriája, a Pusztai járás alszolgabírói pozíciójára pályázott, terve azonban nem valósult meg. Kudarcát talán valamelyest orvosolta táblbíróvá történt kinevezése.⁴⁸⁸

Az egyre aprózódó nemesi örökségek miatt – az ország más tájaihoz hasonlóan – Bönyben is létrejött a nemesi közbirtokosság (compossessoratus) a 18. század elején. A közös tulajdonlást és haszonvételt szolgáló gazdasági szervezetet 1712-ben Vincze Ignác ükapja, Iványos Miklós hozta létre. A közbirtokosságot az ő közvetlen leszármazottainak – egy fiág és a hat leányágba beházasodott családok (Kenessey, Lossonczy, Győry, Roboz, Nagy, Saáry) – rokonsági rendszere alkotta. A bönyi compossessoratus, ahogy a többi közbirtokosság is, magában foglalta az oszthatatlan kisebb királyi haszonvételeket (kocsmák, mészárszékek, rév-, vám- és vásártartási jog), s a fel nem osztott javakat (erdő, legelő, vadászat, halászó vizek). A közös haszonvételekből a közbirtokosok – a közbirtokosság részének nem számító – beltelkeik arányában részesedtek, a nemesi közbirtokosság igazgatását, a tulajdon kezelését a közbirtokosság közgyűlése által megválasztott igazgató és a tisztségviselők végezték.⁴⁸⁹

Vincze Ignác rövid ideig szerepet kapott a bönyi közbirtokosság igazgatásában, ám munkájában nem sok örömet találhatott. A közösségi renddel és a birtokostársakkal szemben elkövetett egyéni és családi hatalmaskodások – rétek, legelők kisajátítása, a legeltetési rend megszegése, a közjövedelmek egyéni célra fordítása – egymást érték a compossessoratusban a 19. század első felében. A helyzet talán 1833-ban volt a legsúlyosabb, amikor a vármegyei tisztikart is erősítő befolyásos Iványos és Saáry családok foglalásai miatt a közbirtokosság léte veszélybe került.⁴⁹⁰ A közbirtokosság közgyűlése 1835 januárjában ifjabb Vincze Lajost megválasztotta igazgatónak, aki azonban betegsége miatt csak december végéig tudta ellátni teendőit, ezért 1836. január közepéig helyettes igazgatóként Ignác vitte az ügyeket. Ekkor egy kisebbségben lévő csoportosulás fellépett ellene, ám a többségi érdeket szem előtt tartó alispán megerősítette

⁴⁸⁶ Köblös 2006. 214.

⁴⁸⁷ GYML VII. 1. Hallgatók összeírása. 1808–10. A győri jogakadémia jelentőségéről Dominkovits 1991. 7–8.

⁴⁸⁸ GYML IV. A. 1/a. 623/1821. Az 1828-as jegyzőkönyvben számmal nem jelölték az augusztus 5-én tartott tisztújítást.

⁴⁸⁹ A bönyi közbirtokosságra Dominkovits, 1988: 91–105. Az Iványos famíliára Dominkovits, 1988: 91–92. Az Iványosok közül ketten a Dunántúli Református Egyházkerületben világi tanácsbírói pozíciót töltöttek be. Hudi, 2006: 60.

⁴⁹⁰ Dominkovits, 1991: 164–166, 168. Dominkovits, 1988: 93.

igazgatói pozíciójában. 1836 júniusáig töltötte be a direktori tisztséget, ezt követően nem kapott szerepet a közbirtokosság irányításában.⁴⁹¹

A rövid helyi szerepvállalás után saját gazdaságának gyarapítása kötötte le idejét, erejét. Vincze Ignác a gazdálkodást húszéves korában kezdte, apja túrkevei tartózkodása, bátyja katonai szolgálata, anyja betegsége miatt az 1810-as évek elejétől az ő vállára nehezedett a családi gazdaság pénzügyi rendbetétele. Anyja, Győry Zsófia – a felvett hitelek fejében – a bőnyi jószág egy részét a Saáry családnak, a szomszédos rétalapi compossessoratusban fekvő birtokotrészt az Iványos és a Nagy famíliának adta zálogba.⁴⁹² A szerzeményének tekintett dunaszentgyörgyi jószág is zálogban volt egy ideig, ám azt, továbbá a bőnyi birtoknak egy részét – Ignác serény munkájára tamaszkodva – kiváltotta, ám a rétalapi jószágrész tehermentesítéséhez már nem maradt ideje.⁴⁹³ A folytonos nehézségektől megfáradt Ignác így fakadt ki apjának Túrkevére küldött levelében 1823-ban. „Eddig is én voltam, már tíz esztendőttől fogva az anyám és testvérjeim bolondja, én húztam-vontam, éjjelt s nappalt egygé tettem, csak hogy az adósságtól mentek lehessünk”.⁴⁹⁴

Győry Zsófia élete végén elismerte a szorgalmát, hat nappal halála előtt kelt végrendeletében másik két gyermeke rovására őt részesítette előnyben. Megpróbálta ugyan, de nem tudta, kedvenc fiával szembeni elfogultságát leplezni. Testamentumában először azt indítványozta, hogy három gyermeke értékkiegyenlítés kötelezettsége mellett szabadon válasszon az egy tagban tartandó bőnyi, rétalapi, dunaszentgyörgyi birtokok közül egyet-egyet, alább azonban a szántóföldek nélküli teljes bőnyi birtokot (belső telek, ház, szőlő, lábasjószágok, szemes takarmánykészlet, gazdasági eszközök) Ignácnak juttatta. Ezen túl Johannának még az ezüst tárgyak és a bútorok felét is át kellett adnia ifjabb bátyjának. Győry Zsófia még a végrendelete elején kinyilvánította, hogy örökösei csak akkor tehetnek osztályt, ha kiváltották a zálogban lévő rétalapi jószágrészt, s visszafizették az egyéb adósságokat. Győry Zsófia úgy tett, mintha ifjabb Vincze Lajos nem is az ő fia lenne, ridegen csak annyit jegyzett meg róla, hogy nősülése után sok juttatásban részesült. Idősebb Vincze Lajosra sem sok szót vesztegetett, ám a testamentuma elejére szúrt utalás („Férjemmel is folyvást való házassági életben nem lehettem”) árulkodó jelzése volt megromlott házasságuknak. Győry Zsófia joggal tarthatott attól, hogy Johanna vagy Lajos – leginkább az utóbbi – megtámadja Ignácot jutalmazó végakarátát. Erre az esetre egy biztosító jellegű záradékban kikötötte, hogy a másik két gyereke ifjabb fiának fizesse ki a dunaszentgyörgyi zálog kiváltásának egykori összegét és a bőnyi erdőtelepítés árát.⁴⁹⁵

Senki sem emelt kifogást Győry Zsófia végrendelete ellen, a teljes rétalapi, illetve a bőnyi birtok egy részének kiváltásához szükséges készpénzt azonban nem tudták előteremteni, így az osztály váratott magára. Vincze Lajos végrendelete, amely felfogható felesége rendelkezésének ellenpárjaként, tovább rontotta a két fiú amúgy sem felhőtlen viszonyát. Mindketten attól tartottak – nyilván sokat hallva a családban már-már hagyománynak számító erőszakos birtokfoglalásról –, hogy a másik ráteszi a kezét

⁴⁹¹ Dominkovits, 1988: 99, 107, 109.

⁴⁹² GYML IV. A. 8/d. No. 1458/1831. Az Iványos családtól 1802–1822 között több alkalommal kért kölcsön, amit nem mindig tudott megadni. A Saáryaktól Ignác sem tudta kiváltani a birtokrészt. Uo. No. 1354/1831.

⁴⁹³ GYML IV. B. 473. No. 39/1829.

⁴⁹⁴ JNSZML XIII. 4. No. 70/1823.

⁴⁹⁵ GYML IV. B. 473. No. 39/1829. Győry Zsófia a Tolna vármegyei Gyönkön is rendelkezett egy birtokrésszel. Ez anyja első, Hajós Sámuellel kötött házassága révén került a családba. Magyary-Kossa 1925. 57. Arra utasította gyermekeit, hogy a gyönki jószágon addig osztozzanak, amíg magtalan mostohafivére, ifjabb Hajós Sámuel él.

birtokukra, ezért közvetlenül apjuk halálát követően egymástól függetlenül kérték a túrkevei tanácstól jószágrészüket „szoros felvigyázását”.⁴⁹⁶

A testamentumok által is jelentősen megrontott családi légkör azonban néhány hónap múlva megváltozott, bizonyára a testvérpár belátta, hogy egy újabb vizály, majd az azt követő bírósági procedúra teljesen megakadályozhatja az osztályt. 1832 végén a Túrkevére küldött levelükben, melyben együttesen kérték a túrkevei porta, a ház és a szőlő értékecsúját, már nemcsak összefogásuk ereje, hanem az egymás iránti bizalmuk is érződött.⁴⁹⁷

Vincze Johanna mindvégig távol tartotta magát az eseményektől, az 1834-ben megkötött szerződés Lajos és Ignác megállapodásának az eredménye. A sikerért Lajos tett a legtöbbet, aki Ignác javára lemondott a túrkevei földtöbbletről, s a nagykun mezővárosban lévő 7,5 rovas (60 katasztrális hold) birtokát 7081 ezüst forintért eladta neki. Az öccsétől kapott vételárból, valamint a dunaszentgyörgyi jószág eladásából származó összegből kiváltotta a rétalapi közbirtokosságban rá eső tulajdonrészt. Ignácnak sem volt könnyű dolga, feltehetően a dunaszentgyörgyi birtokból neki járó summából bátyja kifizetése után kiváltotta a túrkevei jószág zálogba adott részét, majd a IV. jászkun statútum értelmében a túrkevei birtok harmadának árát, 3000 pengőforintot kiadta hűgának.⁴⁹⁸

Anyjuk végakarattól eltérően a bőnyi jószágon is megosztottak, a tagosítás után készült felmérés szerint Lajos nem egészen 352, Johanna majd 168, Ignác 126 magyar hold nagyságú birtokot mondhatott magáénak – a területnagyság nyilván a föld minőségével is összefüggésben állt. A telekkönyvben még azt is feltüntették, hogy Lajossal szemben Ignác még nem váltotta ki az Iványosoknál zálogban lévő jószágrészt.⁴⁹⁹ Az összesen 38 magyar hold kiterjedésű erdőt egyenlően osztották meg maguk között.⁵⁰⁰ Amint a fentiekből kiderül, az atyafiságos együttműködés megteremtéséhez, az osztály mielőbbi lebonyolításához mind az apai, mind az anyai végrendelet megszégésére szükség volt.

Vincze Ignác jelentős presztízzsel bírt Bönyben, társadalmi elfogadottságát vertikális és horizontális kapcsolatrendszerre jelzi. Az erőszakos birtokfoglalásairól elhíresült Saáryakon kívül az akkoriban legtekintélyesebb bőnyi közbirtokos családok (Iványos, Panda, Patonay, Roboz, Cseh-Szombathy, Németh) kérték fel feleségével együtt keresztszülőnek. Az alacsonyabb társadalmi szintekről iránta érzett bizalom megnyilvánulása volt, hogy a helyi mészáros és a kovács mellett egy szolga és egy béres is meghívta esküvői tanúnak. Noha kiváló személyközi viszonyt ápolt a helyi nemes famíliákkal, egy bőnyi nemtelen nőt vett feleségül 1831-ben. A családi emlékezet szerint azért nősült későn, 38 éves korában, mert ugyan már az 1820-as években udvarolt Szabó Évának, de anyja megtiltotta neki, hogy a nemtelen nőt a családba vigye, így szerelmét csak Győry Zsófia halála után merete feleségül venni.⁵⁰¹ Szabó Éva bőnyi tartózkodásuk

⁴⁹⁶ JNSZML V. A. 501/b. Cap. H. Fasc. 7. No. 78/1831. Uo. Cap. I. Fasc. 1. No. 20/1832.

⁴⁹⁷ Uo. Cap. I. Fasc. 1. No. 126/1832. Uo. Cap. I. Fasc. 1. No. 107/1832. A vagyont összesen 2772 váltóforintra értékelték, a telek 1247 négyszögöl volt.

⁴⁹⁸ JNSZML XIII. 4. No. 80/1835. No. 83/1836. A gyönki birtok sorsa a fennmaradt forrásokból nem derül ki.

⁴⁹⁹ GYML VII. 1/e. Rétalap, Örkény, Böny birtokkönyve. 1843. Lajos 422356, Johanna 201516, Ignác 151351 négyszögöl belőséget és külsőséget (szántó, rét, legelő) bírt.

⁵⁰⁰ Uo. A bőnyi erdők részletes birtokkönyve. 1868. Az erdő területe 45615 négyszögölt tett ki. Az eladások idejét nem, csak az új tulajdonosok nevét tüntették fel.

⁵⁰¹ Karcaginé Vincze Marianna szóbeli közlése.

alatt három gyermeknek adott életet, akik mindegyike megérte a felnőttkort. A gyermekek keresztszülei kivétel nélkül a keresztkomák közül kerültek ki.⁵⁰² (VII. tábla)

A keresztkomákat, s esküvői tanúkat adó családok közül az Iványosokkal, személy szerint a Bécsben tanult, vármegyei alügyészként is tevékenykedő Iványos Gergellyel állt a legközelebbi kapcsolatban Vincze Ignác. Az anyjának hosszú éveken át volt jogi képviselője, élete végén azonban Győry Zsófia visszavonta Iványos prókatori megbízását, ez azonban nem rontotta meg a két férfi személyes viszonyát.⁵⁰³ Egymás iránti bizalmuk töretlen maradt, erre a legjobb bizonyíték, hogy Iványos Gergely tartotta keresztvíz alá elsősülött gyermekét 1834-ben.

Az Iványosokon kívül leginkább a Panda famíliához kötődtek a Vinczék Bönyben, azonban a hosszú évtizedek alatt szorosra szőtt viszonyukat majdnem tönkre tette Ignác megkéselése 1830 júliusában. Vincze Ignác és az erőszakos, hatalmaskodó személyként elhíresült Panda Sándor is a vásár miatt látogatott Győrbe. Fáradalamaik kipihenésére mindeketten az Oroszlán vendégfogadót választották. A tanúvallomások szerint Vincze Ignác megkérdezte Pandától, hogy miért nevezte Vincze Johannát feslett erkölcsű nőnek. Panda válasz helyett kést rántott, Vincze ugyan elugrott az első szúrás elől és támadóját sikerült is földre tepernie, azonban dulakodás közben Pandának sikerült őt megszúrnia. A majd két centi mélységű, a combtőben – a látélet szerint a „nemzőszervekhez” közel – lévő seb három hét alatt gyógyult be. Vincze Ignác nem tudta a száz pengőforintos fájdalomdíjat, valamint az orvosi kezelés költségét behajtani Pandán, mert az a per befejezése előtt meghalt.⁵⁰⁴

A birtokosztálykor még semmi sem utalt arra, hogy a teljes 15 rovásos túrkevei jószágot megszerző, s azt egyből haszonbérbe adó Vincze Ignác Bönyből Túrkevére akar áttelepedni, 1838-ban azonban már nyíltan megfogalmazódott a Nagykurságba való költözés terve. Saját bevallása szerint a zálogból kiváltott 60 magyar holdas rétalapi jószág részét, holdanként 120 váltóforintért azért adta el bátyjának, hogy a befolyó summából a túrkevei birtokára jelentős állatállományt vásároljon.⁵⁰⁵ Még bönnyi lakosként 1838 októberében egy helybeli özvegyasszonytól megvásárolta a Túrkeve határában lévő fűz- és nyárfaerdőbeli részét 60 váltóforintért. Érdemes megjegyezni, hogy az adásvételt kézjeggyével hitelesítette a rivális leányághoz tartozó Marjai László, aki később, az 1840-es években a tanyáján dolgozott.⁵⁰⁶

Vincze Ignác családjával 1839-ben távozhatott végleg Bönyből, 1840-ben ugyanis már túrkevei lakosként írták össze.⁵⁰⁷ Az 1840-es években, az apjától örökölt 120 katasztrális holdas birtokát, 70 holddal megnövelte, a kisebb-nagyobb parcellák eladói kivétel nélkül az anyagilag megszorult vagy teljesen elszegényedett redemptusok voltak.⁵⁰⁸ A szabadságharc után készült földbirtokfelmérés szerint az egyik legjelentősebb birtokosnak számított, az övénel csak öt redemptusnak volt nagyobb földterülete Túrkeven 1851-ben.⁵⁰⁹ Noha a bönnyi birtokrész eladásából az 1850-es évek közepén 15900 jelöletlen

⁵⁰² Szabó Éva születése: 1809. 10. 12. Esküvő: 1831. 6. 2. Szülei foglalkozását az anyakönyv nem jelöli. Ilona (1834. 5. 4.), István (1836. 4. 21.), Etelka (1838. 8. 3.) MOL A 1505.

⁵⁰³ GYML IV. A. 1/a. 493/1816, 1627/1829.

⁵⁰⁴ GYML IV. A. 8/d. No. 1182/1830.

⁵⁰⁵ JNSZML XIII. 4. No. 86/1838. Győr vármegyében magyar holdban (1200 négyszögöl) adták meg a földterület nagyságát.

⁵⁰⁶ Uo. No. 87/1838. JNSZML V. A. 501/a. 589/1844.

⁵⁰⁷ JNSZML V. A. 501/d. 1838–39.

⁵⁰⁸ JNSZML V. A. 501/b. Örökítési jegyzőkönyvek. 175/1845, 313/1847, 365/1847, 461/1847, 121/1848, 190/1848.

⁵⁰⁹ JNSZML V. B. 545/b. Túrkeve telekkönyve. 918/1851.

forinthez jutott, a pénzt nem túrkevei földterületének gyarapítására fordította.⁵¹⁰ Az 1850–60-as években ugyanis egyetlen négyszögöllel sem növelte birtokát választott páttriájában.⁵¹¹

Bizonyára már a megtelepedés évében befizetett 61 pengőforint adóösszegével, 425 darabból álló fejősjuh állományával magára irányította a mezőváros birtokos társadalmának a figyelmét. A lendületes kezdés töretlen maradt az elkövetkező évtizedben is. Ebben az időszakban a sóretartás már háttérbe szorult a Nagykunságban. Vincze Ignác a túrkevei vezető rétegbe tartozó famíliákhoz hasonlóan még tartott néhány tucat sórét, állatvagyonának legértékesebb részét azonban már neki is 450–620 darabos juhállománya jelentette. Az évente összeírt 4–8 hámos lova a szállításhoz és a szántáshoz, 3–8 disznaja a család és a szolganép táplálására kellett.⁵¹² A Túrkevén töltött első évtizedet gazdasági értelemben sikeresnek tekinthette, hisz a Berettyó parti mezőváros 1600–1700 adózója közül a befizett adó, a földbirtok, valamint az állatállomány alapján a legtehetősebb két tucat családfő egyikének mondhatta magát.

A rendkívül meggyőző gazdasági teljesítmény mögött azonban számos konfliktus húzódott meg, melyek közül egy érdemel említést. Néhány évvel a megtelepedést követően meggyűlt a baja a település leggazdagabb, s egyik legtekintélyesebb nemes redemptusával. Az egykori főbíró, az akkoriban tanácsosként tevékenykedő Mihályi István állatai jelentősen megkárosították a repcevetését. Mihályi nem vitatta a károkozást, viszont a kártérítés mértékének megállapításánál, kihasználva a rendészeti szerveknél lévő kapcsolatait, nem engedte érvényesülni újdonsült birtokostársá akaratát.⁵¹³

Az irigylésre méltó anyagi gyarapodás ellenére a közéleti szerepvállalás sem sikerült az 1840-es években Vincze Ignácnak. 1842-ben jelölték ugyan tanácsosnak, de a birtokos közösség nem választotta be a mezőváros irányító testületébe.⁵¹⁴ A forradalom évtizedében többé nem került terítékre a helyi politikai életbe való belépése. Az írott forrásokból nem derül ki, hogy miért utasították el személyét. Minden bizonnyal a Mihályival való ütközés és apja negatív emlékezete óvatosságra intette a birtokos közösséget, illetve annak legbefolyásosabb tagjait. A születési matrikulák tanúsága szerint mindössze egy nem túrkevei származású ügyvéddel került kölcsönös keresztkomási kapcsolatba, rajta kívül csak a helyi elithez nem sorolható nemes Boros Pál mezei biztos, aki Pál fiát keresztség alá tartotta, volt keresztkomája. Sokatmondó, hogy a redemptus-tanácsos elitből senki sem kérte fel keresztszülőnek.⁵¹⁵

1848 májusától a Jászkun Kerületben a tanácsok és a képviselőtestületek együtt végezték a települések irányítását.⁵¹⁶ Vincze Ignácot először 1849 januárjában tüntették fel képviselőként, helyi politikai karrierjének kezdete azonban körvonalazhatatlan a megmaradt gyér forrásanyagból. Öt hónappal később „a muszka seregek ellen” felvonuló nagykun csapatok szentágotai táborában a túrkevei felkelők egyik századparancsnokának választották.⁵¹⁷

Noha az egyes települések vezetésében jelentős személycserék történtek a szabadságharc leverése után, Vincze Ignác nem került ki a település irányításából, 1850 elejétől tanácsosként tevékenykedett. Az abszolutista hatalmi gépezet által bevezetésre

⁵¹⁰ JNSZML XIII. 4. No. 98/1855.

⁵¹¹ JNSZML V. B. 542/b. 580/1866.

⁵¹² JNSZML V. A. 501/d. 1840–50.

⁵¹³ JNSZML V. A. 501/a. 227/1844, 513/1844.

⁵¹⁴ Uo. 629/1842.

⁵¹⁵ MOL A 2453.

⁵¹⁶ Bánkiné, 1995: 138–139.

⁵¹⁷ JNSZML V. B. 542/a. Sorszám nélküli bejegyzések a jelölt hónapokban 1849-ben. 1848-ból nem maradt fenn jegyzőkönyv.

kerülő, a lakosság körében osztatlan ellenszenvet kiváltó ideiglenes földadó, a fogyasztási, valamint a településekre kirótt, a kisebb királyi haszonvételek után fizetett használati adó felmérésében és kivetésében Vincze Ignác több helyi birtokos társával együtt meghatározó szerepet játszott.⁵¹⁸ Azzal még inkább csökkentette amúgy sem túl erős népszerűségét, hogy segédkezett a szabadságharcban részt vett honvédek összegyűjtésében, Jászberénybe szállításában.⁵¹⁹ Mindezek fényében nem meglepő, hogy 1850 májusában „hivatali munkájának végzése közben kétszínűnek, s több afélének nevezvén, gúnyos szavaival méltatlanul sértegette” egy túrkevei férfi, aki a tanács elé idézve sem változtatta meg róla alkotott véleményét.⁵²⁰ Elképzelhető, hogy ezt követően félelemérzet alakult ki benne, ugyanis egy hónappal később fegyvertartáshoz kért és kapott engedélyt a Nagykun Kerület jogutódjának számító Karcagi járás kapitányától.⁵²¹ Társadalmi elutasítottságát jól tükrözi, hogy az 1850-es években kizárólag a helyi gyógyszerésszel került keresztkomaságba.⁵²²

A fentebb említett megbízatásoknál népszerűbb, nagyobb közbizalmat jelentő feladat volt az árvapénztár leltárának elkészítése, folyamatos ellenőrzése, a túrkevei árvabizottmány ülnöki tisztségének ellátása.⁵²³ Az 1850-es években a települési szántóterület tagosításának, a közlegelők felmérésének, kiosztásának szerteágazó munkálatainál Vincze Ignác közmegelegedéssel tevékenykedett, személyét, munkáját egyetlen alkalommal sem érte kritikai észrevétel.⁵²⁴ Noha az 1850-es évek elején nem örvendett nagy népszerűségnek Túrkevéen, megbízhatósága miatt esküdtársai kétszer is őt bízták meg a távol lévő főbíró helyettesítésével.⁵²⁵

A nagy körültekintéssel, a lakosság érdekében végzett szakszerű munkája az évtized végére megváltoztatta a róla alkotott negatív képet, a birtokosok 1860 őszén főbírónak jelölték. A választáson ugyan alulmaradt, ám tovább tevékenykedett a tanács tagjaként.⁵²⁶ 1861 áprilisában ideiglenesen a főbíró helyettesként ismét ő elnökkölt a tanácsüléseken, augusztusban pedig, miután lemondott a főbíró, s a megválasztott nem vállalta a feladatot, a legtapasztaltabb esküdtként őt kérték fel a település irányítására.⁵²⁷

Alig telt el néhány hónap, s az addig makulátlannak tekintett Vincze Ignác szavahihetősége megkérdőjeleződött. A kizárólagos italárusítási jogosítványt kapott zsidó kocsmabérlő feljelentése nyomán ugyanis kiderült, hogy a település főrendőrének tudtával engedélyt adott két idegen asszonynak a pálinkamérésre, anélkül, hogy a tanács tagjaival azt közölte volna. A karácsony előtt lezajlott számonkéréskor először azzal mentegetőzött, hogy ő az ügyet a főrendőrrre bízta, majd azt a képtelenséget állította, hogy egyikőjük sem tudott a város és a haszonbérlő közötti szerződésről. Esküdtársai magyarázatát kategorikusan elutasították, valótlannak minősítették, mondván „a nemtudással eléggé nem igazolt mentség, s kifogás hivatalnokok szájából figyelembe nem vehetvén”. Az ügy miatt közéleti karrierjének csúcsán távozni kényszerült a főbírói székből, kizárólag tanácsosi tisztségét tarthatta meg.⁵²⁸

⁵¹⁸ Uo. 72/1850. 727/1850. Az időszak közigazgatási, politikai változásairól Bánkiné, 1995: 149–164.

⁵¹⁹ JNSZML V. B. 542/a. 475/1850.

⁵²⁰ Uo. 366/1850.

⁵²¹ Uo. 461/1850.

⁵²² JNSZML XXXIII. 1. Túrkeve ref. szül. anyak. 1853. 2. 23.

⁵²³ Uo. (tanácsülési) 493/1850. (gazdasági) 8/1852. 1851 végétől a gazdasági, a képviselőtestületi és a tanácsülési gyűlések eseményeit hol azonos, hol külön kötetben, de mindig egymástól elválasztva rögzítették.

⁵²⁴ Uo. (tanácsülési) 430/1851. (gazdasági) 559/1851, 347/1853, 10/1856, 37/1857.

⁵²⁵ Uo. 62/1851, 179/1851.

⁵²⁶ Uo. (képviselőtestületi) 144/1860.

⁵²⁷ Uo. (képviselőtestületi) 106/1861, 184/1861.

⁵²⁸ Uo. (tanácsülési) 668/1861.

1862 elejétől Vincze Ignác távol tartotta magát a közélettől, ennek a súlyos tekintélyvesztéssel járó eseten túl a tetemes magánéleti problémahalmaz állhatott a háttérben. A szabadságharcot követően a bátyja és a húga eltartása is az ő nyakába szakadt. Idősebb Vincze Lajos életútjának bemutatásakor már említettük, hogy ifjabb Vincze Lajos 1808–18 között a 12. számú huszárezredben szolgált. Leszerelését követően élénken bekapcsolódott a bőnyi közbirtokosság irányításába, négy alkalommal választották rövidebb-hosszabb időre a compossessoratus igazgatójává az 1820–30-as években.⁵²⁹ A vármegyei közéletben tábalbíróként, a Dunántúli Református Egyházkerületben világi tanácsbíróként vett részt.⁵³⁰ Nemesi származású bőnyi feleségével a forradalom előtti évtizedben teljesen eladósodtak.⁵³¹ A bőnyi birtokrész eladásából származó 4713 pengőforintból először kiegyenlítették a 3015 forintos adósságukat, a maradékból pedig 1600 forintért vettek Győrben egy házat 1846-ban, amit a következő esztendőben el is adtak.⁵³²

Ifjabb Vincze Lajosnak Huszár Évától három fia született, akik közül kettő, Móric és Frigyes még a forradalom előtt kikerült a bécsi nemesi testőrségbe, majd 1848–49-ben – hozzá hasonlóan – részt vett a szabadságharcban.⁵³³ A fegyverletétel után születési helyén, Túrkevén, öccse házában lett menedékre. 1855 őszén a település rendőrbiztosává nevezte ki a Jászkun Kerület főkapitánya, munkájáért évi 300 pengőforintos fizetést kapott. Két esztendeig sem tudta ellátni feladatát, 1857 nyarán megromlott egészségi állapota miatt lemondásra kényszerült.⁵³⁴ Nyilván a pozíció elnyerésében nagy szerepet játszott Vincze Ignác, aki nemcsak neki, hanem Frigyesnek is állást szerzett az 1850-es évek elején. Az ifjú a földértékbecslő bizottmány irnokaként kereste kenyerét, egészen addig, amíg két nőt meg nem erőszakolt.⁵³⁵

Az ifjabb Vincze Lajos temetésekor elhangzott búcsúztató beszédben a prédikátor utalt ugyan az elhunyt küzdelmes életpályájára, igazából azonban a hangsúlyt öccse atyafiságos szeretetének, nagyvonalú és önzetlen gondviselésének bemutatására helyezte.⁵³⁶

Idősebb Vincze és Győry Zsófia egyetlen leányának, Johannának a házassága meglehetősen boldogtalan volt. Többször elhagyta két gyermekének apját, egy huszártiszttel, s költözött haza a bőnyi szülői házba.⁵³⁷ Hiába kapta meg Ignáctól az 1830-as évek közepén a túrkevei birtok egyharmadáért járó több 1000 pengőforintot, már az 1840-es évek elejére adósságtengerbe került. Ennek következtében megtiltották neki, hogy a pénzt önállóan kezelje, bőnyi birtokrészét pedig zárgondnok felügyelete alá helyezték.⁵³⁸ 1849-ben már nem írták össze a birtokosok között, ami azt bizonyítja, hogy a jószág elveszett. Gyakorlatilag semmije sem maradt, élete utolsó éveit, ahogy idősebb bátyja is, testvére túrkevei birtokán volt kénytelen eltölteni.⁵³⁹

A túrkevei Felsővályi Vinczék több generáción keresztül folytatott párválasztási gyakorlata az 1850–60-as években megtört. Vincze Ignác lányai közül a legidősebbet,

⁵²⁹ Dominkovits 1988. 107. Erdő- és húszinspektorként is tevékenykedett. Uo. 108–109.

⁵³⁰ GYML IV. A. 1/a. 625/1821. Hudi, 2006b: 61.

⁵³¹ GYVL IV. A. 1056/rr. 201–203/1846, 212/1846, 262/1846, 289/1846, 308/1846, 440/1847, 533/1847, 657/1847. GYVL IV. 1056/oo. 2125/1846.

⁵³² GYVL IV. A. 1056/rr. 224/1846. (birtokértékesítés). GYVL IV. A. 1056/a. 4527/1847. (házeladás)

⁵³³ JNSZML XIII. 4. No. 95/1848. 97/1850. Hellebronth, é. n.: 392. Bona, 1988: 647.

⁵³⁴ JNSZML XIII. 4. No. 99/1855. JNSZML V. B. 542/a. (gazdasági) 104/1855. 51/1857.

⁵³⁵ Uo. (tanácsülési) 180/1852.

⁵³⁶ JNSZML XIII. 4. No. 37/1857. A protestáns halotti beszédekre Hudi, 2006b: 63–66.

⁵³⁷ JNSZML XIII. 4. No. 70/1823.

⁵³⁸ GYVL IV. A. 1056/a. 2194/1841. JNSZML V. A. 501/b. L. füz. 7. köt. No. 73/1843.

⁵³⁹ GYML V. B. 2006. Elöljárósági ülések jegyzőkönyve 1848–75. JNSZML XXXIII. 1. Túrkeve ref. hal. anyak. 1866. 3. 3.

Ilonát Kiskunhalas levéltárnoka, a középsőt, Etelkát egy jászakiséri redemptus vette feleségül. Idősebb fia, István házasságáról nem tudunk, Pál egy kiskunhalasi birtokos családba nősült. Legfiatalabb lánya, Irén az egyik legtehetősebb túrkevei nemes redemptus familia képzett sarjával lépett frigyre. Györffy Lajos birtokos az 1880-as évektől a helyi tanács tagjaként tevékenykedett, emellett a város főmérnöki posztját is betöltötte.⁵⁴⁰ Az eddigiektől eltérően tehát az ötödik generáció tagjai nem vármegyei nemesekkel, hanem Jászkun kerületi nemes vagy nemtelen birtokosokkal, értelmiségiekkel kötötték össze életüket. (VII. tábla)

A Bonyben született István – nem tudni, hogy önszántából vagy apai biztatásra – mundért öltött magára, 1855-től a 7. császári huszárezred katonájaként szolgált. Betegeskedő apja kérésére többször hazaengedték szabadságra, hogy segíthessen a birtok ügyes-bajos dolgainak intézésében. Túrkevére történő látogatásai alkalmával gyakran megtörtént, hogy a helybeliektől jelentős mennyiségű pénzt kért kölcsön, amit később apja egyenlített ki. Vincze Ignác 1862 elején véget vetett a folyamatnak, s a kihirdetést követően nem fizette vissza a tudta nélkül fiának kölcsönadott összegeket.⁵⁴¹ Tapasztalva az eredetileg örökösnek szánt idősebb fiú pazarló életmódját, már csak abban bízott, hogy halálát követően a másik fia lép majd helyébe. Pál, aki már Túrkevén látta meg a napvilágot, még huszadik életévét sem töltötte be, amikor apja a helyi tanács erkölcsi ajánlását felhasználva 1862 végén kérte, s meg is kapta a kancelláriától a nagykorúsítását.⁵⁴²

Mindezekből fakadóan az 1860-as években sokat töprengett, hogy miként ossza fel gyermekei között a 190 katasztrális hold szántóföldből, 96 holdas legelőből álló túrkevei jószágot, valamint az ismeretlen időpontban szerzett Heves és Külső-Szolnok vármegyében, a Dévaványa melletti Rikli pusztában elterülő, szántót, legelőt, nádist egyaránt magába foglaló 277,5 holdas birtokát. A betegeskedő, testi nyavalyait a nagyváradi fürdőkben enyhítő birtokos önmagával való vívódását, nyugtalanságát mi sem jelzi jobban, hogy élete alkonyán négy végrendeletet írt.⁵⁴³

Utolsó, halála előtt fél évvel született testamentumában felesége, Szabó Éva egzisztenciájának biztosítása mellett arra törekedett, hogy mindegyik gyermeke örököljön valamit, s közben egyik se érezze magát vesztesnek. Az előzetes várakozásoknak megfelelően Pál került a legelőnyösebb helyzetbe. Ő örökölte az állatállomány, a szemes takarmány, a négyszobás lakóház és az értékesebb 145 katasztrális hold túrkevei szántóterület felét, de a ház és a szántó másik felének, amit Szabó Éva kapott, is ő volt anyja halála után a várományosa. A megbízhatatlannak tekintett, továbbra is katonáskodó Istváné lett a gyengébb minőségű 45 hold túrkevei szántó, valamint 33 hold a Rikli pusztai jószágból. Három, már férjnél lévő lánya közül Ilona és Etelka – nem egyenlő arányban – osztozott az említett puszta fennmaradt majd 250 holdján, Irén a túrkevei határban lévő nagykabai 128 holdas legelőt kapta.⁵⁴⁴

Vincze Ignác tehát figyelmen kívül hagyta a 20. század közepéig érvényben lévő IV. jászkun statútumot, s már-már hagyományt teremtve a famíliában, a lányait is részeltette a fekvő javakból. Végrendeletét kívánságának megfelelően vérehajtották, s később sem emeltek az ellen kifogást a gyermekei. Mindebből arra következtetünk, hogy mielőtt papírra vetette szándákát, elnyerte fiai beleegyezését.

⁵⁴⁰ JNSZML XXXIII. 1. Túrkeve ref. ház. anyak. Ilona és Pap Antal 1853. 12. 8. Etelka és Hetényi Ábrahám 1856. 4. 29. Irén és Györffy Lajos 1862. 6. 10. Pál és Szentpéteri Julianna 1864. 6. 16.

⁵⁴¹ JNSZML V. B. 542/a. (tanácsülési) 1/1855, 65/1862, 90/1862, 263/1862.

⁵⁴² Uo. (tanácsülési) 773/1862. 12/1863. A 24. életévüket betöltött személyek számítottak nagykorúnak.

⁵⁴³ JNSZML V. B. 542/a. (első végrendelet) 228/1862. A végrendelezés idejére Mátay, 2006c: 156–157.

⁵⁴⁴ JNSZML V. B. 542/b. (a többi végrendelet) 580/1866.

A kemény munkával megszerzett vagyon felosztásán túl – a családi emlékezet szerint – Vincze Ignácot élete végén egy kérdés foglalkoztatta igazán. Szerette volna megszerezni az udvari kamarási címet, amit állítólag azért nem kaphatott meg, mert felesége nemtelen volt.⁵⁴⁵ A kamarási címet az uralkodó adományozta, s a kérvényezőnek 16 nemes ős igazolása mellett jelentős összeget kellett lerónia.⁵⁴⁶ Ennek, a kizárólag családi emlékezetben nyomot hagyott történetnek nem az igazságtartalma a lényeges, hanem az, hogy a kudarcért a családtagok Szabó Évát kárhoztatták. Azt viszont – talán szándékosan – figyelmen kívül hagyták, hogy Vincze Ignác az 1860-as években képtelen lett volna előteremteni a cím elnyeréséhez szükséges summát.

Ugyanis az 1860-as évek elején az Alföldön pusztító marhavész, majd az 1863-ban beköszöntött aszály az ő gazdaságát is érzékenyen érintette.⁵⁴⁷ Nem adott el ugyan egy négyszögölt sem a túrkevei birtokból, viszont kárának enyhítésére kétezer oszták forintot kellett felvennie.⁵⁴⁸ A tetemes hitelből ötszáz forintot még 1867. január elsején bekövetkezett halála előtt visszafizetett, a fennmaradó rész törlesztése Vincze Pál nyakába szakadt.

Még 1860-ban a Kallós István által a túrkevei eklézsiának ajándékozott kilenc mázsás harangot eltávolították a templomtoronyból, s helyére a Hajdú família által öntetett nyolcezer forintot érő hatvan mázsás harangot helyezték. A Vincze család tagjait nyilván nem töltötte el boldogsággal, hogy a méltán híres ős kegyes adománya a templom előtt lévő, fából készült haranglábra került.⁵⁴⁹

Habár Vincze Ignác hitelt is hagyott örökösére, gazdasági teljesítménye eredményesnek minősíthető, mert a Győr vármegyében apránként értékesített jószágok árát megfontoltan, s rendkívül hatékonyan fektette be Túrkevén. Nemcsak a pénzt, hanem a szorgalmat, a felhalmozási vágyat is magával hozta a Nagykunokba. Ezeknek köszönhetően visszaszerzte az apja idejében megfogyatkozott családi birtokot, sőt még annak gyarapítására is maradt anyagi ereje. Az apja által elveszített társadalmi tőkét azonban nem tudta maradéktalanul pótolni. Lenyűgöző gazdasági ereje ellenére az első évtizedben képtelen volt a birtokos társadalom, az elit bizalmába férkőzni, így nem is sikerült az irányító testületbe bekerülnie. Jogi ismeretei, vármegyei politikai tapasztalata ajánlólevelet jelenthetett volna a Nagykun és a Jászkun Kerületben is, de a helyi támogatottság hiánya, s apja negatív emlékezete lezárta előtte az utat. A túrkevei közéleti szerepvállaláshoz szükséges társadalmi bizalmat a szabadságharc idején szerezte meg, de az abszolutista politika kezdeti kiszolgálása következtében jórészt el is veszítette azt. A lakossági érdeket szolgáló tevékenysége eredményeként csak az 1850-es évek végére nyerte el azt a támogatást, ami a túrkevei közélet irányító pozíciójába ültette. Helyi karrierje csúcsán elkövetett hibája végzetesnek bizonyult, ennek ellenére hivatali pálya során bizonyította rátermettségét. Élete munkájának eredményét a marhavész, majd a nevezetes száraz esztendő lerombolni nem tudta, de az utódok jövőjét jelentősen megnehezítette. Vincze Ignác legnagyobb érdeme, hogy kilépett apja árnyékából. Vármegyei birtokait eladta, családotul áttelepült a Jászkun Kerületbe, s látható nehézségek nélkül beilleszkedett a szabadparaszti társadalmi miliőbe. Az új

⁵⁴⁵ Karcaginé Vincze Marianna szóbeli közlése.

⁵⁴⁶ Kövér, 2001: 101.

⁵⁴⁷ A vészterhes időszak túrkevei eseményeit részletesen bemutatja Györffy, 1931.

⁵⁴⁸ Az 1860-as túrkevei birtoknagyság egyezik a végrendeletekben jelölttel. JNSZML V. B. 545/b. Házbirtoklapok. 1400/1860.

⁵⁴⁹ Tóth D., 1942: II. 261. A harangot 1908-ban a kuncsorbai református templomba vitték, s ma is ott található.

normarendszerben a családi hagyományoktól eltérően sosem hangoztatta nemességét, hanem mindvégig redemptusként határozta meg önmagát.

VIII. 2. A családregegy vége

Vincze Ignác abban bízott, hogy a túrkevei jószágot majdan teljes egészében megszerző Pál jól kijön majd anyjával. Halála után, 1867 késő őszen azonban kiderült, hogy másodszülött fia az anyja halála előtt kívánja rátenni a kezét leendő örökségére. Szabó Éva nem hagyta annyiban a dolgot, feljelentette a fiát, aki ugyan tagadta a tanács előtt az ellene felhozott vádakát. A település irányítóinak megintése hatásosnak bizonyult, mert a későbbiekben hasonló esetre nem került sor.⁵⁵⁰

A helyett inkább a túrkevei közbirtokosság kezelésben lévő Ecseg pusztából 1869-ben bérbe vett 384 katasztrális holdat évi 3190 forintért. 1870-ben nagyon jó termése ígérkezett, de a betakarítás idején beköszöntött mostoha időjárás miatt hatalmas kára keletkezett. A bajt csak tetézték a következő évek tavaszi áradásai, melyek következtében nemcsak az őszi repce és búza vetése, hanem a kaszáló és a legelő részei is nagyrészt víz alá kerültek és hasznavehetetlenné váltak. 1871 nyarán kérte a közbirtokosságtól a bérleti díj elengedését, amit az nem engedélyezett, ezért kénytelen volt hitelért folyamodni. Teljes ingatlan vagyonát elzálogosítva majd 13 ezer forintot vett fel, amiből bérleti díjként azonnal kifizetett 8600 forintot.⁵⁵¹ Az anyjával szemben túl mohó Vincze Ignáctól azonban végleg elpártolt a szerencse, az 1872-es tavaszi áradás teljes bérleményét „síktengerré” változtatta. A közbirtokosság vezetői „emberbaráti érzettől áthatva” a bérleti díj összegét jelentősen mérsékeltek, s felajánlották neki az 1873-ig érvényes szerződés felbontását, amit ő el is fogadott.⁵⁵² A hatalmas adósságterhet újabb hitelfelvétellel próbálta mérsékelni, ám már csak családi körből, anyósától kapott kisebb összegű, 1200 forint kölcsönt.⁵⁵³

A későbbi történésekből úgy tűnik, hogy a család, valamint a birtokos társak segítsége már nem tudott rajta segíteni. Vincze Pál képtelen volt kimászni az adósságcspadából, az apjától örökölt birtok gyakorlatilag teljesen elveszett.⁵⁵⁴ 1876-ban még ugyan szerepelt a túrkevei virilisek között, azonban az 1874-es helyi postamesteri tisztségre való pályázata már jelezte birtokos létének végét.⁵⁵⁵ Végül nem ő lett a túrkevei postahivatal vezetője, viszont a Jászkun Kerület 1875. decemberi közgyűlésén nagy többséggel a Nagykun Kerület útbiztosává választották. Amikor 1876-ban megszüntették a Jászkun Kerületet, Vincze nem a Nagykunban, hanem az újonnan kialakított Jász-Nagykun-Szolnok vármegye Tiszai felső járásában tevékenykedett. Útkaparóival együtt hét község és nyolc puszta úthálózatának karbantartásáért felelt.⁵⁵⁶

Írásos bizonyítékunk nincs rá, kizárólag a családi emlékezetből tudjuk, hogy a vagyonvesztés miatt elkeseredett Vincze Pál ekkoriban nem sokat törődött feleségével és egyetlen fiával. Családja helyett az ivócimborái társaságát kereste, a túrkevei kocsmákban italozással és hajnalig tartó kártyázással múlatta az időt.⁵⁵⁷ Talán ez játszott a legnagyobb

⁵⁵⁰ JNSZML V. B. 542/b. 504/1867.

⁵⁵¹ JNSZML V. B. 542/a. (közbirtokossági) 85/1871, 89/1871, 97/1871, 120/1871. (tanácsülési) 363/1871.

⁵⁵² JNSZML V. B. 572/a. (közbirtokossági) 53/1872, 164/1872, 168/1872. JNSZML V. B. 572/c. 1152/1872.

⁵⁵³ JNSZML XIII. 4. No. 106/1875.

⁵⁵⁴ JNSZML V. B. 545/b. Kataszteri telekkönyv 1886. Két Vincze Pál van tudomásunk. Az egyik a 671. házszám alatt 2 kh és 588 négyszögöl szántóval, 598 négyszögöl réttel, 271 négyszögöl erdővel rendelkezett az 5734, 5767, 6517. helyrajzi számokon. A másik személy, talán a fia, a 611. házszám alatt kisebb birtokkal bírt.

⁵⁵⁵ JNSZML V. B. 572/a. (képviselőtestületi-közbirtokossági) 33/1876, (tanácsülési) 384/1874.

⁵⁵⁶ JNSZML V. B. 572/c. No. 53/1876. Sipos, 1880: 62–63.

⁵⁵⁷ Karcaginé Vincze Marianna szóbeli közlése.

szerepe abban, hogy felesége elvált tőle, s az alig tízéves Lajossal a szüleitől örökölt kiskunhalasi birtokára költözött. Vincze Pál nem sok időt töltött egyedül. 35 éves korában, 1879 decemberében, anyja halála előtt egy héttel, feleségül vett egy túrkevei hajadont, akitől nem született gyermeke.⁵⁵⁸

Távol élő fiával csak ritkán találkozott, de folyamatosan tartotta vele a kapcsolatot, előmenetelét megkülönböztetett figyelemmel kísérte. 1877-ben, vagyontalanságára, alacsony fizetésére hivatkozva azt szerette volna elérni, hogy a tizenkét éves Lajos ingyen tanulhasson egy porosz katonai iskolában. Hiába ecsetelte fennkölt stílusban a német főkonzulnak, hogy legendás bőnyi őse, Győry Péter generális hosszú ideig I. Frigyes porosz királyt szolgálta, levelét a nagykövetség válaszra sem méltatta.⁵⁵⁹

Anyja végrendeletének tartalma, földjének sorsa ismeretlen. Apja testamentuma értelmében ő volt a birtok várományosa, ám a forrásokból kiderül, hogy sem ő, sem testvérei fekvő jószágállománya nem növekedett meg Szabó Éva halála után. Leánytestvérei – földjük, férjeik állása, vagyona miatt – nem nem szorultak rá az anyai örökségre. Ő is megélt tisztviselői fizetéséből, sőt még arra is telt neki, hogy 1891-ben vályogból készült háza helyett, egy téglalapozatú, cserép „fedélzetű” háromszobás, gangos házát építsen. Bátyja viszont – költekező életmódjának köszönhetően – élete alkonyán már nyomorgott. 1899-ben megtörtént az, ami soha azt megelőzően a család történetében, Vincze István – hivatkozva felmenői tetteire, pozitív emlékezetére – a túrkevei szegényalapról segélyt kért.⁵⁶⁰

⁵⁵⁸ JNSZML XXXIII. 1. Túrkeve ref. ház. anyak. 1879. 10. 10. Anyja halála: 1879. 10. 4.

⁵⁵⁹ JNSZML V. B. 572/c. No. 1175/1877.

⁵⁶⁰ Uo. 572/c. No. 850/1891, No. 2/1899.

IX. Összegzés

A Jászkun Kerület megszüntetésének évtizedében a Felsővályi Vincze família Túrkevén élő ága elvesztette a generációkon keresztül többnyire sikerrel átörökített anyagi erőforrásait. A család vagyoni háttérét Kallós István teremtette meg, aki a területen hagyományosnak számító szántóföldi gazdálkodás és az árutermelő állattartás mellett jelentős kereskedelmi tevékenységet is folytatott. Veje és unokái felhagytak ugyan az utóbbival, a helyett a beneficiális bevételekre koncentráltak, de mindvégig megtartották a Kallós István által kialakított differenciált gazdaság- és bevételszerkezetet. Vincze Márton kilépve apósa árnyékából nem herdálta el az öröklött vagyont, hanem szorgos munkával, kihasználva a redemptio biztosította lehetőségeket, tovább gyarapította azt. Fiai, Vincze István és Pál sem tértek le a kitaposott útról, saját és az előző két generáció fáradhatatlan tevékenységének köszönhetően életük végén már képesek voltak a település egyik legfontosabb pusztabérletének biztosítására is. A hatalmas készpénzkészletet igénylő, majd hozó akcióorozat nem rejtett magában kockázatot, nem úgy, mint az 1770–80-as évek bérletei. A Vincze fiúk pusztaárendáknál mutatott gazdasági ereje igazából a csaplárosok fizetéképtelensége miatt a kocsmabérleteknél előzőleg elveszett haszon tükrében nyeri el jelentőségét.

Az első három generáció, bármilyen bevételi formát részesített előnyben, mindig előtérbe helyezte a kockázatcsökkentést és a megfelelő nagyságú tartalékképzést. A differenciált gazdaságszerkezet mellett ennek is köszönhető, hogy a 18. században sosem rendült meg a családi gazdaság stabilitása, sőt a veszteségek idején is, amelyek közül a jelzett kocsmabérletek tűnnek a legjelentősebbnek, képesek voltak nagy összegű tőkekihelyezésre.

A legnemesebb családi hagyományokat vitte tovább a Biharba került Vincze Pál, akinek merkantil szellemisége egyértelműen dédapjára, Kallós Istvánra emlékeztetett, anyja birtokállományára támaszkodva (bor)kereskedelmi tevékenységének eredményeként tetemes vagyont gyűjtött.

Vele szemben a fekete báránynak számító unokatestvére, Vincze Lajos kényelmes életmódjával – Kövér György metaforájával élve – megtörte a felhalmozás ívét a főágban. Miután a tartalékokat felélte, az ősi birtok egy részének eladásával biztosította megélhetését. Fia, Vincze Ignác gazdasági erejét a nagykun mezővárosba összpontosítva elérte, hogy a forradalom előtti időszakra – mind az állatállomány, mind a fekvő jószág tekintetében – az egyik legjelentősebb birtokossá váljon Túrkevén. Az 1860–70-es évek egymást követő elemi csapásai azonban teljesen tönkre tette nemcsak az ő és utódja, hanem felmenői másfél évszázados munkájának eredményét is.

A 19. század utolsó harmadában – birtok híján – már csak Vincze Ignác fiának négyszobás háza emlékeztetett a család egykori gazdasági erejére. Nem kizárt, hogy a házban voltak még olyan tárgyak, amelyeket Vincze Márton és fiai vásároltak, használtak, de inkább már csak a családi emlékezetben voltak fellelhetők a társadalmi rangjelző funkciót is betöltő méregdrága tárolóbútorok. Azonban az archívumban az utókor számára gondosan megőrzött három inventárium, leginkább a Vincze István javairól készült, közvetve tükrözi a család vagyonosságát, s pontosan kijelöli a redemptus társadalmon belüli helyzetét.

A felhalmozás mértékét jelentősen befolyásolta a családtagok több generációs aktív közéleti szerepvállalása, s az ahhoz tapadó társadalmi kapcsolatrendszere. A települési tanácstagság, illetve a főbírói szék megszerzése révén a legnagyobb bevételt hozó kocsmabérletekhez jutottak hozzá a 18. század második felében. Vincze István és Pál a

pálosokkal folytatott gazdasági tárgyalásain – a pénz mellett – meghatározó lehetett, hogy egykor Vincze Márton kitüntetett szerepet játszott a rend és a község pusztabérleti szerződéseinek megkötésénél. Főbíróként a Nagykun és a Jászkun Kerület közgyűlésein is részt vettek, s az ott kialakított kapcsolati tőkét próbálták kamatoztatni a magas fizetéssel és presztízzsel járó Nagykun kerületi pozíciók megszerzésénél. Az 1746-os kerületi tisztújítás alkalmával Vincze Márton nagyban támaszkodott Kallós István előző évtizedekben kialakított kapcsolatrendszerére, ahogy az ő ismertségét, tekintélyét is hátszélként használták fiai, amikor a Nagykun Kerület magasrangú tisztjei lettek.

Az Illésy család tagjai, akik Laczka János rövid hivatalviselésétől eltekintve, közel száz esztendőn keresztül töltötték be a nagykun kapitányi tisztséget, a Vinczék Túrkevén és a Nagykun Kerületben végzett társadalmi tevékenységét, politikai aktivitását nagyra értékelték. Ezen az sem változtatott, hogy Vincze Márton és fia is meg akarta velük szemben szerezni a nagykun kapitányi széket. Leginkább akkor látszott az Illésyek Vinczék iránti, olykor elfogult megbecsülése, amikor az utóbbiak közül valaki nehéz helyzetbe került, s segítségre szorult. Vincze Lajos nőügyeinek megítélésénél, unokatestvére, a borkereskedő Vincze Pál és a leánytestvérei közötti vita csillapításánál erősen érződött az Illésy család szimpátiája.

A hivatalviselés, a településnek adott kölcsönök, kegyes adományok révén megszerzett, három generáción át sikerrel örökített társadalmi presztízst kellett volna tovább gyarapítania, majd hagyományoznia Vincze Lajosnak. Ő azonban – anyagi javai megkurtítása mellett – a rendelkezésére álló társadalmi erőforrásokat nem becsülte meg. Pedig minden lehetősége megvolt arra, hogy ősei példáját követve a helyi közéleten túl a Nagykun kerületi politikába is bekapcsolódjon. A nem kézzelfogható örökség eltékozlásával azonban nemcsak saját magát zárta ki a közéletből, hanem negatív emlékezetet hagyva maga után utódja közéleti szerepvállalását is jelentősen megnehezítette. Vincze Ignác Túrkevén töltött életpályája egyrészt azt bizonyítja, hogy a gazdasági erőforrások pótlása – pláne akkor, ha van háttérbázis, mint az ő esetében – sokkal könnyebb, mint a társadalmiaké, másrészt azt is, hogy az elveszített társadalmi megbecsülés nem szerezhető vissza teljesen.

A Vinczék Győr vármegyében – kevésbé jelentékeny társadalmi beágyazottságuknál, befolyás- és kapcsolatrendszerükénél fogva – jóval szerényebb karriereket mondhattak magukénak. Idősebb és ifjabb Vincze Lajos, valamint Vincze Ignác közül egyik sem jeleskedett a hagyományos törvényhatósági pozíciók és a szakhivatalok megszerzésénél, kizárólag a táblabírói tisztségükre lehettek büszkéek. Azt is, Vincze Ignác tiszteletbeli tisztségéhez hasonlóan, a vármegyei vezetés akaratának köszönhették.

A Biharba települt Vincze Pál is a törvényhatóságot irányítóinak jóvoltából léphetett magas hivatali grádicsra, életútja azonban merőben eltér a Győr vármegyébe szakadt rokonaiétól. Ő ugyanis szemfüles módon hivatali emelkedéséért cserébe – saját termése mellett – értékesítette a törvényhatóság vezetőinek Biharban nehezen eladható borát. A saját magának is nagy hasznot hozó tevékenységnek köszönhetően a vármegyei vezetés oszlopos tagjává vált, aminek szimbolikus aktusa a táblabírává történt kinevezése volt.

A társadalmi erőforrások egyik leghatékonyabb kamatoztatója a Vincze család nőágához tartozó Marjai József volt, aki – fiági atyafiaival szemben – több generációs közéleti presztízst helyett kizárólag prédikátor apja pozitív emlékezetére támaszkodhatott karrierje hajnalán.

A Túrkevén töltött másfél évszázad alatt a Vincze család vérségileg nem keveredett a helyi redemptus társadalommal, sem a 18. században, amikor társadalmi megbecsülésük töretlen volt, sem azt követően, amikor már jóval szerényebb megbecsülés

övezte őket. A házasságkötések elmaradása mellett feltűnő a kölcsönös keresztkomasági kapcsolatok hiánya is. Nem tudni, hogy a két folyamat kapcsolódik-e egymáshoz, s azt sem, hogy egyik, illetve a másik háttérben pontosan milyen okok húzódtak meg? Nem zárható ki, hogy a szabadparaszti környezetet elutasító, abból elvágyódó nemesi önazonosságtudat is felelőssé tehető az elmaradt frigyekért, bár erre közvetlen bizonyítékot csak Szilágyi Sára lányainak kiházásításánál találtunk.

A Vincze családról sokat elárul az is, hogy az egyes generációk mennyit fektettek be gazdasági erőforrásaikból kulturális tőkájük gyarapítására, s utóbbit milyen határfokkal voltak képesek anyagi előnyökre váltani. Kallós István és veje karrierje alakulásában – egyre növekvő gazdasági és társadalmi befolyásuk mellett, azokkal összefonódva – nem kevés szerepet játszott az ismeretlen körülmények között elsajátított írni-olvasni tudás, s a latin nyelvismeret. A 18. század első felében, a Jászkun Kerületben lassan meginduló alfabetizáció kezdetén ezekre volt szükségük ahhoz, hogy települési delegációkat vezessenek, s részt vegyenek a Jászkun Kerület közgyűlésein. Vincze István ezen ismeretek mellett a Bécsben szerzett jogi, valamint francia és német nyelvi ismeretek birtokában kívánt a nagykun kapitányi székbe kerülni. A nemesi testőrségben szert tett nyelvtudására, udvari protokoll ismeretére, a királyhoz, nádorhoz látogató küldöttségek tagjaként, bármikor támaszkodhattak a Jászkun Kerület vezetői. A hön áhított pozíciót ugyan sosem kaparintotta meg, ám a Bécsben töltött egy esztendő testőri szolgálat kiváló ajánlólevélnek bizonyult az egyik legrangosabb Nagykun kerületi pozíció megszerzésénél, hovatovább még öregkori járadékot is biztosított számára. Nem véletlen, hogy fiát a túrkevei partikula, a debreceni házitanítók és a Református Kollégium után minden áron a testőrségbe próbálta küldeni, továbbá az sem, hogy az ő életpályája szolgált iránytűként unokaöccse számára is. A bihari Vincze Pál karrierjéből kitűnik, hogy a testőri szolgálat nemcsak a Jászkun Kerületben, hanem a vármegyei környezetben is szilárd talapzatnak bizonyult a hivatali emelkedésnél. Túlzás nélkül állítható tehát, hogy a testőrségbe való kerülés a Vincze Istvánt követő generáció számára mintává vált.

A család karrierstratégiájában akkor következett be módosulás, amikor Vincze Lajos – apja minden erőfeszítése ellenére – sem lett a gárda tagja. Sikertelenségét követően a testőrség helyett a hadseregbe küldték az ifjakat, ezt mutatja Vincze Antal, ifjabb Vincze Lajos, majd Vincze Ignác idősebb fia, István életútja. A 19. század első felében – némileg visszatérve az eredeti úthoz – ifjabb Vincze Lajos két fia, Frigyes és Móric ismét a testőrségben próbált szerencsét. A több generációs vizsgálatból kiderül, hogy a Vinczék az intézményes képzést mindig előnyben részesítették, tizenegy felnőtt férfi közül, akikhez nem számítjuk Kallós Istvánt és vejét, csak egy – Vincze Ignác ifjabb fia, Pál – nem vett részt a katonai vagy a civil pályára felkészítő oktatásban. Emellett az is feltűnő, hogy az előbbi mindvégig domináns volt, az utóbbit csak Vincze Lajos és fiatalabb fia, Ignác próbálta ki. Az életpályák elemzése azt mutatja, hogy mindkét karrierlépcső elvezethette a családtagokat a hivatalszerzéshez a Jászkun Kerületben és a vármegyékben.

A család kulturális tőkéjének intézményes hozadékai mellett – Vincze István javairól készített leltár jóvoltából – annak a 18. század végi tárgyasult állapotáról is képet alkothatunk. A négyszobás házban talált több mint nyolcvan kötet könyv és az újságok bizonyítják, hogy az egykori gárda hadnagy nem sajnálta a pénzt a tanulásra, a tájékozódásra, s nem utolsó sorban kikapcsolódáshoz használt szellemi termékekre. Így volt ezzel idősebb fia, Vincze Lajos is, aki a családi bibliotékát pesti antikváriumokból hozatott darabokkal egészítette ki.

Kettejük esetében megfogható a bensővé tett tudás is, aminek megszerzése feltehetően sok lemondással járt, s hosszú elsajátítási időt vett igénybe. Vincze Istvánnál ennek legszebb kifejeződési formái azok a francia címzésű levelek, amelyekkel a

Debrecenben tanuló fiába próbálta az övéhez hasonló tudásszomjat plántálni. Intelmei termékeny talajba kerültek, bár arra nyilván sosem gondolt, hogy majdan Vincze Lajos latin tudását a túrkevei tanácstagoknak írt egzecírozott leveleiben fogja fitogtatni.

A jászkun normarendszer fundamentumainak családon belüli megkérdőjelezése, ami nem kis részben a fent jelzett levelekből is tükröződik, időben egybeesett a Jászkun Kerületben a 18. század utolján megfogant nemesi mozgalom zászlóbontásával. Tagadhatatlan, hogy a túrkevei nemesek akcióiban Vincze Lajos Marjai József társaságában többször részt vett, ennek ellenére úgy véljük, hogy az említett családtagok meggondolatlan cselekedeteinek az újból lángra kapó, változó intenzitású mozgolódás nem okozója, kiváltója, csupán erősítője volt.

A meglévő források közvetlen és közvetett bizonyítékai arra utalnak, hogy Kallós István és Vincze Márton származásának – nyilvánosan – nem tulajdonított jelentőséget, az após esetében még annak eltitkolása is feltételezhető, legalábbis a meglepedés időszakában. Velük szemben Vincze István és Pál már egy-egy alkalommal felfedte nemesi identitástudatát, itt utóbbi templomi ülésrendet megváltoztató kérelmére, előbbi nehéz fizikai munkát elutasító megnyilatkozására gondolunk. Egyik esetnek sem lett folytatása, ami azt igazolja, hogy ha később szűk családi, baráti körben esetleg fel is emlegették származásukat, annak formálisan, közéleti szerepkörben sosem adtak hangot. Nem is állt érdekükben a nemesi jogositványok követelése, hisz helyi, kerületi tisztségüknek köszönhetően a 18. század második felében szinte végig vagyoni adómentességet élveztek, alapvetően nem érezték, hogy nem vármegyei nemesi környezetben élnek.

Haláluk után azonban utódaik elestek az adómentességtől. Ez persze nem okozott a család tagjainak mindennapi egzisztenciális problémát, életszínvonal esést, ám a lábas és fekvő javakra kivetett taxa fizetésekor felszínre tört a nemesi önazonosságtudatuk. A számukra hirtelen kiváltságok nélkülivé vált jászkun szabadparaszti normarendszert, amit Szilágyi Sára egyszerűen csak disznó életnek minősített, származásuknál fogva sértőnek, megalázónak találták. A nemesi önazonosságtudat megléte a művelt cívis családban felnövő, bihari nemesi birtokokkal bíró Szilágyi Sára esetében nem szorul magyarázatra, Vincze Lajosnál viszont azt a nősüléséhez köthető lakhelyváltás váltotta ki. A vármegyei környezetben való társadalmi mozgás viszonylag rövid idő alatt gyökeresen megváltoztatta az önazonosságtudatát, ami a visszaköltözés után sem nyerte el eredeti formáját. Marjai József normasértő nemesi identitástudatát – hírhedt fiági unokatestvérén túl – azok a hozzá hasonlóan szerény redemptus birtokkal bíró nemesek ingerelhették, akik a mozgalom helyi főkolomposai voltak. Marjai azonban évek múltán belátta, hogy többre jut, ha elhagyja a nemesi jogokat követelők táborát, s elfogadja a fennálló társadalmi-jogi viszonyrendszert. Pálfordulását, s a forrásokban nem rögzített, de biztosra vehető bocsánatkérését követően a normarendszert betartató vezető réteg soraiba került.

Tőlük eltérően bihari Vincze Pálnak és Vincze Ignácnak sem okozott gondot a normatív rendszerek közötti mozgás. Előbbi bárhol is élt, mindenhol elfogadta a fennálló társadalmi szabályrendszert – Debrecenben cívisként, Bihar vármegyében birtokos nemesként, a Jászkun Kerületben redemptusként viselkedett. Ha az utóbbiból való kiköltözést követően megtagadta volna a vagyonadó fizetését túrkevei birtoka után, akkor a települési elit szóba sem állt volna vele borának értékesítésekor. Vincze Ignác teljesítménye is az övéhez mérhető, mert a vármegyei nemesek világát elhagyva, anélkül, hogy emlegette volna származását, feszültségek nélkül beilleszkedett a jászkun redemptus társadalomba.

A fentiek mellett azonban a házasságkötések árulkodnak leginkább a túrkevei Vincze família nemesi önazonosságtudatáról. A korszakban általános rendi endogámia miatt azon nem csodálkozhatunk, hogy nem házasodtak nemtelen redemptusokkal. Túrkevén, tágabban a Jászkun Kerületben azonban jó néhány tehetős nemes család képviseltette magát. Mindennek ellenére a Vinczék nem velük, hanem közeli és távoli vármegyék nemes – birtokos és birtokkal nem bíró – famíliáival kerültek vérségi kapcsolatba. Ez az elhatárolódás viszont Vincze Ignácnál megtört, gyermekei házassodásakor, a rendi korszak végén pedig meg is szűnt.

A Vincze család több generációs történetében a közösségi együttélést veszélyeztető normaszegések másik nagy csoportját az identitászavarral össze nem kapcsolható esetek adják. Ilyenekről kizárólag a 18. század utolsó harmadából van bizonyítékunk. A legkirívóbbak közé tartozik Vincze Pál tanácsi engedély nélkül kivitelezett malomépítése, Vincze István árendából megmaradt borának árusítása, illetve a Vincze Lajos és nagybátyja házában lefolyt éjszakai italozás, verekedés. Mindezek elkövetéséért – a többségi birtokos társadalom tagjaitól eltérően – egyik családtag sem kapott büntetést, a helyi elit – közösségi munkájukért cserébe – úgy tett, mintha nem történt volna semmi. Másként léptek fel a tanácstagok azokban az esetekben, amikor Vincze Pál a közösség anyagi erőforrásait veszélyeztette. A települési vezetés a magán malom lebontását nem tudta elérni 1770-ben, mert a nagykun kapitány a család mellé állt, később azonban sikeresen megakadályozta a boltnyitást. A malom üzembe helyezésétől eltérően a túrkevei tanácsosok és a Nagykun Kerület tisztjei egyetértettek abban, hogy nem szabad Vincze Pált felmenteni a vagyoadó fizetése alól. Pontosán tudták, hogy a rendhagyó kérés támogatása láncreakciót váltana ki. Vincze Pál akciói egyrészt arra mutatnak rá, hogy egyik normatív struktúra sem átjárhatatlan, másrészt arra, hogy annak üzemeltetői fokozott éberséggel figyelik azokat, akik egyszer már megsértették a szabályrendszert.

A család történetében megkülönböztetett hely illeti meg a fél évszázados pert elindító rendhagyó végrendeletet. Kallós Erzsébet hatalmas feladatra vállalkozott – a család és a közösség kollektív emlékezetében meglévő tudattartalmat kellett tárgyiasítania. Testamentuma önmagában véve csak egy nyilatkozatnak, a családon belüli konfliktus egyik, s nem is az első állomásának tekinthető, viszonyítási ponttá a bíróság ítéletével vált. Anyagi vonatkozása nem elhanyagolható, hisz a leányág vagyoni helyzetét – legalábbis egy időre – jelentősen megerősítette, ám talán fontosabb a családtagok gondolkodásmódjára gyakorolt hatása. Nem véletlen, hogy három birtokostálynál is hivatkoztak rá. A fekvő jószág megszerzésével nem nőtt meg automatikusan a leányági családokban a nők befolyása, az alapvetően a férfiak akaratától függött. Csak Marjaiéknál tudtak teret nyerni a nők, mert kizárólag ott fogadták el a férfiak Kallós Erzsébet testamentumának szellemiségét. Ez ékes bizonyíték arra, hogy a fekvő jószág fiági öröklését biztosító normarendszerben – az érdekelt családtagok, különösen a férfiak beleegyezése esetén – lehetőség nyílt a fekvő jószág leányági öröklésére, örökítésére. Noha a leány- és a fiág sokáig farkasszemet nézett egymással a bírósági padosorokban, soha nem szűnt meg közöttük a kapcsolat, jó példa erre Kallós Erzsébet unokájának küldött csomagja, a Pálfi család Vincze Lajos házában való megtelepedése, ami a családon belüli szolidaritásra utal, illetve ifjabb Vincze Pál és a rivális leányághoz tartozó Tóth Gergely szoros bizalmi kötelékre épülő gazdasági együttműködése.

A Vincze család másfélszáz éves eseménydús, fordulatokkal teli történetéből a 18. századi időszak emelkedik ki. A família akkor élt képviselői kemény, megfeszített munkával elérték, hogy teljesítményüket nemcsak Túrkevén, hanem a Nagykun és a

Jászkun Kerületben is jegyezzék, elismerjék. Sikerüket alapvetően annak köszönhető, hogy a jászkun normarendszer keretei között nagy hatásfokkal használták ki a meglévő és megszerzett gazdasági, társadalmi, kulturális erőforrásaikat, továbbá az anyagi és a nem anyagi örökséget egymástól elválaszthatatlanul hagyományozták. Nem véletlen, hogy a dicsőségüket máig hirdető tárgyi emlékek – a Kallós-féle harang, a Vincze Márton és neje által varratott úrasztalterítő, a túrkevei templom falán Vincze Márton nevét is megörökítő márványtábla, Vincze István testőr egyenruhás portréja a Túrkevei Református Lelkeszi Hivatalban, illetve a róla elnevezett utca – a família legtermékenyebb korszakához kötődnek.

X. Felhasznált levéltári források

HBML

Hajdú-Bihar Megyei Levéltár

- IV. A. 1. Bihar vármegye nemesi közgyűlésének iratai 1622–1848.
- IV. A. 1/a. Közgyűlési jegyzőkönyvek és tartozékaik 1688–1848.
- IV. A. 1/b. Közgyűlési iratok 1622–1848.
- IV. A. 1/f. Be- és kitáblázási jegyzőkönyvek 1721–1848.
- IV. A. 4. Bihar vármegye adószedőjének iratai 1552–1848.
- IV. A. 4/c. Nemesi hozzájárulásokkal kapcsolatos összeírások 1742–1847.
- IV. A. 1011. Debrecen város tanácsának iratai 1518–1848
- IV. A. 1011/a. Tanácsulési és közgyűlési jegyzőkönyvek 1547–1848.
- IV. A. 1011/k. Jelentések 1736–1848.
- IV. A. 1011/m. Fogalmazványok 1635–1848.
- IV. A. 1011/t. Népszámlálások iratai 1693–1848.
- IV. A. 1011/v. Vagyonösszeírások 1751–1841.
- IV. A. 1011/y. Örökbevallási jegyzőkönyvek és iratok 1636–1848.
- IV. A. 1011/z. Végrendeletek 1518–1848.
- IV. A. 1011/bb. Betáblázási jegyzőkönyvek és iratok 1784–1849.
- IV. A. 1018. Debrecen város törvényszékének iratai 1604–1848.
- IV. A. 1018/c. Polgári perek 1760–1847.
- IV. B. 101. Bihar vármegye bizottmányának iratai 1848–1849.
- IV. B. 101/b. Bizottmányi közgyűlési iratok 1848–1849.
- IV. B. 1109. Debrecen város tanácsának iratai 1848–1872.
- IV. B. 1109/p. Népszámlálások iratai 1850–1870.
- IV. B. 1109/t. Betáblázási jegyzőkönyvek 1850–1858.
- X. 2. A Debreceni Polgári kaszinó iratai 1841–1924.

GYML

Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára

- IV. A. 1. Győr vármegye nemesi közgyűlésének iratai 1552–1849.
- IV. A. 1/a. Közgyűlési jegyzőkönyvek 1580–1785., 1790–1848.
- IV. A. 6. Győr vármegye adószedőjének iratai 1636–1848.
- IV. A. 6/j. Nemesi összeírások 1644–1845.
- IV. A. 8. Győr vármegye nemesi törvényszékének iratai 1701–1849.
- IV. A. 8/d. Peres iratok 1701–1849.
- VII. 1. A Győri királyi törvényszék iratai (1764) 1871–1945.
- VII. 1/e. Úrbéri és elkülönözési és tagosítási periratok 1764–1930.
- VIII. 1. A győri Királyi Akadémia (Jogakadémiai) iratai 1776–1850.
- IV. B. 473. Végrendeletek 1640–1870.

GYVL

Győr Megyei Jogú Város Levéltára

- IV. A. 1056. Győr szabad királyi város tanácsának iratai 1743–1848.
- IV. A. 1056/a. Tanácsulési jegyzőkönyvek 1743–1848.
- IV. A. 1056/oo. Betáblázási jegyzőkönyvek 1743–1848.
- IV. A. 1056/rr. Felvállalási jegyzőkönyvek 1742–1848.

HML

Heves Megyei Levéltár

- IV. A. 1. Heves- és Külső-Szolnok vármegye nemesi közgyűlésének iratai 1335–1850.
 IV. A. 1/b. Közgyűlési iratok 1304–1849.
 IV. A. 1/f. Nemességvizsgálati iratok 1578–1902.
 IV. A. 9. Heves- és Külső-Szolnok vármegye törvényszékének iratai 1335–1850.
 IV. A. 9/d. Polgári iratok 1650–1852.

JNSZML

Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár

- IV. A. 1. Jászkun Kerület nemesi közgyűlésének iratai 1573–1848.
 IV. A. 1/a. Közgyűlési jegyzőkönyvek 1732–1848.
 IV. A. 1/b. Közigazgatási iratok 1573–1848.
 IV. A. 2. Jászkun Kerület II. József-féle közigazgatási iratai 1786–1790.
 IV. A. 2/b. Közigazgatási iratok 1786–1790.
 IV. A. 3. Jászkun Kerület adószedőjének iratai 1713–1848.
 IV. A. 3/a. Összeírások 1713–1848.
 IV. A. 5. Jászkun Kerület törvényszékények iratai 1701–1847.
 IV. A. 5/b. Polgári peres iratok 1701–1847.
 V. A. 201. Kisújszállás város tanácsának iratai 1730–1848.
 V. A. 201/f. Számadások 1730–1848.
 V. A. 501. Túrkeve város tanácsának iratai 1721–1848.
 V. A. 501/a. Tanácsulési jegyzőkönyvek – mellékletekkel 1726–1848.
 V. A. 501/b. Közigazgatási iratok 1739–1848.
 V. A. 501/d. Összeírások 1721–1848.
 V. A. 501/e. Háztartási iratok 1734–1848.
 V. A. 501/f. Törvényszéki jegyzőkönyvek – mellékletekkel 1742–1848.
 V. B. 542. Túrkeve város tanácsának iratai 1849–1871.
 V. B. 542/a. Tanácsulési jegyzőkönyvek 1849–1871.
 V. B. 542/b. Közigazgatási iratok 1854–1871.
 V. B. 545. Túrkeve város telekhivatalának iratai 1849–1871.
 V. B. 545/b. Nyilvántartások 1849–1872.
 V. B. 572. Túrkeve város tanácsának iratai 1872–1929.
 V. B. 572/a. Tanácsulési jegyzőkönyvek 1872–1929.
 V. B. 572/c. Közigazgatási iratok 1872–1928.
 XV. 7. Közvetlenül levéltárba utalt iratok 1851–1944.
 XIII. 4. Felsővályi Vincze család iratai 1700–1898.
 XXXII. 2. Mikrofilmtár
 Túrkeve Társadalmi, gazdasági, szépirodalmi hetilap. FLTU 11/a. 1893–1900.
 XXXIII. 1. Felekezeti anyakönyvek másodpéldányainak gyűjteménye 1800–1895.

MOL

Magyar Országos Levéltár – Mikrofilmtár

- A 2452–2457. Túrkeve református anyakönyveinek mikrofilmmásolatai
 A 1505–1506. Bőny református anyakönyveinek mikrofilmmásolatai
 E 156, X. 23 Urbaria et conscriptiones

SZSZBML

Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár

- IV. A. 1. Szabolcs vármegye nemesi közgyűlésének iratai 1550–1848.
 IV. A. 1/b. Közgyűlési iratok 1550–1848.

TtREL

Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltár

- I. 1. Püspöki hivatal iratai 1567–1987.
I. 1/w. A 2180–2181. Egyházközségi anyakönyvek mikrofilmmásolatai
II. 28. Bakóczy János adattári gyűjteménye 1536–1980.
II. 28/a. Főiskolai növendékek névsora 1588–1791.

XI. Felhasznált irodalom

Articuli Jazygum et Cumanorum. 1844. Pest.

Ács Zoltán

1981. Jobbágyszökések Szabolcs megyéből Túrkevére a 18. század elején. In *Emlékkönyv a Túrkevei Múzeum fennállásának harmincadik évfordulójára*. Dankó Imre (szerk.), 73–81. Túrkeve.

Bagi Gábor

1995. *A Jászkun Kerület társadalma a redempciótól a polgári forradalomig 1745–1848*. Szolnok.

2005. A Jászkun Kerület nemesei a polgári forradalom előtt. In *Jogszabályok – jogszokások. Jászkunság kutatása 2005*. Bánkiné Molnár Erzsébet (szerk.), 145–164. Kiskunfélegyháza.

2006. Nemesi sérelemlevelek a Jászkun Kerületből (1790–1840). *Zounuk. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve*, 21. 203–229. Szolnok.

Ballagi Aladár

1872. *A magyar királyi testőrség története, különös tekintettel irodalmi működésére*. Pest.

Barabás Jenő

1961. A túrkevei kertesség első nyomai. In: *Emlékkönyv a Túrkevei Múzeum fennállásának 10. évfordulójára*. Györffy Lajos (szerk.), 103–106. Túrkeve.

Bácskai Vera – Nagy Lajos

1984. *Piackörzetek, piacközpontok és városok Magyarországon 1828-ban*. Budapest.

Bánkiné Molnár Erzsébet

1982. Nemesek a Jászkun Kerületben. *Levéltári Szemle* 32: 2–3. 367–373.

1995a. *A Jászkun Kerület igazgatása 1745–1876*. Szolnok.

1995b. A Jászkun Kerület mezővárosainak társadalmi mobilitása, s az azt szabályozó és befolyásoló tanácsi és kerületi statutumok hatékonysága. In *Mezőváros – kisváros*. Mikó Zsuzsa (szerk.), 163–170. Debrecen.

1996. *Polgárok Kiskunfélegyházán 1890–1913*. Debrecen.

1997. „Senki sem nézi, mit eszem, mit iszom, hanem miként ruházokom”. Társadalmi helyzet és viselet a 18–19. századi Kiskunságban. In *Múzeumi kutatások Bács-Kiskun Megyében, 1995–1996*. Székelyné Körösi Ilona (szerk.), 205–212. Kecskemét.

1998. Közbirtokosságok a Jászkun Kerületben. *Zounuk. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve*, 13. 185–217. Szolnok.

1999. A hagyatéki per, mint történettudományi forrás. In *Bács-Kiskun Megye Múltjából. Bács-Kiskun Megyei Levéltár Évkönyve*, XV. Tóth Ágnes (szerk.), 321–365. Kecskemét.

2000. *Redemptusok. Gazdaság és életmód Kiskunfélegyházán a redempció első évszázadában*. Debrecen.

2004a. A Jászkun Kerület jogszolgáltatása. *Levéltári Szemle*, 24: 2. 15–33.

2004b. A Jászkun Kerület gazdasági autonómiája II. *Zounuk. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve*, 19. 93–136. Szolnok.

2005. *A jászkun autonómia*. Szeged.

Bársony István – Papp Klára – Takács Péter (szerk.)

2001. *Az úrbérrendezés forrásai Bihar vármegyében. I. Az Érmelléki és a Sárréti járás*. Debrecen.

2003. *Az úrbérrendezés forrásai Bihar vármegyében. II. A Szalontai és a Váradi járás*. Debrecen.

- Bellon Tibor
 1979. *Nagykunság*. Budapest.
 1992. A mezővárosi szerep gazdasági háttere – Túrkeve gazdálkodásának két évszázada. In *Túrkeve földje és népe*. Örsi Julianna (szerk.), I: 271–328. Túrkeve.
 1996a. Gazdálkodás a Jászkunságban a redempció után. In *A Jászkunság összefogása. Tanulmányok a Jászkunság történetéből*. Bellon Tibor – Örsi Julianna (szerk.), 57–78. Karcag.
 1996b. *Beklen. A nagykunsági mezővárosok állattartó gazdálkodása a XVIII–XIX. században*. Karcag.
 2003. *A Tisza néprajza. Ártéri gazdálkodás a tiszai Alföldön*. Budapest.
- Benda Kálmán
 1986. A mezővárosi önkormányzat és az egyházak a XVI–XVIII. században. In *Falvak, mezővárosok az Alföldön*. Novák László – Selmeczi László (szerk.), 301–306. Nagykőrös.
- Benda Gyula
 2002. Patrónusok vagy komák – a keresztszülői kapcsolathálók Keszthelyen 1740–1849. *Tabula* 5: 1. 3–31.
- Bél Mátyás
 1975. A kunok és a jászok avagy a filiszteusok kerületei. (Fordította: Illyés Bálint és Szöts Rudolf) *Bács-Kiskun Megye Múltjából. Bács-Kiskun Megyei Levéltár Évkönyve*, I. Kecskemét, 1975. 7–51.
 1978. Bihar megye leírása. (Fordította: P. Szalay Emőke, jegyzetekkel ellátta: Csorba Csaba) *Bihari Múzeum Évkönyve*, II. 51–107. Berettyóújfalu.
- Benedek Gyula
 1974. Szolnok megye újratelepülése a Rákóczi-szabadságharc után (1709–1730). Doktori disszertáció. Kézirat.
- Benedek Gyula – Hajdú József
 2002. *Dévaványai iratok 1548–1809*. Dévaványa.
- Bogdán István
 1990. *Magyarországi hossz- és földmértékek 1601–1874*. Budapest.
- Bona Gábor
 1988. *Kossuth Lajos kapitányai*. Budapest.
- Borovszky Samu (szerk.)
 é. n. a. *Gömör-Kishont vármegye*. Budapest.
 é. n./b. *Bihar vármegye és Nagyvárad. Magyarország vármegyéi és városai*. Budapest.
- Borus József
 1985. A kuruc szabadságharctól ezernyolcszáznegyvennyolcig. In *Magyarország hadtörténete*. Liptai Ervin (főszerk.), I: 401–446. Budapest.
- Botka János
 2000. *Kunok-jászok katonáskodása és ünnepi bandériumai a betelepüléstől a kiegyezés időszakáig*. Lakitelek.
- Bourdieu, Pierre
 1997. Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In *A társadalmi rétegződés komponensei. Válogatott tanulmányok*. Angelusz Róbert (szerk.), 156–177. Budapest.
- Bódy Zsombor
 1999. A mikrotörténelem haszna a nagy társadalmi csoportok kutatásában. *Századvég*, Új folyam 15. tél. 39–57.
- Brandt József
 1913. *A jászkun özvegy öröklési jogáról*. Szolnok.

1939. A Jász-Kunok jogviszonyairól. In *A kunok 700 éves betelepülésének emlékére rendezett Jász-Kun Kongresszus*. 33–61. Budapest.
- Csapó Vilmos
1904. Generális Győry Péter. *Századok* 38: 9. 855–867.
- Cseh Géza
2001. II. Frigyes porosz király levelei a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltárban. In *Zuonuk. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve*, 16. 281–297. Szolnok.
- Czoch Gábor
1999. A társadalmi rétegződés mikro- és makrotörténelmi vizsgálata. *Századvég*, Új folyam 15. tél. 17–38.
- Dányi Dezső – Dávid Zoltán (szerk.)
1960. *Az első magyarországi népszámlálás (1784–1787)*. Budapest.
- Dominkovits Péter
1988. A bönyi nemesi közbirtokosság igazgatása a XIX. század első felében (1814–1846). *Arrabona. Xantus János Múzeum Évkönyve*, 24–25. 91–115. Győr.
- 1991a. A köznemesi gazdálkodásból fakadó ellentétek Győr vármegye nemesi községeiben 1800 és 1848 között. In *Társadalmi konfliktusok*. Á. Varga László (szerk.), 163–168. Salgótarján
- 1991b. Hivatalvezető nemesek, hivatali pályák Győr vármegye tisztikarában 1816–1848. *Levéltári Szemle*, 32: 1. 3–18.
1992. Kereskedő kisnemesek a Sokoróalján a XIX. század első felében. *Győri tanulmányok*, 12. 95–103. Győr.
- Drumár János (szerk.)
1913. *A Debreceni Zenede története 1862–1912*. Debrecen.
- Faggyas István
1990–1991. *Lakosság és templomi ülésrend*. I, II. Debrecen.
- Fazekas Mihály
1996. Túrkeve története a 19. században. In *Túrkeve földje és népe*. Örsi Julianna (szerk.), II: 61–145. Túrkeve.
- Feyér Piroska
1981. *A szőlő- és bortermelés Magyarországon 1848-ig*. Budapest.
- Fényes Elek
1836, 1839. *Magyarországnak s a hozzákapcsolt tartományoknak mostani állapota statisztikai és geographiai tekintetben*. I, IV. Pest.
- 1851 *Magyarország geographiai szótára*. I. Pest.
- Fügedi Erik
1984a. A középkori magyar nemesség rokonsági rendszerének két kérdése. In *Történeti antropológia*. Hofer Tamás (szerk.), 217–226. Budapest.
- 1984b. „Verba volant...” Középkori nemességünk szóbelisége és az írás. In *Mályusz Elemér emlékkönyv*. H. Balázs Éva – Fügedi Erik – Maksay Ferenc (szerk.), 107–130. Budapest
- Für Lajos
2000. *A berceli zenebona, 1784. Kísérlet a történelmi pillanat megragadására*. Budapest.
- Glósz József
1991. *Tolna megye középbirtokos nemességének anyagi viszonyai a 19. század első felében*. Szekszárd.
- Granasztói Péter
2001. Az ágyszéktől a selyemkanapéig. A kiskunhalasi lakáskultúra változása 1760 és 1850 között. In *Kiskunhalas története. Tanulmányok Kiskunhalasról a 18–19. században*. Ö. Kovács József – Szakál Aurél (szerk.), II: 471–494. Kiskunhalas.

2002. Társadalmi presztízs és hierarchia: tárolóbútor divat Kiskunhalason 1760 és 1790 között. *Korall* 10. 137–162.
2006. Tárgyak ideje az inventáriumokban. Kiskunhalas, 1760–1850. In *Személyes idő – történelmi idő*. Mayer László – Tilcsik György (szerk.), 176–184. Szombathely.
- Gyárfás István
1883. *A jászkunok története*. III. Szolnok.
- Györffy István
1933. Jászkun malomtörvény. *Etnographia*, 44: 1–2. 65–66.
- Györffy Lajos
1931. *A nagy inség 1863-ban*. Túrkeve.
1938. Vincze István uram jószágainak inventáriuma. *Etnographia*, 49: 1–2. 231–238.
- Hagymási Sándor – Bellon Tibor
1992. Túrkeve földművelése. In *Túrkeve földje és népe*. Örsi Julianna (szerk.), I: 329–354. Túrkeve.
- Hellebronth Kálmán (összeáll.)
é. n. *A magyar testőrségek névkönyve 1760–1918*. Budapest.
- Horváth Gergely Krisztián
2000. Elbukás és újrakezdés. Egy jászsági redemptus család öt generációjának története az 1810-es évektől az 1960-as évekig. *Korall*, 2. 43–60.
- Horváth József
1991. A győri végrendelkezők családi konfliktusai a 17. század első felében. In *Társadalmi konfliktusok*. Á. Varga László (szerk.), 233–244. Salgótarján.
- Hudi József
1987. A Veszprém megyei politikai elit a 18–19. században. In *Társadalomtörténeti módszerek és forrástípusok*. Á. Varga László (szerk.), 99–109. Salgótarján.
2002. Köznemesi magánkönyvtárak a XVIII-XIX. századi Veszprém megyében. In *Hagyomány, közösség, művelődés. Tanulmányok a hatvanéves Kósa László születésnapjára*. Ablonczy Balázs – ifj. Bertényi Iván – Hatos Pál – Kiss Réka (szerk.), 367–385. Budapest.
2006a. Nemes Székely János csöglei közbirtokos naplójának időszemlélete. In *Személyes idő – történelmi idő*. Mayer László – Tilcsik György (szerk.), 207–213. Szombathely.
2006b. Táblabírák a reformkori vármegyei közéletben. In *Zsombékok. Középosztályok és iskoláztatás Magyarországon. Társadalomtörténeti tanulmányok*. Kövér György (szerk.), 39–75. Budapest.
- Ila Bálint
1944. *Gömör megye*. II. Budapest.
- Kardos László
1977. *Tiszaigar. Egy tiszántúli falu életrajza, 1744–1944*. Budapest.
- Kele József
1904. *A Jászkunság megváltása*. Budapest.
- Kempelen Béla
1912, 1913. *Magyar nemes családok*. III, VII. Budapest.
- Kiss József
1971. Jászkunok a Rákóczi-szabadságharcban. *Történelmi Szemle* 1971. 14: 1–2. 35–85.
1979. *A Jászkun Kerület parasztsága a Német Lovagrend földesúri joghatósága idején*. Budapest.
1992. *A Pesti Invalidus Ház jászkunsági földesurasága 1731–1745*. Budapest.
- Kiss Z. Géza.

1987. A Bácskába került Szolnok megyei telepések mindennapjai a Ráday Levéltár 1819. évi irataiban. *Zounuk. Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve*, 2. 63–84. Szolnok.
- K. László József
 é. n. Mozzanatok a magyar testőrök életéből. In *A magyar testőrségek névkönyve 1760–1918*. Hellebronth Kálmán (összeáll.), 30–54. Budapest.
- Kósa László
 2001. „Hét szilvafa árnyékában”. *A nemesség alsó rétegének élete és mentalitása a rendi társadalom utolsó évtizedeiben Magyarországon*. Budapest.
- Köblös József (szerk.)
 2006. *A Pápai Református Kollégium diákjai 1585–1861*. Pápa.
- Kövér György
 1995. Kisvárosi elit társaságok. Hajdúböszörmény a két világháború között. In *Mezőváros – kisváros*. Mikó Zsuzsa (szerk.), 217–223. Debrecen.
 2001. Magyarország társadalomtörténete a reformkortól az első világháborúig. In *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Gyáni Gábor – Kövér György, 9–186. Budapest.
- Kurucz János
 1998. A kisújszállási Illésy-„dinasztia” családi ágrajza, közszerepük, érdemük. In *Kisújszállás két történelmi családja*. Kurucz János, 5–79. Kisújszállás.
 2002. *A Nagykunszágban „lakozott” Laczka-család*. Karcag.
- Lepetit, Bernard
 1995. Építészet, földrajz, történelem. *Aetas*, 11. 4. 142–159.
- Levi, Giovanni
 2000a. Az életrajz használatáról. *Korall*, 2. 81–92.
 2000b. A mikrotörténelemről. In *Történelmi antropológia. Módszertani írások és esettanulmányok*. Sebők Marcell (szerk.), 127–146. Budapest.
- Magyary-Kossa Sámuel
 1925. *A nagysarlói Magyary-Kossa család története*. Budapest.
- Mátay Mónika
 2003. Egy gyűlölködő debreceni tímármester utolsó akarata. In *Léptékváltó társadalomtörténet. Tanulmányok a 60 éves Benda Gyula tiszteletére*. K. Horváth Zsolt – Lugosi András – Sohajda Ferenc (szerk.), 186–210. Budapest.
 2004. Cinkos Justitia? Nők, férfiak és a jog a 19. századi Debrecenben. In *Nők és férfiak..., avagy a nemek története*. Lácza Magdolna (szerk.), 178–197. Nyíregyháza.
 2004. Historiográfiai viták a testamentumról. *Korall* 15–16. 248–270.
 2006a. A Jándiak családi viszállyai. *Debreceni Szemle*, XIV. 2. sz. 169–191.
 2006b. *Törvénytörési játékok: válás Debrecenben 1793–1848*. Debrecen.
 2006c. A testáló ideje. 18-19. századi debreceni végrendelkezők időfelfogása. In *Személyes idő – történelmi idő*. Mayer László – Tilcsik György (szerk.), 2006. 151–165. Szombathely.
- Mihályfalusi Forgon Mihály
 1909. *Gömör-Kishont vármegye nemes családjai*. Kolozsvár.
- Melegh Attila
 2000. Házasságtörés Halason a 17–18. században. In *Központi Statisztikai Hivatal 0 Népeségtudományi Kutatóintézetének 2000. évi Demográfiai Évkönyve*. Faragó Tamás – Öri Péter (szerk.), 265–291. Budapest.
- Módy György
 1960. Földtulajdon Debrecenben a XVI–XIX. században. *Debreceni Déri Múzeum Évkönyve, 1958–1959*. 32–41. Debrecen.

Nagybákay Antal

1942. *Egy barokk-kori főbíró élete. Szeremley Sámuel a nemes kalmári társaság tagja és családja.* Debrecen.

Morvay Judit

1984. A komaválasztás stratégiái Kolozsnémán, 1750–1870. In *Történeti antropológia.* Hofer Tamás (szerk.), 281–292. Budapest.

Nagy Iván

1858, 1859, 1863, 1865. *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal.* III, V, X, XII. Pest.

Nagy Kálózi Balázs

1933. *Jászkunsági reformátusok leköltözése Bácskába II. József korában.* Budapest.

Nagy Sándor

1943. *A Debreceni Református Kollégium.* I. Hajdúhadház.

K. Nagy Sándor

1886. *Biharvármegye földrajza Nagy-várad város leírásával és a Magyar Királyság rövid áttekintésével.* Nagyvárad.

Ódor Imre.

1987. Az 1809. évi nemesi összeírás forrásértéke, felhasználásának lehetősége. In *Társadalomtörténeti módszerek és forrástípusok.* Á. Varga László (szerk.), 111–124. Salgótarján.

1995. A megyei „elit” a 18. századi Baranyában. In *Vera (nem csak) a városban. Tanulmányok a 65 éves Bácskai Vera tiszteletére.* Á. Varga László (szerk.), 253–263. Budapest.

Orosz Ernő

1906. *Heves- és a volt Külső-Szolnok egyesült vármegyék nemes családjai.* Eger.

Örsi Julianna

1989. A bácskai puszták községgé alakulása és kapcsolatuk a Nagykunssággal. In *Jubileumi tudományos ülés a jászkunságiak bácskai kitelepülésének 200. évfordulóján.* Kaposvári Gyöngyi – Bagi Gábor (szerk.), 96–107. Szolnok.

1990. *Karcag társadalomszervezete a 19–20. században.* Budapest.

1991. Iskolai élet a XVIII. századi Túrkevéen. In *Túrkevei Emlékkönyv.* Örsi Julianna (szerk.), 23–31. Túrkeve.

1995. A jászkun törvények megvalósulása a mindennapi gyakorlatban. In *Zounuk. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve,* 12. 87–108. Szolnok.

1996a. Túrkeve története a XVIII. században. In *Túrkeve földje és népe.* Örsi Julianna (szerk.), II: 5–60. Túrkeve.

1996b. A redempció szerepe a Jászkunság fejlődésében. In *A Jászkunság összefogása. Tanulmányok a Jászkunság történetéből.* Bellon Tibor – Örsi Julianna (szerk.), 9–42. Karcag.

1998. A nagykun társadalom a XVIII–XIX. században. In *Az Alföld társadalma.* Novák László (szerk.), 187–238. Nagykőrös.

1999. Laczka János élete és kapcsolata nagykunssági környezetével. In *Laczka János emlékezete.* Rideg Sándor (szerk.), 123–211. Karcag.

2003a. Családtörténeti kutatások a Nagykunsságon. In *Családok, famíliák, nemzetségek. A vérségi kapcsolatok szerepe a változó társadalomban.* Örsi Julianna (szerk.), 9–28.

2003b. Neves nagykunssági családok. In *Családok, famíliák, nemzetségek. A vérségi kapcsolatok szerepe a változó társadalomban.* Örsi Julianna (szerk.), 29–48.

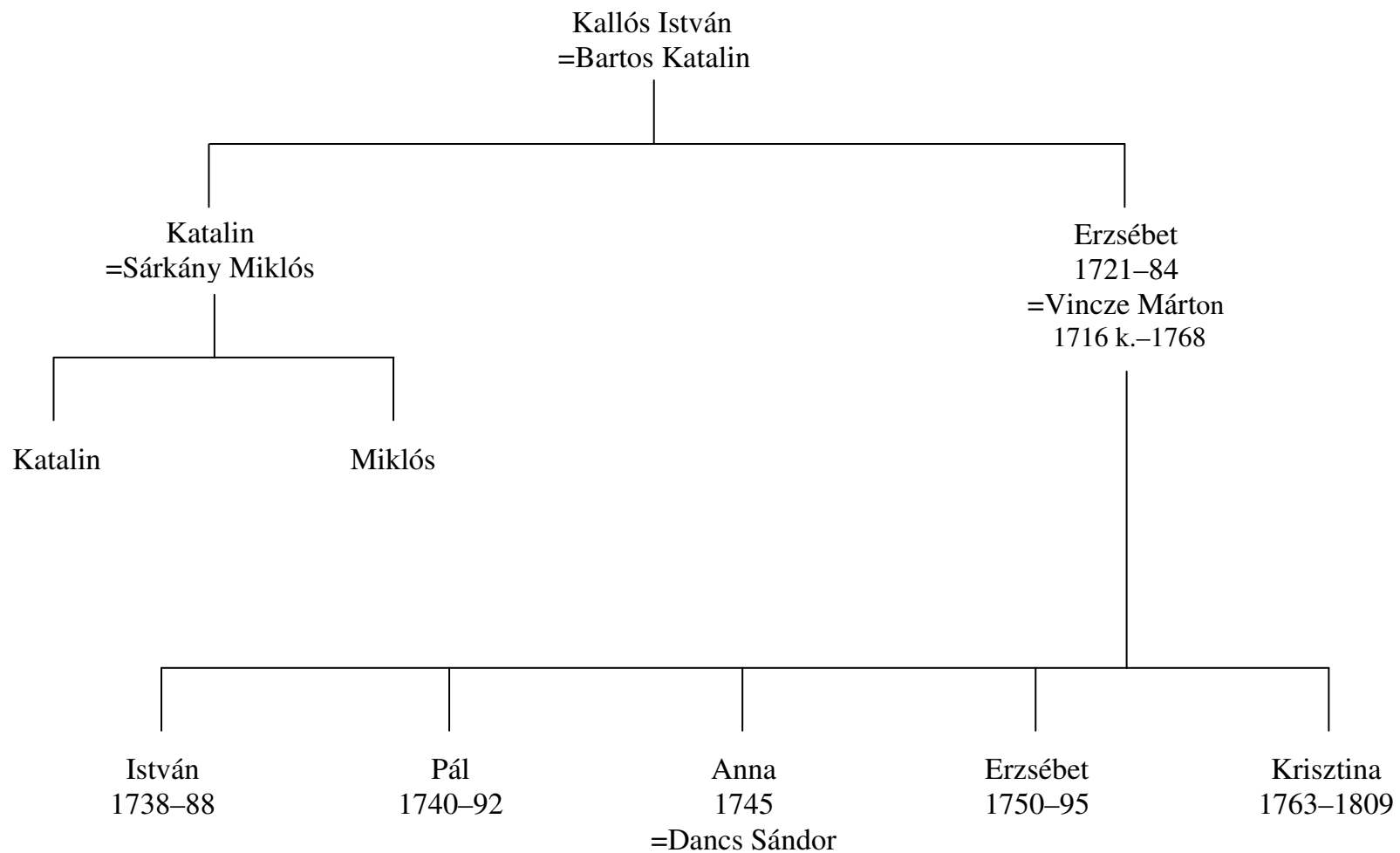
2006. Időmeghatározás a paraszti emlékezetben, 18. századi tanúvallomások alapján. In *Személyes idő – történelmi idő.* Mayer László – Tilcsik György (szerk.), 143–149. Szombathely.

- Pach Zsigmond Pál
1982. Üzleti szellem és magyar nemzeti jellem. *Történelmi Szemle*, 25. 3. 373–403.
- Papp Izabella
1996. Görögök a jászkunsági haszonbérletekben a XVIII. század végén. *Múzeumi Levelek*, 75. 117–130. Szolnok.
- Papp Klára
2002. A konfliktust okozó testamentum. Az erdélyi Csáky Imre végrendeletének sorsa (1748–1815). In *Thesaurus Solemnis. Barátok, munkatársak, tanítványok köszöntik a 90 éves Balogh Istvánt*. Kujbusné Mecsei Éva (szerk.), 113–134. Debrecen – Nyíregyháza.
- Pálmány Béla
1985. Nógrád vármegye nemességének átrétegződése (1542–1848). *Századok* 1985. 129. 1. 3–41.
- Petró Leonárd
2005. Az érmelléki nemesség vagyoni tagozódása a XIX. század első felében. (A Nemzeti Színház létesítésére megajánlott nemesi hozzájárulás alkalmával készült összeírás feldolgozásának lehetőségei.) In *Egy kistérség rekonstrukciója. Érmellék*. Veliky János (szerk.), 63–77. Debrecen.
- Pálóczi Horváth András
1992. Túrkeve története a honfoglalástól a török idők végéig. In *Túrkeve földje és népe*. Örsi Julianna (szerk.), I: 49–112. Túrkeve.
- Rácz István
1982. A debreceni tanya a XVIII. század végén és a XIX. század első felében. *Etnographia*, 93. 1. 1–32.
1984. *Debreceni vagyonelektárak 1717–1848*. Debrecen.
1988. *Városlakó nemesek az Alföldön 1541–1848 között*. Budapest.
1989. *A debreceni cívisvagyon*. Debrecen.
- Revel, Jacques
1996. A mikroszintű vizsgálat és a társadalmi jelenségek konstruálása. *Aetas* 12. 4. 217–237.
- Rosental, Paul-André
é. n. A makro felépítése a mikroszinten keresztül: Fredrik Barth és a microstoria. In *Társadalomtörténet másképp. A francia társadalomtörténet új útjai a kilencvenes években*. Czoch Gábor – Sonkoly Gábor (szerk.), 71–87. Debrecen.
- Soós Adorján
1935. *Magyar nemesek a Jászkunság területén*. Pécs.
- Sipos Orbán
1880. *Rendszeres jelentés Jász-Nagykun-Szolnok megye állapotáról, 1879*. Sipos Orbán (szerk.), Szolnok.
- Soós Imre
1975. *Heves megye községei 1867-ig*. Eger.
Statuta pro iudicis Jazygum et Cumanorum. Pest, 1844.
- Szabó István
1973. Egy jászdózsai család genealógiája. In *Jászdózsa és a palócság*. Szabó László (szerk.), 33–114. Eger – Szolnok.
1974. A családi gazdálkodás Jászdózsán a kapitalizmus korában. In *Jubileumi évkönyv a Jász Múzeum alapításának 100. évfordulójára*. Tóth János (szerk.), 87–144. Jászberény.
- Szabó László

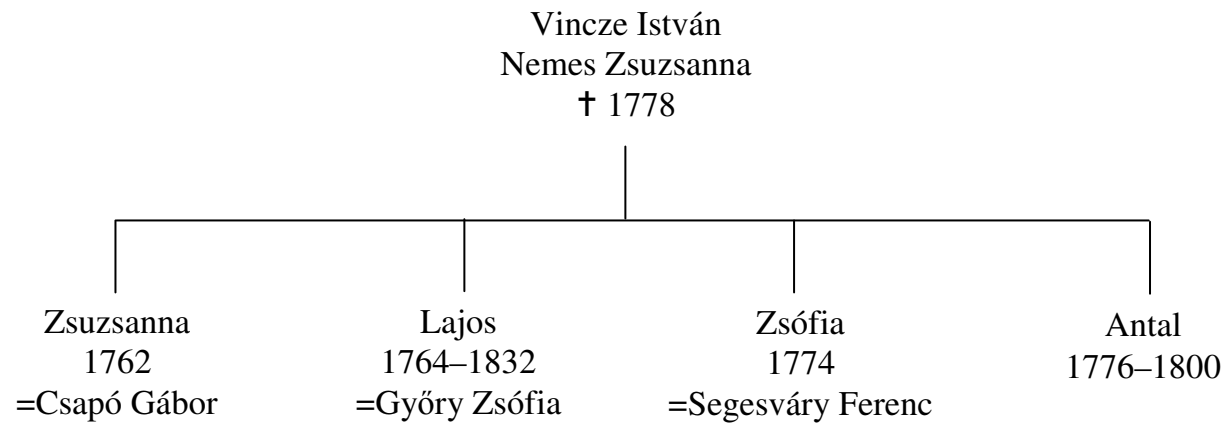
1971. A túrkevei Dani-Szabó család birtokának alakulása 1745–1918 között. In *Emlékkönyv a Túrkevei Múzeum fennállásának 20. évfordulójára*. Dankó Imre (szerk.), 117–133. Túrkeve.
- Szekeres András
1999. Mikrotörténelem és általános történeti tudás. *Századvég Új folyam* 15. tél. 4–16.
- Szijártó M. István
2003. A mikrotörténelem. In *Bevezetés a társadalomtörténetbe. Hagyományok, irányzatok, módszerek*. Bódy Zsombor – Ö. Kovács József (szerk.), 494–513. Budapest.
- Szilágyi Miklós
1966. A halászat Túrkevéen és Kunszentmártonban a XVIII. század második felében. In *Adatok a Nagyikunság XVIII. századi néprajzához*. Szilágyi Miklós, 5–71. Szolnok.
1967. Túrkeve és Öcsöd kertes települése. *Néprajzi Közlemények*, 12. 1–2. 3–11.
1968. A Nagyikunság juhászata a XVIII. század végén. *Etnographia*, 79. 3. 350–367.
1981. Túrkevei kocsmabérletek a XVIII. század második felében. In *Emlékkönyv a Túrkevei Múzeum fennállásának 30. évfordulójára*. Dankó Imre (szerk.), 95–108. Túrkeve.
1992. A rétség gazdasági jelentősége a 18–19. század fordulóján. In *Túrkeve földje és népe*. Örsi Julianna (szerk.), I: 219–270. Túrkeve.
1996. A mezővárosi társadalom belső szervezete és külső kapcsolatai. In *Túrkeve földje és népe*. Örsi Julianna (szerk.), II: 275–312. Túrkeve.
- Szinnyei József
1902, 1909, 1914. *Magyar írók élete és munkái*. VIII, XIII, XIV. Budapest.
- Szücs István
1871. *Szabad királyi Debreczen város történelme*. III. Debrecen.
- Takáts Károly
1942. *Százötven év. A pacsérei református egyház története 1786–1941*. Budapest.
- Tárkány Szücs Ernő
1981. *Magyar jogi népszokások*. Budapest.
- Tóth Dezső
1942. *A hevesnagyikunsági református egyházmegye múltja. Az egyházi élet hétköznapjai*. I, II. Debrecen.
- Tóth István György
1989. A törvényes és törvénytelen szerelem konfliktusai a 18. századi magyar falvakban. In *Társadalmi konfliktusok*. Á. Varga László (szerk.), 45–50. Salgótarján.
1994. Harangkongás és óraketyegés. (A parasztok és a kisnemesek időfogalma a 17–18. században.) In *Óra, szablya, nyoszolya. Életmód és anyagi kultúra Magyarországon a 17–18. században*. Zimányi Vera (szerk.), 115–132. Budapest.
1996. *Mivelhogy magad írást nem tudsz... Az írás térhódítása a művelődésben a kora újkori Magyarországon*. Budapest.
- Tóth Tibor
1979. *Hitelezők és adósok. A kölcsönforgalom kérdéséhez Somogyban 1756–1812*. Budapest.
- Vadász István
1996. Túrkeve településfejlődési pályája, központi szerepkörének alakulása a XVIII–XX. században. In *Túrkeve földje és népe*. Örsi Julianna (szerk.), II: 363–410. Túrkeve.
- Varga Gyula
1975. Az érmelléki szőlőkultúra. *Déri Múzeum Évkönyve 1974*. 431–534. Debrecen.
- Varga János

1958. A bihari nemesség hitelviszonyai a polgári forradalom előtt. (Statisztikai forráselemezés) *Történelmi Szemle*, 1. 1. 21–54.
- Völgyesi Orsolya
2203. Családtörténet, politikatörténet, mikrotörténelem. (Egy refomkori, Békés megyei politikai karrier: Novák Antal) In *Mikrotörténelem: vívmányok és korlátok*. Dobrossy István (szerk.), 128–141. Miskolc.
- Vörös Károly
1980. Az abszolutizmus és a rendiség konfliktusának kiújulása (1812–1830). In *Magyarország története 1790–1848*. Mérei Gyula (főszerk.), VI/ 1. 601–663. Budapest.
- Wellmann Imre
1979. *A magyar mezőgazdaság a XVIII. században*. Budapest.
- Werböczy István
1897. Hármaskönyv. Magyar törvénytár. (Kolozsváry Sándor és Óvári Kelemen fordítása, Márkus Dezső jegyzetei és előszava) Budapest.
- Zachar József
1984. *Idegen hadakban*. Budapest.
- Zoltai Lajos
1938. *Vázlatok a régi polgár házatájáról. A lakóház külseje és részei*. Debrecen.

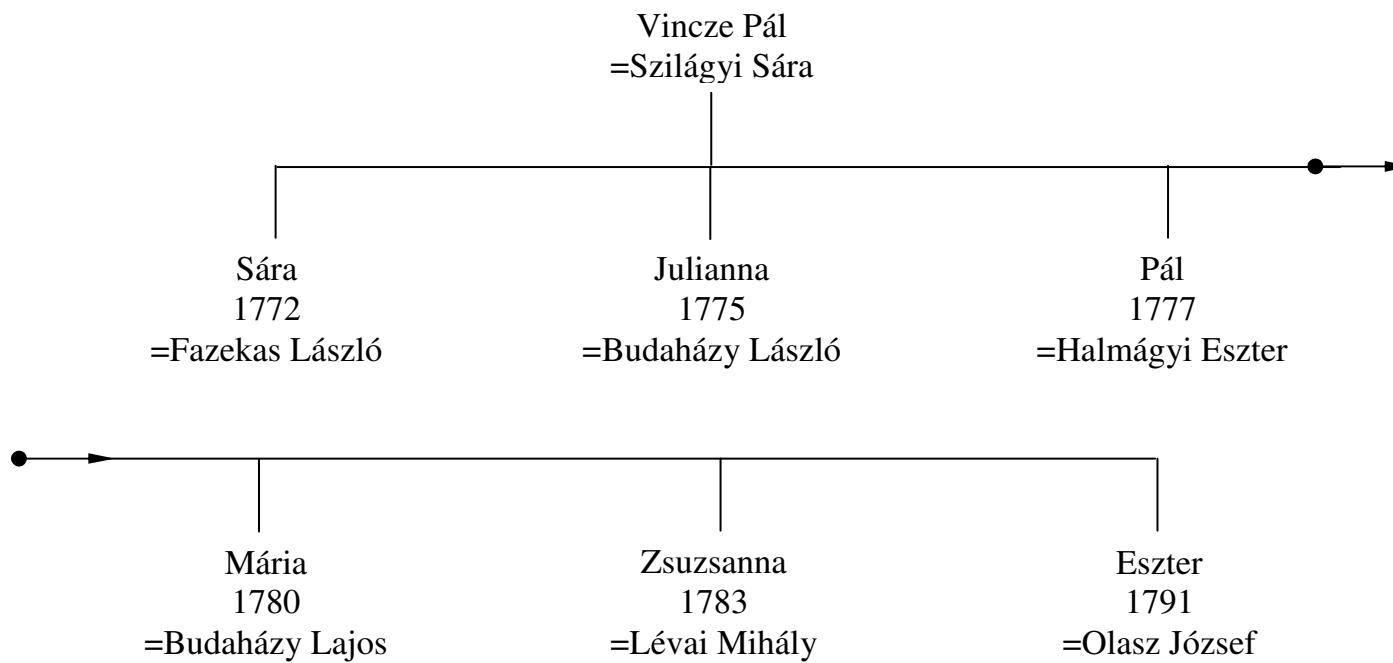
XII. Táblák

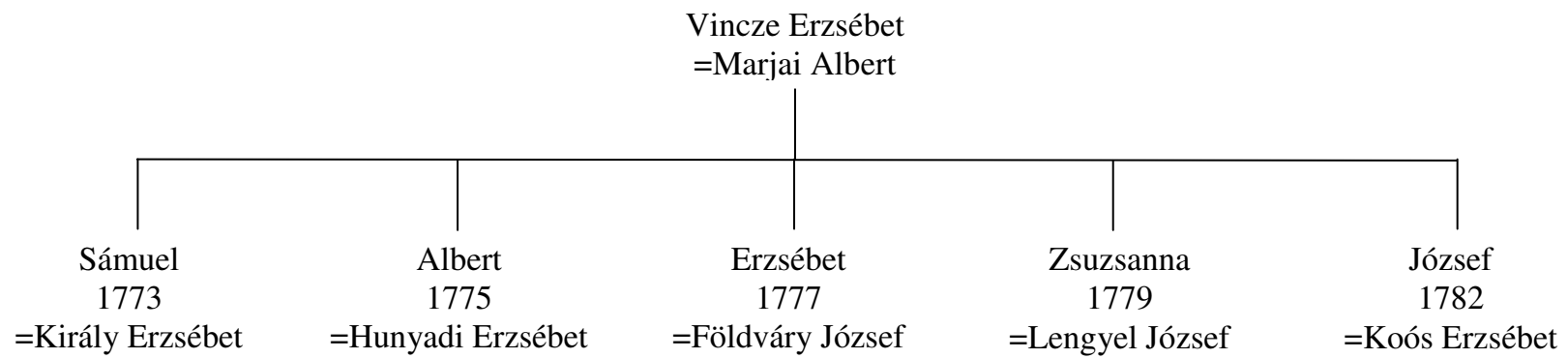
I. tábla

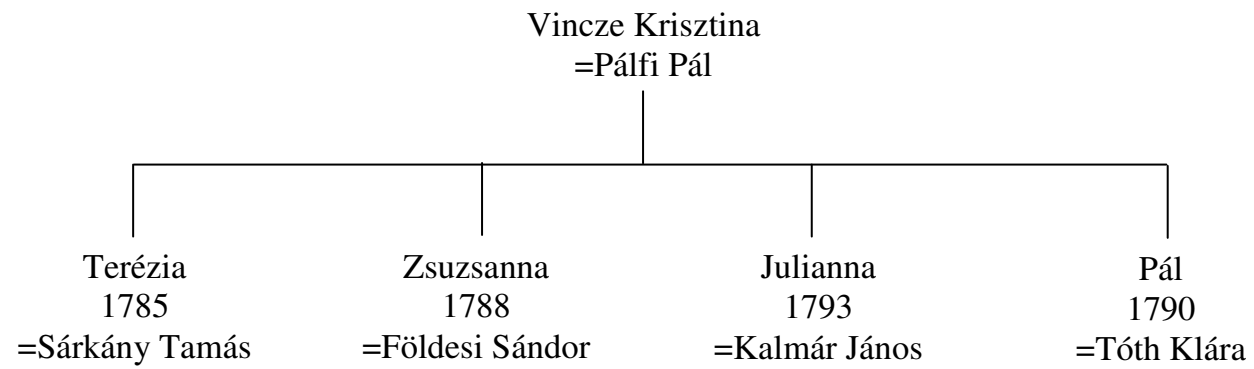
II. tábla

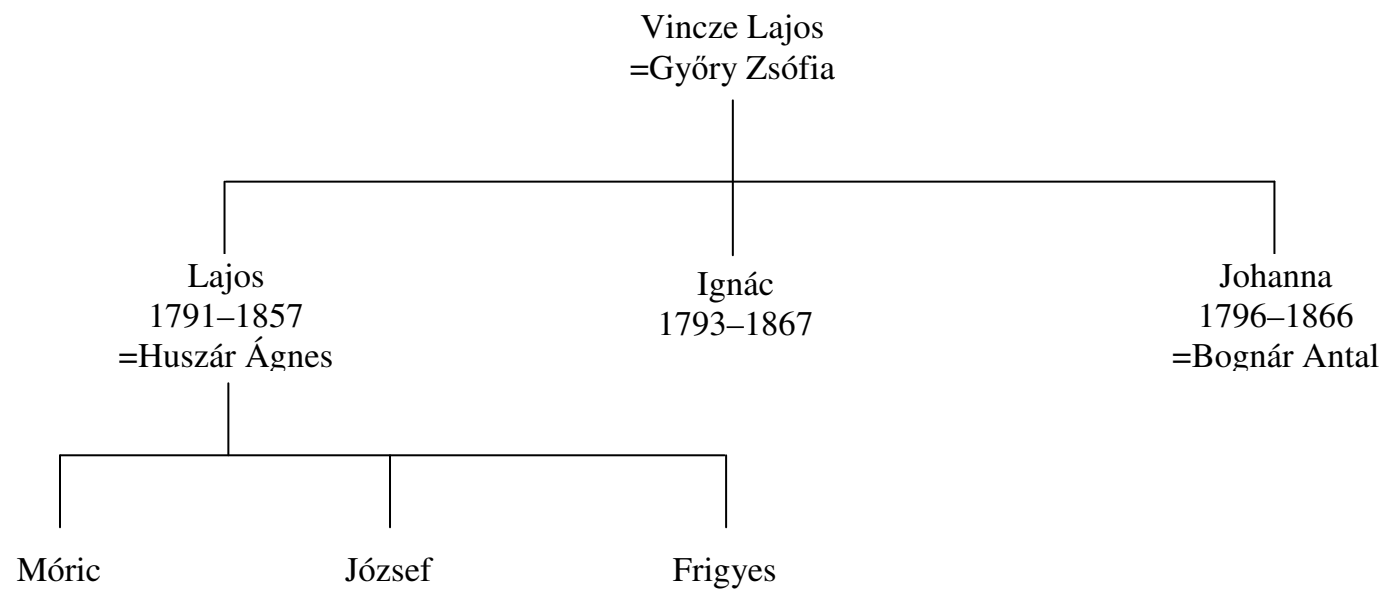
III. tábla

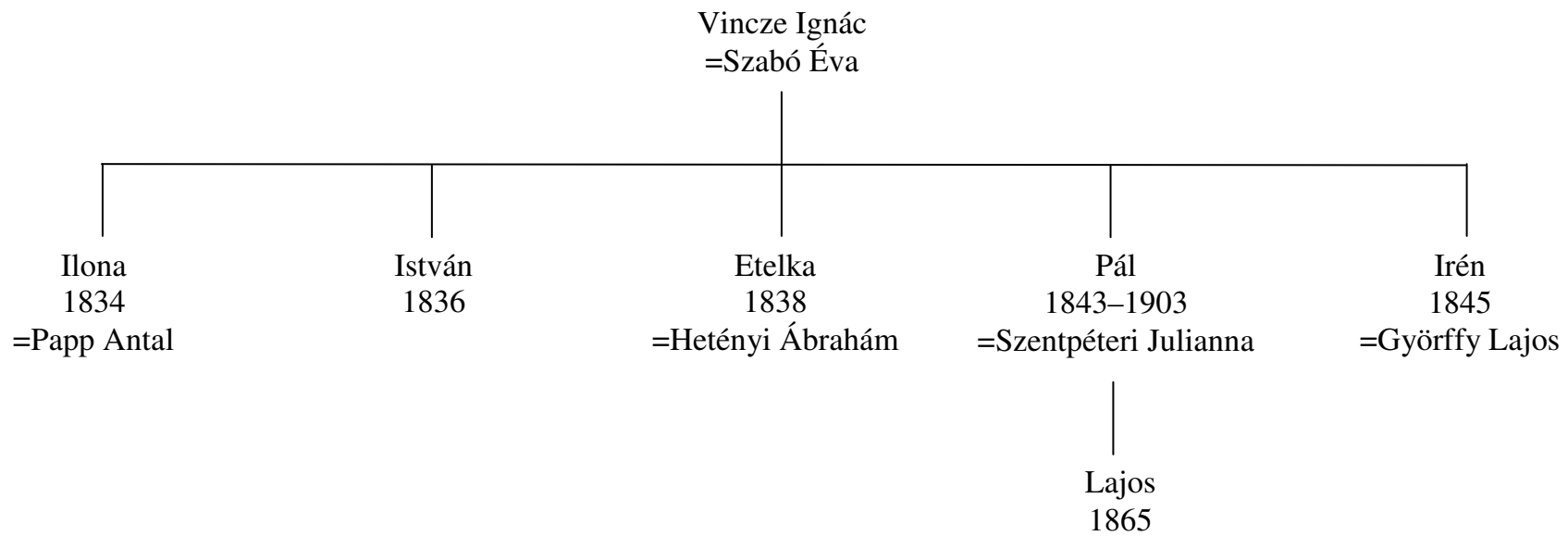
IV. tábla

V. tábla

VI. tábla

VII. tábla